

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

b ü t ü n e s e r l e r i

Türk Kültürü ve Milliyetçilik



Erol Güngör



Prof. Erol Güngör

TÜRK KÜLTÜRÜ ve M LLİYET İLİK



ÖTÜKEN

YAYIN NU: 108
KÜLTÜR SERİSİ: 14

1. Basım: 1975
2. Basım: 1976
3. Basım: 1978
4. Basım: 1980
5. Basım: 1986
6. Basım: 1987
7. Basım: 1989
8. Basım: 1990
9. Basım: 1992
10. Basım: 1993
11. Basım: 1995
12. Basım: 1996
13. Basım: 1997
14. Basım: 1999
15. Basım: 2002
16. Basım: 2004
17. Basım: 2006

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
1206-34-003178

ISBN 978-975-437-036-2

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 34433 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Ankara irtibat bürosu:

Yüksel Caddesi: 33/5 Yenışehir - Ankara

Tel: (0312) 431 96 49

İnternet: www.otuken.com.tr

E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: grataNONgrata

Dizgi - Tercip: Ötüken

Kapak Baskısı: Birlik Ofset

Baskı: Özener Matbaası

Ücretsiz Çıktı İçin Müccilbawes
İstanbul - 2007

**Prof. Mümtaz Turhan'ın
Aziz Hatırasına**

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	13

MİLLİYETÇİLİK ve HALKÇILIK

Halkçılığın Sosyal Temelleri Üzerine Düşünceler	23
Halk Kültürü ve Münevver Kültürü	33
Bir Adım İleri, İki Adım Geri	41
Halk ve Politika	48

MİLLÎ KÜLTÜRÜN DÜNÜ ve BUGÜNÜ

İmparatorluk Halkı ve Sömürge Münevveri	59
Millî Kültür ve Halk Kültürü	68
Batılılaşma ve Türk Kültürü	78
Batılılaşma ve Millî Kültür	87
Milliyetçilik ve Medeniyetçilik	97
Kültürde Eski ve Yeni	103
Dünden Bugüne Geçiş	110

BİR İNSAN ve BİR KÜLTÜR

Taşer'in Büyük Türkiye'si	119
Ölenler ve Yaşayanlar	138

MİLLET ve DİN HAYATI

Din Meselesi	147
Anadolu'da Türk Birliği ve Tarikatlar	172

İNSANIMIZIN KAYNAĞI

Türkiye'de Eğitim ve Türk Kültürü.....	185
Bir Sosyal Tabaka Olarak Türk Münevverleri	195
Yeni Türkiye'de Münevver Tabaka	205
Tersine Dönen Eğitim Çarkı.....	215

KOPTUĞUMUZ DÜNYA

Ortadoğu ve Türkiye.....	227
Türkiye'den Ortadoğu'ya Bakış	232

Önsöz

Bu kitapta toplanmış yazılar milliyetçilik hakkında yeni bir teori veya bir siyasî program getirmek iddiasında değildir. Hakikatte milliyetçilik bir sosyolojik veya felsefî doktrinin kalıpları içinde izah edilemeyecek kadar çok renkli birtakım kültürel ve siyasî hareketlere verilen genel bir isimden ibarettir. Her memlekette milliyetçilik o memleketin kendine mahsus şartları içinde gelişmiş ve bir memlekette aldığı şekil çok defa bir başka yerdekiyle ihtilâf veya tezat halinde görünmüştür. Meselâ Arap sosyalizmi Arap milliyetçiliğinde önemli bir unsur olduğu halde Türkiye'de sosyalizm milliyetçilik karşısında bir antitez durumundadır.

Bir sosyal psikolog kültür meselelerini incelerken dikkatini iki ayrı tesir kaynağı üzerinde birden toplamak zorundadır: Bir tarafta insan tutum ve davranışlarının başlıca kaynağı olan cemiyeti, bir tarafta da bu kaynaktan beslenmekle beraber sosyal tesirleri kendi süzgecinden geçirerek alan, yani ferdî şahsiyet sahibi olan insan. Aslında daha çok tahlil ve inceleme maksadıyla birbirinden ayırdetmeye çalıştığımız bu iki kaynağın birbiri üzerindeki karşılıklı tesirleri o derecede girift bir ağ meydana getirir ki, bu karmaşık münasebet şebekesini gördükten sonra artık taraflardan birini veya her ikisini birden basit kavramlarla ifade etmek, yahut karşılıklı olmaktan ziyade tek yönlü bir tesirden bahsetmek çok yanlış olurdu. Bu yüzden okuyucu, Türkiye'de son yıllarda moda haline gelen iktisadî ve siyasî izah tarzlarını bu kitapta bulamayacaktır; fakat bu türlü basit düşünme alışkanlığının Türkiye'de niçin ve nasıl yayıldığına dair izahlara rastlayabilir.

Milliyetçiliği herşeyden önce bir halkçılık meselesi halinde ele alışıımız bilhassa Türkiye bakımından üzerinde durulması gereken bir noktaya işaret ediyor. Hiç şüphesiz, milliyetçilik sosyal tabakalaşmanın çeşitli katlarına kıymet hükümleri yakıştırarak bu tabakalardan biri yanında taraf tutmayı reddeder. Fakat bizim gözümüzde halk, Marksistlerin proletarya kavramı gibi, bir sosyal sınıf değildir; sınıf mücadelesinin taraflarından biri de değildir. Önümüzdeki sahafelerde anlatılacağı üzere, halk üzerinde bilhassa iki sebepten dolayı duruyoruz. Bunlardan birincisi, milliyetçiliğin millî hâkimiyet doktrinine dayanması yüzünden siyasî iktidarın da millet çoğunluğuna ait olacağını kabul etmemizdir. İkinci sebep daha ziyade Türkiye’de millî birliği tehdit eden kültür buhranının zorunlu bir neticesi olarak ortaya çıkıyor. Bilindiği gibi, milliyetçilik bir memleketteki millî kültüre dayanır. Halbuki Türkiye’de batılılaşma hareketleri sonunda münevver (okumuş) tabaka Türk kültürüne büyük ölçüde yabancı kalmış, hakikî bir kültür yaratarak bunu milletin bütün tabakalarına yaymayı da başaramamıştır. Tarih içinde gelişen Türk millî kültürünü daha çok halk kitleleri muhafaza etmiş bulunuyorlar. Şu halde millî kültürün modern imkânlarla geliştirilmesi demek olan milliyetçilik, ister istemez, halk içinde yaşamakta olan temel kültür unsurlarına dayanmak zorundadır.

Türkiye’nin tarihî kaderi onu Avrupa milletlerinden ayırdığı gibi, henüz istiklâline kavuşmuş Afrika, Asya ve Balkan milletlerinden de ayırmıştır. Bu yüzden, milliyetçilik hakkında yazılan eserlerin pekçoğu Türkiye konusunda münevverlerimizin kafasında çok yanlış kıyas ve benzetmelere yol açmaktadır. Biz büyük bir imparatorluğun ve büyük bir medeniyetin çocuklarıyız, bizim milliyetçiliğimiz sömürgecilerin işgalinden kurtulmak ve devlet kurmak için yapılan siyasî istiklâl mücadelelerine, yahut sıfırdan başlayarak millî kültür yaratma hareketlerine benzemez.

Türkiye’nin millî kültür dâvası sadece bir akademik spekülasyon konusu değil, aynı zamanda bir millî politika meselesidir. Bu yüzden, bir ilim mensubu da bu dâvayı incelerken bazı tenkid ve teklifler yapmak suretiyle bir taraf teşkil edecektir. Bu kitaptaki makalelerde yer yer polemik tarzında ifadelerin bulunması böyle bir taraftarlığın kaçınılmaz neticesi olarak görülmektedir. Biz bütün tenkidlerimizi

sosyal ilimlere ait teorik ve ampirik bilgilere dayandırmaya çalıştık; yaptığımız tahlillerin bir kıymeti varsa bunların ifade ediliş tarzındaki bazı aksamaların hoş karşılanacağını ümid ediyoruz.

Bu küçük kitap, merhum Profesör Mümtaz Turhan'ın hatırasına ithaf edilmiştir. Önce talebesi, sonra mesai arkadaşı olarak birlikte bulunduğum yıllarda ondan öğrendiklerim benim bütün akademik hayatımın çekirdeğini teşkil etmiştir. Onun kıymet verdiği ve itina ile yetiştirmeye çalıştığı bir talebe olmam bana hayatım boyunca gurur verecektir. Bu kitapta birtakım yanlışlar varsa, bunlar Profesör Turhan'ın hayatta olmayışı yüzünden düzeltilememiştir.

İstanbul, 1975

Giriş

1971 yılının son ve 1972 yılının ilk aylarında Türkiye’de dikkati çok çeken bazı hâdiseler oldu. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti’nin Kültür Bakanı, Türk kültürünün klâsiklerini ortaya çıkarmak ve bunların işlenmesi için imkânlar hazırlamak istemesi yüzünden bazı çevrelerin hücumuna uğradı, nihayet kendisiyle birlikte bakanlık koltuğu da hükûmetten çıkarıldı. Vaktiyle Türkiye’ye gelen Fransız Cumhurbaşkanı De Gaulle Türk kültür ve medeniyetinin dünya çapında bir kıymet taşıdığını söylemişti; şu sıralarda Fransa’yı ziyaret eden Türk Başbakanı ise Türkler’in bütün ilerleme teşebbüslerinde Fransa’yı örnek aldıklarından bahsetti. Türkiye Cumhuriyetinin ana muhalefet partisi genel başkanı ve eski cumhurbaşkanlarından İsmet İnönü ise Türk Milliyetçiliğinin Osmanlı İmparatorluğundan kurtuluş hareketi olduğunu söyledi.

Bütün bu olanlar ve söylenenler Türk münevverinin yakın geçmiş ve gelecekteki Türk kültürüne bakış tarzlarını aksettirmek bakımından gerçekten dikkati çekicidir. Eski inkılâp neslinin bize ve Avrupa’ya karşı takındığı tavır bütün örnekleriyle ortadadır, onların söylediklerinde herhangi bir yenilik ve değişmeye rastlamıyoruz; zaten başka türlü konuşsalar kendilerini inkâr etmiş olurlardı. Fakat hem Türkiye’yi hem de Batı’yı tanımaya başlayan yeni nesiller bize memleketimizin geleceği hakkında yeni istikametler gös-

* Bu yazı Nihat Erim’in başbakanlığı zamanında yazılmış, fakat yayınlanmamıştı. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

teriyorlar. Kabineden ayrılmak zorunda kalan genç kültür bakanı yeni nesillerdeki değişik tavrın iyi bir örneğini teşkil ediyor. Bu zat bütün tahsilini Türkiye'deki ve Amerika'daki Amerikan mekteplerinde yaptığı gibi, meslek hayatının büyük kısmını da Amerika'da geçirmiş olduğu halde kabinenin en az inkılâpçı ve en milliyetçi bakanı idi. Daha genç yaşlarında belki o da inkılâpçılar gibi düşünüyordu, fakat gerçekler onu milliyetçi olmaya zorlamış görünüyor. Nitekim onunla aynı paralelde olmakla beraber daha cesur konuşan bir romancı ve etrafında toplananlar Marksizm ile başlayıp hayli uzun bir yol alarak aynı noktaya geldiler. İstanbul'da ve Ankara'da çıkan bazı dergilerde toplanan genç akademisyenler ve araştırmacılar yine bu yeni görüşün temsilciliğini yapmaktadırlar. Bütün bu insanların pekçoğu birbirinden çok farklıdır. Bunların hepsini de ayrı ayrı yollardan aynı neticeye getiren kuvvet nedir? Kültür bakanı Amerikan politikasının adamıdır diyelim. Eski marksist düşüncelerine şimdi mahallî bir renk verenleri de maskeli birer Rus veya Çin ajanı diye suçlamaya çalışanlar olabilir. Eskidenberi milliyetçi cereyan içinde görünmüş olanlara da faşist, gerici vs. diye çamur atacak olsak acaba bu hareketi izah edebilir miyiz? Nasıl olur da Amerikan kapitalizmi, komünizm ve faşizm, her üçünün de karşısında olan bir milliyetçi cereyanı beslemek üzere işbirliği yaparlar?

Türkiye'de bu yeni millî kültür ve millî tarih görüşünün muayyen bir kadrosu ve teşkilâtı olmadığı için belli bir programı da yoktur. Fakat birbirinden ayrı yerlerde yine birbirinden farklı tohumlarla filiz veren yeni harekette bazı ana çizgiler tesbit etmek mümkündür. Yeni hareket herşeyden evvel milliyetçidir, yani Türk millî kültürünü dış kuvvetler karşısında bir varlık olarak ortaya çıkarmak ve geliştirmek iddiasındadır. Bütün milliyetçi hareketler gibi bu da kültürün devamlılığı esassından işe başlamaktadır; milletimizin hüviyet değiştirmesinde fayda görecektir yerde kendine -hal-ka- dönmesini ve dünden bugüne intikal eden kültür mirasına sahip çıkmasını tercih etmektedir. Türk münevverinin kendi milleti ile barışması için olduğu kadar dünyada eski

şahsiyetli mevkiimizi kazanmamızın da ancak bu sayede mümkün olacağına inanmaktadır. Yeni hareket iktisadî kalkınma gayretini ideoloji haline getiren her türlü entellektüel budalalığın karşısındadır; iktisadî hayatı sosyal hayatın bir parçası olarak görmekte ve iktisadî değişmeden ziyade kültür değişmesine önem vermektedir. Yeni hareketin fikir öncüleri Türk milletinin bir başkasını model almayacak kadar orijinal bir medeniyete sahip olduklarına inanmaktadırlar. Bu medeniyetin billûrlaşmış kıymetlerini kimi roman, kimi sinema eseri, kimi ilmî araştırma, kimi dinî eser halinde ortaya çıkarmakta ve işlemektedir. Onlara göre Türk kültürüne dönüş hareketi geçmişi diriltmek veya maziye yaşamak gibi psikolojik tatmin hareketlerinden ayırdedilmelidir, bu tamamen rasyonel ve ilmî bir düşünüşün gereği olarak görülmelidir. Geçmiş yüzyılların yarattığı millî kültür halk içinde yaşayan canlı bir realite olduğu için belki burada "dönüş" kelimesini kullanmak bile doğru olmaz.

Bugün Türkiye’de milliyetçi hareket karşısında bir de devrimci denilen ve eski inkılâpçılardan genç marksistlere kadar nüanslar gösteren bir hareket daha vardır. Devrimcilerin ortak vasıfları beynelmilelci (enternasyonalist veya kozmopolit) olmaktır. İnkılâpçılar Tanzimat’tan beri devam eden bir Avrupa ve Batı beynelmilelciliğine, marksistler ise sosyalist beynelmilelciliğe taraftardır. Mamafih son on-onbeş yıl içinde inkılâpçıların büyük çoğunluğu marksist cereyana katılıp erimiş bulunuyor. Bu katılmayı tabîi karşılamak gerekir, çünkü marksizm de 19’uncu yüzyıl Avrupa düşüncesinin -bizim inkılâpçılarımızın Avrupa medeniyeti dedikleri şeyin- bir mahsulüdür, yani o da millî kültüre karşı batılı bir alternatif durumundadır.

Milliyetçilik sözü Türkiye’de müsbet bir kıymet taşıdığı için diğer cereyanlar da milliyetçilik iddiasını büsbütün bırakmış değillerdir. İnkılâpçılar da milliyetçi olduklarını söylüyorlar, ama onların modernleşme teşebbüsleri Fransızlaşmaktan başlamak üzere uzun bir mesafe alarak Marksizme kadar geldi. Bu uzun seyahat içinde model bulmak için do-laştıkları memleketlere Balkan ülkeleri, Sırbistan ve Ef-

lak-Boğdan (Romanya) da dahildir. Öyle ki, kendilerinin oralarda medeniyet aramalarını pek garip bulan milliyetçilere "Osmanlıcı" adını vermektedirler. Osmanlıcılık bizim tarihimize Tanzimat'tan sonra ortaya çıkmış yarı fikrî, yarı siyasî bir cereyanın adıdır. Osmanlılık ile Osmanlıcılığı birbirine karıştırmamak gerekir. Osmanlılık Türk medeniyetinin ve Türk devletinin mensubu olmak, Osmanlıcılık ise bu medeniyete Avrupa'nın empoze ettiği bazı unsurları sokmak mânâsına geliyordu. Bu yüzden Osmanlıcıları inkılâpçıların öncüleri saymak daha doğru olur.

İnkılâpçılara göre milliyetçilik imparatorluktan -Osmanlı imparatorluğundan- kurtuluş hareketi demektir. Bu ifadenin hem doğru hem de yanlış tarafları vardır. Önce doğru olan tarafını ele alalım. Türkler Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar çeşitli kavimleri de idaresi altında toplayan bir imparatorluğa sahiptiler. Avrupa devletleri ve Rusya Türk devletini içeriden de parçalamak üzere, Türk olmayan kavimler arasında milliyetçilik cereyanını teşvik ediyor, onları imparatorluktan koparmaya çalışıyordu. İmparatorluğun yıkılmasıyla veya ondan biraz önce devlet statüsü kazanan bu halkların milliyetçiliği hakikaten imparatorluktan kurtulma hareketi şeklinde başlamış ve devam etmişti. Bulgar, Yunan, Sırp, Karadağ, hattâ Arap milliyetçilikleri bu türlü birer hareketti. Bu memleketlerde okutulan tarih kitapları, bir zamanlar o ülkenin Türk idaresinde olduğunu, sonradan millî şuurun doğuşuyla Türk idaresine isyan edip bağımsızlığa kavuştuklarını yazar. Şu halde inkılâpçıların milliyetçilik tarifi yukarıda saydığımız milletler için doğrudur. Fakat Türk milliyetçiliğinin bu hareketler arasında sayılması akıl alacak bir iş gibi görünmüyor. Demek ki inkılâpçılara göre Millî Mücadele, imparatorluğu ayakta tutmak isteyenlerle, onu yıkıp Anadolu yarımadasına çekilmek isteyenler arasındaki bir savaştan ibaretti.

İnkılâpçıların birbirini takip eden böyle mantık dışı düşünce ve hareketleri, genç inkılâp nesillerini yeni bir denemeye zorladı: Marksizm. Zaten inkılâpçılık geleneği içinde yetişenler için başka açık kapı kalmamıştı. Çeşitli sebeplerle

bu gelenekten uzak kalmış veya inkılâpçı tesirlerden kurtulmuş olan genç gruplar ise millî kültürün kaynaklarını yeniden bulmaya, onları harekete geçirmeye çalışıyorlar. Kısacası, bugünkü Türk gençliği, büyükleri tarafından terk edilmiş çocuklara benzemektedir; bir kısmı kurtuluş vaadiyle aldatılıyor, bir kısmı da kendi başına kurtulmaya çalışıyor.

Genç nesillerdeki arayış hareketinin temelinde büyük bir huzursuzluk ve tatminsizlik yatmaktadır. Bu huzursuzluğu sadece delikanlılık çağının psikolojik sarsıntılarından ibaret görmek çok yanlış olur. Başarısız modernleşme hareketlerinin sorumlusu eski nesiller olduğu halde, bu başarısızlıktan daha çok gençler zararlı çıkmaktadırlar. Uzun yıllardanberi medeniyet adına tatbik edilen ve bilhassa tek partili idare devrinde resmî ideoloji haline getirilen bazı sloganlar veya batıl itikatlar genç nesil için hiçbir istikbal vaatmiyor; nitekim bunlar geçmişte de bir fayda sağlamış değildi. Islahat ve inkılâp nesilleri başkalarına benzeyerek bir şahsiyet kazanma çabasında idiler, fakat kopyeyi bile başaramadıkları için Avrupalıların gözünde gayet itibarsız bir mevkie düştüler. Genç nesiller eskilerin düştüğü bu yabancılaşma batağından, yani kendi halkına ve kültürüne yabancı kalma hastalığından kurtulmak için çırpınıyorlar. Onların eskilerden daha muhafazakâr ve daha halkçı görünmelerinin sebebi budur. Marksist gençler bile sosyalizmi bu müstakil hüviyet ve şahsiyet mücadelesinin bir vasıtası olarak benimsemektedirler. İnkılâpçıların modernizmine karşı en şiddetli, hattâ irticâ şeklinde tepkinin bir gün marksistlerden gelmesi pek muhtemeldir. Huzursuzluk yaratan eylemler içinde kendilerini kaybedecek yerde, sakın düşünebilecek bir ortam buldukları takdirde, onlar da yerli kültüre dönecekler ve her türlü uygunsuz saplantıya -marksizm dahil- cephe alacaklardır.

Yeni Türkiye'ye bir hüviyet vermek üzere meydana gelen ideolojik çatışmalar, bir taraftan da bu ideolojik hareketlerini büyük ölçüde dışında cereyan eden süratli bir gelişme ve değişme hareketinin arazi olarak ortaya çıkıyor. Memleketin harekete geçmiş gücü hangi istikamette kulla-

nılacaktır? Nüfus artışı, şehirleşme, demokratlaşma, sanayileşme ilh... hareketlerinin doğurduğu problemler hangi usullerle halledilecektir? Bütün bu sorular iktisadî kalkınma seferberliğindeki bir memleketin en kritik devresinde büyük sarsıntılara yol açmakta, hattâ Türkiye'nin bütünlüğünü tehdit edici bir mücadeleye kadar gitmektedir. Türkiye coğrafî ve stratejik bakımdan Sovyetler Birliği'nin kısıkcı içine düştüğü için solcu bir gidiş -kendi içinde yanlış olması bir tarafa- memleketimiz bakımından ölüm denemesi mânâsına geliyor. Sağcılık böyle bir tehlikeyi ihtimal dışı bırakmakla beraber, bu defa da Cumhuriyet rejiminin veya modernleşmenin akıbeti konusunda endişeler belirmektedir. Kaldı ki, sağ ve sol terimleri bizde henüz organize bir sanayi cemiyetindeki gibi kesin manâlar kazanmış değildir. İşte bu noktada Atatürkçülük adı verilen yeni bir ideoloji denemesiyle karşılaşyoruz.

Atatürkçülük fikrî, siyasî veya felsefî bir sistem veya ekol olmadığı için bazı Türk münevverleri tarafından hiç ciddiye alınmıyor. Hakikaten bu ad altında hemen herkes kendine göre iyi ve doğru bildiği şeyleri ortaya sürmekte; işin kötüsü, bu suretle hakikatin objektif kriterleri yerine bir insanın şahsını ikame etmeye çalışmaktadır. Fakat bütün bunlara bakarak Atatürkçülüğü manâsız bir gayretten ibaret saymak hiç doğru olmaz. Atatürkçülük denen şey, elli yıllık genç cumhuriyetin yaşama çabasını temsil ediyor. Solun bir ölüm denemesi olması, sağın da başka konularda bir takım endişeler yaratması, Türk devletine şimdilik tek çıkar yol olarak Atatürk milliyetçiliğini bırakmış bulunuyor. Şimdilik diyoruz, çünkü henüz elimizde işlenmiş ve hazırlanmış bir Türk milliyetçiliği görüşü mevcut değildir. Günümüzde ideolojik aşırılıklara engel olmak ve plüralist demokrasinin ayakta kalmasını sağlamak gayretinden başka bir manâya gelmeyen Atatürkçülük bir siyasî tedbirden ibarettir, yani bazılarının Kemalizm adını verdiği ve bir siyasî partinin bayrağını teşkil eden sloganlarla ilgisi yoktur. Bu tedbirlerin başarılı olması elbette Türkiye için hayırlı olurdu, fakat alelacele alınan tedbirlerin veya masa başında kurgu edilen kur-

tuluş prensiplerinin ne başarılı, ne de uzun ömürlü olması beklenebilir.

Niçin Türk milliyetçiliği değil de Atatürk milliyetçiliği? Bazan marksistler bile milliyetçi olduklarını söyledikleri için böyle bir karışmanın önüne geçilmek istenmiş olabilir. Zaten Atatürk milliyetçiliği tabiri marksist ihtilâl teşebbüslerine karşı alınan 12 Mart tedbirinden sonra devlet büyükleri tarafından ortaya atılmıştı. Bu arada Atatürk'ün şahsı üzerindeki sevgiden de faydalanarak, böylece millî birliğin korunmasında bir ortak nokta aranmış olabilir. Fakat kanaatımızca şahsî sempatiler ve hissî reaksiyonlar üzerine bir sistem kurmaya imkân yoktur. Bizim milliyetçiliğimizin Türk cemiyetinin geçmişinde ve bugününde derin kökleri vardır; nitekim Atatürk de bu köklü hareketin içinde yetişmiş insanlardan biriydi.

Bu kitaptaki denemelerde Türkiye'nin kültürü ve sosyal yapısı üzerinde temellenmiş bir milliyetçilik anlayışını işlemeye çalışacağız. Türk milliyetçiliği üzerinde şimdiye kadar yazıları ve konuşmalarıyla bizleri aydınlatmış pekçok fikir adamımız vardır, fakat bunlar içinde -düşüncelerine her noktada katılmamakla beraber- benim en önemli saydığım iki kişi bulunuyor: Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan. Bunların kuvveti sadece çok parlak birer zekâyâ sahip olmalarından değil, aynı zamanda sosyal ilimlere dayalı bir milliyetçilik görüşünü işlemelerinden ileri geliyordu. Ben burada aynı geleneği devam ettirmeye gayret ettim. Bu yazılarda Ziya Gökalp'ın akla kolayca giren ve insanı cezbeden pek veciz ifadelerine veya Profesör Turhan'ın son derece ölçülü düşüncesine rastlamayacaksınız, ama okunmaya değer şeyler bulunacağını sanıyorum.

MİLLİYETÇİLİK ve HALKÇILIK

Halkçılığın Sosyal Temelleri Üzerine Düşünceler

Bütün milliyetçilik hareketlerinin ortak özelliklerinden biri ve belki en çok belirgin olanı halkçılıktır. Milliyetçiliğin dayandığı temel prensipler ve bu cereyanın tarih içinde geçirdiği macera gözönünde tutulursa, halkçılık ve milliyetçiliğin niçin birbirinden ayrılamayacağı açıkça görülür. Hakikatte, milliyetçiliğin asıl hedefi geniş kitlenin iradesine dayanan bağımsız bir siyasî idare (self-government) ve bu siyasî birlik içinde millî bir kültür meydana getirmek olmuştur. Tarihî gelişme vetiresi içinde millî kültürün teşekkülünden sonra millî devlete geçildiği haller de görülmekle beraber, siyasî birlik ve kültür birliği yoluyla modern bir cemiyet haline gelme çabası, bütün milliyetçi hareketlerin değişmez programı olmuştur. Dikkat edilirse, böyle bir programın siyasî rejimle ilgili tarafı kadar millî kültürle ilgili hedefleri de ona tamamen halka dayanan bir modernleşme cereyanı karakteri vermektedir. Milliyetçiliği bu yüzden halkçılıktan ayrı olarak düşünemiyoruz.

Bütün milliyetçilik hareketleri zorunlu olarak halkçı olmakla beraber, programında halkçılık bulunan bütün siyasî cereyanlar milliyetçi değildir. Nitekim son yıllarda Türkiye'de de görüldüğü gibi, marksist sosyalizm hareketi milliyetçiliği reddetmek mecburiyetinde olduğu halde sloganlarının büyük bir kısmını halkçılık teması etrafında tertiplemektedir. "Halkların uyanışı", "halk savaşı", "halk kurtuluş" ordusu gibi ifadelerde millî terimi yerine ısrarla "halk" keli-

mesinin kullanılışı, marksistlerin de halkı esas alan bir cereyani temsil ettikleri kanaatini uyandırıyor. Türkiye'de Marksist-Leninist (Komünist) hareketin meşru bir siyasî organizasyonu bulunmadığı için, bu cereyana mensup kimse-lerin halkçılık anlayışını ancak duvarlara yazdıkları yazılardan ve gece karanlığında dağıttıkları beyannamelerden çıkarıyoruz. Sosyalist hareketin meşru görünen kanadına (Türkiye İşçi Partisi) ait siyasî programda da halkçı bir tutumun benimsendiğine ait iddialara rastlanmaktadır. Milliyetçilerin halkçılık fikirleri ise "Halk Fırkasının Umdeleri" halinde ortaya atılan ve daha sonra "Atatürk İlkeleri" adını alan altı prensipten biri olarak başlamak üzere, bugüne kadar birbirinden farklı anlamlarda çeşitli siyasî kuruluşların programlarına aksetmiş bulunmaktadır.

Türkiye'de politikanın değişmez bir unsuru haline gelen ve daima bir siyasî tutum meselesi olarak kalan halkçılığın hakikî bir sosyal değişme programı mı, yoksa bir siyasî taktik olarak mı, kullanıldığı hakkında şüpheyeye düşmek için pek çok sebep mevcuttur. Nitekim çok partili demokraside hiç değilse halkın menfaatlerini gözetmek gibi çok muğlak bir manâda da olsa, her partinin halkçı görünmek mecburiyeti bu şüpheyi kuvvetlendirmektedir. Bizim buradaki maksadımız siyasî partilerin tenkidini yapmak olmadığı için bu konudaki kararı okuyucuya bırakıyoruz. Mamafih, Türkiye'deki siyasî kuruluşların halkçılık konusundaki tavırlarını sağlam bir zemin üzerinde değerlendirebilmek için, bu konuyu sosyolojik bir tahlile tabi tutmakta fayda görüyoruz. İşte bu makalede bir taraftan bazı terimleri vuzuha kavuşturmak, bir taraftan da Türkiye'nin sosyo-kültürel bünyesini halkçılık prensibi bakımından gözden geçirmek suretiyle okuyucuya sağlam bir dayanak noktası vermeye çalışacağız.

Her şeyden önce halk teriminin anlamı üzerinde durmak gerekiyor. Halkın bir insan topluluğu olduğunu herkes bilir; ama onu başka topluluklardan ayıran özellikler nelerdir? Halk iradesi, halkın selâmeti, halka göre ilh.. sözlerle konu edilen topluluk nedir?

Halk bir iktisadî sınıftır, yani marksistlerin "sınıf

kavgası" dedikleri menfaat çatışmalarında kendi başına bir taraf teşkil etmez. Halk bir sosyolojik kategori değildir; sosyal tekâmülün aile, klan, aşiret ilh... şeklinde tesbit edilen safhalarından herhangi birine tekabül etmez. Halk bir sosyal tabaka da değildir; meselâ bir memleketin ailelerini bir takım standartlara göre -iktisadî, siyasî, kültürel vs.- ayırdecek bir tabakalaşma meydana getirsek, bunların herhangi birinde halk diye bir gruba rastlayamayız. Sosyal ilim mensupları "halk" terimini bir memleketin bütün insanlarını ifade edecek şekilde, "millî" terimiyle eşdeğerli olarak kullanırlar. Çok seyrek olarak, bir memleket nüfusunun siyasî hayattaki tesir gücüne -sosyo-politik kriter- göre sınıflamasını yaptığımız zaman halktan bahsediyoruz. Nitekim halk terimi modern milletlerin teşekkülünden önceki devirlerde idareci tabakanın dışındaki geniş kitleyi, yani idare edilenleri gösteriyordu. Osmanlı devrindeki reaya veya ahali (bazan her ikisi birden) bu anlamda halk demekti. Batı demokrasi-leri dışında kalan memleketlerde, bilhassa geri kalmış denilen ülkelerde politik bir kategori olarak halk hâlâ mevcuttur. Batıda modern demokrasi ile birlikte millet bünyesinin de teşekkülünden sonra idare edilenler manâsına halk terimi eski muhtevasını büyük ölçüde kaybetmişti; zira siyasî kuruluşların açık bir bünyeye kavuşmaları ve idarenin rey esasına dayandırılması sonunda, halk ve idareciler artık iki ayrı sosyal grup olmaktan çıkmıştır.

Türkiye'nin sosyal ve siyasî bünyesine bakacak olursak, halk dediğimiz kitlenin eski karakterini bir bakıma kaybettiğini, bir bakıma da hâlâ muhafaza ettiğini görüyoruz. Bizde çok partili demokratik hayata geçilinceye kadar idare edilen kitleye halk deniyordu. Bu kitle siyasî hayatta söz sahibi ol-dukten sonra da ayrı bir grup olarak kaldı. İmparatorlukta Kapıkulu ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Halk Fırkası'nın karşısında ayrı bir grup teşkil eden halk, bugün de münevver tabakanın karşısında bu ayrılığını devam ettiriyor. Haki-katte idare edenlerin yerine münevver tabakanın geçmesi bir isim değişikliğinden ibarettir. Geniş kitlenin siyasî haya-ta katılmasından önceki devirlerde idareci ve münevver aynı

insandı. Son kırk yıl içinde tahsilin yaygınlaşmasıyla birlikte cemiyet de daha karmaşık bir bünyeye kavuştuktan sonra, münevver tabaka idarecilik sıfatını devam ettirmekle beraber cemiyetin diğer katlarına da yayılmış bulunuyor. Politikanın münevver inhisarından kurtulmasından sonra, halk-münevver ayrılığı yine devam ettiğine göre, bu iki sosyal grubu birbirinden ayıran asıl özelliğin siyasî veya meslekî statüden ziyade bir kültür farkı olması gerekir. Nitekim bugün Türkiye’de halk ve münevver derken iki ayrı kıymet sistemini ve iki ayrı hayat tarzını temsil eden insanları kasdediyoruz. Bu iki sosyo-kültürel grup arasında ikinci dereceden bazı farklara da rastlayabiliriz, fakat asıl ayırıcı kriter temel kültür kıymetleri bakımından mevcut bulunan farktır. Şu halde halkçılık denince de bu iki gruptan birinin (münevver) diğeri (halk) ile olan münasebetlerine ait bir tavır ve davranış sistemi anlaşılmalıdır.

Kültür farkları hiç şüphesiz geniş manâda bir eğitim farkını gösterir. Eğitim farklarının kültür ayrılığına yol açması sadece Türkiye’ye mahsus olmadığı gibi, olağanüstü biri hâdise de değildir. Eğitimin gayesi insanlara muayyen kıymetleri ve bu kıymetlere bağlı bilgi ve tecrübeleri benimsetmek olduğuna göre, eğitim görenlerle görmeyenler veya, daha doğrusu, farklı eğitim görenler arasında elbette ayrılıklar olacaktır. Bu anlamda münevver dediğimiz tabaka ile geniş kitle arasındaki ayrılığa bütün cemiyetlerde rastlanır. Millî kültürdeki farklılaşmalar bakımından cemiyetleri birbirinden ayıran asıl hususiyet, münevver ve halk kültürleri arasındaki farkın bazı cemiyetlerde bir derece farkı, bazılarında ise mahiyet farkı haline gelmiş olmasıdır. Çok belirgin bir misâl verecek olursak, bir şoförün motör karşısındaki tavrı ile bir makine mühendisinin tavrı arasında derece farkı vardır; buna karşılık materyalist bir filozof ile mistik dervişin dünya görüşleri bir mahiyet farkını aksettirir. İşte bizim genellikle zihniyet farkı dediğimiz şey bu ikinci tip farktır. Halk ve münevver kültürlerinin mütecanis bir millî kültür bütünü içinde kaynaşması bu türlü farkların kaldırılması demek olduğuna göre, halkçı politikanın hedefi de bu olmak

gerekir. Şimdi bu istikametteki bir programın başarı şansını doğru bir şekilde tesbit edebilmek için, önce iki kültür arasındaki ayrılığın kaynaklarını, sonra da bu ayrılıkların gruplar-arası münasebetlere yaptığı tesiri gözden geçirelim.

Modern medeniyetin gelişmesinden önceki klâsik cemiyetlerde kültür değişimleri çok yavaş bir seyir takip ediyordu ve cemiyetler arasındaki kültür alışverişleri bunların mevcut bünyelerinde sarsıntıya meydan vermeyecek cinsten unsurlar etrafında cereyan ediyordu. Klâsik cemiyette bu durgunluğa paralel olarak, eğitimin gayesi de geleneksel kültür kıymetlerini yaşlılardan gençlere aktarmaktan ibaret kalıyordu. Bizim Osmanlı Cemiyeti böyle statik bir âhengin en güzel örneğini teşkil eder. Tahsil ve tecrübe sonunda idareci-münevver tabakasına geçen insanları halktan ayırarak husûsiyet, bilgi ve kabiliyet farkıdır; üst tabakayı meydana getirenler, padişah da dahil olmak üzere, bir ve aynı kültürün en ince ve en işlenmiş tarafını temsil ederler. Dünyaya, tarihe, kendi kültürlerine ve yabancı kültürlerle karşı tavırları halkın tavrından pek farklı değildir. Halkın hocaları ile yüksek tahsil gören gençlerin hocaları aynı kimselerdir; Süleymaniye medresesinde ders okutan bir müderris (profesör) aynı zamanda Süleymaniye camiinde halka vaaz eder, yine aynı insan sarayda şehzâdelerin eğitimi ile meşgul olur.

Halk ve münevver kültürlerinin ayrı daireler teşkil edecek yerde birbirinin uzantısı halinde bulunmasının sebepleri üzerinde fazla durmayacağız. Burada hiç şüphesiz Osmanlı Cemiyetindeki sosyal gruplar arasında geniş transfer imkânının bulunmasının, yani bu cemiyetin "açık" cemiyet olmasının da büyük rolü olmuştur. İdareci tabaka kapalı bir elit meydana getirmediği için, bir ferdin hayat boyunca işgal edebileceği çeşitli sosyal statüler -çocuk, delikanlı, çiftçi, zenaatkâr, asker, idareci, ilh.- onu hep bütün memleketi kaplayan ortak bir kültürün tesiriyle karşılaştırıyordu, yani sosyalleşmenin çeşitli safhalarında, birbirinden farklı kültürlerin şahsiyete tesir etmesi bahis konusu değildi. Fakat "açık cemiyet" yapısının bu kültür birliğinde yegâne faktör olduğu

da söylenemez. Türk cemiyeti bugün de kalın duvarlarla çevrili sınıflar halinde değildir, hattâ sosyal ve iktisadî gelişmenin hızlanması neticesinde, halk içinden çıkan insanların meslekî ve idarî üst tabakalara katılma nisbeti daha çok artmıştır. Buna rağmen Türkiye’de münevver ve halkın genel, ortak bir kùltür nizamı içinde kaynaşma imkânları gitgide azalmış ve neticede aynı coğrafya içinde yanyana yaşayan iki ayrı sosyal ve kùltürel grup meydana gelmiş bulunuyor. Cemiyetin demokratikleşmesi nisbetinde böyle bir zümreleşmenin doğuşu ilk bakışta çok şaşırtıcı görünebilir. Türkiye’de bu ayrılık her sahada kendini belirtecek kadar kuvvetli bir sosyal gerçeği aksettirmektedir. Ve çok defa iki tarafın birbirini ağır şekilde suçlamasına yol açan ferdî ve hissî motiflere göre izah edilmektedir. Halka göre münevver kibirli, maddî menfaat düşkünü, yabancı taklitçisi, maneviyat düşmanı, saygısız ve köksüzdür... Münevvere göre ise halk cahil, hurafeci, kıt ve dar görüşlü, herşeye kolayca kanan (!) bir kitledir. İki tarafın bu karşılıklı menfî tavırları onların davranışlarına da aksederek, zihniyet farklarını fiilî bir husumet haline getirmekte gecikmemiştir. Halk münevverle temaslarını asgariye indirmeye ve böylece ondan gelecek huzursuzluğu mümkün olduğu kadar bertaraf etmeye çalışıyor, münevver de kendisini halktan ayırdığı nisbette kendini yakıştırdığı grup içinde daha çok itibar kazanacağına ve nefsine daha çok itimad edeceğine inanıyor.

Bu manzara Türkiye’deki çeşitli siyasî gruplar içinde en çok milliyetçileri düşündürmelidir. Zira daha önce de kısaca belirttiğimiz gibi, milliyetçiliğin ana hedefi Türkiye’de millî kùltür bütünlüğünü ve onunla birlikte siyasî bütünlüğü kurmaktır. Hakikatte münevver kùltürü ile halk kùltürü arasındaki köklü farklar siyasî bütünlüğü de sarsacak mahiyettedir. Münevvere göre halk Türkiye’nin siyasî kaderini tayin edecek olgunluğa erişmemiştir; ona münevverin kıymet sistemini -hangi yoldan olursa olsun- aşılamadıkça demokrasiden sadece zarar gelebilir. İşte politikacıların kendi aralarında konuştukları ile halk karşısında söylediklerinin birbirini tutmayışı, her ikidar denemesinin halk için yeni

bir hayal kırıklığı yaratması bilhassa bu yüzdendir. İnsanlararası münasebetleri maddî menfaat çatışması halinde gören marksistler, her yerde olduğu gibi burada da bir iktisadî sömürme münasebeti buluyorlar. Onlara göre politikacıların memlekette sermayedar sınıfın temsilcisi veya esiri oldukları için halkın menfaatlarına sırt çevirmeleri, onu her fırsatta aldatarak bu sömürmeyi devam ettirmeleri çok tabiidir. Mamafih bu izah tarzı marksizmin verdiği şemaya çok iyi uymakla beraber gerçeğe hiç uymadığı için, şimdilik üzerinde durmayacağız. Şu noktayı belirtelim ki, halka yapılan zararlar kötü niyetten daha çok iyi niyetle cehâletin bir arada bulunmasından doğmaktadır. Nitekim bizdeki marksistlerin bütün iyi niyet iddialarına rağmen cinayet ve hırsızlık yoluyla halkın huzurunu bozmaktan öteye gidemeyişleri de kendi iddialarını çürütecek bir başka delil sayılabilir.

Geleneksel cemiyetin sarsılması ve aynı memleket içinde iki ayrı kültür grubunun teşekkülü hiç şüphesiz modern batı medeniyetinin yayılmasıyla ilgili bir hâdisedir ve bu bakımdan dünyanın her tarafında -az çok farklarla- aynı hâdiseye rastlanabilir. Yeni medeniyetin temsilcileri ile eski kültürü devam ettirenler arasındaki çatışma, bizzat batı memleketlerinde de görülmüş ve oldukça acı hatıralar bırakmıştır. Kültür değişmesi kısa bir zaman içinde bütün cemiyete nüfuz edecek kadar süratli bir hâdise olmadığı için bir intikal devresinin geçirilmesi zorunludur. Bu devrenin ne kadar süreceğini, yâni mütecanis bir kültüre ne zaman kavuşulacağını tâyin eden faktörlerin önceden kestirilmesi veya kontrol altında tutulması çok güçtür. Şimdilik şu kadarını söyleyelim ki, değişmenin bir kültürün kendi içinden mi yoksa tamamiyle dışarıdan mı geldiği hususu, bütün bu faktörlerin işleyiş tarzını büyük ölçüde etkilemektedir. Bu bakımdan Batı memleketleri ile Batı medeniyetine sonradan katılma gayreti içinde bulunan memleketlerde, münevver kültürü ile geleneksel halk kültürü arasındaki farklılaşmalar oldukça değişik bir manzara arzeder. Bu değişikliğin kaynağı daha ziyâde kültürün fonksiyonu ile ilgilidir. Bilindiği gibi kültür bir cemiyetin kendi problemlerini çözmenin bir tarzı olarak

benimsenmiş olup kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddî vasıtaların bir terkididir. Bütün bu davranışların gerisinde çok defa açıkça görülmeyen birtakım inançlar, normlar ve kıymetler vardır ki manevî kültür dediğimiz bu zihnî unsurlar kültürün temel yapısını teşkil eder. Kültürde meydana gelen değişmeler işte eski çözüm tarzlarının veya eski tatmin vasıtalarının yeni durumlara intibak etmediği, yani ihtiyaçları karşılayamadığı hallerde yeni yolların benimsenmesi demektir. Cemiyetin kendi bünyesi içinden gelen değişmeler, başka kültürleri adapte etme yoluna kıyasla daha sağlam, devamlı ve hakikî çözüm tarzları getirebilmektedir, çünkü bu birinci halde değişmenin ajanı olan şahıs veya zümreler, kendi kültürlerinin problemlerini daha vâzih bir şekilde görme ve bunlara uygun yolları deneme imkânına sahiptirler. Dışarıdan kültür adapte etmek yoluyla bir değişme yaratmak durumunda bulunanlar ise, çok defa benimseyecekleri kültürün yapısını ve işleyiş tarzını sathî bir şekilde görmekte ve yabancı kültürde müşahade ettikleri üstünlüğe ait sebep-netice münasebetlerini de ekseriya yanlış anlamaktadırlar. En başarılı değişmeyi yapan Japon cemiyetinde bile münevverler uzun zaman batının prestij değeri olan unsurlarını taklid etmekten -satın aldığı dolma kalemnin iç kısmını atıp dışardaki kapağı göğüs cebine takmak gibi gülünç gösteriler de dahil olmaz üzere- kurtulamamışlardır. Böylece, gerçek problemlere sahte çözüm yolları bulmak kültür değişmesini geciktirmekte, mukavemeti arttırmakta ve değişen zümrelerle değişmeyenler arasında şiddetli güvensizliklere yol açmaktadır. Şimdi bu kültür parçalanmasının ve gruplar arası güvensizliğin mekanizmasını biraz daha yakından görmeye çalışalım.

Türkiye'nin Batı medeniyetine girme çabaları iki yüz yıl kadar uzun bir zaman sürmüştür ve daha ne kadar süreceği de belli değildir. Sebep ne olursa olsun, bütün bu çabaların başarısız kaldığı inkâr edilemez. Şu halde modernleşme adına getirilen teklifler ve yapılan uygulamalar, Türkiye'nin problemlerine hakiki birer cevap teşkil etmemiştir. Mevcut problemlere yeni yollarla çözüm bulunmadığı hal-

lerde eski alışlagelmiş usûllerin terkedilmesi elbette beklenemezdi. İşte Batı ile temas ederek onu benimsemeye çalışan münevverlerin eski kültürü reddetmelerine karşılık, büyük kitlenin de münevverlere itibar etmeyerek geleneği devam ettirmesi ve böylece iki ayrı kültürün yanyana yaşayıp gitmesi bilhassa bu yüzdendir. Hiç şüphesiz, münevverlerin gerek batı kültürüne, gerekse kendi kültürlerine karşı takındığı tavır bakımından halktan niçin ve nasıl ayrıldığı başlıbaşına bir konu olarak işlenebilir. Ne olursa olsun, iki taraf arasında köklü bir ayrılık mevcuttur; üstelik bu ayrılık kültürün maddî olmaktan ziyade manevî unsurlarına dayandığı için de kolay kolay ortadan kalkacağa benzemiyor. Zihniyet farklarının karşılıklı güvensizlik yaratması da işte bu farkların iki tarafı yanlış sosyal idraklere sevketmesi yüzündendir. İçinde yaşanan cemiyetin kültürüne intibak edememek veya o cemiyet bütünü içinde bir parça olmamak, sosyologların anomi dedikleri sosyal hastalığa delâlet eder. Türk cemiyetinde sosyal ve kültürel bir bütünlüğe erişilemediği ve çatışma halinde iki ayrı kıymet sisteminin mevcudiyeti dolayısıyla, iki taraf da kendisini yabancı kuvvetlerle sarılmış bir durumda görmektedir. Bu sosyal izolasyonun yarattığı emniyetsizlik duygusu çok defa aşırı tavır ve hareketlere yol açmaktadır, çünkü ancak bu sayede iki taraf da kendi şahsiyetini daha iyi muhafaza edeceği, inandığı şeyleri daha kuvvetli birer hakikat haline getirebileceği kanaatındadır. Sosyolog Parsons'a göre geleneksel kültüre isyan edenlerde müsbet ve menfî olmaz üzere iki tip reaksiyon görülür; bir taraftan içinden çıkmış oldukları veya kendilerini kurtardıklarına inandıkları kültürü dar kafalılıkla, cehaletle, ilh.. itham ederken, bir taraftan da kendi inanç ve prensiplerinden bir ütopya yaratırlar. Meselâ herkesin okuma yazma bildiği, yahut sosyalist bir iktidarın kurulduğu, yahut şu veya bu grubun bertaraf edildiği bir cemiyet onlar için yeryüzünde kurulmuş bir cennet demektir. Geleneksel kültür içinde kalanlar ise aynı aşırı reaksiyonu daha fazla içe kapanmak ve yenilik diye getirilen şeyleri geleneğe karşı bir tehdit şeklinde görmek suretiyle belirtirler. Geleneğe yapılan kızgın

ğün hayatına yönelmiş bir tehlike demektir. Nitekim geleneksel cemiyet hayatının kendini duyurmak imkânını bulduğu haller de münevverler tarafından bir tehlike olarak idrak edilmektedir. Bu karşılıklı korunma gayretinin en güzel örneklerinden biri Türk siyasî hayatında görülebilir.

Halk kendini koruma vasıtası olarak çok partili demokrasiyi benimsemiş, münevver ise kendi zümresindeki ideolojik parçalanmalar yüzünden plüralist demokrasiyi yıkamadığı için demokratik kalıplar içinde bir otokrasi kurma yolunu tutmuştur. Modernizmin öncüsü olması beklenen münevverin baskı ve zorlama rejimlerine heves etmesine karşılık, gelenekçi halk kitlesinin modern bir siyasî rejimi savunması ilk bakışta çok garip görünecektir. Mamafih, Türkiye'deki halk ve münevver kültürlerinin yapısı ve muhtevası bilindiği takdirde, bu neticenin normal karşılanması gerekir. Bu zahirî paradoks bize geleneksel kültürün modernizm diye ileri sürülen programlardan daha büyük bir canlılık ve devamlılık gücüne sahip bulunduğunu göstermektedir.

Yukarıda söylediklerimize bakılarak bizim burada modernleşmeye*karşı gelenekçiliği savunduğumuz zannedilebilir. Hakikatte halk ve münevver arasındaki ayrılıkları önemli ve tehlikeli bir durum olarak göstermeye çalışmamız, bunun aksini düşündüğümüz içindir. Türkiye'nin süratle modernleşme zorunda olduğunu kimse inkâr edemez. Modernleşmede asıl yaratıcı faaliyetin ancak münevver zümre tarafından yürütülebileceğini inkâr eden de çıkmamıştır. Asıl problem, Türk münevverinin memlekette hakiki ve modern bir kültür birliği yaratabilmesi için önce bu işi yapacak ehliyete ulaşabilmesidir. Bundan sonraki yazımızda iki kültür arasındaki temel kıymet farklarını belirtmek suretiyle Türk münevverinin bugün halka benimsetmek istediği kültürün nasıl yanlış ve sahte bir kıymet sistemi teşkil ettiğini göstermeye çalışacağız.

* Burada münevver terimi Türkiye'deki eğitim sisteminin yetiştirdiği standart münevveri belirtmek üzere kullanılmıştır. Maksadımız münevverlere suç isnad etmek değil, memleketimizdeki eğitim sisteminin hatalarını göstermektir.

Halk Kültürü *ve* *Münevver Kültürü*

Bundan önceki yazımızda Türkiye'deki halkçı programların gerçekleşmesi şanslarını tesbit etmek üzere halk ve münevver kültürleri arasındaki benzerlik ve farkları göstermeye başlamıştık. Orada çizdiğimiz umumî şemadan çıkan neticeye göre cemiyetin iki büyük tabakası -halk ve münevver- arasındaki kültür farklılaşmaları, onları birbirine karşı ilgisizlikten husûmete kadar değişen çeşitli menfî tavırlar takınmaya sevk ediyordu. Bu yazımızda müşahhas bazı örnekler vermek suretiyle bu farklılaşmanın ne manâya geldiğini göstermeye çalışacağız.

Bir cemiyetin kültürü, bir arada yaşayan insanların hayatın muhtelif problemlerine karşı denedikleri çözüm yollarından meydana gelmiştir. Bu çözüm tarzlarının bir kısmı zamanla sabit hâle gelerek cemiyetin bütününe mal olur ve onun kültürünü teşkil eder. Mamafih, sosyal ilimlerde kültürden bahsedilirken bu müşahhas âlet ve usûllerden ziyade, onların arkasında mevcut bulunduğu farzedilen manevî unsurlar (inançlar, norm ve kıymet sistemleri) anlaşılır. Çeşitli cemiyetleri kültür bakımından ayırdeden şey onların kullandıkları âlet ve vasıtalarla ziyade bu âlet ve vasıtaların gerisindeki zihniyet veya manevî kıymetler bütünüdür. Bu yüzden meselâ Kuveytli bir şeyh batı kültürünün bir mensubu sayılamaz. Batı medeniyetinin maddî kıymetlerini aynı derecede benimsemiş bulunan batılı memleketler ara-

sında da yine manevî kùltür farkları vardır ve bu farklar onları birbirlerinden ayırdettiğı kadar kendi içlerinde de bir tecanüs meydana getiren şeylerdir. İşte bizim Türkiye’de halk ve münvver kùltürünü karşılaştırırken dayanacağımız ölçüler bu gözle kolay görùlmeyen, fakat kùltürün temelini teşkil eden unsurlar olacaktır.

Bizde münvver kùltürünün halk kùltüründen ayrı bir istikamette gelişmesinin başlıca sebeplerinden biri, batı medeniyetinin iki zümre arasında birbirine eşit olmayan bir tesir yaratmasıdır. Bu tıpkı bir düşman hücumunun ön saftakiler arasında daha büyük şaşkınlık ve perişanlık yaratmasına karşılık cephe gerisindekilere en az tesir etmesi gibidir. Mağlup olan ordunun ileri karakolları ve birinci hat birlikleri tamamen teslim veya imha olurken, düşmanla en az temasta kalmış birlikler arasında bu genel mağlûbiyet bir moral çöküntüsü bile yaratmayabilir. Mamafih, bu benzetmeyi daha ileri götürerek iki medeniyet arasındaki çatışmanın muharebe şeklinde cereyan ettiğini söylemek bizi hataya düşürebilir. Hakikatte barış içinde meydana gelen serbest kùltür değişimleri, bu değişme için ajanlık yapan ileri kademelerdekiler bakımından büyük avantajlar sağladığı halde, teması asgarî seviyede muhafaza edenler veya tamamen kaybedenler üzerinde yıkıcı bir tesir potansiyeline sahip olmaktadır. Meselâ Amerika’da şimdi âdeta müzelik hâle gelen kızılderililerin durumu, yerli harpleri bittikten sonra da modern kùltüre intibak etmekte direnmelerinin bir sonucu olmuştur. Fakat bu söylediklerimize bakarak Türkiye’de modern medeniyete intibak etmiş bir münvver kùltürü ile bu temastan uzak kalmış bir halk kùltürünün mevcut bulunduğu sanılmamalıdır. Bizim kanaatimize göre Türk münvver daha ziyade gücünü ve istiklâlini yitirmiş bir askerî birlik manzarası göstermektedir. Buna karşılık batının ezici darbesinden uzak kalan halkın yeni medeniyete tepeden bakma ve daha iyi intibak etme şansı kaybolmamıştır. Türkiye için meselenin en korkunç tarafı da münvverin uzun yıllar içinde bu esareti iyice benimseyerek tıpkı yüzyıllarca sömürge idaresi altında yaşamış gibi düşünmeye ve davran-

maya alışmış olmasıdır. Bugünkü ideolojik hareketlerin doğuşunda da büyük rol oynayan bu ruh haletini şimdilik sadece halk-münevver münasebetleri bakımından ele alacağız. Türkiye niçin bu hâle geldi? Türk halkını değişen dünyaya uydurması beklenen Türk münevveri nasıl olup da kendi kendini dahi idare edemez bir duruma düştü?

Kültür hâdiselerinde sebep-netice münasebetlerini tesbit etmek ve birtakım gelişmelerin kaynaklarını bulmak son derece güç, hattâ bazı hallerde imkânsız bir iştir. Mamafih, çok karışık hâdiselerde dahi hal ve şartların doğru bir tasvirini verebildiğimiz takdirde bazı faktör gruplarının ne şekilde işlendiğini bulabilir, bunların hangi safhalarda birer sebep veya netice rolü oynadıklarını görebiliriz. Bu metodla Türkiye'deki gelişmelerin başarısızlık sebeplerini araştırarak olursak, başlıca iki âmilin bu hususta esas rolü oynadığı görülür. Bunlardan biri yeni ve yabancı medeniyetin dayandığı rasyonalist veya pozitivist zihniyet, diğeri de Türkiye'deki değişimin esas itibariyle zorlayıcı -içerden ve dışarıdan- bir karakter kazanmasıdır. Batı medeniyetinin pozitivist tavrı, onu yanlış anlayan münevverin geleneksel kültüre cephe almasına ve halktan kopmasına, mecburî kültür değişimleri de değiştirme teşebbüslerinin ters neticeler vermesine yol açmıştır. Aslında birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunan bu iki âmili, sırf izah kolaylığı bakımından, birbirinden tecrid ederek incelemeye çalışacağız.

Batı medeniyeti herşeyden önce hayatın maddî vasıtalarında süratli ve büyük çapta bir gelişme halinde ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak batı memleketlerinin siyasî ve sosyal bünyeleri de sosyologların genellikle "mukavelecî" dedikleri bir cemiyet tipi halinde inkişaf etmiştir. Her iki tip gelişmenin arkasında da gerek tabiata, gerekse beşerî müesseselere karşı takınılan pozitivist tavrın büyük rolü olduğu muhakkaktır. Şüphesiz burada pozitivist tavırdan kastedilen şey, her türlü tabiat hâdiselerini ve sosyal hâdiseleri fizik metodlarıyla izah etmeye, yani ampirik gerçeği olmayan unsurları inkâr etmeye doğru genel bir temayüldür. İnsanın tabiatla olan mücadelesinde pratik mahiyette

gayet müsbet neticeler veren bu tavır, kısa zamanda sosyal müesseselere ve her türlü manevî kültür unsurlarına karşı bakışın da temelini teşkil etmiş ve ampirik gerçeği olmayan, yahut kolayca kavranamayan bütün sosyal normlar ve kıymetler, keza bunlara bağlı bulunan müesseseler akıldışı birer baskı ve gerilik unsuru sayılmaya başlanmıştır. Avrupa ortaçağının gelişmeye büyük ölçüde engel olan bir zihnî ve sosyal sistem teşkil etmesi bu iddialara bilhassa kuvvet kazandırmıştır. Nitekim Avrupalılar'ın yabancı kültür ve medeniyetleri iyice tanımaya başladıktan sonra kendi medeniyetlerini mükemmel saymalarına imkân kalmamıştı. İnsanlar dünyanın çeşitli yerlerinde birbirine benzemeyen usûllerle kültür ve medeniyet yaratmış olduklarına göre, bizim o zamana kadar mükemmel veya mutlak saydığımız bütün kıymetlerin izafî olduğu, yani hiç bir mantikî zarurete dayanmadığı anlaşıyordu. Avrupalılar bu görüşten hareket ederek kendi cemiyetlerinin aksak taraflarını düzeltmeye çalıştılar. Bu arada bilhassa sosyal ilimlerin gelişmesi sayesinde, cemiyetin fizik kanunlarına tâbi olmadığı da iyice anlaşılacak, başlangıçta zihinlere hâkim olduğu görünen ilkel pozitivizmin yerini bugünkü ilim zihniyeti aldı. Mamafih, batıdaki bu gelişmeleri lâıykıyla takip edemeyen geri kalmış memleket aydınları ne olduğu iyice bilinmeyen bir modernizm namına kendi kültürlerine karşı düşmanlıktan vazgeçemediler. Bizim meşrutiyet devri münevverlerinden Ahmet Rıza ve Abdullah Cevdet beyler bu tipin su katılmamış iki örneğidir. Meclis Başkanı olduğu zaman "ben isbatiye mesleğindenim (pozitivistim)" diyerek yemin etmek istemeyen Ahmet Rıza Bey öldüğü zaman kütüphanesinde bir sürü değersiz kitap arasında Auguste Comte'un bir tek kitabı bulunmuş, onun da sadece önsözüne ait sahifelerin açık olduğu görülmüştür. Bu zatın İkinci Meşrûtiyet inkılâbında bir fikir babası rolü oynadığı düşünülürse, bizim münevverlerin nasıl bir gelenek içinde yetiştikleri daha iyi anlaşılır.

Geleneksel kültürde dinin çok büyük bir yeri olduğu için, münevverlerin en çok hücumuna uğrayan da din oldu. Türkiye'de hâfâ dindarlık bir kimsenin münevver tabaka

arasına girmesine büyük bir engel teşkil etmektedir, çünkü standart Türk münevverlerine göre din ancak geri kalmış halk kitlelerinin kültürünü temsil eder; münevverin vazifesi bu kültürün bir üyesi olmak değil, fakat onu ortadan kaldıramasa bile ıslâh etmek, modernleştirmektir. Bu yüzden halk dindar, münevver ise din reformcusudur. Halkın genel kanaatına göre Türk milleti dindar oldukça yükselmiş ve yücelmiş, dinden uzak kaldıkça da kudretini kaybetmiştir. Münevverin genel kanaatına göre ise Türk halkı dinin veya dinî liderlerin tesiri altında kaldığı müddetçe gerilemiştir. Standart Türk münevverine göre, yüksek tahsil ve ihtisas yapmış bir insanın dindar olması imkânsızdır, dindar görünüyorsa bu onun nüfuz kazanmak ve halkı sömürmek istediği manâsına gelir.

Münevveri halktan ayıran sadece dinin inanç ve ibadetleri değil, aynı zamanda kaynağını büyük ölçüde dinden alan birçok tavırlar ve davranışlardır. Halk kültüründe ahlâkın kaynağı ve müeyyideleri esas itibariyle dine dayanır. Memleketin resmî hukuk nizamı ancak millî kültürün ahlâk ve adalet anlayışını aksettirdiği nisbette ona karşı samimî bir riâyet gösterilir. Münevver kültüründe ahlâkî davranışın temelini teşkil edecek köklü bir norm ve kıymet sistemi mevcut değildir. Yabancı memleketlerden iktibas edilen kanunlar da münevver için hakiki bir norm sistemi teşkil edememiştir, çünkü bu kanunlar alındıkları memleketin millî örflerinden ve âdetlerinden çıkmıştır. Münevver kendi memleketinin gayriresmî hukukunun olduğu kadar, yabancı ülke örf ve âdetlerinin de dışındadır. O sadece kanunları kendisinden daha güçlü bulduğu zaman başkalarının hakkına riâyet etmek mecburiyetini duyar. Hakikatte münevverin hayat felsefesi vülger bir materyalizme dayandığı için, onun davranışlarında ferdî menfaat motiflerinin hâkim olmasını tabiî karşılamak gerekir. Bu davranışlar arasında geleneksel kültürden her nasılsa intikal etmiş bazı normların işlediği de müşahade edilebilir, fakat münevver kültürü ayrı bir sistem halinde inkişaf ettikçe bunların yerini tamamen ferdî menfaata dayanan ilkel prensipler almaktadır.

Türk mûnevverini modern medeniyeti yanlış yorumlayarak hatadan hataya sürükleyen ve gittikçe köksüzleştiren en önemli sebeplerden biri de Türkiye'deki kùltür değişmelerinin genel karakteridir. Bizim batılılaşma gayretlerimiz parçalanmak üzere olan bir memleketin kurtuluş çırpınmaları halinde süre gelmiştir. Karşısına çıkan bütün kuvvetleri çığ gibi ezen ve müthiş bir süratle ilerleyen Batı Medeniyeti bize sadece yeni bir teknik ve zihniyet inkılâbı olarak değil, aynı zamanda memleketimizi parçalamaya çalışan ordular halinde girdi. Savaşlarda ardı ardına yenilmemiz, topraklarımızın birer birer elden çıkması karşısında mevcut bünyemizi süratle değiştirmek zorunda idik. Kurtuluşun başka alternatifi yoktu; memleketin başı ucundaki felaketler uzun vâdeli ve köklü tedbirler üzerinde düşünmeyi de engelleyecek kadar âcil ve vahim görünüyordu. Bu durumda düşmanın en çok göze çarpan vasıflarını iktisab etmekten başka bir çâreye başvurulamadı. Neticede devletimizle birlikte kùltürümüzü de teslim ettik. En az yüz yıl süren bu bozgunun Türk mûnevveri üzerinde yaptığı manevî tahribat hâlâ tamir edilmemiştir ve bu manevî çöküntü onu kendi halkına yabancı kılan en önemli âmillerden biri olmuştur. Mûnevverin nazarında bu bozgunun sebebi yerli kùltürün topyekûn çürüklüğüdür, bu kùltürü baştanbaşa değiştirmediğimiz takdirde memleketi modernleştiremeyiz. İşte bir taraftan mûnevverin bu telâkkisi, diğer taraftan da modernleşme zaruretinin günden güne daha çok hissedilmesi yüzünden, Türkiye bir mecburî değişme yoluna girmiştir ki, bu türlü değişme teşebbüsleri, bizi yıkılmaktan kurtaramayan bir elit tabakanın kendi kendini çoğaltmasından başka bir işe yaramamıştır. Serbest kùltür değişmelerinde değişmenin ajanı olan kimseler rekabet piyasasında çalışan birer tüccar gibidirler, mecburî kùltür değişmesinde ise inhisarî bir devlet kapitalizminin memurları durumundadırlar. Karşılarında hiçbir rakip bulunmadığı için, yaptıkları hataların kontrolu ve düzeltilmesi son derece güçtür. Üstelik inhisarcı bir sistemin eğitim müesseseleri bir devridâim makinesi gibi hep aynı zihniyette insanlar yetiştireceği için de, bir müddet sonra

onların temsil ettikleri zihniyet bütün memleketi kaplayan bir sosyal realite halini alır; yani herkesin ortaklaşa inandığı şeyler hakikat zannedilir. Nitekim Türk münevverleri yıllardanberi hep aynı rüya âleminde yaşayan uyur-gezerler gibidir. Kendi içinde mantıklı görünmekle beraber, gerçekte ilgisi olmayan kurtuluş veya kalkınma nazariyeleri ortaya atarlar, sonra bu nazariyelerin gerçekleşmesine mâni olan hayâlî düşmanlar ve mukavemet unsurları icad ederler; bütün ömürleri bu mevcut olmayan düşmanlarla mücadele içinde heba olup gider.

Ortaya sürdükleri tekliflerin büyük çoğunluğu ideolojik beyin yıkama faaliyeti mahiyetindedir, çünkü onlara göre memlekette bir kalkınma meydana getirebilmek için, üniversite hocasından fabrika işçisine kadar herkesin aynı zihniyete -ilkel bir pozitivisme- sahip olması gerekir, aksi halde geleneksel kültürden kalma unsurlar bütün ilerici projeleri boşa çıkaracaktır. Böylece, münevverin hayatı halk ile devamlı ve fuzulî bir çatışmanın hikâyesi halinde özetlenebilir.

Mecburî kültür değişimleri arasında batılı devletler tarafından empoze edilen bazı unsurlar da vardır ki, Türk münevveri bunları Avrupalılar'ın düşmanlığını kırmak için kabul etmek zorunda kaldığı halde, kendi bulduğu birer reform hareketi diye göstermiş ve sonraki nesillere de böyle kabul ettirmiştir. Avrupalı görünmek ve kendimizi onların tehlikesinden uzak tutmaktan başka manâsı olmayan bir takım yenilik hareketlerini benimsemek suretiyle halktan büsbütün ayrılan Türk münevveri, böylece halk nazarındaki itibarını da yitirmiştir. Türkiye'deki batılılaşma hareketlerinin büyük biri kısmı, halk nazarında, savaşta bizi yenemeyen düşmanların kendi münevverlerimiz vasıtasıyla bize galip gelmesi manâsını taşır. Bazı değişimler karşısında gösterilen mukavemetlerin sebebini gericilik v.s. gibi manâsız kavramlarla izah edecek yerde bu açıdan tetkik etmeye çalışırsak doğru neticelere varabiliriz.

Batı medeniyeti ve onu temsil edenler karşısındaki fecî mağlûbiyetlerimizin Türk münevverinde meydana getirdiği manevî çöküntü, halkın hayat gücü ve nefsine itimad

duygusu ile tezat teşkil etmektedir. Münevver "biz adam olmayız" düşüncesiyle ya kendi başının çâresine bakmaya, yahut da halkı zorla kendine benzetebilmek için uygun bir rejim bulmaya çalışıyor. Münevver kendi memleketindeki sıkıntıyı paylaşmamak için yabancı memleketlere yerleşmeye çalışıyor, halk burada rahat bir hayat sürebilmek için yabancı memleketlere sıkıntı çekmeye gidiyor. Türk köylüsü daha önce dedelerinin fâtihi bir millet olarak gittiği ülkelerde şimdi temizlik işçiliği yapıyor, fakat o hâlâ dedeleri gibi başdik, ayıbı olmayan, nefesine güvenle yaşayan bir insandır. Batı ülkelerine tahsil v.s. için giden münevverlerimiz Türkiye'den değil de sanki Katanga'dan gitmiş gibidirler; bütün gayretleriyle kendilerinin Avrupalı veya Amerikalı muâşeret tarzını tamamen benimsediklerini, böylelikle yabancıların tasavvurundaki eski Türk tipinden kurtulduklarını göstermeye çalışırlar. Memleketimize gelen yabancılar karşı takınılan tavırlarda da aynı farkı müşahade edebiliriz. Türk halkı bunlara yardıma muhtaç birer garip nazariyle bakar, münevver ise yeni tâyin olunmuş müstemleke idarecisinin karşısında imiş gibi ona hoş görünmeye ve hizmet arzetmeye çalışır; turist için ilgi çekici olan birçok şeyleri bir ayıp telâkki ederek onun gözünden saklamaya gayret eder. Bir zamanlar Ankara'nın modern cadde ve meydanlarına köylüler sokulmazdı; Konya'da Alâeddin Sarayından son kalan duvar da çirkin bir manzara arzettiği için yıkılmıştır.

Son yıllarda yerli kültür eserlerinin bazılarını devlet eliyle gösterilen alâka, sırf yabancıların bunlara kıymet vermeleri sayesinde olmuştur. Fakat yabancıların bunlardan daha önce ilgisini çeken şeylere birinci plânda yer verilir. Hristiyan dünyasından hacı getirilmek için topraklarımız köstebek yuvası gibi delik-deşik edildiği halde, Türk halkının türbeleri ziyaret etmesi yasaktır, çünkü bizim münevverin pozitivizmi (!) Avrupalılar'dan ileri olduğumuz tek noktayı teşkil etmektedir.

Bir Adım İleri, İki Adım Geri

Türkiye’de yerli kültürü tahrip eden mecburî ve serbest değişme hareketlerini halkın ve halk kültürünün aleyhinde girişilmiş birer teşebbüs olarak görenler ve bu hareketleri şahsî motiflere göre izah etmeğe çalışanlar da vardır. Mafih, bu görüşün çok defa gelişi güzel ve mes’uliyetsiz tedbir veya tavırlara karşı şiddetli bir reaksiyon tarzında teşekkül etmiş olması pek muhtemeldir. Modernleşmenin ajanı olan şahıslar ve kuruluşlar muhakkak ki halkın bu yolda daha müreffeh bir hayata kavuşacağına ve Türk kültürünün çağdaş medeniyete daha iyi intibak edeceğine inanıyorlardı. Nitekim modernleşme hareketlerinde yerli kültürü batılı örneklerle göre değiştirme teşebbüsleri yanında, bizzat yerli kültürden faydalanma, hattâ bazı hallerde yerli kültüre dönme teşebbüsleri de görülmektedir. Millî kültürün yeniden kurulması için takip edilecek metodu sağlam dayanaklara oturtmak isteyenlerin bu türlü teşebbüslere iyi bir teşhis koymaları ve aynı hataları tekrar etmemeleri gerekir.

Halka dönüş hareketleri Türkiye’de milliyetçilik hareketinin de başlangıcını teşkil eder. Bilhassa ikinci meşrûtiyet devrinde Türk milliyetçileri halk ve münevver kültürleri arasında birlik kurmak üzere millî kültürün en önemli yapıcılarından biri olan Türk dilini yeni bir zihniyetle işlemeye başladılar. Hakikatte bugünün gençleri için Avrupa dillerinden daha yabancı hâle getirilen Osmanlı Türkçesi o zamanki Batı medeniyetinin terim ve kavramlarını karşılayacak

kadar büyük bir gelişme imkânına sahip bulunuyordu, fakat halkın konuştuğu Türkçe ile Osmanlı münevverinin Türkçesini mümkün olduğu kadar birbirine yaklaştırmak ihtiyacı yüzünden, süslü ve tumturaklı ifade yerine sade bir Türkçe ile yazma yoluna gidildi. Ömer Seyfeddin'in, Reşat Nuri'nin, Falih Rıfkı'nın ve Yusuf Ziya Ortaç'ın kullandığı dil, Türkçenin ondokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren gösterdiği tedricî gelişme içinde eriştiği mükemmelliğe birer örnek teşkil eder. Biz bu Türkçecilik hareketini Türk milliyetçiliğinin başarılı bir hamlesi olarak görüyoruz, çünkü milliyetçiliğin gayesi, millî kültürün münevverler elinde işlenmiş ve gelişmiş örneklerini halk kitlesine maledebilmektir. Bu hareketin başarılı olması ise son derece önemli bir sosyolojik kritere uygun olmasından ileri geliyordu. Dikkat edilirse, Türkçecilik cereyanı kültürün de devamlılığı prensibini hiçbir zaman ihmal etmemiştir; Türkçülerin zaman perspektifi içinde geçmiş, bugün ve gelecek arasında herhangi bir kesinti yoktur. Onların kullandıkları malzeme millî hayatın gerçek unsurlarına, yani hafızalardan silinmemiş bir geçmişe, yaşanan bir bugüne ve bütün milletçe hayal edilen bir geleceğin zaruretlerine dayanıyordu. Nitekim Türkçecilik hareketinin bütün memlekete yayılması da, başka hiçbir tedbire lüzum kalmadan, sosyal ve kültürel hayatın normal gelişme mekanizması içinde cereyan etmiştir.

Sonraki yıllarda Türk diline verilen ters istikametın temelinde de milliyetçi ve halkçı bir tavrın bulunduğu inkâr edilemez. Fakat nasıl olur da birbirine taban tabana zıt olan iki hareketi aynı zamanda milliyetçi olarak kabul edebiliriz? Millî kültürün gelişmesine hizmet eden bir cereyan ile bu kültürü kaldırarak yerine bir başkasını koymaya çalışan cereyan nasıl bir tutulabilir? Hakikatte bu soruya verilecek cevap, son elli yıllık modernleşme hareketleri hakkında da bir hüküm mahiyetinde olacaktır. Biz burada konuyu fazla genişletmeksizin sadece Türkçülerin ve inkılâpçıların halkçılık ve milliyetçilik anlayışları bakımından bir tahlil yapmaya çalışacağız. Bu tahlilin eksik ve yanlış tarafları bulunabilir, fakat ideolojik dogmatizmden ziyade ilmi kriterlere dayanma-

sı itibariyle şimdiye kadar alışlagelmiş izah tarzlarından farklı olacağı muhakkaktır. Şunu da hemen belirtelim ki, burada Türk dili üzerindeki farklı görüşleri genellikle Türk kültürüne karşı takınılan tavırların bir misali olmak üzere ele alıyoruz.

Türkçülerle inkılâpçıların temelde ayrıldıkları nokta Türk milletinin batı medeniyetine intibakı için seçilecek yoldu. Türkçüler medeniyet değişmesi esnasında millî hüviyetin kaybedilmemesi için çalıştılar, inkılâpçılar veya Avrupalılar ise onların millî kültür dedikleri şeye zaten esastan cephe almışlardı. İsmi bugünün devrimcileri tarafından pek az bilinmekle beraber inkılâpçıların esas programını çizmiş olan Abdullah Cevdet, Türk milletinin biyolojik veraseti de dahil olmak üzere herşeyiyle değişmesini istiyordu. Bu geleceği devam ettiren sonraki inkılâpçılar, Türkiye’de Batılı olmayan bütün kültür unsurlarını ve müesseselerini bir tarafa bırakma yoluna gittiler. Bu arada kültürün nesiller arasında intikalini sağlayan Türk dili de elbette bu fonksiyonundan mahrum bırakılacaktı, çünkü onun taşıdığı kültür, inkılâpçılara göre hiç de millî değildi. Avrupalılaşıma cereyanının en ileri safhasında bu cereyan taraftarları eski kültürü sadece eksik ve çürük bulmakla kalmayıp, bunun Türk halkına empoze edilmiş bir emperyalist kültür olduğu kanaatine vardılar. İstiklâline yeni kavuşan bir memleket, daha evvel sömürgeci idarenin kabul ettirdiği şeyleri nasıl ortadan kaldırırsa, bizim modernistler de tarihte ilk defa istiklâl yüzü gören bir halkın yaptığı gibi, her manâda orijinal müesseseler kurmak gerektiğine inanıyorlardı. Bu müesseselerin malzemesi nereden alınacaktı? Önce tamamen Avrupa’dan imtihas yapılmasını düşünenler oldu, fakat bu görüş tatbik kabiliyeti olmadığı için pek kabul görmedi. Geriye örnek alınacak sadece kendimiz kalıyorduk. Eski kültürümüz bizi yenilgiden kurtaramamış ve biz de o mirası topyekûn reddetmiştik. Fakat bizim Osmanlı ve Selçuk devirlerinden önce de bir tarihimiz vardı, üstelik o tarihte şimdi düşman saydığımızdan daha farklı bir kültüre sahiptik. Gerçi Orta Asya’da yaşamış bulunan atalarımızın hayatı şimdi ki Avrupalı haya-

tına benzemiyordu, ama onların dili bizim Selçuk ve Osmanlı emperyalizmine (!) girmemizden önceki orijinal, millî dilimizdi. Böylece inkılâpçı veya standart münevver kendisine millî bir hüviyet arama yolunda ilk geri adımı attı. Türkçüler Türk kültüründe en az bin yıllık bir gelişmeyi temsil ederlerken, inkılâpçılar bin beşyüz yıl önceki ilkel kültürün şampiyonu oldular. Onlara göre milliyetçilik ve halkçılık bir taraftan Asya'daki uzak atalarımızın, bir taraftan da Anadolu'ya çok eskiden gelmiş Hitit atalarımızın (!) kültürünü batıdan örnek alarak geliştirmekten ibaretti. İşte öz Türkçe denilen ve okullarda çocuklarımızın öğrendikleri uydurma dil böylece eski Asya Türkçesi ile Fransızca'nın izdivacından doğan bir hilkat garibesi olarak ortaya çıktı.

İnkılâpçıların dil anlayışı ırkçı bir karakter taşıdığı için gerçeklere aykırı idi, fakat onlar bu gerçek dışı şeyi bir gerçek haline getirmenin yollarını buldular. Avrupa kültüründen getirdikleri örnekler de onlara göre millî kültüre dönüş hareketi idi, çünkü Avrupa milletleri gibi Avrupa kültürü de Türk aslından geliyordu.

Milliyetçilerin bu tatbikattan çıkaracakları iki önemli netice vardır. Birincisi, halka dönüş ile geriye dönüşü birbirine karıştırmamak lâzımdır. Atalarımızın kültürü milletin çocukluk çağını temsil eder; biz o çocukluk çağında sahip olduklarımızı yüzyıllarca geliştirdikten sonra olgun bir millet haline geldik. Hayatın normal istikameti çocuğun "saf" ve "su katılmamış" halini başkalarından edinilen tecrübeler ve bilgilerle kaybettirmek, onu kendi başına ayakta durur hâle getirmektir. Ergin bir insanın birdenbire çocuk gibi davranmaya başlaması, bebek gibi konuşması ancak akıl hastalığına delâlet eder. Eğer bugün de memleketimizin şurasında-burasında önceki halini muhafaza eden insanlarımız varsa onların hali bizim için örnek değil, fakat üzüntü sebebi olmalıdır.

Milliyetçilerin dikkat edecekleri ikinci önemli nokta da, tarihi yanlış yorumlamamaktır. İnkılâpçılar Osmanlı-Türk kültürünü millî karakterden uzaklaşmakla, Arap ve Fars kültürlerine tabii olmakla suçluyorlar. Osmanlı mede-

niyeti karşısında ondan daha üstün bir Arap ve Acem medeniyetinden veya kültüründen bahsetmek pek gülünç olur. O devirlerde biz mensup olduğumuz medeniyet dairesinin merkezi ve yıldızı idik. Bugün hiç kimse Fransızların veya Almanların kendi millî karakterlerini kaybederek Yunan ve Roma kültürlerine ve semitik bir dine esir olduklarını söyleyemez. Bizim inkılâpçı münevverler kaynağını Yunan, Roma ve hristiyanlıktan alan Batı kültürünün etrafında sun'î peyk gibi dolaşırlarken, en büyük temsilcisi biz olduğumuz bir medeniyetin millî karakterimizi bozduğunu nasıl söyleyebilirler? Bizim karakterimizi acaba kimler bozdu? Daima teb'amız olarak yaşayan Araplar mı, yoksa tarihinin büyük bir kısmını Türk hanedanlarının idaresi altında geçiren İranlılar mı? Bugün Arap milliyetçileri Osmanlı-Türk idaresinin Arap kültüründe bozucu tesirler yaptığını söyledikleri zaman onları mazur görebiliriz, çünkü Türk idaresinden henüz kurtulmuşlardır ve yeni bir millî kültür yaratma gayreti içindedirler. Yunanlılar ve Balkan milletleri de kendi benliklerine yeni kavuştuklarını iddia ediyorlar. Türk münevverlerinin kendi kültürlerine sırt çevirişi karşısında hayrete düşen Yugoslavyalı bir tarihçi bize şöyle demişti: "Öyle görünüyor ki Türklerden en son kurtulan siz oldunuz."

Münevverlerimizin büyük çoğunluğunda görülen bu sömürge münevveri zihniyetinin nasıl meydana geldiğine dair önceki makalelerimizde bazı şeyler söylemiştik. Bu psikolojinin doğuşu ve yayılışını ileride teferruatıyla incelemek üzere, şimdilik diğer halkçılık hareketlerine kısaca bakalım.

Üzerinde hiç bir ciddi tetkik yapılmamış bulunan "Halkevleri" hareketi bazılarına göre millî kültürün tetkiki ve geliştirilmesi maksadıyla, bazılarına göre de inkılâpçıların Avrupa kültürünü halka yayması için vasıta olmak üzere başlatılmıştı. Bizim kanaatimizce Halkevleri bir müddet bu iki gayeye de hizmet etmiş, fakat kurucularının zihniyeti ağır basınca birer Avrupa kültürü ocağı haline gelmiştir. Halk edebiyatı ve folklorla ilgili birçok çalışmaların Halkevleri vasıtasıyla gün ışığına kavuşması bugün bile bu eski müesseseyi savunanların en büyük delilini teşkil etmektedir. Fakat

bu hizmet Halkevlerinden beklenen fonksiyona bir bakıma aykırı olarak yürütülmüştür. Bilindiği gibi, tek parti idaresinin politikası, bütün münevver gruplarını -birbirine taban tabana zıt dahi olsa- kendi bünyesi içinde toplamak ve parti dışında herhangi bir organize kuvvet bırakmamaktı. Bu yüzden bazı halkçı münevverlerin kitaplarını Halkevleri vasıtasıyla neşretmeleri mümkün olmuştur. Bunun dışında Halkevlerinin esas faaliyeti bilhassa memur tabakası ve öğrenciler arasında parti ideolojisini yaymaya teksif edilmiş bulunuyordu. Fakat balolar ve inkılâp tiyatroları arasında folklor gösterilen müsamahanın çok önemli bir sebebi vardı ki, bu sebep üzerinde dikkatle durulmaya değer. Bizim inkılâpçı münevverler, eski cemiyetteki münevver kültürünü millî kültürün tamamen dışında sayarak ona karşı cephe alıyor, halk kültürünü ise kudretsiz bir rakip diye gördükleri için müsamaha ve bazan da sempati ile karşılıyorlardı. Böylelikle, millî kültürün en ince ve işlenmiş örneklerine sırt çevirmek suretiyle geriye doğru ikinci adım atıldı. Halk tarzında şiirler ve köylü folklorundan örnek olan sanat eserleri vasıtasıyla millî kültürün bulunacağı zannedildi. Mamafih bu örneklerde bile batı kültürüne benzeyen unsurlar üzerinde ısrarla durulup diğer tarafların -yani halk ve münevverleriyle birlikte bütün milletin- ortaklaşa benimsemiş olduğu şeylerin tamamen ihmal edildiği açıkça görülür.

Buraya kadar verdiğimiz misaller halkçılığın kültürel yönüyle ilgilidir. Hakikatte siyasî sahada halka karşı takınılan tavır da bu hareketlerle paralel olarak ele alabiliriz. Geçmiş bir devrin şimdi herkesçe bilinen politikasını bir daha söz ve münakaşa konusu haline getirmemek için bu nokta üzerinde fazla durmayacağız. Ancak son yıllarda siyasî ideoloji hareketleriyle bir arada ortaya çıkan yeni bir halkçılık görüşüne kısaca yer vermekte fayda görüyoruz.

Sosyalistlere göre batı kültürü, burjuva-kapitalist kültürüdür. Kültür bir üst-yapı eseri olduğuna göre, her iktisadî nizam kendi kültürünü de birlikte getirir; sosyalist nizamın kültürü proleter kültürüdür. Şu halde sosyalistler Avrupalılar gibi değil, Türk proleterleri (!) gibi yaşamalıdır. Nite-

kim son birkaç yıl içinde bir kısım sosyalistler batıya ve batılılaşma hareketlerine karşı reaksiyoner bir cereyanın temsilcisi haline gelmiş bulunuyorlar. Köylü kasketi giymek, klâsik batı müziği yerine davul-zurna dinlemek, hattâ pijama yerine gecelik entari ile yatmak, bu reaksiyon hareketinin birer sembolü mahiyetindedir. Hiç şüphesiz, böyle bir tavır sosyalizmin gereği olmadığı gibi, bütün sosyalistlerin aynı şeyi yaptığı da söylenemez. Hattâ bunların sosyalist oldukları için mi reaksiyoner, yoksa reaksiyoner oldukları için mi sosyalist oldukları konusu pekâlâ münakaşa edilebilir. Bizim kanaatimizce bunların sosyalizmi, inkılâpçılığın uç noktasını teşkil etmektedir; batı ile yüzde yüz kaynaşmak isteyenler bu aşırı arzularını gerçekleştiremeyince sevgileri nefrete dönmüş ve kendilerine yeni bir hüviyet aramaya koyulmuşlardır. Fakat bütün reaksiyon hareketleri gibi sosyalist cereyan da rasyonel düşüncenin hudutlarından çıktığı için, sosyalistlerin yerli kültüre gösterdikleri ilgiden olumlu bir sonuç çıkması beklenemez. "Bir şey haddini aşınca zıddına dönüyor" sözü uyarınca, bunların aşırı ilericiliği nihayet gericilik haline gelmiş bulunuyor. Yine de "Yerli Sosyalistler" ırkçılıktan Sovyet ajanlığına, provokatörlükten katillığe kadar çeşitli renkler gösteren sosyalist cereyan içinde henüz memleket için kaybedilmemiş yegâne grubu teşkil etmektedirler; millî kültürü öğrenmek imkânını buldukları takdirde kendilerini diğer gruplardan ayırmaları ve halka hizmet etmeleri mümkündür.

Halk ve Politika

Atina demokrasisinin hikâyesi bugün sadece kitaplarda okunan bir masal kadar uzaklarda ve gerçeğin ötesinde kaldı. Orada bile vatandaş sayılmayanların oy kullanamadığını hesaba katarsak, dünya tarihinde idare edilenlerin idareye doğrudan doğruya katıldıklarını gösteren hiçbir örneğe rastlayamayız. Politika daima bir çoğunluğa karşı bir azınlığın daha fazla karar sahibi olduğu bir faaliyet sahası teşkil etmiştir. Siyasî rejimler arasında halkın idareye katılma veya onu herhangi bir şekilde kontrol etme oranı bakımından farklar vardır, fakat halkı tamamen hiçe sayan bir diktatörlük veya ona tam katılma imkânı veren bir demokrasi yoktur.

Sosyal gelişmenin genel seyri içinde siyasî müesseselerin inkişafını incelediğimiz zaman, idare edenlerle idare edilenler arasındaki kaynaşmanın gitgide artışı şeklinde hâkim bir temayüle rastlıyoruz. Demokratik rejimler halkın siyasî hayattaki rol sahasını genişlettikçe siyasî elitin yapısı da değişmektedir. Politikacılık artık bir imtiyaz olmaktan ziyade bir meslek haline gelmiştir. Bu meslek içinde halk çocuklarının oranı aristokratlarinkini daima geçiyor, üstelik bu yeni gelenler içinden çıktıkları tabakanın ileride güçlenmesi için gerekli olan şartları da hazırlıyorlar. Batı demokrasilerinde -İngiltere'yi sevimli bir istisna sayarsak- artık idare edenler ve idare edilenler diye iki ayrı sosyal ve kültürel tabaka mevcut değildir, oralarda bir politik kategori olarak "halk"dan da bahsedilmez. Sosyolojide "millet" veya "mo-

dern millet" denilen merhalenin en önemli özelliği işte bu türlü bir sosyal ve kültürel kaynaşmanın gerçekleştirilmesidir.

Batı medeniyetinin kıymetlerini benimseyerek modern millet haline gelmeye çalışan geri kalmış ülkelerin başlıca problemlerinden biri de idareci kadroların kaynağını kapalı zümrelerden alarak geniş halk kitlesine aktarmaktır. Demokrasiye geçişten önceki sosyal bünyenin özelliklerine göre bu kaynak değişmesi bazı memleketlerde zor, bazılarında ise nisbeten kolay olabiliyor. Meselâ toprağa dayalı aristokrasilerde demokratik intikal devri genellikle uzun ve sarsıcı bir karakter göstermektedir, zira bu gibi yerlerde siyasî değişme ile sosyal değişmenin birbirine paralel yanlarını bulmak çok güçtür; köklü menfaat ayrılıklarının yanı sıra zümreler arasındaki sosyal ve psikolojik farkların da böyle bir intikale kolaylıkla elverişli olması düşünülemez. Yine bu intikal devresinden önceki şartların elverişsizlik derecesi bazı hallerde demokrasiye geçişi bir inkılâp fenomeni haline getirebilmekte ve halk için yeni bir ızdırıp kaynağı olmaktadır. Komünist ülkelerde eski idareci kadroların yerine parti aristokrasisinin geçmesi idarenin bir devrimle el ele geçirilmesinden ileri gelmiştir. Nitekim sosyalist mahiyette olmayan devrimlerde de devrimci elit ile halk arasında sürekli bir çatışmanın varlığını, halkın karşısında yeni bir "devrimci aristokrası"nin demokratik gelişme için en kuvvetli engeli teşkil ettiğini görüyoruz.

Türkiye'de batıdaki gibi bir feodal bünye mevcut olmadığı için bizim demokrasiye geçişimiz avantajlı şartlar altında başlamış sayılabilirdi. Fakat Türkiye'nin geri kalmış bir memleket oluşu bu sahada başka türlü güçlükler ortaya çıkardı. Batılılaşma hareketlerinin kesafeti arttıkça münevver zümre ile halk arasındaki görüş, düşünüş ve ideal ayrılıklarının da gitgide büyümesi neticesinde, bu iki tabakanın gaye birliği içinde müşterek hareket etme imkânları azalıyordu. Siyasî ve idarî mekanizmayı ellerinde tutan münevverler, memlekette kısa zamanda radikal değişimler yapmak gerektiğine inanınca, demokrasi ister istemez bir tarafa itil-

di, çünkü inkılâpçılık ile demokrasi bir arada yürütülemezdi. Bugün bile Türk demokrasisinin karşısındaki en büyük engel, inkılâpçı siyasî partiler ve gruplardır. Türk münevverinin kategorik düşünce alışkanlığından kurtulamamış olması, yani inkılâpçı olmayanın mutlaka muhafazakâr veya reaksiyoner olacağının zannedilmesi de inkılâpçıların demokrasi aleyhtarlığına kuvvet kazandırmaktadır.

Demokrasi aleyhinde ileri sürülen iddialar üzerinde durmayı gereksiz buluyoruz. Hakikatte bu sistemin en koyu aleyhtarı olan Marksistler bile kendi rejimlerine şu veya bu şekilde "demokratik" adını koymak zorunda kalmışlardır. Fakat Marksist olmadıkları halde demokrasi düşmanlığında onlarla aynı paralele giren "elit" taraftarlarının iddialarını kısaca gözden geçirmek yerinde olur kanaatindeyiz.

Bilindiği gibi, demokrasi Marx için hiçbir zaman bir mesele teşkil etmemiştir. Kendi ifadesinden anlaşılacağı gibi, onun bütün gayreti proleter sınıfını kendi felsefesinin gerçekleştirilmesi yolunda bir silâh olarak kullanmaktır. "Proleterlerin bir bütün olarak gaye edindikleri şeyler dahi bizi katiyen ilgilendirmez" diyordu, çünkü komünistlerin misyonu tarihin zarurî bir safhasını gerçekleştirmekti. İnsanların arzu, ihtiyaç ve iradelerinin dışında işleyen bu realitede de demokrasiye elbette yer yoktu. Nitekim Marksizme dayanan rejimlerin hiç biri demokratik olmamıştır. Marksistlere göre proleteryanın öncülüğünü ve rehberliğini yapanlar (parti idarecileri) onların isteklerini yerine getirmekle değil, fakat proleterlere "ne istemeleri gerektiği"ni öğretmekle yükümlüdürler. Mamafih, akıl hocalarının idaresi sadece Marx'a ait buluş değil, onun bağlı olduğu düşünce geleneğinin en uzak halkalarından biri olan Eflâtun'un da esas siyasî fikri idi. Eflâtun'un cumhuriyeti aydınların, uzmanların, filozofların yönettiği bir cumhuriyettir, çünkü cahil ve bencil kitlelere karar selâhiyeti verildiği takdirde her şey altüst olur. Şu halde doğruyu ve eğriyi onlara bildiren, nasıl hareket etmeleri gerektiğini öğreten insanlar yönetimi ellerinde tutmalıdırlar; gerçeğin ne olduğunu, insanların hangi yollardan saadete erişebileceklerini onlar bilirler.

Eflâtun'un cumhuriyet idarecileri için düşündüğü standartlar muhakkak ki çok yüksekti. Bizdeki demokrasi aleyhtarları münevverler yıllardanberi halkın cehaletine ölçü olarak okuma-yazma bilmeyi aldıklarına göre, kendileri ile köylü arasındaki münevverlik farkının bir alfabe öğreniminden ibaret bulunduğunu anlamış gibidirler. Yine de anlayamadıkları bazı noktalar var ki, bu anlayışsızlık onların okuma-yazma öğrenmekle kazandıklarını da götürece kadar büyüktür. Herşeyden önce, demokrasi halkın devleti yönetmesi değildir. Halk idareye ait kararları kendisi vermez, ancak bu kararları kimlerin vereceği hakkında bir tercih yapar. Halk iradesinin doğrudan doğruya kullanıldığı haller sadece referandumlardır ve son Anayasa referandumu ile Hatay bölgesi referandumundan başka, bu yol Türkiye'de hiç kullanılmamıştır. İkinci noktaya gelince, halkın idarecileri zaten hep münevverlerdir. "İnkılâpçı elit" idaresi olan tek parti rejimi ile çok partili demokrasi devrinin parlamentoları ve idareci kadroları arasında bir kıyas yapıldığı takdirde, ikinci safhada münevver sayısının belki daha çok olduğu görülecektir. Şu halde aradaki fark nedir, neden çok partili demokrasinin yönetimi cahil ve ehliyetsiz kişilere bıraktığı iddia ediliyor?

Aradaki fark, iktidara gelecek münevverler hakkındaki tercihi şimdi artık halkın yapmasıdır. Bu tercihe lâyık görülmeyenlerin çoğunluğunu da otoriter idarenin yıkılmasından sonra imtiyazlarını kaybedenlerle birlikte gerçekdışı programlarını halka beğendiremeyen romantik politikacılar teşkil etmektedir. Sosyolog McIver'in tabiri ile, bunlar birer "kötü psikolog"dur, yani kendileri için iyi ve güzel saydıkları şeylerin başkaları için de aynı ölçüde geçerli olması gerektiğine inanırlar. Son yıllarda Türkiye'de demokratik rejimi yıkarak "kamçılı idare" kurmak üzere fesad cemiyetleri teşkil edenler hep bu tiplerdir. Fakat bu adamların hatalarından sadece kendi nefisleri değil, içinde yetiştikleri siyasî gelenek de sorumlu sayılmalıdır. 1946'da doğan nesil bugün 30 yaşındadır, yani demokratik hayatta söz sahibi olacak çağa henüz gelmemiştir. Buna karşılık Türk siyasî hayatında büyük

rol oynayanların bir kısmı otoriter idarenin ileri kademelelerinden bugüne kalan kimselerdir ki, kırk yaşından sonra insanın yeni bir şahsiyet kazanması ve yeni şahsiyetiyle başarılı olması ne kadar mümkünse, bu eski kadronun demokratik hayatın gereklerine uyması da o kadar mümkündür. Hakikatte eski neslin yeni hayat içinde ustalıktan çok çıraklık mevkiinde bulunması gerekirken hâlâ tecrübeli ve ehliyetli diye bilinmesi çok garip görünür. Bunların demokratik hayatta başarılı bir intibak yapabilmeleri için eski bilgi ve alışkanlıkların âdeta unutarak yeni baştan öğrenme safhasına girmeleri gerekirdi. İngiltere'yi İkinci Dünya Harbinden galip çıkaran şahıs, sulh zamanında işe yaramayacağı için iktidarı kaybetmiştir. Tek parti politikacılarının şimdi de faydalı olabileceklerini düşünmek diktatörlük ile demokrasiyi eşit tutmak gibi bir mantık hatası değil midir? Ama bu hata Türkiye'de çok sık işleniyor ve işin garibi, bazı münevverlerin işlediği bu hata ancak halkın reyleriyle düzeltilebiliyor. Türkiye'de hâlâ 1946'dan önceki politikacıların halka daha yakın olduklarını iddia eden siyaset profesörleri vardır. Bu iddia karşısında halkın niçin kendisine daha yakın olan bu kadroya rağbet etmediği gibi bir soru akla geliyor. Bu soruyu sorarsanız size polis romanlarındakine benzeyen esraren gizli entrika hikâyeleri veya paranoid hezeyanlarla cevap verirler.

Türkiye'deki politikacı elit mensuplarına Türk halkı hakkındaki kanaatlarını sorunuz. Seçimi kazananlar bu halkın kuvvetli sezgisinden, irfanından, keskin zekâsından, temyiz kudretinden bahsedeceklerdir. İktidarı kaybedenlere göre aynı halk ileriye göremeyen, kendi çıkarının nerede olduğunu bilmeyen, âlimden çok câhile kulak veren, kısa vadeli hırs ve iştahlarının esiri olan bir kitleden ibarettir. Her iki ifadenin arkasındaki motif aynıdır. İktidara gelenlerin de gelmeyenlerin de kendilerinden başka kimseye kıymet vermeyişleri. Halk zekîdir, çünkü kendileri gibi kıymetli insanları seçmiştir; halk câhildir, çünkü kendilerinin kıymetini anlayamamıştır.

Türkiye'de yirmibeş yıllık demokrasi tecrübesi, bütün

aksaklıklarına rağmen, halkın güçlenmesine ve sesini daha iyi duyurmasına yol açmış bulunuyor. Eskiler kendi istekleriyle olmasa bile zamanın yenileyici akışıyla meydandan çekilecekler ve geride demokrasi nesilleri kalacaktır. Yeni nesillerin eski hatıralardan uzak oluşu Türk demokrasisi için elbette ki başlı başına bir teminat sayılamaz, fakat onlar hiç değilse korumak için çırpınacakları bir şahsî geçmişe ve bu geçmişten kalan köklü alışkanlıklara sahip değildirler. Gözleri geçmişten çok geleceğe çevrilidir, kazanacakları şöhret ve itibar da ileride yapacakları hamlelere bağlıdır. Nitekim Türkiye’de kalkınma yolunda hemen bütün adımlar çok partili demokrasi devrinin nisbeten genç kadroları tarafından atılmış bulunuyor. Bu adımlara zaman zaman sekte vuran ihtiras mücadelelerinin hep ‘ittihatçı-komiteci’ geleneğinin temsilcileri arasında cereyan etmiş olması da ayrıca ümit vericidir.

Çeyrek asırlık çok partili hayat memleketteki siyasî elit’in yapısını da değiştirmiştir. Herşeyden önce, halk çocuklarının geniş eğitim imkânlarına kavuşması ve bünyeyi zorlaması sayesinde, idarî ve siyasî kadrolar eski devirdeki gibi birer aile işletmesi veya parti malı olmaktan çıkmıştır. Eski devrin imtiyazlı çocukları şimdi halk çocukları arasında pek küçük ve oldukça itibarsız bir zümre teşkil etmektedirler. Akrabalık yoluyla kapalı birer zümre halinde muhafaza edilen bazı meslek sahaları şimdilik istisna edilirse, Türkiye’de kadroların millileştiğini söyleyebiliriz. Bu noktadan sonra halkın karşısındaki en büyük problem kendi çocuklarını kendine bağlı olarak muhafaza edebilmektir ki, bu da ancak eğitim sisteminde uzun vadeli ve plânlı bir kalite değişmesiyle mümkün olacaktır. Yakın zamanlara kadar merkezîyetçi-otoriter idarenin monolitik bünyesi kendi içine giren herkesi eritebilecek kadar kudretli ve sağlam görünüyordu. Türkiye’deki ve dünyadaki değişmeler bu monolitik bünyenin siyasî kadrosunu dağıtmış olmakla beraber, henüz bu kadronun temsil ettiği zihniyet yerine gerçekçi ve ilerici bir düşünce geleneği kurulamadı. Geçmişteki başarısızlıkların tesirini en çok yeni nesiller hissettiği için en çok isyan

eden de onlar oluyor. Buna rağmen ortaya sürölen alternatiflerin birer kalıp değışikliğinden ibaret olması, gençlerin de eski düşünce alışkanlığına esir edildiklerini göstermektedir. Onlar da kendilerinden öncekiler gibi kurtarıcılık ve hocalık dâvası içindedirler; dağarcıklarına konan bir avuç ve hepsi yanlış bilgilerin Türkiye'yi refaha kavuşturacağına, bunun için de herhangi bir vesile ile iktidara geçmenin yeteceğine inanıyorlar. Hepsi de yetersiz buldukları bir ideolojinin yerine bir başka dogmatizm bina etmek hevesindedir. Halkçılık açısından ele alınınca, bu türlü değışmeler sadece kamçının el değıştirmesi manâsına gelir. Dogmatik sistemler gerçek-dışı birer zorunluluk prensibine dayandığına göre, burada halkın sesi ve iradesi yerine, sadece feryadı duyulur ki, bu feryada da kimse kulak vermez. Disiplin namına talebesini döven hocanın vicdan azabı duyduğu hiç görölmüş müdür? Önemli olan şey, talebenin hakikat'i öğrenmesidir.

Milliyetçiler bu kavgada elbette ki demokrasiyi, yani halkı tutacaklardır. Kendisinin halk ile birlik olduğunu iddia eden bir grubun azınlık idaresine taraftar olması mantığa da aykırı düşer. Milliyetçi münevverler bugün memlekette tek parti zihniyetiyle yetiştirilmiş zümreye karşı küçük bir azınlık teşkil etmektedirler. Bu yüzden ister istemez münevver diktatörlüğüne dönüşecek herhangi bir merkeziyetçi-otoriter idarede onların söz sahibi olmasına imkân yoktur. Esasen milliyetçiliğin asıl gayesi memlekette halka dayanan bir rejim kurarak Türkiye'yi modern bir millî devlet haline getirmektir. Milliyetçi bir siyasî hareket, halka dayanarak, millî birlik ve kaynaşmaya mâni olan her türlü zümre ve azınlık sultasına son vermek üzere faaliyet göstermelidir. Bu mücadelede bir takım kısa devreli güçlükler bazı milliyetçileri hayal kırıklığına uğratabilir ve demokrasinin başarıya götürmeyeceği kanaatini uyandırabilir; nitekim son zamanlarda sosyalistlerin ardı ardına işledikleri cinayetler ve hırsızlıkların yarattığı huzursuzluk karşısında diktatörlüğe hasret duyanlar görölmüştür. Hakikatte bu türlü anarşi halleri diktatörlük için uygun bir vasat teşkil eder, fakat gele-

cek diktatörün mevcut huzursuzluğu giderdikten sonra milletin başına bizzat açacağı belâları kimse önceden hesap edemez.

Demokratik rejimin devam etmesi Türkiye'deki münevver zümrenin halka yaklaşması için de en sağlam ve en emin yol olacaktır. Başarının ölçüsü halkın tasvibi olduğuna göre, bu tasvibi almak zorunda bulunanlar halkı tanımaya ve onunla birlikte çalışmaya mecburdurlar. Bizim kanaatımıza göre zaten Türk münevverinin politikada en büyük kusuru kendi milletini tanımamış olmasıdır. Çok partili demokrasiden evvel bu bilgiye lüzum da duyulmadığı için münevver kendi hayal dünyası içinde, halk ise sefalet içinde yaşayıp gidiyorlardı. Münevverin yüksek mevkilere gelebilmesi için onu bu mevkilere getirecek olan liderleri tanıması ve onların beğeneceği tarzda hareket etmezi kâfi geliyordu. Siyasî partilerin bürokratik bünyeleri içinde bu usûl yine bir dereceye kadar devam etmektedir, fakat artık esas olan halkın beğenmesidir ve bu beğenmenin kriterleri hiç şüphesiz otoriter liderlerin kriterlerinden çok farklıdır. Eskiden resmî ideolojiyi kabul edenler yükselme şansı buluyorlardı, şimdi aynı şahıslar mazilerinin kendileri için ne büyük bir engel olduğunu görmeye başlamışlardır. Sosyalistlerin macerası da bu konuda iyi bir misal teşkil edebilir. Demokratik yoldan başarı şansı bulamayan bu siyasî grubun bir hizbi gayri meşrû yolları denemek isterken kanunun pençesine düştü, diğer hizip de başarısızlığın sebeplerini bulmakla uğraşiyor. Bu ikinci grup içinde, sayıları pek az da olsa, Türk halkının sosyal ve psikolojik bünyesini hiç tanımadıklarını itiraf edenler var. Demokrasi olmasa onları bu şuura kim getirebilirdi?

MİLLÎ KÜLTÜRÜN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

İmparatorluk Halkı ve Sömürge Münevveri

Gençlerimiz vekar kelimesinin manâsını bilmezler. Kendilerine Türkçe diye öğretilen uydurma dilde yazılmış lügat kitaplarında da bu kelimenin karşılığını bulacaklarını sanmıyorum, çünkü vekarın Türk münevver hayatı içinde karşılığı kalmadı. İngiliz sefirinin önünde hüngür hüngür ağlayan Tanzimat kahramanı Mustafa Reşid Paşa'nın vekardan nasibi yoktu; tatlı canının endişesine düşerek Fransız Sefaretine sığınan ve Londra'ya gittiği zaman İngiliz Hariciye Sekreterine sadrıazam olarak yaptığı işlerin hesabını veren hürriyet ve anayasa kahramanı Midhat Paşa da elbette vekar örneği olamazdı. Şimdi onların kendi toprağımız üzerinde hırsız gibi korkak adımlarla dolaşan inkılâpçı torunları vekarın manâsını lügatta bile bulamıyorlar. Onlara örnek olarak gösterilen şahısların büyük çoğunluğu başını dik tutmaktan ziyade boyun eğmeğe alışmış, ne kendine ne de milletine güvenen, basit menfaatleri büyük başarı sanan, küçüklüklerini halka karşı kibir ve gururla kapatmaya kalkışan adamlardı.

Yüz yıl öncesine kadar Türkiye'yi ziyaret eden yabancı yazarlar halkımızda ve münevverlerimizde küçüklük duygusundan, basit ve laubali davranışlardan eser bile görmediklerini belirtmekte ve bu bakımdan Türklerin Avrupalılardan ne kadar üstün olduklarını bildirmektedirler. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu üstünlüğün halkımızda

devam ettiği, fakat mûnevverimizde kaybolduğu görôlüyor. De Amicis, halk ile yeni mûnevver tipi arasındaki farkı şöyle anlatıyor:

"... Şu noktada hemen bütün dünya aynı kanaattadır: yeni Türk eski Türk'ün değeriinde değildir. Bizim ku- maşlarımızı, her türlü refah vasıtalarını, ayıplarımızla kötölüklerimizi, manâsızlıklarımızı benimsemiştir. Fa- kat hislerimizle fikirlerimizi henüz kabul etmiş olmadığı için, bu yarım-yamalak istihale sırasında eski Osman- lı-Türk karakterinin bütün iyi taraflarını kaybetmiştir. Eski Türk'ün batı medeniyeti eseri olarak şimdilik gör- düğu şeyler tembel, kabiliyetsiz, imansız, para düşkünü, Frenk taklidsi... bir nev'i şık gençlik guruhundan iba- rettir." (1883).

Türk mûnevverindeki bu şahsiyet değışmesi üzerinde iyice durmamız gerekiyor. Milletimizin tekrar kudret ve iti- bar kazanmak için yaptığı mücadelede önderlik yapması ge- reken mûnevver, nasıl olup da bir manevî sefalet içine düş- müş, düşmanına boyun eğerek hürriyete kavuşacağını düşün- necek kadar hezeyan eder olmuştur?

Şahsiyetin bütünlüğü çözüldüğü zaman, yaşanan hayat ile benimsenmiş olan kıymetler arasında uyumsuzluk var de- mektir. Bu uyumsuzluk bazı hallerde bir takım insanların ha- yatlarında rastlanan ferdî vakalar olarak ortaya çıkar; ka- dınların akıl zayıflığı veya ailevî bir felâket neticesinde fu- huşa sürüklenmesi, yahut servet ve itibar sahibi bir kimse- nin servetini kaybetmesi üzerine eski hayatının prensipleri- ne tamamen aykırı bir mânevî sefalet içine düşmesi gibi. Cemiyet kendi kıymetlerini ayakta tutacak bir güce sahip olduğu müddetçe bu türlü sapmalar tam bir şahsiyet çökün- tüsü halini almayabilir; fuhuş yapan kadın veya sahtekârlık- la geçinen bir erkek yine de yaptığığın doğru olmadığını dü- şünecek kadar sosyal vicdan sahibidir. *Fakat cemiyet çözülp dağılmaya başlayınca kıymetlerden sapma halleri değil, bizzat bu kıymetler şüphe ve münakaşa konusu olur.* Artık fuhuşa atılan kadınların kurtarılması bir problem teşkil etmez, asıl

mesele cemiyette cinsî ahlâka ait normların doğru olup olmadığıdır. Cemiyeti tehdit eden dış ve iç tehlikeler şiddetle artmakta devam ediyorsa, bir müddet sonra bu münakaşanın da değeri kalmaz ve herkes içinde bulunduğu duruma göre kaderini bizzat tayin etmek, yani doğru ve yanlışın, iyi ve kötünün ölçülerini kendi başına bulmak zorunda kalır. Ferdî kıymet sisteminde asıl perspektif cemiyet değil, fakat ferdin kendine ait ve çok defa vasıtasız tatmine yönelmiş olan motiflerdir. İnsanların ancak toplu halde uzun zaman yaşamalarından doğan norm ve kıymetlerin yalnız başına yaşayan fertlerde de ortaya çıkması beklenemez. Cemiyet esas itibariyle bizim bedenî ihtiyaçlarımızın tatminine ait kaideler ve usuller koyan, üst seviyede yeni ihtiyaçlar yaratan ve bunlar için de tatmin vasıtaları veren bir organizasyondur. İnsanların bu organizasyonla bağlantıları kalmadığı zaman, bir taraftan tamamen sosyal karakterdeki faaliyetler ortadan kalktığı gibi, bir taraftan da bedenî ihtiyaçların tatminini sevk ve idare edecek kaide şuuru kaybolur. Evlilik müessesesi bütün sosyal fonksiyonlarından tecrid edildiği zaman geriye sadece cinsî tatmin problemi kalır, böylece insanlar aile kurmaktan ziyade serbest cinsî hayat yaşama yolunu tercih ederler. Mesleklerin sosyal fonksiyonu kalmayınca insan sadece para kazanmak için iş arar ve bulunan iş sadece getirdiği maddî menfaata göre değerlendirilir. İngilizler kendi sömürgeleri olan Burma'da geleneksel hukuku ortadan kaldırarak yerine İngiliz kanunlarını tercüme edip koydukları zaman, Burma'da hukuk tahsiline karşı büyük bir ilgi görülmüştü, çünkü cemiyetin hukuk standartları yıkılınca ortaya çıkan anarşiden istifade etmenin en iyi yolu bu oluyordu. Uzun yıllar harp ve işgal içinde yaşayan memleketlerde -bugünkü Saygon'da olduğu gibi- en çok gelir getiren ve rağbet edilen işler de fuhuş, kaçakçılık ve gıda maddeleri istifçiliğidir; buralarda cemiyetin müesseselerine vurulan darbeler hayatı artık biyolojik faaliyetler seviyesine indirmiştir.

Sosyal çözülme neticesinde bir cemiyetin çerçevesi dağılırken, bir taraftan da yeni gruplaşmalar ve yeni sosyal ni-

zam çekirdekleri teşekkül etmeye başlar. Fertlerin bağı bulunduğları alt gruplar -dernekler, tarikatlar ilh.- dışardaki büyük cemiyetin fert için ifâ ettiği fonksiyonların büyük bir kısmını üzerine alır ve bu grupların faaliyet sahası son derece genişler. Cemiyetin siyasî organizasyonu insanları bir arada tutabilecek kuvvetten mahrum kaldığı zaman, cemiyeti ayakta tutan işte bu türlü mihraklardır. Bütün bu alt grupların da dışında kalanlar ya intihar yolunu seçecek, yahut yeni bir grup meydana getireceklerdir. Yeni bir gruplaşma için de fertler arasında bazı ortak noktaların bulunması gerekir ki, bu ortak kıymetler ister istemez mevcut cemiyete yabancı olan kaynaklardan alınacaktır. Askerî işgal ve sömürgecilik gibi kuvvetli bir dış baskının bulunduğu hallerde, genellikle istilâcı kuvvetin empoze ettiği kıymetler benimser. Meselâ Avrupalıların sömürge yaptıkları ilkel topluluklarda, beyazların davranış tarzlarını benimseyerek onlarla işbirliği yapanlar, sömürge cemiyetinin yerli üst tabakasını teşkil ederler. Bazı hallerde sembolik mukavemet noktaları etrafında yeni gruplaşmalar olur; uzak atalar devrinde unutulmuş bir takım semboller diriltilerek bunlara sihrî bir kuvvet izafe edilir ve onlar etrafında birliğin kurulmasına çalışılır.

Bir sonraki safhada bu alt-gruplar bütün cemiyeti kendi kıymetleri etrafında yeniden organize etmek üzere mücadeleye girerler. İstilâcı kùltüre boyun eğerek onunla işbirliği yapanlar müstesna, diğer bütün gruplar iki taraflı bir mücadele içindedirler; bir taraftan eski cemiyetin dağılan kısımlarını kendilerine katmaya çalışırken, bir taraftan da yabancı kùltürün tehditlerine karşı koymaları gerekir. Sömürge veya işgal hallerinde yabancı kuvvetin memleketten kovulması çok âcıl bir problem teşkil ettiği için bazan bu güç işi başarmak üzere bütün gruplar birleşir ve böylece siyasî kuruluş safhasındaki ideoloji, millî kùltürün ana kıymetlerini temsil eder. Barış içindeki sosyal reorganizasyon hallerinde genellikle sömürgeci kuvvetin emniyet ettiği grupların liderliğinde yeni bir siyasî teşkilât kurulur ve bu teşkilâtın politikası hâkim yabancı kùltürün tesislerine müsbet cevap verir

mahiyettedir. İstilâcı kuvvetin elbirliğiyle kovulmasından sonraki reorganizasyon hareketi ise genellikle milliyetçi bir karakter taşır, fakat bu gibi hallerde milliyetçilikle modernizmi bir arada yürütmek zorunluğ u yüzünden ortaya çıkan güçlükler, her iki sahada da fecî başarısızlıklara yol açabilir. Biz burada sosyal-psikolojik bir izah yapmaya çalıştığımız için meseleyi daha ziyade sosyal değişmenin ajanı olan münevverlerin tavır ve kıymet sistemleri bakımından inceliyoruz. Bu açıdan bir tahlil yapıldığı zaman görülen manzara şöylece özetlenebilir:

İstilâcı kùltürün şiddetli baskısı altında ezilen münevver zümrenin bu kùltüre karşı müphem, çift kutuplu (ambivalent) bir tavrı vardır. Bu tıpkı çocukların babalarına karşı tavırlarına benzer. Baba çocuğ a nisbetle çok kudretli olduğu ve çocuk ondan daha güçlü birine rastlamadığı için kendisini bu kudretle bir tutmak ister, ona benzemeye çalışır. Diğer taraftan, babanın kudreti çocuk için menfî bir değer taşır, çünkü çocuğ un arzuları karşısında devamlı bir engel ve bir inkisar kaynağı teşkil etmektedir. Az gelişmiş memleket münevverlerinin sosyal değişme politikalarında milliyetçilik daha ziyade böyle bir korku ve nefretin, modernleşme ise hayranlık ve âcizliğ in objektif terimlerle maskelenmiş bir ifadesi halinde ortaya çıkar. Bunların milliyetçiliğ i memleketin modernleşmesi için bir kuvvet kaynağı olmaktan çok, modernleşme esnasında kaybolan millî hüviyeti birkaç sembolik şey etrafında muhafaza etmek endişesinden ibarettir. Modernleşme gayreti ise çocuğ un müstakil bir şahsiyet olmak için büyümekten ziyade, babasına benzeme çabaları gibidir; çocuk sakalı çıkmadığı halde traş olmaya kalkar, babasının elbiselerini giyerek aynada kendini seyrederek. Bütün bilmediklerini babasına sorar ve her ihtilâfta babasının hakemliğ ine müracaat eder. En büyük sevinci babası tarafından beğenilmektir, buna lâıyk olmak için yapmayacağı şey yoktur.

Bizim münevverlerin bütün millî kùltür kıymetlerini batı kùltürü ile değ iş tirirken bir taraftan da dil ırkç ılığ ı yapıları veya hayal âleminden tarih yaratmaları yukarıdaki

şemaya çok uygun düşmektedir. Batıya karşı mukavemetin en son mihrakı olarak benimsenen sosyalizmde de aynı şeyi görebiliriz. Dikkat edilirse gerek inkılâpçılar ve gerekse sosyalistler millî kültüre sırt çevirip tamamen batılılar gibi yaşamaya çalıştıkları halde, her ikisi de aynı zamanda milliyetçilik iddiasındadırlar. Sosyalizmin bütün kadrosunu dünkü inkılâpçılardan teşkil etmesi de aradaki benzerliğin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

İkinci Meşrutiyetin Avrupalı ve pozitivist münevverleri de, tıpkı bugünküler gibi, elbette çocuk değillerdi, fakat onlar hafızalarını kaybederek yeni bir şahsiyet kazanmak sevdasına kapıldıkları için kendi kendilerini çocuk durumuna düşürdüler. Onlar babasının borcunu yüklenemeyecek kadar âciz olduğu için mirası reddeden, hattâ daha ileri gidecek aradaki veraseti inkâr eden evlâda benziyorlardı. Avrupalının nefretinden kurtulabilmek için, üstün olan taraflarımızı, yani milletimizin tarihini reddettiler. Meselâ *İçtihad* dergisinde çıkan makaleler Avrupalının merhametini kazanmak için yazılmış birer dilekçe gibidir: Babamız sadece size değil bize de çok eziyetler etti. Ama şimdi biz onu elbirliğiyle öldürdük ve sizi kendimize baba yaptık. Ne isterseniz yapmaya hazırız, yeter ki bizi evlâtlığa kabul edin. İşte bunlardan biri, İkinci Meşrûtiyetin garpçısı ve Cumhuriyet devrinin inkılâpçısı Kâhızade Hakkı şunları yazıyor:

"Bağıra bağıra halka anlatacağız ki, değil Asya'ya çekilmek, kutuplara firar etsek Avrupalılar gibi düşünmedikten, Avrupalılar gibi çalışmadıktan sonra orada dahi yakamızı bırakmazlar, mevcudiyet-i mukaddese-i diniye ve milliyemizi muhafaza ettirmezler. Bugün Avrupa'dan tardedtiler, yarın dünya yüzünden kaldıracaklardır." (1913)

Buradaki "mevcudiyet-i mukaddese-i diniye ve milliye" sözü eski tabiriyle "rüşvet-i kelâm" mahiyetindedir, çünkü Kılıçzade Hakkı ve arkadaşlarının getirdikleri modernleşme programında mevcudiyet-i diniye ve milliye'den eser bulamazsınız.

Balkan Harbi'nden sonra Türk münevverlerinin zihnini en çok meşgul eden soru şu olmuştur: *Nasıl olup da kendimizi Avrupa'ya tanıtacağız, bizim de onlar gibi artık medenî (!) olduğumuzu isbat edeceğiz?* Bu bozgun psikolojisi çeşitli derecelerde olmak üzere bütün grupları sarmıştır. Avrupalı veya garpçılar öcü görmüş gibi korktukları Avrupa'ya karşı kurtuluşu teslim olmakta buldular, hattâ bunların içinde Avrupalılarla cinsî teması artırarak kanımızı değiştirmek gerektiğini ortaya atanlar çıktı. İslâmcılar bile müslümanlığın modern hayata aykırı düşmediğini isbat etmeye uğraşıyorlardı. Türkçüler, tarihin derinliklerinde kendilerine teselli aradılar, bu arada Avrupa gibi kuvvetli olamayışımızın sebeplerini bulmak üzere yeni tarih yorumları yaptılar. Bir kısmı milletin hafızasında mevcut olmayan bir "altın devir" ile Enver Paşa devrine kadar olan bütün tarihimizi bir fetret ve uyku devri gibi göstermeye çalışırken, bir kısmı da dedelerimizin medeniyet düşmanı olduğunu ilân ediyordu. Meselâ Anadolu Türk tarihini bir türlü anlayamayan ve sevmeyen Türkçü Ağaoğlu Ahmet bey'e göre, Avrupalılar insan haklarına hürmet gösterdikleri halde Osmanlı Türkleri kendi milletlerini ezmekle meşgul olmuşlardır:

"Bizdeki istibdadla 14'ncü Louis'nin, (Çar) 1'nci Nikola'nın istibdadı mukayese edilse aradaki fark tebarüz eder. Onların istibdadı gene kanuna müsteniddir. Filhakika kanun orada da hükümdarın iradesinden ibarettir, fakat hükümdar muayyen usul ve merasime riâyat ederek yeni bir irade neşretmedikçe evvelki iradesine tamamiyle tâbi olur ve binaenaleyh herkes hukukunu, vazifesini evvelce bilir. Şarkta böyle değildir ki... herkes her an müthiş bir tehlikeye maruzdur. Bir anda birçok insanların başları uçar, hânûmanları söner... Bülhevesliğe karşı koyacak yegâne kuvvet ya hançerdir yahut entrika ve saray hileleriyle cinayetlerdir ki bunların da emsalini tarihimizde bol bol görüyoruz."

Garpçıların -ki sonra inkılâpçı oldular- yayın organı olan *İctihad* dergisine göre de; Türklerin hukuk müessesesi

hükümdarların cinayetlerine kanunî dayanak bulmaktan başka işe yaramayan bir sahtekârlık ve cehalet müessesesinden ibarettir. Altıyüz yıllık tarihımız -İçtihatçılar daha evvelkine inanmıyorlar- hükümdarlarla şeyhüislâmların işbirliği halinde işledikleri cinayetlerle doludur. Türkler altıyüz sene bunların sözlerine uyduğu için felâketten felâkete sürüklendiler, bundan sonra ancak hürriyetçilerin sözlerini dinledikleri takdirde kurtulabilirler.

Ve nihayet, 1950'ye kadar inkılâpçı ve Halk Partili olan Peyami Safa, o zamanlar kendisinin de dahil bulunduğu inkılâpçı münevver kadrosunun geleneklere saygılı olduğunu isbata çalışırken şunları söylüyordu:

"Türk inkılâbı garp milletleri arasında muâsır bir devlet mevkii almış olduğu için, kendisine gelinceye kadar münevver veya kibar bir zümrenin temayülleri halinde kalan Avrupa muaşeret, âdet ve an'anelerini de resmen benimsemiştir... Garptan getirdiğimiz medenî âdetler arasında hristiyan ananeleri de vardır... Avrupa muaşerehi hristiyanıdır... Bütün âdetleri ve sembolleriyle İslâm beynelmileliyeti içinden çıkarak hristiyan beynelmileliyeti içine girmiş oluyoruz."

Yine aynı Peyami Safa inkılâpçıların Türk çocuğuna bir millî tarih şuuru verdiği ve onu aşağılık duygusundan kurtarmaya çalıştığı kanaatındadır:

"Fransızın ve İtalyanın gururu başının üstünde Lâtin dehâsının tacını dolaştırmaktan gelir. Her mütefekkirinin, her sanatkârının dilinde Lâtin dehâsı terkibi, kendine güvenişin yıkılmaz temellerinden biridir. İngiliz dik ve kuru alnunda Anglo-Sakson gururunu gezdirir. Alman kùltürü Goethe'sini, Kant'ını ve Wagner'ini Cermen gururuna maleder. Bütün bu millî şeref ve iddia kabarışları önünde kendini geri bir Asya ırkının küçülmüş, iğrilmiş ve kurumuş bir dalı sanan Osmanlı çocuğunun... kendini aşağı görme kompleksini parçalamak..."

Meşrutiyet devrinin perişan münevverine millî benlik şuuru vermek üzere ortaya atılan iddia ilk defa Polonyalı mühtedî Mustafa Celâlettin Paşa tarafından icad edilen ve sonraları Tarih Tetkik Cemiyetinde de pek çok taraftar toplayan "Turo-Aryen" ırkı tezidir. Bu teze göre Türklerle Avrupalılar aynı ırkın çocuklarıdır, şu halde Avrupa medeniyeti de esasında Türklerin malıdır, bizim bu medeniyeti benimsememiz, kendi malımıza sahip çıkışımız manâsına gelir.

Kendini aşağı görme kompleksi Avrupacı münevvere ait bir hastalık olduğu için; bu kompleksi yenecek bütün telâfi mekanizmaları da onlar tarafından icad edildi. İmparatorluğun Balkan topraklarını Yunanlılara ve Bulgarlara verenler İttihatçı münevverlerdi; bunlar küçük Balkan kavimlerine bir kurşun atmadan yenilecek kadar yüreksiz çıktılar. Onların safsatalarıyla hiç ilgisi olmayan halk çocukları ise bin yıllık tarihlerinden aldıkları güçle Çanakkale'de, Gazze'de, Galiçya'da, Kafkaslarda, Sakarya'da ve Dumlupınar'da çarpışarak kendi haysiyetleriyle birlikte hasta münevverlerini de kurtardılar.

Hâlâ bozgun psikolojisi içinde yaşayan münevverler başlarını biraz çevirip de kendi halklarına bakarlarsa ondan daha büyük bir manevî güç kaynağı olmadığını anlayabilirler. Yeryüzünde tarihin en büyük, en yüce devletini kurmuş bir milletin kendisinden daha başka örnekler aramaya ihtiyacı yoktur.

* Parlak bir buluş diye benimsenen, fakat kısa zamanda yanlışlığı ortaya çıkan bu tezde bir bakıma yenilik yoktur. Türk halkı zaten bütün insanların Âdem'den geldiklerine inanmak suretiyle hiç değilse ahlâkî ve insanî bakımdan çok yüce bir görüşe sahip bulunuyordu.

Millî Kültür *ve* *Halk Kültürü*

Halkçılığın hedefi millî kültüre ve bu kültürün sahiplerine dayanan bir millî devletin kurulmasıdır. Böyle bir hareket içinde Ziya Gökalp'den beri münakaşa edilen kültür, medeniyet, millî kültür ve batılılaşma kavramlarına karşı da tavrımızı tesbit etmek gerekiyor. Hakikatte bu münakaşanın birçok riskleri vardır, çünkü yukardaki kavramların tarifi esasında gerçek ile ideal olanı, nazariyede ileri sürülen ile realitede cereyan edeni birbirinden ayırmak çok zor olduğu gibi, kıymet hükümlerinden kurtulmak da imkânsızdır. Yine de en azından bazı apaçık yanlışları bertaraf etmek suretiyle doğruya yakın bir yol tutturabileceğimizi zannediyorum.

Sosyal ilimlerde kültür denince, bir topluluğun kendi hayatî problemlerini çözmek üzere denediği ve uzun yıllar içinde standart hâle getirdiği usuller ve vasıtalar anlaşılır. Şu halde bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak üzere benimsemiş bulunduğu hayat tarzı, bütün maddî ve manevî unsurlarıyla birlikte onun kültürünü teşkil etmektedir. Medeniyetin tarifi üzerinde ilim adamları arasında kültür tarifi olduğu kadar bir anlaşmaya ve kesinliğe rastlamıyoruz. Bizde ilk defa Ziya Gökalp'in ortaya attığı ve bazı batılı âlimlerin de kabul ettikleri bir tarife göre, medeniyet, kültürler arasında öğrenme yoluyla birbirine geçen ve bu suretle ortak hale gelen unsurlara denmektedir. Demek ki mede-

niyet milletlerin birbirine benzer veya aynı olan taraflarını, kültür ise onları birbirinden ayıran tarafları temsil etmektedir. İleride göreceğimiz gibi, bu tarif pek çok güçlükler ihtiva etmektedir, fakat münakaşa kolaylığı bakımından şimdilik biz de onu benimseyeceğiz.

Bizde kültür ve medeniyet münakaşaları Osmanlı imparatorluğunun batılı devletler tarafından yıkıldığı yahut Osmanlı medeniyetinin batı medeniyetine yenildiği günlerde başlamıştır. Bu yenilgi ve yıkılma hâlâ devam ettiği için elli yıl önceki münakaşa konuları şimdi de aynı hararetle devam etmektedir. Şu halde Türk düşünürlerinin ortaya attıkları görüşleri böyle bir tarihî oluş içinde ele almakta ve değerlendirmekte fayda vardır. Memleketimizin içine düştüğü siyasî sefalet ile münevverlerimizin fikrî sefaleti arasında iyi bir paralel kurulduğu takdirde zihinlerimizi işgal eden batıl itikat ve hurafelerin kaynaklarını da bulabiliriz.

Dünyada Türkler kadar eski bir tarihe sahip olan pek az millet gösterilebilir. Bu kadar uzun bir macerası olan bir millet hâlâ yaşadığına ve yakın zamana kadar dünyanın en büyük imparatorluğunu yaşattığına göre, herşeyden önce eşî az görülür bir hayat gücüne sahip demektir. Türk milleti şimdiye kadar hiç esir olmamış, üstelik bugün Birleşmiş Milletler Teşkilâtının millet sıfatını verdiği birçok toplulukları idaresi altında tutmuştur. Şu halde yüzlerce yıl içinde teşekkül etmiş olan Türk kültürü bu milleti başkalarına hâkim kılacak kadar da güçlü idi. Gerçi içimizde Türklerin siyasî hakimiyeti elde tutmakla beraber başkalarının kültürel hâkimiyeti altında kalmış olduklarını iddia edecek kadar tarih ve sosyoloji bilgisinden mahrum kimselere hâlâ rastlıyoruz. Fakat bunlar üstün bir kültüre sahip olan diğer kavimlerin niçin yüzlerce yıl Türk idaresi altında derin bir uykuya yatmış olduklarını, hattâ hâlâ uyanamadıklarını izah edemiyorlar. Üstelik bu yazarlar, söz batılılaşmadan açıldığı zaman, Avrupa medeniyetinin Türk kılıcını parçaladığını, çünkü medeniyetçe üstün olanlara kılıçla karşı konamayacağını rahatça söylemektedirler.

Bir milletin yaşama gücü onun kültüründe çok sağlam dayanakların bulunmasıyla mümkündür. Fare kapanına girmiş gibi Anadolu yarımadasına sıkışıp kaldığımız şu ızdıraplı günlerde bile tek ümid kaynağımız milletimizin bu yaşama gücüdür. İleride Türk halkının mümeyyiz vasıflarını ele aldığımız zaman görüleceği gibi, insanlığın ortak kıymetleri sayılmaya lâyık beşerî hasletleri Türk kültürü kadar geliştirmiş ve yaymış başka bir kültür de yoktur. Batı ile bizim kadar uzun ve çetin mücadelelere girdiği halde bizim kadar ona mukavemet etmiş olan ve bu mukavemeti devam ettiren bir başka millet gösterilemez. Bu direnmenin sebebini Türk milletinin intibak kabiliyetindeki eksiklik yerine, Türk kültürünün çok sağlam ve köklü oluşu, hattâ beşerî ve ahlâkî kıymetler bakımından batı medeniyetine üstün oluşu ile izah etmek daha doğru olur.

Türk milleti bu uzun tarihi boyunca kazandığı bütün gücünü ve tecrübesini birleştirerek Osmanlı imparatorluğunu kurdu. Bizim tarihimizin bütün evvelki safhaları bu büyük eserin meydana getirilmesi için yapılmış birer prova gibidir. Kurduğumuz bütün devletler Beethoven'ın ilk sekiz senfonisi gibi hepsi birbirinden güzel eserler olmuştur; fakat Dokuzuncu senfoniye dinleyen bir insan nasıl bütün diğerlerinin müzik tarihindeki en büyük eser için hazırlık gibi olduğu intibasını alırsa, Osmanlı İmparatorluğunu anlayan bir insan da bizim bütün devletlerimizin bu imparatorluk istikametinde birer ön çalışma gibi olduğunu görecektir. Teşkilâtçılık, idarecilik, hakimiyet duygusu, adalet ve şefkat, vekar, yiğitlik, fedakârlık ve feragat, manevî derinlik gibi kültürümüzün bütün mümeyyiz vasıfları hiçbir zaman bu devirdeki kadar işlenmiş ve geliştirilmiş değildir. Dünyada yazılmış bütün seyahatnamelerde bütün milletlerin karakterleri hakkında yazılanları gözden geçirin, Osmanlı Türk'ü kadar övülmüş bir millet bulamazsınız. Bu övgüye katılmayan tek millet Osmanlı Türk'ünün kendisidir. O bütün büyüklerin yaptıkları gibi ağırbaşlılığını hiçbir zaman kaybetmedi. Kimse tarafından beğenilmeye de ihtiyacı yoktu, çünkü kendisini Tanrı'nın kullarına hizmet etmek ve Tanrı'nın adını yü-

celtmek için kurulmuş bir devletin temsilcisi olarak görüyordu. Onun hizmetinin takdiri ve mükâfatı ancak insanların hakiki sahibinden gelebilirdi. Halkı hükümdarına "Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var" diyor, hükümdarı kanun karşısında bu halkın en basit fertleriyle aynı muameleye tâbi tutuluyordu. İnsanlar devlet için yaşıyor, devlet için ölüyorlardı, çünkü devlet onların inandıkları kültür kıymetlerini korumakla görevliydi. Ülkeler zapteden orduların başındaki kumandanlar bir gün "devlet uğruna" boyunlarını kemende uzatırlar, tahtını kaybeden devlet reisi "hüküm Allah'ındır" demekle yetinirdi. Dünya tarihinin en büyük destanını yazan bu milletin karakterini anlayabilmek için onun hükümdarlarının yaşadığı Topkapı Sarayı'na ibretle bakmak bile yeter. Bu adamlar kendi şahsiyetlerini inandıkları kıymet sistemi uğrunda silmekle uğraşmış gibidirler. Topkapı sarayı Tanrı'ya ve onun kullarına hizmet etmek üzere toplanmış dervişler tarafından kurulmuş mütevaczi bir tekkedir. Orada göğe tırmanan binalar, kibir ve gurur tahrik etmekten başka işe yaramayan azametli yapılar göremezsiniz. İslâm dünyasının en büyük mabedini yaptırmış olan hükümdarın burada kendisi için yaptırdığı yer, bir dervişin çilehanesinden daha büyük değildir. Orduyu teçhiz etmek için zaman zaman bütün konforlarından vazgeçerek tahta kaşıkla bakır kapdan yemek yiyen, üzerinde altın ve gümüş ne varsa devlete veren sultanların pek çoğu normal bir aile hayatı yaşayacak vakit bile bulamamışlardı.

Turistlere bilgi ve istikamet vermek üzere konulan levhalar olmasa Topkapı sarayında padişahların yaşamış oldukları bile kolay anlaşılmaz. Her tarafta görülen sadece Kur'an âyetleridir. Bu âyetler Allah'dan başka hükümdar olmadığını, mükâfata erecek kişilerin ancak O'nun gösterdiği yolda dosdoğru gidenlerin, yani insanlara adalet ve ihsan ile muamele edenlerin olduğunu bildirir. Onların dilinde halk kelimesi bile yoktur, "vediatullah" (= Allah'ın emaneti) olan ibadullah (= Allah'ın kulları) vardır. Bu dosdoğru yoldan ayrılanlar kanun temsilcisi olan Şeyhülislâmın fetvası ile vazifelerinden alınırlar. İsyan eden Celâlî eşkiyası bile

"şeriatle dâvam vardır" diyerek hükûmeti kanuna şikâyet eder. Herkes bilir ki kanunun üstünde hiçbir kuvvet yoktur, çünkü kanunu koyan devlet reisi değildir. Herşeyi bir tarafa bıraksak bile, bu devlet anlayışı Osmanlı tarihine yegânelik vasfını kazandırmaya yeter.

Maksadımız burada eski devlet reislerimizin övgüsünü yapmak değildir. Onlar bizi Türk kültürünün en yüksek seviyede temsilcileri olmak bakımından ilgilendiriyor. Kendi kültürüne katkıda bulunmuş kaç kral gösterilebilir? Ama yıkılış devrinin bedbin atmosferi içinde kurtuluş yolu arayan münevverlerimizin pek çoğu bu gerçeği göremedi. Onlar Osmanlı üst tabakasının Türk milletinden ayrı bir zümre teşkil ettiğini, Türk kültürünün yukarıda belirttiğimiz kıymetlerden başka bir istikamette geliştiğini zannettiler. Meselâ Ziya Gökalp'a göre Osmanlı münevveri Doğu medeniyetinin, halk ise geleneksel millî kültürün temsilcisidir. Münevverlerin konuştukları Osmanlıca diye Türkçeden ayrı ve uydurma bir dil vardır; tabîî olarak teşekkül eden sadece halkın Türkçesidir. Osmanlı şairlerinin şiirleri acemleri taklit ederek meydana getirilen ve ilhamdan, yaratıcılıktan mahrum bulunan bir takım manzumelerdir. Osmanlı musikişi Bizans'tan Araplara ve oradan da Osmanlılara geçmiş bir fenden ibaret olduğu halde Türk halkının musikişi tamamen kendi yarattığı samimi nağmelerden meydana gelmiştir. Osmanlı edebiyatı tamamen başkalarını taklit ederek meydana getirilmiş olup hiçbir orijinal eser çıkaramamıştır, halbuki halk edebiyatının eserleri hep estetik ilhama dayanır. Bir halk eseri olan Karagöz oyunu da halk kültürü ile Osmanlı medeniyeti arasındaki mücadeleyi aksettirir. Osmanlı ahlâkı patolojik şahsiyet sahibi insanların ahlâkıdır, halk ahlâkı inançlı ve sıhhatli insanların ahlâkıdır. Bu ikilik halk bilginleri ile Osmanlı bilginleri arasında da görülür: Osmanlı bilginleri padişahın verdiği rütbe ile bilgin oluyorlardı, yani hiç bilgileri olmayan cahil insanlardı. Asıl ilim halk arasında vardı. Halkın cahilleri bile Osmanlı bilginlerinden üstün insanlardı. Osmanlı İmparatorluğunun siyâsî

ve askerî başarıları bile halk arasından çıkmış cahil ve okur-yazar olmayan paşalar tarafından kazanılmıştı.

"*Türkçülüğün Esasları*" adlı eserden naklettiğim bu fikirlerle ilkokul tarih kitapları veya TRT konuşmaları arasındaki benzerlik okuyucuyu hayli şaşırtacaktı. Ziya Gökalp bütün bu ikilikleri izah ederken aynen şöyle diyor: "Yalnız memleketimize mahsus olan bu garip vaziyetin sebebi nedir? Niçin bu ülkede yaşayan bu iki tip, Türk tipi ile Osmanlı tipi birbirine bu kadar zıttır? Niçin Türk tipinin herşeyi güzel, Osmanlı tipinin herşeyi çirkindir? Çünkü Osmanlı tipi Türk kültürüne ve hayatına zararlı olan emperyalizm sahasına atıldı, kozmopolit oldu, sınıf menfaatını millî menfaatin üstünde gördü. Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu genişledikçe, yüzlerce milleti siyaset dairesine aldıkça idare edenlerle idare edilenler ayrı iki sınıf haline giriyorlardı. İdare eden bütün kozmopolitler Osmanlı sınıfını, idare olunan Türkler de Türk sınıfını teşkil ediyorlardı. Bu iki sınıf birbirini sevmezdi. Osmanlı sınıfı kendini hâkim millet suretinde görür, idare ettiği Türklere mahkûm millet gözüyle bakardı."

Gökalp'ın bu fikirleri Anadolu'dan İstanbul'a tahsile gelen delikanlıların ilk aylarda çektikleri ruhî sıkıntının tesiri altında söylenmiş gibidir. Türk tarihi ve kültürü hakkında bugün de pek çok yazarlarımız ondan daha sağlam bir görüş kazanmış değillerdir. Bu yüzden biz Gökalp'ı burada Türk kültürünü yanlış anlayanların en kaliteli örneği olarak bahis konusu yapıyoruz. Onun Osmanlı tarihini bilmeyişi yüzünden düştüğü apaçık hataları tekrar teşhir etmeye lüzum yoktur. Kozmopolit ve cahil insanların büyük bir devleti yüzlerce sene idare etmesi, üstelik bunların Türk halkını uşak gibi kullanarak saltanat sürmesi herşeyden evvel eşyanın tabiatına muhaliftir. Kültür üzerinde yürüttüğü mütalâaya gelince, Gökalp'a göre halk kültürünün mahsulü olan şiir, musikî, el sanatları, sosyal hayata ait normlar ilh. Osmanlı münevver kültüründen farklı ve ondan üstün şeylerdir, çünkü bunlar millî yaradılışlardır. Sosyal hayatın vasıtasız tezahürleri olmak itibariyle de sun'î değil, samimidir. Bu

yüzden Türkçüler millî kültürü kurarken Osmanlı'nın tamamen zıddı olan halk kültürünü örnek almalıdırlar. Fakat Gökalp Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnun*'u karşısında Şah İsmail masalının, Bakî'nin şiiri karşısında Dadaloğlu'nun, Ebussuud karşısında Bektaşî babalarının tutunamayacağını farket-tiği için başlangıçtaki yanlış iddiasını bir başka hata ile ka-patmaya çalışıyor: Türk halk kültürü bütün parlaklığına rağ-men medeniyetin imkânlarından mahrum bulunduğu için geri kalmıştır, şu halde münevverin vazifesi bu kültüre batı medeniyetini aşılamdır.

Gökalp burada devleti yıkılan Osmanlı'nın kültürünü de yıkmaları için Batılılardan imdat ister gibidir. Yerli bir kültüre yabancı bir medeniyetin aşılması mümkün olu-yorsa, bizim kültürümüze onun doğu medeniyeti dediği şey niçin aşılanamamıştır? Gerçi Gökalp'ın bunları yazdığı de-virde batılılar doğu'nun kalesini yıkmış bulunuyorlardı ve bu korkunç istilâ karşısında yenik düşen tarafı tutmak pek zor olurdu. Fakat daha evvelki tarihlerde doğu medeniyeti üstünlüğünü asırlarca devam ettirirken, niçin kozmopolit Osmanlılar o medeniyete girdikleri halde Türk halkı uzak kalmıştı?

Önce şu doğu medeniyeti sözünü ele alalım. İslâm âle-mi üzerinde Türk hâkimiyetinin kurulmasıyla birlikte bu medeniyeti -İslâm veya Doğu- Türkler temsil ettikleri ve di-ğer İslâm kavimleri ona hiçbir ciddî katkıda bulunmadıkları için ortada sadece Türk medeniyeti ve onun en gelişmiş ör-neği olan Osmanlı medeniyeti mevcuttur. İkincisi, bu mede-niyetin kaynakları ile halk kültürünün kaynakları arasında bir fark yoktur. Onyedinci yüzyılda Osmanlı ülkesini köy ve kasabalarına kadar baştan başa dolaşmış olan Evliya Çele-bi'de de açıkça görüleceği gibi, Türkler halkı ve münevveri ile birlikte mütecanis, âhenkli ve son derece yaygın bir kül-tür meydana getirmişlerdir. Herşeyden önce bu kültürün tem-el kıymetleri hem halk hem de idareci ve münevver üst ta-baka tarafından paylaşılmaktadır. Herkes aynı Tanrı'ya kul-luk eder, aynı peygamberin yolunda gider, aynı devlete hiz-met eder, aynı dili konuşur, aynı hayat felsefesine, aynı ide-

allere sahiptir, dostları ve düşmanları aynıdır. Bu milletin ilim ve terbiye müesseseleri olan medreseler ve tekkeler sadece İstanbul'da Osmanlı münevverini veya Anadolu'da Türk halkını yetiştiren yerler değildir. Her iki müessese de memleketin en ücra köşelerine kadar her yerde kurulmuş ve göçebe Türk aşiretlerinden toprağa bağlı bir millet meydana getirmekte en büyük rolü oynamıştır. Erzincanlı demirci ile İstanbul'daki sultan aynı tarikatın mensubudurlar; Van medresesindeki köylü çocuğu ile İstanbul'daki şeyhülislâm aynı tip tahsilden geçerler ve köylü çocuğu bir gün İstanbul'a gelip Şeyhülislâm olur. İstanbul'un taşradan farkı bu kültür müesseselerinin en kalitelilerine sahip oluşudur. Bu yüzden ki taşradaki bütün parlak zekâlı ve eli kalem tutan halk çocuklarının idealinde İstanbul'a gelmek ve oradaki üstadlardan feyz almak vardır. Müslüman Türk devletleri arasında idarecileriyle halkı aynı dili, yani Türkçeyi konuşan ve kullanan tek devlet de Osmanlı devleti olmuştur. Aslı Türk olmayanları bile Türkleştiren Osmanlı kültürünü Türklere yabancı saymak kolay anlaşılır şey değildir.

Bizim münevverlerin -Ziya Gökalp başta olmak üzere- düştükleri üçüncü büyük hata da kültür yayılması ve değişmesini yanlış anlamalarından ileri geliyor. Bir milletin bütün zümrelerinin o milletin kültürüne eşit derecede iştiraki imkânsızdır. Pek hayran kaldığımız Avrupa memleketlerinde de her müzikçi senfoni yazamaz, hatta, bu memleketlerde klâsik müzik eserlerini anlayanlar ve zevkle dinleyenler az sayıdaki münevverlerdir. Wagner'in mitolojik hikâyeleri konu edinen operalar yazması onu halk sanatkârı yapmaz. Goethe Almanların millî şairidir, ama halk şairi değildir. Bizim Yahya Kemal de halk şairi olmadığı halde türkçülerin parmak hesabı şairlerinden daha çok tutunmuştur. Gökalp'ın sık sık örnek verdiği Yunus bir halk şairi değildir; şairlerinin çoğunu aruzla yazdığı ve "doğu medeniyeti"nin kıymetlerini işlediği halde Türklerin en büyük millî şairlerinden biri olmuştur. Bütün bu sanatkârlara millîlik vasfını veren şey, mensup oldukları kültürün imkânlarını ve kıymetlerini kullanarak üst seviyede yeni terkiplere varabilmeleridir.

Elbette ki bu şairlerle halk ozanları arasında farklar bulunacaktır, zira sosyal tabakalaşmanın ortadan kalktığı bir cemiyet -komünistlerin rüyalarındaki cennet hariç- görülmemiştir. Ziya Gökalp gibi parlak bir mütefekkir ve sosyolog bu basit gerçeği elbette bilirdi. Onun yanıldığı husus münevver ve halk kültürleri arasındaki şekil ve üslûp farklarını bugünkü cemiyetimizde olduğu gibi bir mahiyet farkı halinde görmesidir. Aynı hataya kültür ve medeniyet değişmesi hakkında verdiği izahlarda da rastlıyoruz. Gökalp'a göre bir şeyin millî kıymetler arasına girebilmesi için mutlaka o millet içinde doğması, başka bir yerden iktibas edilmemesi lâzımdır. Toplulukların medeniyetleri değişir; fakat kültürleri değişmez. O halde Gökalp'ın halk kültürü olarak bulacağı unsurların pek çoğunu nasıl izah edeceğiz? Bizim halk hikâyelerimizin kaç tanesi millî kahramanlara aittir? Ferhad ile Şirin'in, Tahir ile Zühre'nin, Leylâ ile Mecnun'un hikâyelerini Arap ve Acemlere mi malededeceğiz? Halk sanatları arasında ve ziraat hayatında bize başka halkların kültürlerinden geçmiş unsurlara ne diyeceğiz? Biz bütün bunları elbetteki millî sayıyoruz, çünkü bunlar Türk halkının malı olmuş, onun tarafından işlenerek kültüre asimile edilmiştir. Türk halkının pek çok okuyup sevdiği Seyyid Battal Gazi ve Hazret-i Ali cenklerini de kültürümüze mi, yoksa medeniyetimize mi ait sayacağız? Ziya Gökalp aynı kitabının bir başka yerinde bir millî kültürün kuvvetli bir siyasî bünye kurduktan sonra geliştiğini ve medeniyet eserleri vermeye başladığını da söylüyor. Onun bu fikrine göre Osmanlı medeniyetini Türk kültürünün bir eseri saymamız gerekir ve doğrusu da budur. Fakat kuvvetli bir kültür nasıl olur da yüzlerce yıl medeniyete hep çirkin eserler verir? Niçin meselâ halk vezni ile ve sade dille yazan Mehmet Emin Yurdakul'un, Ziya Gökalp'ın, hatta Behçet Kemal'in eserleri hep güzel olur da, Bakî'nin ve Yahya Kemal'in şiirleri çirkin olur?

Bütün bu fikir keşmekeşliğini ve tezatları anlayabilmek için Ziya Gökalp devrindeki siyasî değişimleri de hesaba katmak zorundayız. O devirdeki değişimler iyice tetkik edildiği takdirde, münevverlerimizin hakikati aramaktan zi-

yade hal ve şartlara göre reçeteler hazırlamakla uğraştıkları görülecektir. Devletimiz yıkıldığı zaman "kral öldü, yaşasın kral!" havası içinde yeni nazariyeler ortaya atan bu münevver tipinin yeni kralla, yani Avrupa medeniyetine nasıl ayak uydurmamız gerektiğı hakkındaki düşüncelerini de bundan sonraki yazımızda ele alacağız.

Batılılaşma ve Türk Kültürü

Batılılaşma veya Batı Medeniyeti dairesine girme problemi bugün Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya dışında komünist ülkeler de dahil olmak üzere bütün memleketlerin ortak problemidir. Sosyal ilimlerin şimdiki seviyesinde bu kültür ve medeniyet değişmesi hadiselerinin ne kadar süreceğini, ne gibi safhalardan geçeceğini ve hangi neticeye varacağını bilemiyoruz. Hangi metodun bir memleketi daha kolay ve sür'atle modernleştireceği hakkında söyleyebildiklerimiz de büyük ölçüde spekülâsyondan ibaret kalmaktadır. Herşeyden önce Batı medeniyetinin nelerden ibaret olduğu üzerinde bir anlaşmaya varılmış değildir. Fakat modernleşme çabasındaki memleketlerin bu medeniyetten beklediklerini aşağı-yukarı özetleyebiliriz: Milletlere kendi başına ayakta durabilecek gücü vermek için gerekli ilim ve teknik seviyesine ve bunlarla organize edilecek bir sosyal bünyeye kavuşmak. Modern medeniyet batı memleketlerinde geliştiği için, ona sonradan katılan ülkeler ister-istemez batı memleketlerini örnek almakta ve bu yüzden kalkınma, modernleşme, batılılaşma gibi kavramlar çok defa aynı mânâda kullanılmaktadır. Türkiye de bu yolda uzun ve ızdıraplı bir istihaleye girmiş bulunuyor. Geçirdiğimiz değişmenin değerlendirilmesi ve bundan sonra tutulacak yol hakkında şimdiye kadar çok şey söylendi. Biz burada yeni bir modernleşme metodu teklif etmek yerine, bu konudaki bazı apaçık

yanlışları tespit etmek ve bunların Türk kültürü bakımından ne gibi neticelere yol açtığını kısaca belirtmek istiyoruz. Ele alacağımız konular imparatorluğumuzun yıkılma devirlerinde ortaya çıkmış problemler olacaktır.

İki yüz yıllık siyasî düşünce tarihimiz tıpkı devletimizin iki yüz yıllık siyasî tarihi gibi şaşkınlıklar, hayal kırıklıkları, ümitsizlikler ve devamlı bir perişanlık halindedir. Türkiye'nin kuruluşu hakkında fikir yürüten münevverlerimizi bugün okurken onların yüzme bilmeyen bir insanın kendisini ölüme daha çok yaklaştıran çırpınışlarına benzer fikirleri karşısında sempati duymamak elden gelmiyor. Reşid Paşa'dan Talât Paşa'ya, Namık Kemal'den Ahmet Rıza'ya ve Abdullah Cevdet'e kadar hepsi de memleketlerini yenilgi-den kurtarmak için çalıştılar; üstelik Türkiye'nin başına gelen binbir felâketi biz kitaplarda okurken onlar bizzat yaşadılar. Yanlış düşüncelerinden dolayı onları şahsen mahkûm etmek veya devletimizin yıkılışından onları sorumlu tutmak hakikate ve insafa yakışmaz. Sosyal olayları polis metodlarıyla anlamaya çalışanlar için suçlu bulmak zor değildir; üstelik bizim imparatorluğumuzun son yıllarında bu konuda delil teşkil edecek hadiseler de çok boldur. Genç Osmanlıların İstanbul'daki bazı frenkler tarafından teşvik ve idare edildiklerini, Rus ve Fransız ihtilâlcilerinden aldıkları ilhamla ihtilâl cemiyetleri kurduklarını, İttihatçıların Türk hükümetini yıkmak için Ermeni ve Bulgar komitecileriyle işbirliği yaptıklarını, Ahmet Rıza ve arkadaşlarının Türkiye'ye müdahale etmeleri için İngiltere ve Fransa nezdinde teşebbüse geçtiklerini, Mithat Paşa ve arkadaşlarının Sultan Abdülaziz'i devirmek için yabancı devletlerle anlaşmaya vardıklarını, Prens Sabahattin'in Fransız hükümetinden para aldığını bilmiş olmamız o devirdeki fikir hareketlerini kıymetlendirmekte bize pek az yardımcı olur. Ayrıca, insanların düşüncelerini onların şahsî motiflerine bağlayarak, şahıslarıyla birlikte fikirlerini de birer tesadüf gibi kabul etmenin ilmî bakımından doğru bir yol olmadığını bilmemiz gerekir.

*

* *

Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayırımı kendi zamanında oldukça müsbet karşılanmış ve Türkçüler kadar İslâmcılar tarafından da benimsenmişti. Onun kültür ve medeniyet muhtevası olarak gösterdiği unsurlar üzerinde münakaşa yapılabilir, nitekim bundan önceki yazımızda biz de bazı itirazlar ileri sürdük. Fakat Gökalp'in bu konuda takındığı tavır muhteva münakaşalarından daha ötede bir önem taşımaktadır: Medeniyet çeşitli kültürlerin ortak taraflarını temsil ettiğine göre, bir cemiyet hem millî bir kültüre, hem de müşterek bir medeniyete sahip olabilir. İşte milliyetçilerle her türlü beynelmilelcileri birbirinden ayıran asıl kriter, bu fikrin birinciler tarafından benimsenmesine karşılık ikinciler tarafından reddedilişidir. Milliyetçilerin bu görüşü millî hâkimiyet ve millî devlet kavramlarını da birlikte getirmektedir. Devlet dediğimiz siyasî organizasyon bir milletin maddî ve mânevî kültürünü ayakta tutmak, onu yaşamaktan ve gelişmekten alıkoyacak tehlikeleri ortadan kaldırmak için kurulur. Millet haline gelmek isteyen toplulukların bir an önce siyasî bağımsızlığa kavuşmak için çırpınmaları da bu yüzdendir. Bilhassa Türkler gibi devleti millî varlığın temel direği haline getirmiş bir milletin siyasî organizasyonundaki sarsıntılar ve çözümler millî hayatın devamı bakımından en büyük tehlikeyi teşkil eder. Halbuki imparatorluk devrinde hürriyet mücadelesi adı ile vaftizlenen ve hâlâ pek çok münevverlerimizin gözünde kutsal bir değere sahip bulunan siyasî çekişmeler Türk devletinin bir an önce yıkılmasını kolaylaştırmıştır.

Kuvvetli bir Türkiye kurmak üzere girişilen teşebbüslerin devleti tamamen yıkacak yönde gelişmesi ve böylece Batı dünyası karşısında hiçbir dayanağımızın kalmaması kolay izah edilecek bir hâdise değildir. Bu neticeye yol açan birçok sebepler arasında bir tanesi üzerinde bilhassa durmak istiyoruz: Tanzimattan beri gelişmekte olan maarif hayatı Türkiye'de devlet sorumluluğu yüklenen münevverlerin dı-

şında ikinci bir münevver zümrenin doğuşuna imkân verdi. Batılı düşüncenin tesiri bakımından bu iki münevver zümresi arasında önemli bir fark yoktu. Esasen batılılaşma hareketlerinde en büyük insiyatifi daima muhafaza etmiş olan saray ve Babîâli, devlet hizmetine girecek kimseler arasında batılı tahsil görenlere daima öncelik tanıyordu. İdareci yüksek tabakaya dahil olan münevverlerle bu tabakanın dışında kalanlar arasındaki iktidar mücadelesinde, birinciler daha ölçülü ve gerçekçi, ikinciler ise radikal ve romantik çözüm tarzları ile ortaya çıktılar. Uzun müddet şiddetli muhalefet yaptıktan sonra önemli bir mevkie geldiği zaman eski ideallerini terketmiş gibi görünen münevverlerdeki bu değişmeyi menfaatperestlik ve satılmışlık gibi ahlâkî zaafarla izah etmek çok güçtür. Muhalefetin davranışlarında daha ziyade arzu ve heveslerin, iktidarın davranışında ise zorunlulukların hakim olduğu her devirde görülebilir. Nitekim bizim Birinci Meşrutiyetten sonraki devirde devlet adamlarının uğraştıkları problemlerle muhalif münevverlerin zihnini işgal eden hevesler arasındaki fark, gerçek ile rüya arasındaki farktan daha az olmamıştı. İttihatçıların macerası bu iki tip davranışa iyi bir örnek teşkil eder. Memlekette meşrutiyet kurulduğu takdirde kurt ile kuzunun yan yana yaşayacağını zanneden İttihatçılar, monarşik iktidarı devirmek üzere Ermeni ve Bulgar komitecileri ile anlaşarak birlikte hareket etmişlerdi. Komitecilerin gayesi Türk devletini yıkarak toprak ve istiklâl kazanmak, İttihatçıların gayesi ise iktidarı ele geçirerek kendi metodlarıyla daha kuvvetli bir Türkiye kurmak olduğu için, bu işbirliği çok kısa sürdü. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra İttihatçılar Ermeni ve Bulgar komitecileriyle boğazlaşmak zorunda kaldılar. İmparatorluğun Rumeli toprakları elimizden çıktı. Ermeniler doğuda yüzbinlerce Türk'ü, ana karnındaki çocuklar da dahil olmaz üzere öldürdüler, hatta bu katliamdan İttihatçıların liderleri bile kurtulamadılar. İttihatçılar devlet sorumluluğunun dağ başlarındaki tatlı hayallerden çok farklı olduğunu acı bir şekilde öğrendiler: Kendi elleriyle kurmuş oldukları meşrutiyeti yine kendi elleriyle boğdular. Monarşik idarenin muha-

lifleri devlet tarafından maaş bağlanarak sürgüne gönderiliyordu, hürriyetçilerin siyasî muhalifleri özel katiller tarafından sokak ortalarında öldürüldü, yahut Merkez Kumandanlığının hapishanesinde tırnakları söküldü.

Tanzimat hareketi Türk devletinin Üçüncü Selim'den beri büyük dikkat ve gayret sarfettiği modernleşme hareketleri içinde önemli bir adım teşkil etmektedir. Fakat Tanzimatın diğer yenileşme hareketlerinden çok büyük bir farkı vardır ki, bu farkı hâlâ pek çoğumuz göremiyoruz. Tanzimat ve Gülhane Fermanları Türkiye'yi modernleştirmek iddiasıyla batılı devletler tarafından empoze edilen birer anlaşma mahiyetindedir. Her ikisinin de asıl hedefi Türk devletinin kendi vatandaşları ve kendi ülkesi üzerindeki hükümlanlık haklarını sınırlamak ve bilhassa Avrupalıların yerli temsilcisi durumunda bulunan azınlıklara imtiyaz vermektir. Türk devleti bundan sonra bütün vatandaşlarına adalet ve şefkatle muamele edeceğini, artık kimseye zulüm yapılmayacağını, her işte kanunun hakim olacağını ilân ederken, kendi siyasî ve sosyal nizamının o ana kadar despotik bir sistemden ibaret bulunduğunu kabul ediyordu. O devrin çok nüfuzlu bir yazarı olan Şinasi, kendi devletimiz ve kültürümüz için hakaret ifade eden bu fermanları medeniyet müjdecisi diye alkışladı.

Siyasî gücü çok zayıflamış devletlerin başkaları tarafından empoze edilen şeyleri medeniyet ve selâmet yolunda alınmış birer tedbir diye göstermeleri bir dereceye kadar mazur görülebilir. Nitekim Tanzimatın devlet adamları bu fermanların muhtevasını devletin resmî ideolojisi haline getirdiler. Hâdiselerin dışında kalan fikir adamları sonradan Tanzimatı tenkid ederken, onun ciddî bir batılılaşma ve modernleşme programı olarak hazırlandığını kabul ediyorlardı. Fakat bu münevverlerin büyük çoğunluğu Tanzimatı yanlış değil, eksik ve âhenksiz bir teşebbüs saydılar. Hakikatte bütün modernistlerin Tanzimatı bir modernleşme hareketi saymaları için kuvvetli sebepler yok değildi. Batılı devletlerin Türk hükûmetine kabul ettirdikleri prensipler bir taraftan da Türk münevverine Avrupa medeniyetinin birer teza-

hürü halinde intikal ediyordu. Bu yüzden meselâ Şinasi'nin Reşid Paşa için yazdığı övgüleri basit bir dalkavukluk şeklinde görmek yanlış olur. Türk münevveri o zamanın Avrupalı devlet adamlarını kendisince medeniyet diye bilinen şeyleri gerçekleştirdikleri için büyük adam mertebesine çıkardı. Avrupa'daki aydınlanma felsefesinin tabîî hukuk, adalet, ferdî haklar, kardeşlik vb. kavramları münevverlerin kafasında yıldız gibi parlarken, devlet adamları birçok müesseselerde esaslı reformlar yapmaya çalışıyorlar, zayıflayan devlete kuvvet aşlamak için uğraşıyorlardı. Fakat devletin sorumluluğu dışındaki Türk münevveri millî varlığın en büyük dayanağı olan Türk devletini bu yaldızlı kavramların üstünde göremedi.

*

* *

Avrupalı olma gayretinin en kuvvetli saiklerinden biri de Avrupalıların düşmanlığından kurtulmak ve böylece ardı ardına gelen haçlı seferleri felâketine bir son vermektir. Bu yüzden bazı münevverler Balkan Harbi'ndeki yenilgimizi bile bize Avrupalı olma zarureti için daha çok hissettireceği için hayırlı bir olay sayıyorlardı.

Merhum Peyami Safa, gençliğinde kendisinin de dahil bulunduğu Avrupalılara ait fikirleri gözden geçirirken, bunların Avrupalılaşmak veya modernleşmek için ortaya koyduğu programı şöyle özetliyor: Tek kadınla evlenmek, fesi kaldırmak, devlet hizmetinde bulunan herkese yerli malı giydirmek, kadınların kıyafetlerini serbest bırakmak, görücülük âdetini kaldırmak, tekkeleri kaldırmak, medreselerin yerine Fransız modeli kolejler açmak, Yenicami önündeki üfürükçülerle mücadele etmek, bâtil itikadları düzeltmek, Osmanlıca üzerinde başka dillerin nüfuzuna mâni olmak, yerli sermaye ve serbest teşebbüsü hakim kılmak, Avrupa alfabesini ve Avrupa kanunlarını kabul etmek. İşte Avrupalılara göre bütün bunları yaptığımız takdirde hem kalkınacak, hem de Avrupa'nın düşmanlığından kurtulacaktık. Fakat Avrupa kavramı onların kafasında daha çok kendi bil-

dikleri Avrupa memleketleri ve düşünürleri olduğu için, getirdikleri tekliflerde birtakım ahenksizlikler de vardı: İngiliz ve Fransız eğitim sistemlerinin birbirinden farklı oluşu, İngiltere'nin lâik olmayışı, İsviçre gibi medenî bir memlekette kadın haklarının kısıtlanması gibi hususlar onları pek rahatsız etmedi. Fakat programlarına esas olan Avrupa korkusu, onları modernleşmeden ziyade "Avrupa'ya benzeme" üzerinde durmaya zorluyordu.

Avrupalıların bize düşman olduklarını kimse inkâr edemez. Milletlerarası münasebetlerde devamlı dostluklar veya devamlı düşmanlıklar bahis konusu olmadığı için, bir takım diplomatik manevralar bizi nikbin davranmaya sevk edebilir. Fakat Avrupa'nın bize asıl düşman olan tarafı onun diplomasisi değil, kamuoyudur. Temelini Hristiyan-İslâm çatışmasından alan ve yüzlerce yılın hâdiseleriyle pekleşen bu düşmanlık, Avrupalıların nazarında Türkiye'yi ve Türkleri devamlı bir nefret objesi hâline getirmiştir. Bu düşmanlık nasıl ortadan kaldırılabilir? Avrupa bizden daha kudretli olduğuna göre bizim kendimizi onlara tanıtmamız, yani bize düşmanlık yapmaları için sebep bulunmadığını belirtmemiz gerekir. Bu sebepler neler olabilir? Türkiye'nin hristiyan dünyası karşısında rakip bir ideolojiyi temsil etmesi, vaktiyle Avrupa'ya boyun eğdiren bir nizamın devamını teşkil etmesi, Avrupalının kendi kültüründe bulunmadığı için akla ve tabiata, medeniyete aykırı sandığı âdet ve geleneklere sahip olması, hristiyan azınlıklara Türklerle eşit hak tanınmaması ilh. Medenî Avrupa kendisine benzemeyen şeyleri medeniyet-dışı sayıyordu. Sosyal ilimlerin ve milletlerarası münasebetlerin çok gelişmiş olduğu bugün bile, batılılar kendilerine benzemeyen, kendileri gibi giyinmeyen, kendilerinin muâşeret usûlüne yabancı olanları hazmedemiyorlar.

Avrupalının bizim için hoş görmediği bütün bu hususları Avrupalı Türk münevverleri başka bazı sebeplerle de hoş görmediler. Onlara göre bizim kültürümüzün Avrupalı tarafından hor görülmesi bir düşmanın kin ve nefretini değil, fakat medenî âlemin bize bakışını aksettirmektedir. Memleketi parlâmentosuz idare etmek, birden fazla kadınla

evlenmek, savaş sırasında Tanrı'dan yardım dilemek, kökünü geri bir kültürden alan kanunlar meydana getirmek, fes ve şalvar giymek, Avrupa mektepleri yanında medreselere de yer vermek, heykel yapmamak ilh. bizim medenî olmamıza en büyük engelleri teşkil etmektedir.

Biz bugün yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki bilgilerimiz ve tecrübelerimize dayanarak eski Avrupacıların modernleşme tekliflerini yanlış buluyoruz ve bir memleketin bu vasıtalarla kalkınamayacağını söylüyoruz. Meselâ bize göre batılıların hukukî ve sosyal bünyesini kopye etmenin hiçbir faydası olamaz. Fakat o zamanki Avrupacıların tekliflerinin doğru bir tarafı var. Bizim onları yanlış bulmamız farklı gayelere sahip olmamızdan ileri geliyor. Bir memleket Avrupalı olmak isterse onun herşeyiyle Avrupa'yı kabul etmesinden tabîî birşey olamaz, çünkü bunları almadıkça Avrupalı olmaya imkân yoktur. Hacı olmak için Kâbe'ye gitmek, evli olmak için karşı cinsten biriyle yaşamak ne kadar zorunlu ise, Avrupalı olmak için de onun gibi bir hayat yaşamak gerekir. Üstelik bu iş başarılırsa Avrupa'dan artık hiçbir tehlike gelmeyeceği de muhakkaktır. Teslim olan bir ordu için zafer kadar yenilgi de bahis konusu olamaz. Şu halde Avrupacıların iddiaları "Avrupalı olursak Avrupalılaşırız" veya "Avrupalılaşmak için Avrupalı olmak lâzımdır" gibi bir totolojiden ibaret kalıyor.

Avrupalılaşmak isteyenler bu gayelerin gerçekleşmesini büyük ölçüde devletten bekliyorlar ve devlet adamları onlara itibar etmediği zaman şiddetli bir muhalefete geçiyorlardı. Fakat devlet de millî kültürün bir müessesesi olduğu için bu arzulara karşı elden geldiği kadar direndi, çünkü devletin görevi Avrupa'nın baskısına karşı kendi milletinin varlığını korumaktı. Bir memleketin sorumluluğunu elde tutan ve bu sorumluluğu yürütmek için gerek içeriye, gerek dışarıya karşı otorite sahibi olmaları gereken kimselerin Avrupa devletleri emrinde memur gibi çalışmaları elbette beklenemezdi. Avrupacılar bu mukavemeti devlet adamlarının cahilliğine ve kötü niyetine, yahut padişahların keyif düşkünlüğüne verdiler. Hakikatte devlet de bir müessese ola-

rak tıpkı cemiyet gibi bir bünyeye sahiptir, yani orada da fertlerin iradeleri ve şahsî motifleri yegâne tâyin edici faktör değildir. Bu müessesenin mahiyeti icabı olarak değişmelere karşı geleceğini düşünmek de doğru olmaz, çünkü başarılı bazı değişmelerin devlet otoritesini ve bünyesini kuvvetlendirdiği haller az değildir.

Modernleşmek için yapılan birçok teşebbüslerde devletin zayıflamasına ve böylece her türlü ileri hamle için en büyük dayanağın kaybolmasına yol açacak hareketlere bugün de rastlıyoruz. Türk milliyetçileri kendilerine eski sorumsuz münevverlerden intikal eden bu kötü geleneği tamamen ortadan kaldırmak için çalışmalı ve bağımsız bir Türk kültürünün sağlam bir siyasî organizasyon olmadan gelişemeyeceğini gözden uzak tutmamalıdır.

Batılılaşma ve Millî Kültür

"Sabahleyin uyanan tipik bir Amerikalının karyolası ilk defa Yakınoğu'da icad edelin bir biçime göre imal edilmiş, sonra Kuzey Avrupa'da bazı değışikliklere uğrayarak Amerika'ya intikal etmiştir. Üstündeki yorgan pamuktansa bu ilk olarak Hindistan'da, ketendense Yakınoğu'da yetiştirilmiş, eğer ipektense ipeğin kullanılma tarzı da Çin'de keşfedilmiştir. Bütün bu maddelerin iplik haline getirilme ve dokunması usûlleri de Yakınoğu'da bulunmuştur. Yataktan kalktığı zaman ayağına geçirdiğı makosen terlikler Doğu ormanlarında yaşıyan Kızılderililerin icadıdır. Girdiğı banyonun teçhizatı yakın zamanlara ait Avrupa ve Amerikan icatlarının bir terkididir. Üstünden çıkardığı pijama Hindistan'da icad edilmiş bir çamaşırdır. Yıkandığı sabun da eski Gaul'lerin icadıdır.

"Bu Amerikalıların giydiğı esvapların aslı Asya bozkırlarında yaşıyan göçebelerin kullandıkları deri elbiselerdir. Ayakkabıları Eski Mısır'da icad edilen bir usûle göre de bağlanan derilerden çıkan kalıplara göre kesilip yapılmaktadır; boynuna bağladığı parlak renkli bir kumaş parçası olan kravatu da onyedinci yüzyıl Hırvatlarının omuzlarına attıkları bir şalın bozulmuş, küçülmüş bir kalıntısıdır.

"Kahvaltı için dışarı çıkmadan önce baktığı pencerenin camları Mısır'da icat edilmiştir. Eğer yağmur yağıyorsa ayakkabılarının üstüne geçirdiğı lâstikler Orta Amerika yer-

lilerinin keşfettikleri kauçuktan yapılmıştır. Yanına şemsiye alıyorsa bu da Güney Asya'da icad edilmiştir. Başına geçirdiği şapkanın keçesi de Asya steplerinde icad edilmiş. Kahvaltıya giderken yolda bir gazete almak için cebinden çıkardığı bozuk paralar bir Lidya icadıdır. Lokantada yine başka kültürlerden geçmiş pekçok şeyle karşılaşacaktır. Önüne konulan tabak Çin'de icad edilen porselenin bir çeşididir. Eline aldığı çelik bıçak ilk defa Güney Hindistan'da kullanılan bir bileşimden yapılmıştır. Çatal Ortaçağ İtalya'sının bir icadıdır; kaşığın aslı da eski Roma'dır. Eğer bizim Amerikalı kahvaltıya portakalla başlıyorsa portakalın aslı Doğu Akdeniz'dir; dilimli kavun İran'dan, karpuz ise Afrika'dan gelmiştir. Sabahları kahve içiyorsa bunun aslı bir Habeşistan ağacıdır. Süt veya krem ile sağmak fikrinin aslı ise ineğin ilk defa ehlileştirildiği Yakındoğu'dur. Şeker de ilkin Hindistan'da imal edilmiştir. Meyve ve kahveden sonra kek ve benzeri yiyeceklere geçiyorsa bunlar da Anadolu'da yetiştirilmiş maddelerden İskandinav tekniğine göre yapılmaktadır. Bu keklerin veya çöreklerin üstüne döktüğü Akçağaç pekmezi de Doğu ormanlarında yaşayan kıızılderili yerlilerin icadıdır. Bunlardan önce yumurta ve ince kıyılmış et dilimleri yemişse, yumurta Çin Hindinde ehlileştirilmiş bir cins kuştan temin edilmiştir; et dilimlerine gelince, ilk defa Doğu Asya'da ehlileştirilen bir hayvan etinden Kuzey Avrupa usulüne göre tuzlanıp tutsülendirilmektedir.

"Dostumuz Amerikalı yemeğini bitirdikten sonra arkaya yaslanıp sigara içecektir. Sigara Amerikan kıızılderililerinin çok eski bir alışkanlığıdır. Yerliler Brezilya'da yetiştirilen bir bitkiyi ya Virjinya kıızılderililerinin icadı olan pipoya koyarak veya Meksikalıların yaptığı gibi sigara şeklinde içerlerdi. Eğer puro içiyorsa bu da İspanyalılar vasıtasıyla Antillerden gelmiştir. Sigara içerken günün haberlerini okuyacaktır; bunlar Almanya'da icad edilen bir usulle Çin'de icad edilmiş bir maddenin üstüne eski Samilerin icad ettiği işaretler halinde basılmıştır. Dış haberler kısmındaki karışıklıkları da gözden geçirdikten sonra, eğer iyi bir muhafazakâr vatandaş ise, yüzde yüz Amerikalı oluşundan do-

layı, Hindo-Avrupaî bir dilde bir İbranî tanrısına şükreder." "

Dünyanın en büyük sosyal antropoloji âlimlerinden Amerikalı Ralph Linton'un yazmış olduğu şu satırları bir solcu dostuma okuduğum zaman "Demek ki Amerikalılar da artık herşeylerinin hırsızlama olduğunu, tamamen sahte bir hayat yaşadıklarını anlamışlar" dedi. Linton bunları yazarken kültürlerarası alışverişin ne kadar universal olduğunu anlatmak istiyor, hafif alaylı üslûbu ile de Amerikalıların kendi kültürlerini Amerika'ya mahsus bir medeniyet diye göstermelerini yermeye çalışıyordu. Kaldı ki benim solcu dostum da -Almanya'da çıkmış ve Rusya'da tadil edilmiş bir ideoloji ilâvesiyle- yukardaki Amerikalınıninkinden pek farklı bir hayat yaşıyor sayılmaz.

Memleketimizde kültür değişimleri hakkındaki görüşleri üç kısma ayırmak mümkündür: Münevverlerimizin büyük çoğunluğu batı medeniyetinin Türkiye için lüzumlu görülen unsurlarının -bunlar üzerinde bir anlaşma olmamakla beraber- ictibas edilmesine taraftardır. Bu çoğunluk kanaatı dışında kalan fikirlerden biri batı medeniyetinin ancak bütün halinde alınabileceği, çünkü kültür unsurlarının birbirinden tecrid edilemeyeceği görüşüne dayanıyor. Yine münevverler arasında azınlıkta bulunan başka bir fikre göre yerli kültürün saf kalması Türkiye'nin yaşaması ve gelişmesi için daha önemlidir. Bu sonuncuların da bir kısmı millî kültürümüzün İslâmî unsurları, bir kısmı ise İslâmîyet tesiri dışında kalmış farzedilen orijinal unsurları üzerinde önemle durmaktadırlar. Hakikatte bu görüşlerin hepsi de İkinci Meşrutiyet devrindeki cereyanların çeşitli değişikliklere uğramak suretiyle bugüne intikal etmiş şekillerinden ibarettir. Şu halde Türkiye'de batı medeniyeti karşısında takınılan tavırlar, yarım yüzyıl önceki ideolojik mahiyetlerinden ve muhtevalarından hâlâ sıyrılmış değildir. İdeoloji hareketlerinin tahlili bizim konumuzu aşan bir mesele olduğu için, burada sadece bilgi yanlışlarından dolayı ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerinde durmak istiyoruz.

Linton'dan aldığımız paragraflar bize kültür ve mede-

niyet tarifleri hakkında da esaslı ipuçları vermektedir. Linton'un Amerikan kültürü için söyledikleri şu veya bu derece ve değişik muhtevada olmak üzere bütün kültürler için bahis konusudur. Bilhassa aynı medeniyet dairesine mensup bulunan milletler birbiriyle devamlı kültür alış-verişi halindedirler; bu alış-veriş millî cemiyetlere olduğu kadar medeniyete de büyük bir canlılık kazandırmaktadır. Fakat bir kültürde bu kadar çok yabancı kaynaklı unsur bulunursa, o kültürün millî bir tarafı kalır mı diye sorulabilir.

Nitekim Ziya Gökalp da millî kültürü sadece orijinal, yani yerli kaynaklı olan şeylere inhisar ettirmiş, bunun dışındayabancı kültürlerle ortak olan tarafları medeniyet diye göstermiştir. Medeniyetin dışında millî kültürlerin gerçekliğini görmesi ve böylece hem millî bir kültürü hem de ortak bir medeniyete sahip olmanın imkânını telkin etmesi bakımından Gökalp'ın bu düşüncesi oldukça ileri bir adım teşkil ediyordu. Fakat bu farklılaşmanın o zamanın bilgilerine göre sağlam bir izahını yapamadığı için, bu ilk ve büyük sosyoloğumuz bazı tezatlara düşmüştü. Gökalp kültür ile medeniyetin kesiksiz devamlılığını gözden kaçırmış, hattâ zaman zaman bu ikisini diyalektik tezat halinde görmüştü. Halbuki onun hareket noktasından bugünkü ilmî anlayışa geçmek çok zor değildi. Memleketimizde Gökalp'ın bıraktığı bu eksiği ilk -ve maalesef son- olarak merhum profesör Mümtaz Turhan doldurdu. Batıda da meşhur antropoloji âlimi E. Sapir'in büyük bir vuzuhla işlemiş olduğu yeni anlayışa göre kültür ve medeniyet birbirinden ayrı hâdiseler değildir. Millî kültürler bir medeniyetin çeşitli manzaralarından ibarettir. Milletler arasında alış-veriş konusu olan ortak medeniyet unsurları, her milletin kendi şartları içinde kendisine mahsus bir hüviyete kavuşur ve böylece her millet medeniyeti kendi tarzında benimser. Bizim kültür dediğimiz şey medeniyetin cemiyetlere intikal ediş tarzı veya onlarca benimsenmiş şeklidir. Aynı kültüre mensup fertlerde ve gruplarda o kültürün değerleri nasıl birbirinin tıpatıp benzeri olarak benimsenmiyorsa, aynı medeniyetin unsurları da çeşitli cemiyetlerde birbirinden farklı şekil ve muhtevalar ka-

zanmaktadır. Bu farkları doğuran sebepler bizim konumuzun dışında kaldığı için onları bir tarafa bırakıyoruz. Şimdi yukardaki açıklamamıza dayanarak Türkiye'deki modernleşme tezlerini şöylece değerlendirebiliriz:

Avrupalılaşma taraftarlarının iddiaları herşeyden önce objektif tahlile gelmeyecek kadar vuzuhsuzdur. Avrupa diye yekvücut bir kültür veya medeniyet yoktur; hepsi de modern medeniyeti şu veya bu derece temsil eden çeşitli millî kültürler vardır. Avrupacıların iktibas etmek istedikleri şeyler bu medeniyete ait değerler ise, o takdirde Avrupalılaşma tezi millî kültürün inkâr edilmesini gerektirmez. Eğer Avrupacılar bu terimle belirli bir Avrupa memleketinin kültürünü kastediyorlarsa, o zaman sosyal gerçeğe uymayan bir ütopya peşindeler demektir. Çünkü bir milleti başka bir milletin tıpkısı haline getirmek imkânsızdır; böyle bir gayret insanlara fuzulî ızdırıp vermekten öteye gidemez. Sanayi inkılâbı önce İngiltere'de olduğu halde, İngiltere'yi takip eden diğer Avrupa memleketleri farklı hüviyetlere sahip olarak geliştiler. Türkler, Araplar ve Acemler, hattâ Pakistanlı ve Endonezyalılar İslâm medeniyeti dairesine mensup oldukları halde, hiçbirinin müslümanlığı bir diğerinin aynı değildir. Nitekim batının hristiyanlığı da her memlekette aynı karakteri göstermez. Aynı bürokratik sistem iki memlekette birbirinden farklı iç bünyelere sahip olur, aynı maddî unsurları kullanan iki cemiyet birbirinden farklı şekil ve muhtevada eserler meydana getirirler.

Hâdiseye bu açıdan bakıldığı zaman, kültür değişmesi için yapılan bürokratik müdahalelerin hiçbir manâsı yokmuş gibi görünüyor. Hakikatte bir memleketi diğerine benzetmek üzere yapılan teşebbüsler tabîî bir gidişi hızlandırmak veya yavaşlatmaktan başka işe yaramaz. Meselâ bizde Sultan İkinci Mahmud ve Rusya'da Çar Petro batılılaşma hareketlerinin radikal birer yürütücüsü olmak itibariyle bazı çevrelerce övülürken bazı çevrelerce de şiddetle yerilmişlerdir. Bu iki şahıs da bir zaruretin ortaya çıkardığı insanlar oldukları için, Rusya'nın ve Türkiye'nin batılılaşması, onların kerametlerine bağlı olmadığı gibi hatâlarının eseri de değil-

dir. Sultan İkinci Mahmud bütün gayretine rağmen ne bizi batıdan ıktibas yapmaktan alıkoyabilirdi, ne de Türkiye'yi meselâ Fransa'ya benzetebilirdi. Fakat biz batılılaşma hareketlerinde takınılan tavırları ve atılan adımları yine de tenkide tâbi tutuyoruz ve bu konuda bazı hareketleri doğru, bazılarını yanlış olarak nitelendiriyoruz. Bütün mesele şahsî iradelerin dışında cereyan eden bir değişmeyi en kısa zamanda ve en az sarsıntı ile yürütmekten ibarettir. Fertlere ve zümrelere ait hatâlar işte bu yürütme işinin sağlam bilgi ve tecrübeye dayanmadığı hallerde ortaya çıkmaktadır.

Avrupacılar bir noktada haklıdır: Kültür unsurları birbirinden tecrid edilmiş mevcudiyetler halinde bulunmadığı için, bunları tek tek almakla yerli kültürde tek tek kalmalarını beklemeyiz. Meselâ bir memlekette sınaî gelişme arttıkça gençler ve kadınlar da çalıştırılır, bu defa ıktisadî bağımsızlık kazanan bu şahıslar geleneksel aile reisinin otoritesine boyun eğmez olurlar, evlenmelerde görücülük usulü yerine serbest anlaşıma hâkim olur, yaşlı ve genç nesiller arasındaki kıymet farklılaşmaları cemiyeti rahatsız edici bir hale gelir, ilh. Ancak bütün bu hükümlerin başına birer "muhtemelen" kelimesi koymak lâzımdır. Yine de bizim kanatımıza göre Avrupacıların bu düşüncesi doğru bir bilgiyi yanlış misale uygulamaktan ibaret kalmıştır. Bir odanın sıcaklığı artınca termometrenin ibresi yükselir, fakat termometreyi ısıtarak ibreyi yükselttiğimiz takdirde odanın harareti hiç değişmez. Meselâ ıktisadî ve sosyal gelişme sonunda kadınların cemiyet hayatının her sahasına daha çok girdikleri görülmektedir, ama kadınlara sosyal imtiyazlar tanıyarak ıktisadî gelişme yapan bir memleket yoktur. Avrupacılar batı medeniyetine dönülmekle batı kültürünün de ister-istemez gireceğini düşünerek işin daha başında kapıları serbestçe açma yoluna gittiler. Bu yüzden çok defa netice olarak doğabilecek şeyler sebep diye girdiği gibi, sosyal değişmenin ana unsurlarının her cemiyette aynı neticelere yol açacağı hakkındaki yanlış kanaat da fuzulî gayretlere karşı fuzulî mukavemetler doğurmaktan başka işe yaramamıştır.

Batıdan lüzumlu bulunan şeylerin alınmasını isteyenler

de yukarıdaki hatâlardan bazılarına düşmektedirler. Fakat onların asıl hatâsı kültür değişmesini bir ihtiyaç listesi tertip etmekten ibaret görmeleridir. Bu türlü envanterler hazırlamak belki bizim zihnimizi tatmin eder, fakat cemiyeti tatmin etmez. Aslında kültür değişmesini bir program ve öncelikler meselesi halinde ele almak bir zarurettir, fakat bu programa siyasî liderlerin hevesleri değil, sosyal ilimlerin rehberliği hâkim olmalıdır.

Saf kültür tezini ileri sürenler de ilmî bakımdan büyük hata içindedirler. Fakat bunların hatâsı yanlış müdahale ve tutumlarla Türk kültüründe meydana getirilen kargaşaya karşı millî kültürün reaksiyonunu temsil etmekten ileri gelmektedir. Milliyetçi bir görüş açısına sahip olan bu gruplar hiçbir kültürün saf olamayacağını, üstelik saf kültür üzerinde ısrar etmenin Türk milletini hiç değilse yerinde saydıracağını kabul etmelidirler. Kültür unsurları veya terkipleri bir milletin büyük ekseriyeti tarafından ne şekilde benimsenmiş ve geliştirilmişse o haliyle saf ve millîdir. Münevverin bunlar üzerinde oynamaya kalkması Dil Kurumundaki uzmanların Türk dili üzerinde yaptığı tahribatı bütünüyle Türk kültürüne karşı yapmak olur. Türk milliyetçileri inkılâpçılar gibi tasfiyeci ve ayırıcı olacak yerde, birleştirici ve bütünleştirici olmak zorundadırlar.

Bir medeniyetin bir millî hayat içinde kazandığı hüviyete misal olmak üzere, çağdaş İngiliz tarihçisi Bernard Lewis'in Türkler ve İslâmîyet hakkında yazdıklarından bazı parçalar naklederek makalemizi bitiriyoruz. Bundan sonraki satırlar tamamen B. Lewis'e aittir.

"... Hür Türkler, memlûk olarak Irak ve Mısır'a giden ve İslâm merkezlerinin kozmopolit havası içinde yetişen kardeşlerinin aksine, hudut boylarında müslümanlaşmıştı; dolayısıyla onların aldığı İslâm terbiyesi daha başlangıçtan beri hudut boylarının hususî vasıflarını kazanmıştı... Abbâsî devri Bağdad'ının incelikleri -veya rehaveti-, karışık şehir medeniyetinin başıboş müsamahası ve renkliliği, yahut mekteplerin titiz ve teferruatçı katılığı onlara göre değildi. Onların imanı hâlâ ilk müslümanların eski ateşi ve dürüstlüğü

ile dolu militan bir imandı; amentüsü savaş nârası ve doğması silâh başına davet olan bir savaş dini.

"... Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan yıkılışına kadar, İslâm iman ve kudretinin müdafaa ve teâlisine kendini hasretmiş bir devlet olarak yaşadı. Altı asır boyunca Osmanlılar Hristiyan Batı ile hemen daima harp halinde oldular; önce Avrupa'nın büyük bir kısmına İslâm idaresini kabul ettirmek üzere giriştikleri -ve esas itibariyle başarılı olan- teşebbüs, sonra da Batının ardı arkası kesilmeyen karşı hücumlarını durdurmak veya geciktirmek üzere yapılan uzun müdafaa hareketleri. Temelleri Türk müslümanlığının derinliklerinde bulunan bu asırlar boyu mücadele Türk Cemiyeti ve müesseselerinin topyekûn yapısına tesir edecek kadar güçlü olmadı: Zira Osmanlı Türk'ü için imparatorluk, ilk müslümanlığın bütün anavatanlarını da içine almak üzere, bizzat İslâmiyet manâsını taşıyordu. Osmanlı tarihlerinde İmparatorluk topraklarına 'İslâm ülkeleri', bu ülkelerin hükümdarlarına 'İslâm padişahı', askerlerine 'İslâm askeri', dinî reislerine 'Şeyhü'l-İslâm' denir; halk da kendisini herşeyden önce ve bilhassa 'müslüman halk' olarak düşünürdü. Osmanlı ve Türk tâbirlerinin ikisi de, görmüş olduğumuz gibi oldukça yeni tâbirlerdir. Osmanlı Türkleri kendilerini belki bütün diğer müslümanlardan daha çok olmak üzere İslâmiyetle bir tutmuşlar, kendi hüviyetlerini İslâmiyetle kaynaştırmışlardı. Gariptir ki Türkiye'de Türk isminin hemen hiç kullanılmadığı devirlerde Batılılar bu ismi 'müslüman' kelimesine eş manâda kullanıyorlar ve müslüman olan bir batılı için, bu ihtida Fas'ta veya İsfahan'da dahi olsa 'Türk oldu' diyorlardı.

"İslâmiyetle bu derecede bir ayniyet hissinin bir örneğine de İmparatorluğun en güzel yıllarında Türk Müslümanlığının gösterdiği vekar ve ciddiyetle, feragat ve fedakârlıkta rastlanmaktadır ki, böyle yüksek bir vazife duygusu Abbâsî halifeleri devrinde dahi görülmemiştir. Meselâ Abbâsî halifelerinin hangisi ilk Osmanlı Sultanlarının sahip oldukları sadakat duygusuna, dinî ve ahlâkî idealizmine kıyas edilebilir bir yücelik gösterebilmiştir? Ölmek üzere bulunan ihtiyar

Kanunî Sultan Süleyman'ı bir yeni Nemçe seferinin eziyetlerine tahammül ettiren ve onu payitahtın rahat hayatından alıp savaş meydanının çetinliklerine ve muhakkak bir ölüme götüren müthiş vazife aşkı başka kimde vardır?

"Osmanlıların İslâmiyeti hususî ve umumî hayatın haki ki temeli haline getirmek üzere giriştikleri teşebbüsün ciddiyetini belki de en vazih bir şekilde hukuk sahasında görebiliriz. Osmanlı sultanları şeriata, yani İslâmın mukaddes hukukuna yüksek bir maddî medeniyet sahibi olan müslüman devletlerin hiçbirinde rastlanmayacak derecede büyük ve gerçek bir tesir gücü tanıldılar. Hattâ, bir manâda, şeriati devletin müessir kanun nizamı haline getirmeye ve onu bütün memlekette tatbik etmeye, şeriati tatbik eden mahkemeler ve hukukî organlara tam bir selâhiyet tanımaya çalışan ilk müslümanların Osmanlılar olduğunu söyleyebiliriz. Ortaçağların müslüman kadısı, Osmanlı kadılarının yanında hiç mesabesinde kalır. Merkezî otorite tarafından tayin edilen ve onlara karşı mesul olan Ortaçağ kadısı, mühim hukuk sahalarında karar selâhiyetini bu otoritelere bırakmış, kendi hükümlerinin tatbik ve infazı hususunda da onların şüpheli yardımlarına muhtaç kalmıştı. Osmanlı kadısı ise kendi hukuk bölgesi içinde bizzat merkezî otoriteyi teşkil ediyordu; Osmanlı idarî sistemi içinde kaza denilen bu hukukî bölgeler, vilâyetlerin vali tarafından idare edilmesi gibi, kadılar tarafından idare edilirdi. Üstelik bu kadı, hukuk ve din otoriteleri hiyerarşisi içinde itibarlı ve kudretli bir mevkie sahipti; Şeyhü'l-İslâmın ve payitahttaki iki Kazaskerin başkanlığında bulunan bu geniş hiyerarşi, askerî veya siyasî müesseselerle herhangi bir ihtilâf halinde derhal Kadıyı desteklemeye amâde idi. Şeyhü'l-İslâm ve Kazaskerler o kadar büyük ve muteber insanlardı ki, bayramlarda tebrik için saraya geldikleri zaman padişah onların tebriklerini ayakta kabul ederdi. Eski halifeler nazari bakımından şeriata tâbi kimselerdi. Şeriata uymadıkları zaman vazifelerine son verilebilirdi, ama şeriati onlara karşı icra ve infaz edecek bir müessese veya selâhiyet makamı bulunmadığı için, böyle bir kaidenin fiilen hiçbir hükmü yoktu. Buna mukabil Osmanlı-

lar yüksek bir dinî makama, şeriatın en yüksek memuruna, sultanı tahtından indirme kararını verebilecek derecede kudret tanıldılar. Bu yüksek makamın sahibi olan Şeyhülislâm da tabiatıyla politikanın ve şahsiyetlerin tesiri altında kalıyordu; ama bizim bakımımızdan mühim olan nokta şudur ki, Osmanlılarda böyle bir otorite, böyle bir hukukî müessese vardı ve devlet tarafından tanınmıştı.

"Oldukça farklı bulunmakla beraber ehemmiyet itibariyle yukarıdakine benzer bir başka Türk-İslâm müessesesi de, gayrimüslim cemaatların içtimaî bakımından ayrı tutulması idi. Osmanlı İmparatorluğu, İslâm hukuku ve gelenekleri icabı, diğer dinlere karşı müsamahakârdı; imparatorluğun hristiyan ve yahudi tebaası esas itibariyle sulh ve selâmet içinde yaşadılar. Fakat bu gayrimüslim unsurlar kendi cemaatları içinde müslüman Türklerden tamamen ayrı bir hayat sürmüşlerdir. Bunlar vaktiyle Bağdat ve Kahire'de yaptıkları gibi müslüman cemiyeti içine sıkı bir şekilde karışmaya hiçbir imkân bulamamışlar, Osmanlıların entellektüel hayatına kayda değer herhangi bir katkıda da bulunamışlardır. Arapların altın çağındaki hristiyan şairler ve yahudi âlimlerin eşlerine Osmanlı Cemiyetinde hiç rastlanmaz. Müslüman olan bir kimse nasıl kolayca cemiyete kabul ve massedilmişse, müslüman olmayan da tamamen bu cemiyetin dışında bırakılmıştır; öyle ki, İstanbul'un fethinden 500 sene sonra bugün bile ne rum, ne de yahudi şehir halkı -lisana karşı kabiliyetsizlikleri olmadığı halde- Türk dilini doğru dürüst öğrenebilmiş durumdadır. Hristiyan Araplardan bahsedilebilir, ama hristiyan bir Türk mantıken imkânsız birşeydir. Bugün dahi, lâik cumhuriyetin otuz beşinci yılında, Türkiye'deki bir gayrimüslime Türk vatandaşı denebilir, ama asla Türk denemez."

Milliyetçilik ve Medeniyetçilik

Milliyetçilerin millî kültür dâvası karşısında başlıca iki iddia bulunuyor. Bunlardan birincisine göre, millî kültürler insanlık âlemi içindeki birliği ve bütünlüğü bozmakta veya böyle bir birliğe engel olmaktadır. İnsanlar ve cemiyetler arasındaki ayrılıkları en aza indirmek veya ortadan kaldırmak yerine, bu ayrılıkları teşvik edersek milletler için saadet yerine felâket hazırlamış oluruz. İnsanların ve medeniyetlerin ölümüne yol açan harpler de hep bu farklılaşmaların neticesi olarak ortaya çıkmıştır. İnsanların kaynaşması herşeyden önce kültürlerin kaynaşmasını ve bütün dünyanın tek bir medeniyet içine girmesini gerektirir. Bu bakımdan milliyetçilik birleştirici değil, ayırıcı bir harekettir ve her ayırıcılık hareketi içinde bir düşmanlık tohumu gizlidir.

İkinci iddia, yukarıdaki gibi bir kıymet hükmünden ziyade bir vakıaya dayanmaktadır. Hepimizin bildiği gibi Batı medeniyeti bugün süratle bütün dünyayı kaplıyor ve mahallî farkları ortadan silecek kadar güçlü görünüyor. Bu durumda millî kültürlerin varlığını muhafaza etmek veya geliştirmek boşuna bir gayretten ibaret kalır. Savaş meydanında barış konuşması yapmaya kalkışmak veya tehlikeyi görmemek için baş çevirmek ne kadar gerçek dışı bir hareketse. Batı medeniyetinin herşeyi kavrayan gücüne karşı küçük

mukavemet noktaları kurmaya girişmek de o kadar gerçek dışıdır.

Bu iddiaların her ikisi de milliyetçilik hakkındaki yanlış telâkkilerden doğmaktadır. Bugünkü Batı dünyası, bilhassa Amerikalıların tesirinde olmak üzere milliyetçilik denince daha çok faşizm ve nazizmi anlamaktadır. Hakikatte milliyetçilik bir kültür hareketi olmak dolayısıyla ırkçılığı, halka dayanan bir siyasî hareket olarak da otoriter idare sistemlerini reddeder. Bu bakımdan faşizm örneğine bakarak milliyetçiliği değerlendirmek herşeyden önce yanlış misalden hareket etmek olur. Fakat biz burada daha çok yukarıdaki iddiaların kültür ve medeniyet münasebetleri bakımından ifade ettiği yanlışlar üzerinde durmak istiyoruz. Milliyetçilik kitabı ve peygamberi bulunan bir doktrin olmadığı için, ona karşı genel itirazlarda bulunmak doğru değildir. Millî kudretin geliştirilmesi bir memlekette istilâcı bir politikaya imkân verebilir, bir başka memlekette bağımsızlık hareketi halinde inkişaf edebilir, bir başka yerde bir kültür ve medeniyet hareketi halini alabilir. Yunan milliyetçiliğinde kilise büyük bir rol oynamıştır, bugünkü Arap milliyetçiliği dini ikinci plâna atarak Arap dili ve sosyalizme dayanan bir birliği gerçekleştirmeye çalışıyor. Sömürgelelikten yeni kurtulmuş ülkelerde eski sömürgecilere karşı düşmanlık millî hareketin esas itici gücünü teşkil ediyor, eski kudretine kavuşmak isteyen küçük devletlerde ise millî kültür ve tarih şuuru bu gücü veriyor. Bütün bu milliyetçilik hareketlerini bir tek örneğe bakarak toptan red veya kabul etmek elbette yanlış olur. Biz bu yanlışlığı kolaylıkla görebiliyoruz, ama modern medeniyet karşısında millî kültür dâvasını sağlam ölçü ve prensiplere bağlamakta çok güçlük çekiyoruz. Acaba millî kültürlerin varlığı ve zenginliği dünya medeniyeti için bir kayıp mı, yoksa kazanç mıdır? Milliyetçiler bu hareketleriyle medeniyet dışında kalma gayreti mi gösteriyorlar?

Bazı tarihçiler ve sosyologlar imparatorlukların çökmesi ile muhabere ve nakil vasıtalarının sınırlılığı arasında kuvvetli bir paralel kurarlar. Bu merkezî otorite muhite doğru ne kadar yayılırsa, onun bu muhit üzerindeki kontrol gücü

de gitgide zayıflar. Eski imparatorlukların kapladığı sahalarla eski medeniyetin sahip olduğu kontrol vasıtaları arasında bir dengesizlik bulunuyordu. Bu yüzden devletin uzak bölgelerdeki kudreti hiçbir zaman yakın bölgelerdeki kadar büyük olmuyor, üstelik uzak bölgelerin kontrolü devletin imkânlarını zorlayarak onu zayıf düşürüyordu. Kıtalararası füzelerin, jet uçaklarının, radyo ve televizyonun at arabasından daha fazla olduğu bu devirde, siyasî kontrol meselesi artık büyük devletleri eskiden olduğu kadar meşgul etmiyor. Rusya kendisine başkaldıran Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya'yı yirmi dört saat içinde işgal edebiliyor; Amerika büyük nakliye uçaklarıyla istediği birlik ve teçhizatı birkaç saat içinde Vietnam'a gönderebiliyor.

Kùltürlerin yayılışında da siyasî otorite derecelerine benzeyen çeşitli kuvvet sahaları vardır. Ayrıca kùltür değişmesi teknolojik gelişmeye nisbetle çok yavaş olduğu için, zamanımızın imkânları bile bu durumu eskiye nisbetle çok değiştirmiş sayılmaz. Bir kùltür kendi kaynağında ne kadar canlı ve güçlü olursa olsun, kaynağından uzaklaştıkça orijinalliğini kaybeder ve çok defa basit bir taklid konusu haline gelir. Batıyı örnek alan ÷lkelerdeki taklidçilik salgınının başlıca sebeplerinden biri de budur. Kùltürün uzaklaştıkça zayıflaması ve hattâ dejenere olması, elbette ki koşan bir insanın mesafe aldıkça yorulmasına veya televizyon görüntülerinin uzaklarda daha bulanık hale gelmesine benzer bir hâdise değildir. Kùltürün kaynağına en yakın olan bölgeler, çok defa birbirine daha çok benzeyen sosyal çevrelerden meydana gelmiştir; bu yüzden kùltür unsurları birbirine yakın cemiyetlerin bünyelerine de aynı derecede intibak eder. Cemiyetlerin birbirine benzemesi onlara ait ihtiyaçların da çok defa ortak olduğunu gösterir, bu ortak problemlere bir yerde bulunan çözüm tarzı diğer cemiyet için, aralarında bünye benzerliği olmak şartıyla, uygun düşecektir. Şu halde kùltürler için uzaklıktan bahsederken coğrafi mesafe kadar sosyal mesafeyi de hesaba katıyoruz. Amerika ile Türkiye hem coğrafi hem de sosyal mesafe bakımından birbirinden uzaktır. Buna karşılık Türkiye'deki küçük bir Amerikan ko-

lonisinin Amerika'ya olan coğrafi mesafesi aynı kaldığı halde sosyal mesafesi sıfıra yakındır. Yine Amerika ile Meksika'nın coğrafi mesafesi çok az olduğu halde sosyal mesafeleri en az Türkiye kadar uzaktır. Nakil vasıtalarının coğrafi mesafeyi manâsız kılacak kadar geliştiği bir zamanda bile sosyal mesafenin varlığı kültür yayılmasını hem tahdid eder, hem de gayesinden uzaklaştırır. Bu yayılmada en büyük güçlük, gelen unsurların cemiyetteki fonksiyonel bünyeye oturtulmasında görülür. Amerika'da işi çok ve parası az insanlara hizmet eden kafeterya tipi yemekhane Türkiye'ye gelince işi az ve parası çok insanların kullandığı lüks bir lokanta haline gelir. İstanbullu memur gazeteyi okumak için, köy delikanlısı tütün sarmak için, taşra bakkalı ise helva paketlemek için alır. Sosyalizm İngiltere'de işçi sınıfının refahına yönelmiş bir hareket olarak gelişir, Türkiye'de müreffeh insanların bir problemi olur.

Batı medeniyeti kendi kaynağından uzak bölgelere işte bu şekilde yayılmaktadır. Bir de bu yayılmanın mecburî kültür değişmesi halinde bir cemiyete zorla kabul ettirildiğini düşünelim. Manâsını ve fonksiyonunu büyük ölçüde kaybetmiş şeylerin medeniyet adına empoze edilmesi, herhalde medeniyete karşı en büyük kötülüğü teşkil eder. Milliyetçilerin millî kültür dâvası işte bu soysuzlaşmayı önlemeyi hedef tutmaktadır. Milliyetçilik, millî kültürü bizzat bir medeniyet kaynağı haline getirmek ve cemiyeti soysuz değişmelerin açık pazar yeri halinden kurtarmak hareketidir. Binaenaleyh milliyetçilik aynı zamanda bir medeniyet dâvasıdır.

Millî kültürlerin varlığı ve zenginliği dünya medeniyetini soysuzlaşmaktan korumakla kalmaz, aynı zamanda onun gelişmesi için de en büyük dayanağı teşkil eder. Şimdi bu iddianın gerek bugünkü Batı medeniyeti ve gerekse geleceğin medeniyeti bakımından ne ifade ettiğini kısaca görelim.

Batı medeniyetinin süratle yayılması Batı dünyası dışındaki memleketlerde bazı faydalı neticelerle birlikte büyük ölçüde tahribata da yol açmıştır. Medeniyetin getirdiği büyük maddî imkânlar kısa vadede önümüze o kadar parlak bir dünya çıkarıyor ki, bu parlaklık gözlerimizi çok defa

uzağı göremeyecek kadar kamaştırıyor. Yeni medeniyetin insanlık tarihinde son merhale olduğunu, bundan sonra da ebediyete kadar sürüp gideceğini zannediyoruz. Batılı olmayan memleketler onun nimetlerini ve sıkıntılarını henüz tamamen idrâk etmedikleri için, Batı medeniyeti, onlara göre hâlâ bir ideal teşkil etmektedir; fakat Batı medeniyetinin geliştirdiği insan ve cemiyet tipi bizzat Batıda ciddî bir huzursuzluk kaynağı olmaya başlamıştır. Egzistansiyalizm, Marksizm ve hattâ Faşizmle devam ederek hipi komünlerine kadar gelen reaksiyonların ileride ne şekil alacağını bilemiyoruz, fakat Batı medeniyetine reaksiyon olmak üzere yine Batı kültürü içinden çıkmış olan bu hareketlerin tatmin-kâr bir istikbal vadetmediği anlaşılmaktadır. Bu şartlarda bir geriye dönüş hareketinin istense bile imkânsız olduğunu söyleyebiliriz, ama ileride köklü bir değişimin olmaması için de ciddî bir sebep yoktur. İnsan nesli devam edecekse mutlaka yeni kültür formları da bulunacaktır. Böyle bir değişimin imkânlarına ne dereceye kadar sahip bulunuyoruz? İşte bu noktada da modern medeniyetin millî kültürler üzerindeki tahribatı bizi daha uyanık olmaya zorlamalıdır.

Eski medeniyetlerin hepsi de çeşitli kültürlerin katkılarıyla gelişmiş ve kendisine hayat veren kültür farklılaşmaları devam ettikçe de ayakta kalmıştır. Bu tıpkı bir cemiyetteki iş bölümü ve ihtisaslaşmanın meydana getirdiği canlılık ve kudret gibidir. Kapalı ekonomiler bizim bütün ihtiyaçlarımızı karşılayamadığı gibi, kapalı kültürler de daima kısır ve cılız kalıyorlar. Bütün icadların anavatanı sayılan Çin medeniyeti binlerce yıl kirpi gibi kendi içine kıvrılmış ve minyatür medeniyeti halinde kalmıştır. Kaldı ki oradaki medeniyet bile büyük Çin kıtası içindeki mahallî alışverişlere çok şey borçluydu. Mısır, eski Yunan, Roma, İslâm ve nihayet Avrupa medeniyetleri kültür karşılaşmalarının en kesif olduğu zamanlara rastlar. Nitekim bu yüzden İslâm medeniyetinin gerileyişini bütün yükün sadece Osmanlı Türklerinde kalması ve Türk kültüründen başka bu medeniyeti destekleyecek kaynak bulunmamasıyla izah edenler vardır. Batı medeniyeti de herhangi bir milletin eseri değil, fakat Batı kültür-

lerinin ortak mahsulü olarak doğmuştur. Fakat bugün yeni medeniyetin geliştirdiği teknoloji bütün dünyayı sararak yerli kültürlerin mevcut varlığıyla birlikte potansiyelini de ortadan kaldırmağa yönelmiş bulunuyor. Biz bugün batılılaşma hareketleri arttıkça dünyanın daha ileri bir seviyeye ulaşacağını düşünerek bu türlü gayretleri memnuniyetle karşılıyoruz, fakat bu medeniyetin dünyaya süratle yayılması sonunda yerli kültürlerin kaybolan potansiyelini hiç hesaba katmıyoruz. Bu yayılma tıpkı Anadolu topraklarında pulukla yapılan ziraatın ilk yıllarda büyük mahsül vermesine karşılık toprağın altındaki kumu üste çıkardığı için birkaç yıl sonra orayı tamamen verimsiz bir hale getirmesine benziyor. Teknolojik gelişme birgün dünyanın her tarafını birbirine benzer bir hâle getirirse, modern medeniyetin daha ileri ve yüksek bir seviyeye istihalesi için gereken filizler hangi toprakta yetişecektir?

Kültür değişmelerinin bir çeşidi olan moda bize bu konuda iyi bir benzetme örneği vermektedir. Sanatın asaletini kaybetmeye yüz tuttuğu dünyamızda "yaratıcılık" denildiği zaman daha çok moda buluşları aklımıza geliyor. Hakikatte modanın yaratıcı gücündeki zenginlik, kaynaklarının çok çeşitli ve zengin oluşundan ileri gelmektedir. Hiçbir millî kültür, hattâ hiçbir medeniyet modaya yıllarca tek başına öncülük etmiyor. Moda yaratıcıları ileri ve ilkel diye sun'î ayırımları da bir tarafa bırakarak her mahallî kültürde milletlerarası kıymet teşkil edebilecek orijinal unsurları bulabiliyorlar. Bütün dünya setre pantolon, kruvaze ceket ve fötr şapka giyecek olsaydı hayat herhalde pek sıkıcı olurdu.

Milliyetçiliği bir hevesten ibaret görerek onun karşısına hümanizm iddiasıyla çıkanlar, herşeyden önce bu gerçekleri hesaba katmalıdırlar. İnsanları sevmek, onlara hizmet etmeyi gerektirir; bu hizmetin de medeniyetçi olan bir milliyetçilikten daha başka bir yolda yapılabileceği şüphelidir.

Kültürde Eski ve Yeni

Kültür ve medeniyet arasındaki başlıca farklardan birinin de gaye ile vasıta arasındaki farktan ibaret olduğu söylenir. Bu kanaatte olan ilim adamlarına göre medeniyet beşerî gayelerin elde edilmesi için kullanılan vasıtaların bütününü ifade eder, bu bakımdan teknolojik seviyede meydana getirilen eserler medeniyete aittir. Kültür kıymetleri ise kendi başına gaye olan şeylerdir. İnsanın hayatı kontrol etmek üzere yarattığı sosyal organizasyon sistemleri, teknikler ve her türlü vasıtalar bizim ihtiyaçlarımızın karşılanması gibi bir gayeye hizmet ederler. Matbaa makinesi kitap basmak için, yağlı boyalar resim yapmak için, tiyatro sahnesi piyes temsil etmek için, spor salonu oyun oynamak için yapılmıştır. Bu vasıtalarla elde edilen edebî eser, resim, piyes temsili ve spor faaliyeti ise insanın ihtiyaçlarını doğrudan doğruya tatmin eden şeylerdir, yani hepsi de kültüre aittir.

Medeniyetin buradaki tarifine itiraz edebilirsiniz, fakat bu nokta pek önemli değildir. İsterseniz burada medeniyet yerine teknoloji tâbirini kullanın. Asıl önemli olan, insanların bizatihi gaye olarak yarattıkları kültür kıymetleri ile bu kıymetlerin ortaya çıkmasında vasıta olan şeyleri birbirinden ayırabilmektir. Şurasını hatırdan çıkarmayalım ki, Türkiye'deki batılılaşma hareketlerinin bilhassa son elli-altmış yılı içinde bu iki kavram devamlı olarak birbirine karıştırılmış ve her ikisi birden "medeniyet" adı altında ifade edilmiştir. Türk fikir adamları arasında kültür kavramını sosyolojik

manâda ilk defa kullanan Ziya Gökalp ile bu sahada Türkçenin en kıymetli eserini vermiş olan merhum Profesör Mümtaz Turhan arasında geçen kırk yıl içinde bu kavram umumî malûmat karşılığı olarak ve bir defa da "millî eğitim" yerine kullanılmıştır. Bu mefhum kargaşalığı Türk kültürünün kaybolmasında en büyük âmillerden birini teşkil eder. İkinci Meşrutiyet neslinden bu yana münevverlerimizin büyük çoğunluğunu saran ve "yenilik" veya "ilerilik" adı verilen kollektif çılgınlık böyle bir bilgisizliğin eseri olmuştur. Bugün bile pek çoğumuz teknolojik medeniyetin kültürden farklı bir nizama göre geliştiğini görmüyor ve teknolojik terakkî ile kültürel gelişmenin yanyana gideceğini sanıyoruz. Bu hatâ bizim teknolojik ilerlemeye tatbik edilen ölçüleri kültüre de tatbik etmemize ve böylece manâsız bir eski-yeni çatışmasına girmemize yol açıyor.

Kültürdeki eskilik ve yenilik hiçbir zaman teknolojideki veya McIver'in tabiriyle medeniyetteki, eskilik-yenilik manâsına gelmez. Medeniyet insanlık tarihi boyunca daima tek istikametli ve ileriye doğru bir gelişme göstermiştir. Bu yüzden medenî veya teknolojik eserlerde yenilik her zaman mükemmellik manâsına gelir. Yeni bir tekniğin insana yaptığı hizmet eski bir tekniğin yaptığından daima daha fazla ve daha üstündür. Bu üstünlük medenî eserlerin birer vasıta olmasından ileri gelir. Bu vasıtanın bizim gayemize ne derecede hizmet ettiğini anlayabilmek için objektif ölçüler bulabiliriz, bu yüzden daha iyi olan vasıtayı daha az iyi olana tercih ederiz ve yenisi varken eskisini kullanmayız. Kamyon, at arabasından daha faydalı bir vasıta; pulluk karasapan, ofset matbaa taş baskısından daha iyi hizmet görür. Tarihin hiçbir devrinde teknolojinin eskiye nisbetle daha geri olduğu görülmemiştir. Binaenaleyh, bu sahada yeni ve eski tâbirlerinin bir manâsı vardır; her ikisi de objektif hükümlerdir. Yeni olan telefonun eski olan posta katarından daha fazla işe yaradığını her zaman ve her yerde isbat edebiliriz.

Kültür sahasında eski ve yeni tâbirlerinin objektif manâsı yoktur, bu tâbirler sadece iki şey arasındaki zaman far-

kını gösterir. Kültür kıymetleri kendi başına gaye olan şeyler oldukları için bunlar hakkında vakıa hükmü değil, kıymet hükmü verilebilir. Nitekim kültüre ait eserlerin tarih içindeki gelişmesinde tek istikametli ve ileriye doğru bir gidiş görülmez. Âşık İzzet'in Karacaoğlan'dan ve Atila İlhan'ın Nedim'den daha iyi şair olduklarını söyleyemeyiz, halbuki bunlar arasında geçen zamanda teknolojik veya medenî gelişmeler daima eskisinden daha mükemmel olmuştur. Bugünkü Yunanistan'ın medenî seviyesi Eski Yunan'dan iki bin yıl daha ileridedir, ama bugünkü Yunanistan'da Fidyas ayarında bir heykeltraş veya Eflâtun çapında bir filozof yoktur. İstanbul'daki Bayezid meydanını bugünkü hâle getiren mimar, Bayezid Camiini ve külliyesini yapan mimardan dört yüz elli yıl sonra gelmiştir; yani ikisi arasında bu kadar yıllık bir medenî terâkki vardır. Fakat yaratılan kültür eseri bakımından arada dört yüz elli yıldan daha fazla bir gerileme olduğu açıkça görülüyor.

Yukarıda verdiğimiz misâllere bakarak kültürün zamanla gerilediğini iddia edemeyiz. Asıl mesele kültürde yeni olanın mutlaka eskisinden mükemmel olmayacağını görebilmektir. Hakikatte zamanın ilerlemesi kültür yaratıcısı için eskiye nisbetle daha büyük imkânlar kullanılması, yeni gelenin kabiliyetine olduğu kadar eskiden neler öğrenebildiğine de bağlıdır. Bin kelimelik uydurma dille yetiştirilen gençler arasından bin yıllık Türkçeye dayanarak yazan ve düşünen Yahya Kemal ayarında bir şair çıkması beklenebilir mi? Halbuki teknolojik gelişmeye katkıda bulunmak ne büyük bir zekâyâ, ne de geniş bir kültüre ihtiyaç gösterir. Edison'un yaptığı icadları geliştirenlerin her biri ondan daha kabiliyetli değildi. Bizim şimdiki mimarlarımızın Koca Sinan'dan veya Kasım Ağa'dan daha iyi hesap bildikleri de muhakkaktır. Şekspir eserlerini mum ışığında eliyle yazdığı halde meselâ B. Brecht daktilo kullanıyor, hattâ eserlerini matbaada bastırıyordu. Bazıları Brecht'in Şekspir'den veya Sartre'ın Standhal'dan daha iyi yazdığını söyleyebilir, fakat bu bir isbat değil, inanç konusudur. Bu iddiaların doğruluğu veya yanlışlığı bir kültürdeki nisanların kıymet hükümlerin-

den başka bir kriterle ölçülemez. Kültür değişmesinin medeniyet değişmesinden daha zor olmasının başlıca sebebi de budur. İnsanlar ihtiyaçlarını gidermek üzere kullandıkları vasıtaların elverişlilik derecesini objektif olarak tesbit ediyor ve eskisini bırakıp yenisini alıyorlar, fakat inançlarını ve bu inançların ifade tarzlarını kolay kolay değiştirmiyorlar. Kızılдерili ok ve yayı atarak tüfeği aldığı halde Amerikalılar gibi Noel eğlencesi tertiplemek için hiçbir objektif sebep göremiyor. Bazı hallerde medeniyetin kültürle çok yakından ilgili unsurları da mukavemetle karşılanmaktadır. Medeniyet değişmesi kültürün temel kıymetlerinde -Psikolog Bartlett'in tâbiriyle kültürün sert unsurlarında- bir değişmeye yol açacak mahiyette olunca, bu medeniyet ya hiç alınmıyor, yahut yerli kültüre uyacak bir biçime sokuluyor.

Medeniyette eskilik ve yenilik böylece gerçekten bir gerilik-ilerilik manâsı taşımaktadır, çünkü medeniyetin zaman içindeki değişmesi hep ileriye doğrudur. Kültür için böyle bir ilerilik ölçüsü koymaya imkân yoktur. Yeni kültür formlarının sırf yeni oldukları için bizim ihtiyaçlarımıza daha iyi cevap verdiğini iddia edemeyiz. Nitekim bugünkü Türkiye medenî vasıtalara sahip olma ve bunları kullanma bakımından Selçuklu veya Osmanlı devirleri Türkiyesinden yüzlerce yıl ileride olduğu halde, onlara kıyasla son derece iptidai bir kültür seviyesinde bulunmaktadır. Önümüzdeki yıllarda medenî gelişmemizin daha süratlenmesi beklenebilir, ama kültür problemine çâre bulunmadıkça medeniyetteki yeniliğimiz bizi dağılmaktan kurtaramayacaktır. Yeni olan kültürümüz hiç bir noktada eskisinden daha iyi değildir. Herşeyden önce, insan cemiyetini hayvan topluluğundan ayıran ve kültürün doğuşunda yegâne âmili teşkil eden dil Türkiye'de otuz-kırk yıllık bir maziye sahiptir; bugün yeni nesillere öğretilen dil otuz-kırk yıl önce meydana gelmeye başlamıştır. İnsanlık tarihinde konuşma ilk defa icad edildikten sonra otuz yıl sonraki insanların kültürü ne kadar olursa bizimki de ancak o kadar olur. Bugün kendimize örnek aldığımız batılıların veya devrimcilere örnek olan Çinlilerin milâttan binlerce yıl önce konuşma ve yazı diline sahip

olduklarını biliyoruz. Şu halde biz en az beş bin yıllık bir yolun henüz otuz yıllık kısmını almış durumdayız.

Soy bakımından bağlı olduğumuz eski Türklerde medenî terakki ile kültür gelişmesi yanyana gidiyordu. Bugün herkes kabul eder ki Karahanlılar'ın kültürü Gök Türkler'inkinden, Selçuklu kültürü Karahanlılar'inkinden, Osmanlı kültürü de Selçuklular'inkinden daha üstündü. Hattâ bu Türk medeniyeti yıkılırken bile büyük kültür örnekleri bırakarak sahneden çekilmiştir. İmparatorluk siyasî bir varlık olarak tarihe karışırken Yahya Kemal ve Mehmet Âkif gibi şairler, Kemaleddin gibi mimarlar, Ziya Gökalp gibi fikir adamları, Ömer Seyfettin, Yakup Kadri, Fatih Rıfkı, Reşad Nuri gibi edipler ve nihayet millî mücadeleyi başarı ile yürüten bir asker ve sivil kadro çıkardı. Bütün bu şahsiyetler çok eski geleneği olan kuvvetli bir kültür içinde yetişmişler ve kendi kabiliyetlerini de katarak bu kültürü geliştirmişlerdi. Batılı yeni Türkiye'nin kültür yaratıcıları bu bakımdan talihsiz sayılırlar. Çeyrek yüzyıllık bir batı çıracılığı batı kültürüne katkıda bulunmaya yetmiyor, kendi kültürleri içinde dayanacakları eserler de parmakla gösterilecek kadar azdır. Şiirimiz Orhan Veli ve Behçet Kemal'le, resmimiz Bedri Rahmi ile, tiyatromuz Cevat Fehmi ile, romanımız Orhan Kemal'le, hikâyemiz Sait Faik ile, felsefemiz Hasan Âli ile, müziğimiz Adnan Saygun ile başlıyor. Üstelik yeni dilin icadından sonra biz otuz yıl evvel yaşamış olan Orhan Veli ile Sait Faik'i bile lügat yardımıyla okuyacak durumdayız. Bu yüzden büyük ölçüde dile dayanan kültür eserlerimiz Orhan Veli neslinin eserlerinden daha kötü olmaktadır.

Hazır veya kolay aldığımız medeniyet ile yabancı kaldığımız kültür sahalarında varlık gösterme imkânı kalmayınca, gücümüzün büyük kısmını ideolojik faaliyete harcamamız pek tabii idi. Mevcut kültür politikasına göre Türkiye'yi dağılmaktan kurtarmak için çok beklemek gerekiyor, halbuki memleketin beklemeye tahammülü olmadığını "devrimciler" bile görmektedir. Bu şartlar altında zamanı kısaltabilmek için tek çâre bir çeşit muskacılık veya büyücülük meto-

du olan ideolojilere başvurmaktır. Masallardan öğrendiğimize göre elli yaş gençleşmek için Kaf Dağı'nın tepesindeki elmayı yemek, Bağdad'a bir anda gidebilmek için üfürüğü kuvvetli bir sakallının "yum gözünü, aç gözünü" demesini beklemek, çözülmeyen bir mesele ile karşılaşınca pabucu büyüğe danışmak gerekir. Eski devirlerde de bazı insanlar muska yaptırırlardı, ama onların bu hareketi şimdiki gibi gülünç değildi. Çünkü onlara göre muska realitenin bir parçasını teşkil ediyordu; bizim modernistler başa çıkamadıkları realiteden kaçmak için tıpkı rüyaya yatar gibi büyü ile uğraşıyorlar. Yeni büyücülüğün adı Marksizm'dir. Bizimkiler onu yine yenilik aşkıyla seçtiler. Mamafih birkaç yıldan beri memleketin her tarafından kaynatılan cadı kazanları bu işin bizzat büyücüler için de hayırlı netice vermeyeceğini göstermiştir. Belki önümüzdeki yıllarda daha yeni bir tılsım buluruz.

Batılı Türkiye'nin kültür'e tamamen uzak kaldığını söylemek de doğru olmaz. Ancak yenilik taraftarları kültüre karşı lüzumundan fazla kahramanca bir tavır takınıyorlar. Başka memleketlerde insanlar kültürle barış içinde birlikte yaşama politikasını benimsedikleri halde biz böyle pasif bir tutumu kendimize yakıştıramıyor ve sonuna kadar mücadeleye azimli görünüyoruz. Anadolu'nun birçok yerlerinde eski eserlerin kitabe taşları cesur yenilikçiler tarafından kazınarak, bu eserleri yapanların da yaptırانların da nam ve nişanı tarihten silinmiştir. Benim doğup büyüdüğüm kasabada Mengücekoğulları'ndan kalma bir cami vardı. Orta mektebin tarih öğretmeni tam devrimcilere yakışır bir karamanlıkla camiin kitabesini kazma ile kazıdı ve orayı kasabanın Rum mezarlığından getirttiği taşlarla bir müze haline koydu. Sonra gezdiğim birçok yerlerde yine çeşme ve camilerin kitabelerinin kazınmış olduğunu gördüm. Bazı yerlerde bizimki kadar cesur olmayan yenilik taraftarları, bu yazıları sıva veya tahta ile örtmüşlerdi. Yine gezdiğim bazı köylerde eskiden her evde bulunduğunu öğrendiğim Battal Gazi kitabına dahi rastlamayınca merak edip sebebini sormuştum. Köylüler bana yazısı eski olan kitapların toplanarak mey-

danlarda yakıldığını, kurtarılmak üzere toprağa gömülenlerin de uzun zaman toprak altında kalınca çürüdüğünü söylediler. Devlet arşivindeki tarih vesikalarının vagonlara doldurularak ton hesabı ile Bulgarlara satıldığını hepimiz biliyoruz. Konya'daki Alâeddin Sarayı yüzlerce yıl zelzeleye, top ve tüfeğe karşı durduğu halde, yenilik aşkıyla tutuşan bir devrimcinin kahramanca savletine dayanamamış ve yerle bir olmuştur. İki yıl önce İstanbul Müftülüğü'ndeki hukuk tarihi vesikaları da artık eski ile ilğimiz kalmadığı gerekçesiyle sobalarda yakılmıştır. Batılı ve Yeni Türkiye'de kültüre gösterilen bu aşırı ilgi, yenilik taraftarlarının ne kadar güçlü olduğunu açıkça isbat ediyor. Bir yeni, yüz eskiye bedeldir diyebiliriz, çünkü yüzlerce kişinin yıllarca emek verdiği şeyleri ateşli bir yenilikçi tek fiske ile devirebiliyor. Nitekim yenilik cereyanının en ön safında çarpışan birkaç devrimci genç, otuz yılda yapılan Kültür Sarayı'nı bir gecede yakmayı başardılar. Elli-altmış yıl öncesinin dev-gençleri olan İttihatçılar Selçuklu arşivleriyle kışlalarda soba tutuşturarak koca bir imparatorluğun külünü göğe savurmuşlardı. Dünya tarihinde Romalıların Kartaca seferinden beri böylesine kesin neticeli bir imha muharebesi görülüş değildir.

Batılı Türkiye'nin son yıllarda kültüre karşı daha barışçı bir tavır takındığı söylenebilir. Eski eserler tamir ediliyor, Anadolu'da bizden evvel de Türklerin yaşadığı kabul ediliyor ve bazan bunlar hakkında anma toplantıları yapılıyor; halk müziği ve halk oyunları büyük ilgi görüyor; yazısı eski olan kitaplar korunuyor ve istifadeye sunuluyor. Acaba bütün bunlar kendimize gelmeye başladığımızı mı gösteriyor?

Gelecek yazımızda bütün bu faaliyetlerin niçin bir mânâ ifade etmediğini anlatmaya çalışacağız.

Dünden Bugüne Geçiş

Çocuk davranışlarında olduğu gibi kültür yaratmalarında da kusurları mazur göstermek için "Daha pek yeni" deriz. Bir şeyin az kusurlu olabilmesi için büyük bir geleneğe, yani geçmişteki binlerce insanın tecrübelerine dayanması gerekir. Nitekim ilmin de en belirgin vasıflarından biri gelenekçiliğidir. Medeniyet içinde belki ilim kadar gelenekçi bir müessese gösterilemez; bütün yeni hamlelerin kaynağı olmak bakımından ondan daha önde bir müessese de yoktur. Hakikatte eski ve yeni kavramlarının birbirine zıd manâlarda kullanılmasıdaki saçmalığı herkesten daha iyi ilim mensupları göreceklerdir. Bu iki kavram arasındaki manâ zıdlaşmasının yenilikçi için aleyhte bir puan teşkil edeceğini de onlar iyi bilirler. Yaşadığımız her an, göz açıp kapayıncaya kadar eski olmaktadır ve yeni sadece belirsiz bir boşluktan ibarettir. O sadece zaman içinde derhal kaybolan bir noktadır ve geriye olmadığı gibi ileriye de bir uzantısı yoktur. Geriye doğru bütün zaman ve mekân eskiye aittir, ileriye doğru olan ise devamlı bir şekilde eskiye eklenmektedir. En yeni diye öğrendiğimiz şeyler bile maziye aittir, çünkü bizim onları öğrenmiş olmamız bu yeniliğin artık geçmiş bir anda kaldığını gösterir. Sadece bilgilerimiz değil, yarattığımız bütün eserler, yani bütün kültürümüz ve medeniyetimiz de eskiye aittir; bunların en sonuncusu bile dün veya birkaç saat evvel yapılmıştır.

Görülüyor ki eski-yeni tezaadının ilmî bakımdan hiç bir manâsı yoktur. Bu kavramlar sadece hepsi de eski olan şeylerin bizim yaşadığımız zamana yakınlık veya uzaklık derecelerini göstermek üzere izafî olarak kullanılan ve böylece günlük hayatımızda anlaşma kolaylığı temin eden şeylerdir. Yeni dediğimiz şey eskiye en son eklenen şeydir. Zaten mutlak manâda bir yenilik bahis konusu olsaydı, bugün ilimden de vazgeçmemiz gerekirdi; eski ile yeni denilen şey arasında bir kesiklik olsaydı, hâdiseler arasında devamlılık kalmaz ve biz bunlar arasında bir sebep-netice münasebeti bulamazdık.

Kültür ve medeniyet hakkında eski ve yeni tâbirleri sosyal ilimlerde de kullanılır. Eski bir kültür bugünkü kültürümüzün daha önceki zamanlarda kullanılan formlarını ifade eder. Bu eski unsurlar bize gelinceye kadar birçok değişikliklere uğramıştır; aynen kullanıldıkları takdirde şimdiki hayatımızın ihtiyaçlarına cevap veremezler, ancak ilim adama ve sanatkâra yeni yaratmalar için birer ilham kaynağı teşkil ederler. Yeni kültür ise yaşadığımız devrin kültürüdür. Zaman ilerledikçe şüphesiz bu yeni kültür de birtakım istihalelere uğrayacak ve şimdi kullandığımız şekli artık eski sayılacaktır. Bugünkü batı dünyasının gelenekçi kültürlerinde eski formlardan bugünlükere nasıl ve ne kadar zaman içinde geçildiği kolayca takip edilebilir. Ancak, batı memleketleri dışında batı medeniyetine katılmaya çalışan ülkelerde farklı bir duruma rastlıyoruz ki, burada "yeni" kavramının ikinci manâsı karşımıza çıkıyor.

Batılılaşan ülkelerde yeni kültür, geleneği olmayan kültür manâsına geliyor. Geleneksiz bir kültürün olamayacağını biraz önce söylemiştik. Hakikatte bu yeni kültürün de çok sağlam bir geleneği vardır, ama bu gelenek onu iktibas etmeye çalışan milletlerde değil, batılılardadır. Şu halde bu memleketlerde batılılaşmanın başlangıcı kültür tarihi bakımından tam sıfır olmasa bile sıfıra yakın bir gelişme noktası teşkil etmektedir. Buralarda batıdan alınan eski kültür geleneksel gücünü kaybetmiş ve dolayısıyla millî kültürün yerine sun'î bir ikame olarak konmuştur; kendisini besleyen hayat

damarlarından ayrıldığı için, ya yeni muhitine uymak gayretiyle dejenere olur, yahut burnundan beslenen hastalar gibi bitki hayatı yaşar. Batı ile boy ölçüşecek sınaî ve askerî güce erişen Rusya başta olmak üzere, batılılaşan bütün memleketlerde bu türlü bir kültür yozlaşması görülüyor. Bugünkü Rusya'nın kültür bakımından yegâne varlığı, siyasî sebeplerle muhafaza edilen eski bale sanatı ve bir de eski edebiyat geleneğini gizlice devam ettiren üç-beş yazardan ibarettir. Batılılaşan Arap memleketleri, Hindistan, Pakistan, Uzakdoğu ve Afrika ülkeleri birer şahsiyetsizlik örneği halinde yaşayıp gidiyorlar. Bunlar arasında Türkiye gerek çok köklü ve kuvvetli bir eski kültüre sahip olması ve gerekse demokratik bir rejimle idare edilmesi bakımından şahsiyetsizlik tehlikesini daha kolay atlattır gibi görünmektedir. Mamafih Türkiye'de de millî kültürle ilgili faaliyetler, tıpkı batılılaşma hareketlerinde olduğu gibi, sun'îlikten kurtulmuş değildir. Bayramlarda mehteri görmekten memnun oluyoruz, hattâ bazılarımız sırf mehteri dinlemek için bayrama gidiyor; devlet büyüklerimizin Malazgirt zaferini kutlaması hepimizin hoşuna gidiyor; okullarımızda çocuklara halk oyunları öğretiyor ve onlara gösteriler yaptırıyoruz: Konya'daki Mevlâna törenlerine katılabilmek için uzak vilâyetlerden koşup geliyoruz; komünistler anarşi çıkardıkları zaman gençlerimize Türk milletinin tarihî meziyetlerinden ve geleneklerinden bahsediyoruz; Millî Eğitim Bakanlığı öğretmen okullarına tamim göndererek öğrencilere millî şuur verecek vesilelerin bilhassa ve dikkatle kullanılmasını istiyor; bazı solcular bile millî şahsiyet dâvası güdüyorlar. Bütün bunların manâsı nedir? Yeni Türk nesilleri acaba "Kökü mâzide olan bir âti" kuracakları ümidini mi veriyorlar?

Yukarıda örnek verdiğimiz millî kültür görevleri hakikatte arkeoloji müzesinde bir Roma lâhdi seyretmekten veya bir Amerikalının Sultan Ahmet Camiini gezmesinden pek farklı değildir. Türk kültürü bizim nesillerimiz için bir müzelik eşya haline gelmiştir. Bugün bir Türk'ün kafasında Üçüncü Ahmet Çeşmesi'nin Paris'teki Zafer Takı'ndan daha fazla manâsı yoktur. Bir Amerikalı turist gibi biz de bu

çeşmenin karşısında "çok güzel" demekten başka birşey söyleyemiyoruz ve bu "güzel" sıfatının dayanağı olabilecek bütün değerlendirmelerden mahrum bulunuyoruz. Yahya Kemal İtrî'den bahsederken manâlı şeyler söylüyordu; biz bugün İtrî'yi överken boş lâf ediyoruz, çünkü onu duymak ve anlamaktan çok uzağız. Yeni nesillere eski kültür eserlerini okutmak için bunları şimdiki dile çeviriyoruz, ama bu eserlerin dili değişince temsil ettikleri kültür de büyük ölçüde kayboluyor, geriye çok defa hikâye kalıyor. Eser sadeleştirilmesi müzelerde turist rehberliği yapmak gibidir; bazan da bir kültür veya medeniyet eserini turistin kendi diline ait kavramlara tercüme ederiz ve tercümeyi dinleyenlerin kafası evvelkinden daha çok aydınlanmış olmaz. Biz bu türlü bir ilginin yapmacıklığını halk kültürü sahasında da farketmiyoruz. Lise ve orta mekteplerimizde folklor ekiplerinin kurulması gençleri yerli kültüre iştirak ettirme manâsı taşımıyor. Aynı okullarda folklor ekibi yerine caz takımları kurulsaydı -nitekim bunlar da var- kim yadırgayacaktı? Dilini, tavrını, kıyafetini ve müziğini anlamadığımız mehter, bayramlarda müzeden çıkarılarak teşhir edilen bir eşyadan başka nedir? Mehterin bizim hayatımızda bayram eğlencesi dışında bir yeri olsaydı, onu kültürümüzün bir parçası sayabilirdik. Ne dilimizin, ne yürüyüşümüzün, ne müzik zevkimizin mehterle bir ilgisi var. Nihayet şatafatlı anma günleri de birer mezar ziyaretinden ibaret kalıyor; teşrifat kaidesi haline gelmiş ziyaretlerde ölü ile ziyaretçi arasında bir his münasebeti aranır mı?

Bunları söylemekle, kültürümüze gösterilen ilginin müze gezmekten başka saiki yoktur demek istemiyoruz. Fakat hangi saikle olursa olsun, bu ilginin Türk millî kültürü bakımından bir kıymeti olduğunu söyleyemeyiz. Belki bir çoğumuz millî duygularımızın kuvveti yüzünden Türk tarihini çok seviyor, bir kısmımız yeni olan şeylerden nefret ettiği için eski güzelliklerle tatmin olmaya çalışıyor, bazılarımız da bu hareketleri millî kültürün dirilişi gibi görüyor. Diğer taraftan münevverlerimizin pek çoğu da bizim millî dediğimiz şeyleri çökmüş bir medeniyetin enkazı halinde görüyor ve

batıdan alınan kültür eserleriyle tatmin oluyor. Münnevverle-
rimizde rastlana bu iki zıd tavır bizim kültür değişmesi ha-
reketlerinde yaptığımız fecî bir hatânın eseri olarak ortaya
çıkılmaktadır ki, bu hatâ sadece Türkiye’de değil, batılılaşan
bütün memleketlerde işlenmektedir. Yüzyılımızın başında
yaşamış bazı mütefekkilere göre "yeni doğan" memleketler
kuvvetli bir kültürün gelişmesi için en müsait yerlerdi, çün-
kü bunlar eski kültürlerin kolayca sökülüp atılamayan ku-
surlarından uzak kalacaklar ve taze bir güçle işe başlayacak-
lardı. İlim dünyasında çoktandır iflâs etmiş olan bu düşünce
en çok "yeni doğan" memleketler tarafından benimsendi.
Yeni denilen ülkeler uzun yıllar batının maddî gücü altında
ezilmiş ve batı ayarında bir kuvvet kazanmayı kendilerine
en büyük gaye edinmiş memleketlerdir. Buralarda millî
kudret esas itibarıyla maddî kültürle alâkalı sahalara teksif
edilir, hattâ bu türlü bir politika çok defa devletin resmî
ideolojisi haline getirilir. Dikkat edilirse, şimdi komünistle-
rin Üçüncü Dünya dedikleri yerlerde materyalist bir dünya
görüşü hâkim bulunmaktadır. Hükümet adamlarının konu-
şmalarında sadece fabrikalardan, ithalât ve ihracattan, inşa-
attan, toprak dağıtımından bahsedilir. Eğitim müesseseleri
de iktisadî kalkınma teorisinin kavramlarına göre değeren-
dirilir. Sanat ve edebiyat gibi manevî kültür faaliyetleri âde-
ta fertlerin boş zamanlarını geçirmek için yaptıkları şeyler-
dir. İlimler bile teknikle olan bağlantıları nisbetinde ilgi gö-
rür. Bazan devlet, Rusya’da olduğu gibi, sanat ve edebiyatı
iktisadî kalkınmanın bir vasıtası olarak kullanmak ister ve
kültür hayatı sadece traktörün faziletinden bahseden şiirle-
re veya kolhoz hayatını öven romanlara inhisar eder. Sö-
mürgecilikten kurtulan memleketlerde eski efendilerin yap-
tığı zulümleri ve milletin bunlardan kurtulmak için verdiği
mücadeleyi anlatan eserler teşvik görmüştür, fakat her iki
halde de kuvvetli geleneği olan hakiki bir kültür yerine sa-
dece partizanlık bahis konusudur. Aradan uzun yıllar geçip
de "yenilik" hevesi eski ateşini kaybetmeye başladığı zaman
kültür açlığı iyiden iyiye hissedilir. İşte kültür unsurları uzun
yılların maksatlı tahribat veya sırf ihmali yüzünden hakika-

ten "eski" olmuşlar ve milletin yeni hayatıyla ilgilerini büyük ölçüde kaybetmişlerdir.

Biz bugün askerî müzik olarak İkinci Mahmud devrinde kaldırılan mehteri aynen alıyor ve Avrupa bandosundan daha çok benimsiyorsak bu demektir ki, aradan geçen yüzelli yıl içinde askerî müziğimizde zerre kadar gelişme olmamıştır. Tarihten bildiğimize göre, ilk Osmanlı sultanlarının kapıları önünde çalınan mehterle, meselâ on yedinci yüzyıl mehteri arasında büyük fark vardır, bu da sırf kültürün devamlılığı sayesinde olmuştur. Bizim şimdi seyrettiğimiz halk oyunları da muhakkak ki yüzyıl evvel ne ise odur. Halbuki bizim neslimiz ne yüzelli yıl öncesinde yaşamaktadır, ne o devri anlayacak en ufak bir bilgiye sahiptir, ne de halkın yarattığı kültür kıymetlerini takdir edecek bir eğitim görmektedir. Millî kültürümüzün şimdi ortaya çıkarılan eserlerine müze eşyası derken bunu kastediyoruz. Dışardan bakılırsa, devrimciler bile bizim binlerce yıllık bir millet olduğumuza inanmamaktadırlar, fakat kültür bakımından yüzyıl evvelki Türk ile bugünkü arasında bir devamlılık veya benzerlik görebilmek için insanın muhayyilesini çok zorlaması gerekir. Eğer bizim eskilerle olan kültür bağlantımızda büyük ve fecî bir kopukluk olmasaydı, bugün eski-yeni kavgası diye manâsız bir çatışma da olmayacaktı. Şimdi münevverlerimizin bir kısmı millî kültür eseri olarak ister-istemez mazide kalmış ve canlılığını yitirmiş şeyleri benimserken, büyük bir kısmı da yaşadıkları hayata daha uygun olmak üzere ya müzelik değeri bile olmayan âdi şeylerle kendilerini avutuyorlar, yahut Avrupa'dan getirerek dejenere ettikleri fidanlardan meyve toplamayı umuyorlar. Yerli kültürün muhtevası Avrupa modellerine uymaz; olsa olsa kendimize ait olmayan bir kültürden, yani Türk halk kültüründen hırsızlık yaparak birşeyler çıkarabilir ki, bu da son yıllarda pek çok görüldüğü gibi halk melodilerini zenci darbukası âhengine uydurup yahudi şivesiyle türkü okumaktan ibaret kalır.

Millî kültüre gösterilen alâka yapmacık ve rastgele de olsa, yine ümit verici bir değişmenin başlangıcına işaret ediyor. Kesif bir Avrupalılık atmosferi içinde yetişen yeni nesil-

ler millî kültürün şuuruna varmasa bile onu kendi milletlerinin eseri olarak görmekte, bazan da yabancı kültürlerle karşı müdafaa etmektedirler. Bu gençlerin hattâ orta yaşlıların yerli kültürü tamamen hor görmesi ve bir an evvel ortadan kaldırmak için çalışması kadar tabiî birşey olamazdı, çünkü bizim eğitim sistemimiz onlara bunu telkin edecek bir zihniyete dayanmaktadır. Batının içeriden ve dışarıdan bütün gücüyle yaptığı hücumlara rağmen Türklerin hâlâ millî bir hüviyet kazanmak veya hüviyetlerini muhafaza etmek için uğraşmaları, bir taraftan geleneksel Türk kültürünün büyük gücünü, bir taraftan da Türkiye'nin yeniden bir hamle yapmak için bazı sağlam dayanaklara sahip bulunduğunu gösteriyor. Bu kültürün kudretini görmek isteyenler ona en zıt cephede bulunan marksistlere baksınlar. Dünün bolşevik yoldaşlarından biri, ölüm tehlikesi karşısında "Alnımıza yazılan ne ise o olur" diyordu; bugün de aramızda kadınlarının hafifmeşrepliğini hoş görmeyen, eski devletimizin eşsizliğine inanan, Topkapı Sarayındaki Mukaddes Emanetler Dairesi önünde huşû ile titreyen, hattâ hem müslüman, hem de komünist olmanın imkânlarını araştıran marksistler var.

Türk münevveri bugün kendine bir hüviyet aramaktadır ve bu arama içinde karşılaştığı en kuvvetli alternatif de Türk millî kültürüdür. Şimdi karanlıkta el yordamıyla yakaladığı bazı ipuçlarının hakiki kıymetini anlayabilmesi ve parçaları bir bütün haline getirebilmesi için ona ışık tutmak gerekiyor. Bu ışık milliyetçi bir eğitim politikasıyla verilebilir. Türk münevveri yüzyıl önceki Türkçeyi kullanmayacak, ama bin yıl önceki Türkçe metinleri bile anlayacak; yeni harfleri kullanacak, ama üniversite kapısı önündeki kitabeyi görünce alık-alık bakmayacak, demokrat olacak ama atalarının siyasî ve idarî dehâsından faydalanmasını bilecek; bir Osmanlı Türk'ü gibi ayakları yerde, başı dik, gönlü geniş, kalbi metin olacak, hiçbir zaman basitliğe düşmeyecek. Ve nihayet, milletin büyükliğini anladığı zaman artık fuzulî kurtarıcılık ve akıl hocalığı yapmaktan vazgeçecek.

**BİR İNSAN
ve
BİR KÜLTÜR**

Taşer'in Büyük Türkiyesi

-I-

Orta boylu, kıvrıkcık kır saçlı, yüzü daima mütebessim, alnında kış ve yaz ter damlaları eksik olmayan, parlak ve canlı gözlerinde zekâ kıvılcımları tutuşan bir adam. Konuşurken gözleri yukarıya doğru çevriyor, sanki orada kendisine fikirleri ve sözleri en güzel terkebiler halinde veren gizli eller var. Bir âlimin dikkati ve titizliği ile bir sanatkârın zerafetini, bir velinin ıztırabını kendine saklayıp sevgi ve şefkati başkalarına sunan diğergâmlığını, bir Türk köylüsünün karşısındakini küçülten tevazu ve mahcubiyetini, bir Osmanlı paşasının vekar ve azametini şahsında toplayabilmek için mutlaka yukarılarda bir kaynaktan ilham alıyor olmalı, çünkü bu vasıfları bir araya getirmek her fâniye nasib olacak gibi değil. Nadir olarak öfkelenildiği zaman gözlerini yere iğiyor; belli ki sevginin yukarıdan, öfkenin aşağıdan geldiğini pek iyi anlıyor. Ailesinin küçük yaştaki fertleri dışında hiç kimseye küçük adıyla hitab ettiğini gören olmadı; yüzlerine karşı saygı gösterdiği insanların arkalarından da hep saygılı konuştu. Siyasî hasımlarından bir teki için bile bir tek kaba sıfat kullanmadı. İnsanlar hakkında hüküm verme yolunu seçmedi, onları tahlil etmeye çalıştı. Kendisine tuzak kurarak yurdundan dışarı çıkaran eski kader arkadaşlarını bile cenazesinin arkasından sürükleyen kuvvet işte buydu.

Fazileti kıskanan biri olsaydım, bu adamdan nefret etmem için her türlü sebep mevcuttu. İyi niyetim kusurlarıma

galebe çaldı ve ben onu bir insana duyulabilecek sevginin de ötesinde bir ihtirasla sevdim. Hayatta olduğu sürece ona olan yakınlığımı şiddetli bir dostluk gibi görüyordum; şimdi de bu dostluğun hatırası bana sonsuz bir gurur veriyor. Ama aradan zaman geçip de şahsî münasebetler bir hatıradan ibaret kalınca, aramızdaki şeyin bir dostluktan çok farklı olduğu yavaş yavaş ortaya çıkıyor. Şimdi karşımdaki adam Gaziantep'li Dünder Taşer değil, ben de onun bir dostundan ibaret değilim. Taşer bizim milletimizin dün yaşadığı gerçeği, bugün de gördüğü büyük rüyayı temsil ediyordu. Bu yüzden onu dinlerken, onunla bir arada bulunurken kendimizi birdenbire büyümüş hissediyorduk; üzerimizde yüz yılın biriktirdiği pis ağırlıktan eser kalmıyor, kaybolan şahsiyetimize yeniden kavuşuyorduk. Taşer efsunlu konuşmasıyla, parlak muhakemesiyle, bütün tavır ve hareketleriyle bizim gözlerimizdeki perdeyi aralıyor, önümüze yeni bir dünya açıyor. Bu dünya aslında gerçektir, ama biz körlüğü alıştırıldığımız için onu yine kapalı gözle görülen bir rüya sanıyoruz.

Partisiyle ilgili bir seyahatten dönüşü sırasında bize Erzurum köylülerinin söylediklerini anlatmıştı: "Beyler, siz bizim yoksulluğumuzu anlatıp duruyorsunuz. Aslında sizin bildiğinizden daha yoksul haldeyiz, ama bütün bunlara katlanabiliriz; bizim yüreğimizi asıl yakan şey, devletimizin üç tane haydut talebe ile başa çıkamayacak kadar âciz kalışıdır."

Şu sözler Türk halkının kafasında yüzyılların yerleştirdiği bir tavrı aksettiriyordu. Ve Erzurum'un yaşlı köylüleri herhalde ilk defa bu tavrı anlayan bir münevverle, bir siyaset adamı ile karşılaşmış bulunuyorlardı. *İnsanın anlayışlı bir muhatap bulması ne büyük saadettir!* Ama bu saadeti Taşer de en az onlar kadar duyuyordu, çünkü böylece kendi milleti hakkında ortaya attığı tezin bir defa daha ve pek veciz bir şekilde ispatlandığına şahit olmuştu. Ömrünü hep bu haki-kati anlamak ve anlatmakla geçirdi: Türk milleti için en büyük, en önemli müessese devlettir. Bu yüzden milletimiz tarihin hiçbir devrinde devletsiz kalmadı, yoksa millet de kal-

mazdı. Türk tarihi, herşeyden önce, devletin kutsallığı prensibine dayanır. Bu zihniyet Osmanlı Türk'ünün dilinde şu düstur halinde ifadesini bulmuştur: "Din ü devlet, mülk ü millet". İnsan işte bunlar için çalışır, bunlar için yaşar ve bunların uğruna ölür. Devletin millettten, vatandan ve dinden farkı yoktur, çünkü devlet gidince bunlar da gider. Sadetimizin anahtarı kuvvetli bir devlete kavuşmaktır, felâketimizin kaynağı ise başka hevesler uğrunda devletin kudretine zaaf getirişimizdir. Taşer sağ olsaydı, bu noktaya nasıl geldiğini size şöyle anlatırdı:

Benim neslimden olanlar İmparatorluğumuzu haritada, yâni kâğıt üzerinde gördüler. Devletimiz bize göre bir coğrafya parçasından ibaretti, ama bu büyük coğrafya bile kitap sahifesine çizildiği zaman âdeta avuç içi kadar ufak görünüyordu. Zaman idrâki kendi çocukluk çağı, mekân idrâki de içinde yaşadığı kasaba hudutları içinde kalmış olan genç bir insan elbette ki, dünyanın yarısını kucaklayan bir tarih vakıasını kavrayamazdı. Biz dağılan devletimizden elde kalan toprakları da haritada gördük, ama bu harita aynı ebatta kâğıtlara çizildiği için en az imparatorluğumuz kadar yer kaplıyor, hattâ teferruatlı olması yüzünden bize daha büyük gibi geliyordu.

Yaşımız ve bilgimiz ilerledikçe önce coğrafyayı tanıdık. Cihan Harbi'ndeki bozgunda topraklarımızın elden gittiğini, bize sadece Anadolu yarımadasının kaldığını anladık. Ama öğretmenlerimiz bize hep yabancı milletlerin bizden ayrıldığını, bizim de kendi topraklarımıza çekildiğimizi söylüyorlardı. Biz bu tarih görüşü ile radyolarda hergün okunan Rumeli, Kırım, Yemen türkûleri arasındaki tezadı da farkedecek halde değildik. Ailemizde ve yakınlarımız arasında Hicaz'da, Gazne'de, Balkanlar'da, hattâ Azerbaycan'da savaşmış ihtiyarlar vardı; bunlar kaybettiğimiz topraklar için ağlar dururlardı. Öğretmenimize göre bunlar Arabın, Acemin ülkesini korumak için boş yere kan dökmüşlerdi. Ama Kâbe'nin müdafaasında bulunan dedem Arap diye bir millet veya devlet tanımıyordu, o İngilizlere karşı devletimizin topraklarını korumak üzere savaştığına

inaniyordu. Bilgisine saygı duyduğum öğretmenimizin ilkokul görmemiş dedemden cahil olduğunu anlamam için aradan uzun yıllar geçti. Bir gün İstanbul ve Edirne de elimizden çıkarsa, öğretmenimiz herhalde oraların zaten Bizans toprağı olduğunu, bizim yine vatanımıza çekildiğimizi söyleyecekti. Bize vatanın iyi bir tarifini yapan olmadı, *ama öyle anlaşıyordu ki, vatan düşmanlarımızın bizden henüz almadıkları yerdı.* Vilson'un teklif ettiği plân gerçekleşseydi Türk vatani Konya vilâyeti olacaktı. Acaba o zaman birisi çıkıp da bizim buraya Orta Asya'dan geldiğimizi, başkalarının yurdunda haksız yere bulunduğumuzu söylese ne yapacaktık? Rumeli gibi, Suriye ve Irak gibi, Arabistan gibi, Mısır ve Kuzey Afrika gibi, Akdeniz adaları gibi, Balkanlar gibi, Budin ve Belgrad gibi Anadolu yarımadasını da sonradan almış değil miydik?

Bize verilen tarih bilgisine göre, milletimiz yüzlerce yıl Arap ve Acem'in manevî hükmü altında şahsiyetsiz bir hayat sürmüş, siyasî bakımdan da Osmanlı denilen bir zümrenin hâkimiyeti altında yaşamıştı. Dedelerimizden bize kalan şey bir paslı kılıçtan ibaretti; onların konuştukları dil, yazdıkları kitaplar, bütün sanat ve edebiyat eserleri, yaşadıkları sosyal hayat, kurdukları müesseseler hep Arab'ın ve Acem'in kültür ve medeniyetine ait şeylerdi. Ama, sonunda Türk milleti bu hayata tahammül edememiş, Araplardan, Bulgaristan'dan, Yunanlılardan, Sırlardan, Arnavutlardan sonra Türkler de Osmanlı hâkimiyetine isyan ederek hem istiklâllerine, hem de Avrupa'da kalan kendi öz kültür ve medeniyetlerine kavuşmuşlardı.

Eğer sizin kafanız da benimki gibi bu fikirlerle dolurmuşsa, kendinizi küçük bir Balkan devletinin vatandaşları gibi görüyorsanız, dedelerinizin elde kılıç fütihat yapmaktan ve başkalarının yurtlarını zaptetmekten başka bir iş yapmadığına inaniyorsanız, şu birkaç soru bile daldığınız gaflet uykusunu bozmaya yeter:

Batılılar niçin bize nefretle karışık bir saygı duyuyorlar? Doğu Avrupa, Kuzey Afrika ve Güney-batı Asya halkları niçin bize eski efendileri olarak bakıyorlar? Kuzey Afri-

ka'yı bizden istiklâl heveslisi Berberiler mi geri aldı? Şimdi-ki Arap devletlerinin kurulması için dökülmüş bir damla Arap kanı var mıdır? Bulgaristan bizimle savaşarak mı istiklâl (!) kazandı? Yugoslav devletini bizden ayırmak için çırpınan Sırp lar mı kurdu? Budin'i bizden Macarlar mı aldı? Suriye'de ve Irak'ta hangi milletler yaşıyordu ki, bunlar birer devlet oldular? Arap ülkelerinde ve Kuzey Afrika'da Türkler'e ait olmayan kaç eser gösterebilirsiniz? Bütün bu ülkelerin halkları imparatorluk içinde yaşarlarken mi daha mesut idiler, yoksa Avrupalılar ve Ruslar'ın elinde kukla birer devlet haline geldikleri zaman mı? Çin'e kadar elini kolunu sallayarak gezen bir Macar şimdi kendi köyleri arasında pasaportsuz dolaşabiliyor mu? İmparatorluktan ayrıldıktan sonra bunlardan hangisi şerefli ve itibarlı bir devlet olabildi? Kendi haline bırakılsaydı, Osmanlı vatandaşlığını bırakarak Suriye, Ürdün veya Irak vatandaşı olmayı tercih edecek tek kişi bulunur muydu? *Türk hâkimiyetinin sona erişinden yüzelli yıl sonra bir Yugoslav tarihçisine "İmparatorluğumuz yıkılmadan önce ne kadar mesud ve haysiyetliydik" dedirten kudret nedir?* "Bizi bıraktığınız için kabahat sizdedir" diyen Yunan askerî ataşesine bu sözü kim söyletiyor? Yunanistan'la mübadele edilen Anadolu rumları niçin "gâvur elinde kaldık" diye şikâyet ediyorlar? Gül Baba türbesi önünde milletin kaderine ağlayan Macar tarihçisi, "Arap birliği sadece Türkler zamanında vardı" diyen Lübnanlı tarihçi, Türklerle birlikte huzur ve bereket de gitti diyen Yemenli, Osmanlı valilerini evliya mertebesine çıkaran Bağdadlı, Türkler geliyor diye evine Türk bayrağı çeken Suriyeli hangi hasreti dile getiriyor?

Niçin dünyanın büyük hukukçuları arasında bir Hukuk Fakültesi profesörünün değil de, Ahmet Cevdet Paşa'nın adı geçiyor? Niçin Fransa Devlet Başkanı; "Siz Bâki gibi şairler yetiştirmiş bir milletsiniz" diyor? Niçin bir divan kâtibinin yazdığı müsvettede bir tek türkçe hatâsına rastlanmadığı halde, bir üniversite profesörünün yazdığı makale anlaşılmıyor? Niçin dünküler önem verdikleri medrese ilmini mukemmel şekilde bildikleri halde, biz bugün önem verdiğimiz

modern ilimde varlık gösteremiyoruz? Niçin artık ilim ve edebiyat yapacak bir dilimiz bile yok?

Atalarımız ülkeler fethedip yağmacılıkla uğraştılar ha! Siz bütün bu yüksek aklınız ve ileri bilginizle iki dönümlük bir yer fethedebilir misiniz? Bir orduyu bir yerden başka bir yere götürebilmek, üstelik yabancı topraklarda zafer kazanabilmek için nelerin gerektiğini bilir misiniz? Bunun için herşeyden önce saat gibi işleyen bir idarî sistem lâzımdır; böyle bir sistem kuramayanlar sadece kendi ülkesinde birbirinin arazisini işgâl etmekle, kendi vatandaşına karşı zafer kazanmakla uğraşır. Yağmacılıkla altıyüz değil, altınış sene ayakta kalmış bir devlet gösterebilir misiniz? İdaremiz altındaki milletleri sömürdüğümüze dair en ufak bir örnek verebilir misiniz? Bizim Macaristan'a, aldığımız gelirden fazla masraf yaptığımızı sosyalist bir ülke olan Macaristan'ın tarihçileri ortaya koydular. Siz devletin bu masrafa niçin katlandığını da kolayca anlayamazsınız; bunu ancak dünya çapında dış politika yürüten bir devletin idarecileri bilirler.

Haçlı ordularını imhâ eden devletin küçük bir Karaman Beyliğine niçin harp açmadığını, Rum Kara Todorî Paşa'nın azınlıkları şımartmak isteyen Avrupa diplomatlarını karşı devletin hükümrانlığını niçin müdafaa ettiğini, Yavuz'un kendi öz kardeşlerini, Kanunî'nin kendi oğullarını niçin idam ettirdiğini, ordulara hükmeden paşaların iki satırlık bir ferman karşısında boyunlarını cellâda niçin uzattıklarını, Romanya'da bir kalenin düşman eline geçmesi üzerine İstanbul'daki padişahın niçin felç olup öldüğünü, soylu bir ailenin kızıyla evlenen bir padişahın niçin öldürüldüğünü, krallara baş iğdiren insanların yoksul bir derviş karşısında bütün gurur ve azametlerini niçin terkettiklerini, deli denilen bir sultanın ekmek fiyatları artınca niçin gecele-ri uyuyamadığını hiç düşündünüz mü?

Geçmiş şeyleri kurcalamakta ne fayda var, diyeceksiniz. Hattâ aranızda, eskiyi bırakalım da şimdiki halimize bakalım, bugün dünyanın sonuncu devletleri arasında geliyoruz, diyenler de bulunacaktır. Taşer o zaman size şu cevabı verir: İşte bu günkü hale gelişimiz o eskiyi bırakmamızdan-

dır. Eğer yukarıdaki sorulara ciddî bir şekilde cevap arayacak olursanız, karşınızda dünyaya hiç benzeri gelmemiş bir devlet görürsünüz. Bu devleti iyice bilmeden Türk milletini tanımaya, bugün içinde bulunduğumuz çıkmazları izah etmeye imkân yoktur. Üzerinde yaşadığımız Türkiye o devletin bir parçası, halkımız da o devletin sahibi olduğuna göre, bu ülkeyi ve halkı nasıl bileceğiz? Büyüklüğümüzün olduğu kadar küçüklüğümüzün de sebeplerini nasıl bulacağız?

Taşer bu tarihi nasıl görüyordu? Önümüzdeki yazıda da bunu anlatmaya çalışacağız.

-II-

Anadolu'da kurduğumuz devlet sadece bizim devamlı hâkimiyet ve bağımsızlık karakterimizin yeni bir örneği olarak kalmamış, aynı zamanda siyasî, idarî ve askerî tecrübelerimizin de mükemmel bir terkibi olmuştur.

Bizimle çağdaş milletler içinde hiçbiri aynı ülkede veya çeşitli yerlerde bin yıllık bir devlete sahip olmuş değildir. Bize bu ülkeyi ve devleti Selçukoğulları'nın idaresi altındaki Oğuzlar kazandırdı. Bugünkü Türkler Alparslan'la birlikte ve ondan sonra Anadolu'ya, daha sonra da Rumeli'ye gelen Oğuzlar'ın torunlarıdır; Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti de Selçukoğlu Tuğrul ve Çağrı beylerin kurduğu devletin bir devamı olmuştur. Fakat bu devamlılıktaki sırrı iyi kavramak lâzımdır. Osmanlıoğulları'nın siyasî dehası olmasaydı belki Anadolu Türk devleti de tıpkı Cengiz imparatorluğu veya Timur Bey'in imparatorluğu gibi dağılıp gidecekti ve belki biz bugün Doğu'da kalan amca çocuklarımızın kaderini paylaşacaktık. Bizim tarihimizde milletimizin tek bir büyük devlet halinde toplandığı devirler yok değildir, fakat Osmanlıoğulları'na kadar bu birlik bazı kudretli hükümdarların şahıslarına veya dünya şartlarına bağlı kalmış, hiçbir zaman bir müessese bütünlüğü arz etmemiştir. Timur Bey Yıldırım'ı mağlûb etti, fakat aradan on yıl geçtikten sonra mağlûb Yıldırım'ın devleti bütün haşmetiyle yeniden toparlandığı halde Timur'un imparatorluğu parçalandı. Timur Bey'in devleti de, Selçuklu Sultanları devrinde olduğu gibi, hanedan mensupları arasında paylaşılmış, böylece dışa-

rıya karşı yekvücut olması gereken millet kendi içinde tefrikaya düşmüştü. İlk defa Osmanoğulları devletin bütünlüğü prensibini her türlü endişenin üzerinde tutarak, bu bütünlük uğrunda evlâtlarını veya öz kardeşlerini dahi fedâ etmek cesaretini ve basiretini gösterdiler. Biz bugün devlet için bir uyuz kedimizi bile feda edemez hâle geldiğimizden, onların bu tavrını anlayamıyor ve işi bir saltanat hırsı ile izah etmeye çalışıyoruz. Onlar da pekâlâ memleketi şehzadeler arasında paylaştırarak hem saltanatlarına devam ederler, hem de büyük bir manevî ıztıraptan kurtulabilirlerdi. Oğlu Mustafa'nın cenaze töreninde gözyaşlarını tutamayan, bu yüzden namaz kılmakta bile güçlük çeken Kanunî'nin duyduğu acıyı düşünebiliyor musunuz? Kardeşi Korkud Sultan'ın gönderdiği mektubu okurken gözlerinden sel gibi yaş boşanan Yavuz'a "kardeş kaatili" diyebilmek için bir insanın mesuliyet duygusundan nasipsiz olması gerekir. Onlar kardeşleri veya oğulları ile birlikte devlet ve millet için kendilerini de kurban vermekte tereddüt etmeyen insanlardı. Devletin bütünlüğü uğruna oğlunun gözlerine mil çektiren Hüdavendigâr Murad Han, yine devleti uğrunda şehid oldu. Devlet için iki oğlunu idam ettiren Kanunî, ömrünün en güzel yıllarını çadırılı ordugâhta geçirdi ve nihayet bile bile ölümün kucasına atıldı. Kardeşi Yakub Çelebi'yi katlettiren Bayezid hayatı boyunca ölümle kol kola gezdi, milletin karşısındaki her tehlikeye karşı en önde ve tek başına çıktı. Çelebi Sultan Mehmed, kardeşlerinin ölümü pahasına milletini dağılmaktan ve esir olmaktan kurtardı.

Kısacası, kardeş veya evlât kaybederek saltanat sahibi olan hiçbir Osmanlı Sultanı, elde ettiği tahtı şahsî rahatı için kullanmış değildir. Bugün sözde insanî duygular adına onları ayıplayanlar, hattâ gayretkeşlik ederek Fatih'in kardeş veya evlât katli hakkındaki kanununun asılsız olduğunu iddiaya kalkanlar bilmiyorlar ki, kendi hayatları da bu prensip sayesinde garantiye alınmıştır.

*Kendini alem serîrinde Süleyman oldu tut,
Tâc ü taht ü saltanat berbad olur çün âkıbet.*

Şu beyit, sefaletine teselli arayan yoksul bir şairin hül-yasından değil, hakikaten "alem serîrinde Süleyman" olan Kanunî'nin kaleminden çıkmıştır. İşte Türk kùltürünün yetiştirdiği bir hükümdarın hayat felsefesi budur. İnsan ancak Tanrı'nın kullarına hizmet etmek için saltanat sürer, çünkü hayatın sonunda ölüm ve ölümün sonunda da en büyük pa-dişahın kurduğu bir büyük mahkeme vardır. Bir gün o mahkeme de hesap vereceğine samimiyetle inanan bir kimsenin devlet mesuliyetini üzerine alması ne demektir? Bu mesuliyet, halk ekmek sıkıntısı çekince İbrahim Han'ın gözlerine uykuyu haram eder, bir savaşıla bir ülke fetheden Kanunî'nin zaferden sevinç duymasına bile imkân vermez. İkinci Osman'a kanı ile ödetir, İkinci Mahmud'u kahrından öldürtür. Hüdavendigâr'ın Kosova sahrasındaki yakarışını, Kanunî'nin sedye ile savaş meydanına gidişini, Birinci Abdülhamid'in Özi kalesi düşünce geçirdiği şoku, Üçüncü Selim'in, çalışmaya ve istirahat ayırdığı zamanların nisbetini düşünürseniz, Türk geleneğinde hükümdarlığın nasıl bir ateşten gömlek olduğunu anlarsınız. Sadece devlet reisleri değil, devrimcilerin şimdi eli kamçılı derebeyi gibi tasvir ettikleri bir köy ağası veya aşiret beyi de hep aynı mesuliyet içinde olagelmıştır. Koyununu kurt kapan çobandan ayağına çalı batan çocuğa kadar herkesin derdiyle ağa uğraşır, uğraşmazsa zaten ona kimse ağa demez. Bizim geleneğimizde, bir yerde reis olan kimse etrafındakilerin babası veya hâmisidir demektir, devlet reisi ise milyonlarca çocuğu olan bir baba hükmündedir. Demokrasiye geçtiğimiz bugün bile milletimiz hâlâ bu geleneğin tesiriyle bütün mesuliyeti devletin başında olanlara yüklemektedir. Bu gelenek bir taraftan "aç milleti doyurdum, çıplak milleti giydirdim, az milleti çok ettim" diyen Bilge Kağan devrine, bir taraftan da yatalak bir kadının evini tamir etmek için sırtında kerpiç taşıyan Hazret-i Ömer'e dayanıyor. Bu anlayış yüzündendir ki, devlet hizmetinde kusuru görülen herhangi bir memurunun idam ettirebilen bir sadrazam, bir dul kadının evini istimplâk ettirmekten âcizdir; bir vilâyet kadısı "Padişahımın emri başım

üzeredir, ama şeriatın (kanunun) hükmünden çıkamam" diyebilir.

Töre dışında iktidar almak isteyenler ancak başlarını ortaya koyarak yola çıkarlar, başaramazlarsa artık kendilerine gerekmeyen başlar da alınır. Devlet kuşu başa konmadığı takdirde kuzgun kuşu leşe konar. İki taraf da bunun "kanun-ı ezel" olduğuna inanır. Galip gelen, başı gidenin gövdesi üzerinde hora tepmez, ona bir ölüye gösterilen müslüman saygısı ile muamele eder. Ne kimse galibe bu iş için alkış tutar, ne de kimse mağlûbun ardından yıllarca mateme girer veya intikam peşinde koşar. Bir dâva mahşere kalmışsa, kullara fuzulî kadılık düşmez. Tanrı'nın emrettiği birliği şahısların heves ve heyecanı uğruna bozmaya kimsenin hakkı yoktur; hele bu yolda taraf olup kan dökmek bizim devlet geleneğimizde hiç yoktur. Başı ile devlete oynayan iki şehzade karşılaştıkları zaman, ordulardan biri öbürüne iltihak eder ve mesele biter, bu da çok defa "ashab-ı rey ve tedbir" denilen gün görmüş, sözü tutulur kimselerin müşayeresi sayesinde olur. Dâvayı kaybedenin taraftarları hiçbir zaman devletin başına gaile çıkarmazlar.

Kul taifesi denen hizmetlilerin durumunda bu prensibin işleyişi daha açık ve seçik bir şekilde görülebilir. Kapı kethüdasından sadrıâzama kadar herkes âdeta devlet için yaşıyor gibidir. Hizmette büyük kusur eden bir memur, üzerine gelen devlet hükmü karşısında sadece birşey ister: Tanrı'dan af dileyecek kadar zaman. Dünyanın en büyük devletinin başkumandanı olan Kara Mustafa Paşa, daha ordusunun başında iken binlerce kilometre ötedeki İstanbul'dan gelen iki haberciyi görünce sükûnetle "Bizim için siyaset (idam) var mı" diye sorar. "Beli sultanım" cevabını alınca artık onun işi Tanrı'ya kalmıştır. Namazını kılar, tövbe ve istiğfar eder ve "Ağalar, elinizi tiz tutun" der. Onun bu tavrı şahsına ait değildir, devlet geleneğinin güzel bir nümunesinden ibarettir. Bilir ki, kendine gelen hüküm bir şahsî garazın veya düşüncesizce verilmiş bir kararın eseri değildir; hattâ daha başında bu riski göze alarak vazife istemiştir. Bazen bu hizmetlilerin içinde şahsî menfaati için halka zulme-

den veya nüfuz ve kudretini kötüye kullananlar da çıkabilir; düne kadar azametinden yanına varılamayan bu adamların başlarını bir gün ibret taşı üzerinde görürsünüz, altında da şu yafta vardır: "Sabıkan filân mansıpta iken celb-i menfaat kasdıyla ibadullah'a zulm ü taaddî eden filâncanın ser-i mak-tuudur." İşte bu adalet anlayışıdır ki, Türk hakimiyetinin kalkışından yüzelli yıl sonra bile bir Yugoslav tarihçisine "İmparatorluğun Bosna paşası bir çocuğu tokatlasa Kadı huzuruna çıkarılırdı, şimdi bir parti şefi otomobiliyle bir adamı çiğnese kimse hesabını soramaz" dedirtiyor. Devletin kendisine verdiği vazifeyi kötü yaparak devletin "kadr ü itibarı"nı zedeleyen bir kimsenin âkıbeti bellidir. Viyana'ya elçi giden Kara Mehmet Paşa'ya Budin Paşasının yaptığı tenbih ne kadar manâlıdır: "Baka âdem! Allah sana bu mertebe ihsan etti kim din uğruna din düşmanları olan Nemse keferelerine varup hast ü denaet edip ırz-ı padişahiye bir şemet getiresin, herbar Beç'e benim çaşıtlarım gidip gelmektedir, işidem ki kâfirin maline meyl ve muhabbet edip sözünde sabitkadem olmayup ticarete ve kâfirin tayinat ve hedaya ve maline tama edesin, Allah hakkıyçün sen Beç'de otururken anda başını keserim... Heman temaa düşme... Sadrıazamın defterinde ve hatt-ı hümayun-ı saadet-makrûnda ne yazmış ise ona göre amel edip..."

Devlet çok sağlam gelenekler üzerine oturtulmuştur. İdare sanatı kitaplardaki kanun maddelerini ezberleyerek değil, uzun süren bir çıraklık devresi içinde geleneklerin ve tatbikatın öğrenilmesiyle kazanılır. Yazılı kanunlardan ziyade hukuk geleneği hakimdir, zaten geleneğin adı da kanundur. Birşey geleneğe aykırı ise "Bizim kanunumuzda yoktur" denir. Kanun geleneğin yazıya geçirilmesinden başka nedir ki? Üstelik bir şahıs veya heyet tarafından konan kanun bir başka şahıs veya heyet tarafından kolayca değiştirilebildiği halde, gelenek gayr-i şahsîdir ve asıl kuvvetini de buradan alır. Eski Türk devletlerinde töre denilen geleneğe imparatorluk devrinde "Kaanun-ı Kadîm" veya "De'b-i dirîn-i Osmaniyan" deniyordu. Esasiye hukuku geleneğe dayandığı için İngiltere'yi övenler, vaktiyle İngilizler'in Türk hukuk

müesseselerini örnek tuttuklarını bilmezler. Daha da kötüsü, İmparatorluk devrinde can ve mal emniyeti olmadığını, çünkü kanundan ziyade şahsî kararların rol oynadığını iddia eden münevverler vardır. Bizim Tanzimatçılar da batılları örnek alırken, artık Türkiye'nin bir hukuk devleti olacağını söylüyorlardı; bu yüzden, Türkiye'de hukukun vicdanlardan çıkarılarak kitaplara sokulması ve orada kalması Tanzimatçılarla başlamıştır. İsmi hep "hürriyet kahramanları" arasında sayıldığı için gereksiz bir adam zannettiğimiz Namık Kemal'in bu hukuk devrimi hakkında yazmış olduğu tenkidleri okursanız meseleyi daha iyi kavrayabilirsiniz. Taşer bu fikirler üzerinde niçin ısrarla duruyordu? Geçmişteki tatbikatı bir siyasî program haline getirmek için mi? Hayır. Onun bütün emeli gençlere Türk milletini iyi tanıtmak, bunun için de tarihimiz ve kültürümüz hakkındaki yanlış kanaatları ortadan silmekti. Cami avlusunda bulunmuş bir çocuk olmadığını, şerefli bir aileye mensup bulunduğumuzu anlatmak istiyordu. Bir kargaşalıkta babasını kaybederek yetimhaneye konulan çocuk, dünya kadar bir mirasa dayandığını öğrenmeliydi.

* Bir dostumuz Taşer'in sohbetlerinde tuttuğu notları kitap haline getirerek "*Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si*" adı altında yayınlamış bulunuyor. Okuyucunun bu kitaba müracaat etmesini hararetle tavsiye ederiz.

-III-

Yahya Kemal, İstiklâl Harbi'nde savaşıyan Türk askerlerini anlatırken, bütün ecdad ruhlarının bu askerlerle yan yana çarpıştığını, hattâ eskiden sadece yeşil bayrakla sarflar önünde görünen ecdadın bu defa ordu halinde savaşa katıldığını söyler. İstanbul fethedilirken de ordunun önünde bir ruh ordusu vardı: Eyüp Sultan, Hacı Bektaş, Hacı Bayram ve daha niceleri. Fethettiğimiz her yerde, müdafaa ettiğimiz her yerde daima ruhlar önümüzde olmuştur. Türk topraklarını, bugün elimizde bulunmayanlar da dahil, karış karış gezin, her kasabanın bir fetih hikâyesi vardır. Ya ora halkını müslüman etmek için gitmiş bir velî kâfirler tarafından şehid edilerek mezarı düşman elinde kaldığı için kurtarılmasını ister ve fetihte askerin önüne düşer, ya muhasara sırasında evliyadan biri askere gizli bir giriş yeri gösterir, ya bir velî düşmanın topraklarını eliyle tutarak İslâm askerini zarardan korur, ya muharebenin en sıkıntılı bir anında beyaz atlı, yeşil sarıklı insanlar peyda olarak düşman saflarını darmadağın ederler. Bu ruhlardan hiçbirisi gelmese bile, fetih sırasında asker içinde bulunan bir velî şehit olarak yeni alınan yere defnedilir ve orası mukaddes bir toprak olur. İsterseniz Türk'ün vatan anlayışı için şöyle pratik bir formül bulabiliriz: Nerede evliya kabri varsa orası Türk toprağıdır. Evliyası olmayan yerde Türk de yok demektir; eğer olsaydı mutlaka içlerinden ya bir şehit, ya bir ulu kişi çıkardı ve halkın gönüllerini kendi kabri üstünde birleştirirdi. Zaten manevî

kudretiyle halkı koruyacak birinin bulunmadığı yerde Türk nasıl yaşar?

Halkımızda çok köklü olan bu bağlılığın hangi kaynaklardan geldiği araştırılabilir. Hepimizin bildiğine göre, kabirlerin ziyaret edilerek dua okunması, hattâ sıkıntılı anlarda ölmüş büyüklerden yardım dilenmesi hakkında hadisler vardır, fakat aynı İslâm ümmetine mensub olanlar arasında Türkler kadar ölüleriyle elele yaşayan, her adımda onların yardımını alan bir başka millet gösterilemez. Birinci Dünya Harbinden sonra Araplara paylaştırılan Osmanlı topraklarındaki bütün kutsal merkad ve makamlar taşından toprağına kadar Türk eseridir. Eğer atalarımız bunlara kıymet vermeseydi hiçbirinin yerli yerinde kalması beklenemezdi. Cezayir'den Macaristan'a, oradan Bağdad'a ve Yemen'e kadar her türbe Türklerin eseri olmuştur. Bağdad surlarına hücum ederken can veren Türk erlerinin gönlünde İmâm-ı Azam'ın türbesi yatıyordu; Fahreddin Paşa'nın ordusu çekirge yeyip çarık kemirerek Peygamber'in merkadini müdafaa etti: Bursa'yı işgalden kurtaran Türk askeri, Osman Gazi'nin türbesi önünde hora tepen Yunanlı'yı kovalıyordu. Macaristan'a gidip de -eğer devrimci değilse- Gül Baba türbesini ziyaret etmemiş Türk'e rastlayamazsınız. Binbir günâha boyanmış alüftelerimiz bile Eyüp Sultan türbesi önünde diz çökerler. Güreşçimiz, boksörümüz, er bekleyen kızlarımız, kocasıyla geçinemeyen kadınlarımız, işi ters giden tüccarımız, oğlu gurbete giden analarımız, savaşa giden neferimiz hep türbe önündedirler.

Okumuş gençlerimizin çoğu, aldıkları materyalist terbiye dolayısıyla, ecdat ruhlarından yardım almanın bir bâtil itikad olduğunu sanırlar. Hattâ akıllı-başlı bir insanın nasıl olup da bunlara inandığına hayret ederler. Bu çocuklara kısaca şunu haber verelim ki, insanların sosyal hayatta kıymet verdikleri hiçbir şeyin fizikî temeli yoktur. Muhtaçlara yardım etmenin, vatan veya insanlık için fedakârlık yapmanın niçin gerektiğini kimse isbat etmiş değildir. İnançlar da, yaşadığımız hayat içinde, en az fizik kanunları kadar gerçekliğe sahiptir, çünkü insanların hayatını onların inançları idare

etmektedir. Hattâ isterseniz Eyüp Sultan'ın güreşçiye kuvvet vermesine, Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin dargın eşleri barıştırmasına, Telli Baba'nın genç evlilere saadet getirmesine, Dumlupınar'daki askerin önünde Hüdâvendigâr'ın yeşil sancak açmasına maddeten imkân olmadığını isbat edin. Sizin isbatınız hiçbir zaman o inanç kadar güçlü olamaz. Aslında evliyadan yardım umanların sizi buna inandırma endişesi veya ihtiyacı duyduğunu da sanmıyorum. Böyle bir münakaşanın kimin lehinde netice vereceği aşikârdır: Velilerle el ele verenler bize bu vatani bağışladılar, onların maneviyattan mahrum materyalist torunları kendi ocaklarını söndürmekten başka varlık gösteremiyor.

Türk kültürünün bu hususiyeti bilhassa istiklâl ve hürriyet konusunda ehemmiyet kazanmaktadır. Şunu katiyen hatırdan çıkarmayalım: Türk milletinin düşmanı çoktur ve bu düşmanlar tarihin her devrinde bize karşı topluca hücum etmişlerdir. Anadolu'ya girişimizden ta 1914'teki son Haçlı seferine kadar hiçbir zaman karşımızda tek düşman olmadı. Bugün bile batı dünyasında birkaç insafî münevver ve mütefekkir dışında hemen herkes Türklerin Anadolu'dan kovulmasını ister. Hristiyan dünyasının barışmaz düşmanlığı yanında, bir de kuzey komşumuz Rusya'nın asırlık istilâ plânları bulunmaktadır. Etrafımızdaki devletlerin hepsi ile dost, bir kısmı ile de ittifak içindeyiz, ama bunların hepsi de bizim aleyhimizdedir. Dış düşmanlar yetmiyormuş gibi, son zamanlarda kendi çocuklarımızın bir kısmı da Türkiye'yi esir edecek bir sistemin ajanları haline gelmiş bulunuyor. Bütün bunlara karşı kim duracak? Hangi kuvvet milletimizi eskiden olduğu gibi bundan sonra da koruyacak? Elbette ki Türk ordusu. İşte bu ordu bize geçmişimizden kalan en büyük miraslardan biridir ve asıl kuvvetini maziden, ecdadın ruhlarından almaktadır.

Bütün ordular muhafazakârdır veya öyle olmak zorundadır. Savaş gücünün temeli olan disiplin, maneviyat, hiyerarşi ve bunlarla ilgili her türlü sembol, merasim ve itiyadlar tamamen geleneklere dayanır, geleneği eski ve güçlü oldukça da kuvvet kazanır. Bizim savaş geleneğimizin kuvvetli

oluş sebeplerinden biri de, ordunun bir ücretli asker sınıfı halinde olmayışıdır. Bu hususiyet, ordunun doğrudan doğruya milleti besleyen kaynaklardan, yani milletin manevî gücünden faydalanmasını temin eder. Vaktiyle bizim karşıımızdaki Avrupa orduları para ile toplanmış sergerdelerden meydana geliyordu. Bunlara manevîyat vermek üzere çok defa kadınları ve çocukları da birlikte gelir, ordugâhları birer düğün alayı manzarası alırdı. Kökleri, mensup oldukları sosyal tabakalar, bilgi ve inanç sistemleri birbirinden çok farklı olan bu adamların yegâne ortak tarafı, zafer kazanıldığı takdirde mümkün olduğu kadar çok çapul yapmak arzusuuydu. Bir Osmanlı müşahidi bunlar için "bir alay veled-i zîna" diyor. Hakikaten, "ölürsem şehid, kalırsam gazi" diye savaşa giren insanlara kıyasla ücretlilerden rastgele toplanmış ordularda saygıdeğer bir taraf bulmak çok zordur, belki çoğunun babaları da belli değildir. Böyle bir ordunun manevîyatı savaş sırasında değil, savaştan sonraki yağma sırasında yükselir ve bu yüzden asıl kahramanlıklarını kadın ve çocuklara karşı gösterirler. Avrupa tarihinde bu orduların biz-zat hristiyan halka yaptığı muamele bile eşsiz birer gaddarlık örneği olmuştur. Prusya ordusunun kuvveti muhakkak ki köklü ailelere dayanmasından ve bunların savaşı yüksek seviyede insanlara mahsus bir faaliyet saymalarından ileri geliyordu.

Türkler hep ordu-millet oldular. Yeniçeriler dışında bizim devamlı asker sınıfımız da yoktu. Savaşacak çağda bulunan herkes asker olabiliyordu. Düşmanla hudut olan yerlerde, yani taarruza uğrayan yerlerde halkımız normal işini bırakarak bir an içinde ordu teşkil ederdi. Sokaklarda "Ey Ümmet-i Muhammed, kâfir geliyor" diye bağırılması bütün Türklerin silâha sarılması için kâfi idi. Ordunun belkemiğini teşkil eden Yeniçeriler de halkımızın diğer fertleri gibi yetiştirilirdi. Herhangi bir Türk köyünde geceleri okunan *Ahmediye*, *Muhammediye*, *Hazret-i Ali cenkleri* gibi kitaplar yeniçeri kışlalarında da okunur, ihtiyar yeniçeriler gençlere eski savaşların hatıralarını anlatırlardı. Savaşa dua ile başlanır, gülbank çekilir, yürüyüşte ve hücumda tekbirler alınır,

çarpmışma sırasında sancak dibinde ordu hafızları tarafından Fetih sûresi okunurdu. Bu gelenek Mohaç'ın gazilerini tâ Malazgirt gazilerine, oradan da Bedir'de çarpışan iman ordusuna bağlıyordu. Nitekim Çanakkale'de ve Dumlupınar'da, hattâ Kore'de çarpışanlar da aynı geleneğin yeni örneklerini verdiler. İstanbul'u alan Yeniçeri, yine Yahya Kemal'in söylediği gibi, fetih müjdesini veren Peygamber'in, İslâm'ın kılıcını pençesinde tutan Ali'nin, gülbanki gökleri tutan Hacı Bektaş Veli'nin ve nihayet kaderin yüce sahibinin aşkına vuruyordu.

Bizim İslâm olmayan atalarımız da, tıpkı Müslümanlar gibi, ruhlarının Tanrı'ya uçacağını düşünerek dövüşürlerdi. Savaşta ölen bir kişi mutlaka ve mutlaka Tanrı'nın cennetine giderdi. Sonra Türk'ün mizacı bu yeni imanla ne güzel birleşti! İnsanlık tarihinde bu kadar güzel bir terkiib görül-müş müdür? Öyle bir millet ki, hayatı boyunca geliştirmiş olduğu en güzel hasletleri yine en yüce bir sistemle birleştiriyor. Onun nazarında savaş başkalarının malını gasbetmek veya kabilesinin intikamını almak için değil, inandığı büyük gerçeği duyurmak ve savunmak için yapılıyor. Bu yüzden bizim tarihimizde aman dileylene kılıç kalkmamış, hiçbir zaferden sonra en ufak bir gaddarlık görülmemiştir. Türk halkı ileride asker olacak çocuklarına korku vermemek için erkek evlâdını dövmez; sonra bu çocuk kendi canına kasdeden düşmanı esir alarak köyüne getirdiği zaman herkes bu düşmana garip nazarıyla bakar ve öyle muamele eder. İşte ordu-millet olmanın en güzel taraflarından biri de budur. Ordu-millette, işi savaş yaparak adam öldürmekten ibaret bir sosyal sınıf mevcut değildir. Ülkenin halkı ve hükümeti hangi gayelerle savaşa giriyorsa ordu da aynı gayelerle dövüşür, savaş bitince de işine döner.

Okumuş gençlerimizin birçoğu, yine aldıkları materyalist terbiye dolayısıyla, harbin artık bir ağır sanayi ve teknoloji meselesi olduğunu söyleyeceklerdir. Aslında bu fikir doğrudur, ama sadece böyle düşünenler için. Kalbinde savaşacak iman olmayanlar için geriye ancak demir ve çelikten yapılmış silâhlar kalıyor. Ancak kendini yapayalnız hisse-

denler, hiçbir güç kaynağı bulamayanlardır ki demir ve çelikten medet umarlar. Silâhın insandan daha güçlü olduğunu kim görmüştür? Zannedilmesin ki savaş meydanlarında yapılan mücadele fikir ve inanç kavgasından apayrı bir şeydir. Asker olanlar, modern harplerde manevî gücün eskisinden de büyük bir önem kazandığını bilirler. Çünkü artık çarpışan kuvvetler birer ordu değil, topyekûn millî varlıklardır. Ordu-millet olmanın ehemmiyeti burada tekrar ortaya çıkıyor. Milletin her ferdi kendini bir ordu mensubu olarak görmeli, herkes yan yana çarpışacağı insanlarla aynı duyguları, aynı inançları paylaşmalıdır.

Bizim münevverlerimiz arasında artık eski inanç birliği yok, ama halkımız yine ecdad ruhlarından aldığı ilhamla dimdik duruyor. Vaktiyle pozivitizm cereyanına kapılarak dinsiz olan İttihatçı zabitler, Gazze muharebelerinde düşman kurşunu karşısında Allah'a sığınmışlardı. Belki bizim bugünkü devrimcilerimiz de, istihfaf ettikleri halkın kudretini görünce onlara iltihak edeceklerdir. O kadar köklü ve kuvvetli bir millî kültürümüz var ki, elbette kendisinden kopmaya çalışan çocuklarını birgün hizaya çeker.

Ölenler ve Yaşayanlar

Şimdiye kadar Taşer'in bize anlatmaya çalıştığı millî kültürden bazı kesitler gösterdim. Bu satırlar arasında onun hususî hayatına, daha doğrusu tamamen şahsına bağlı bulunan hatıralara hiç dokunmadım. Kendisini kaybettiğimiz zaman uzun müddet yarı mefluç dolaştığım halde, bu ızırabı hatırlatacak herhangi bir duygu tahlili de yapmaya girişmedim. Öyle sanıyorum ki, bu şekilde hem onun arzusuna, hem de pek bağlı bulunduğum millî kültürün geleneklerine uygun hareket ettim.

Türklerin ölüm karşısındaki tavırları başka milletlerin- kine pek benzemez. Bizim en eski kültürümüzde yas tutmak âdeti vardı. Ölünün yakınları -veya halkı- saçlarını başlarını yolarlar, matem törenleri yaparlardı. İnsan münasebetlerinin çok ferdî ve samimî olduğu devirlerde ve kültürlerde ölümün verdiği acı kolayca dindirilecek cinsten değildir. Nitekim Türkler müslüman olduktan sonra da ölüme karşı hissî bir tavır almakta ve bu tavrı açığa vurmakta devam ettiler. Ben çocukluğumda elbiselerini ters giyerek matem tutan köylüleri hatırlıyorum. Hiç şüphesiz, aradan geçen sosyal gelişme sonunda matemler bir cemaat hâdisesi olmaktan çıkarak ferdîleşmeye doğru gitti, daha çok ölen kimse- nin yakın çevresine ait bir mesele haline geldi. Orkun âbide- lerinden anladığımıza göre, eskiden büyük bir şahsiyetin ölümü halinde bütün millet bir süre mateme giriyor, mera-

simler yapıliyordu. Sonraları ıztırabın saklanması daha çok kıymet verilen bir tavır oldu ve eski velvelenin yerini bir sü-kûnet aldı. Aşırı sevinç gösterisi kadar aşırı üzüntü de bizim kültürümüzde olmayan bir şeydir. Kanunî öldüğü zaman ona yapılan cenaze töreni mahşeri andırıyordu, fakat herkes gözyaşlarını içine akıttı ve o büyük padişaha yakışır bir ağırbaşlılık gösterdi.

Bizim kültürümüzde bir ağıt edebiyatı vardır. Halk arasında çok sevgili kimselerin ölümüne "ağıt yakan"lar çıkar, hattâ bu ağıtların bir kısmı sözlü edebiyat halinde yaşar gider. Divan edebiyatında da ölen bir kimse için "mersiye" yazılır. Halk ağıtları daha çok santimental unsurlar ihtiva eder, kalabalık içinde avazla okunduğu zaman dinleyenlere hüzün verir. Gelin giderken ırmakta boğulan bir genç kızın, pusuya düşürülerek öldürülen bir yiğidin, halkını öksüz bırakıp giden bir aşiret beyinin, tren veya maden kazasında ölen işçilerin hikâyeleri taptaze bir hâdisе halinde gözümüzde canlanır. Divan edebiyatının mersiyeleri ise, bazı şahsî övgülerin yanı sıra, ölüm felsefesini işler, bunların gayesi okuyanı veya dinleyeni heyecana sevk etmek değil, ölüm vakıası karşısında derin bir düşünceye yöneltmektir. Hayatın ölümlü olduğu, herkesin bu akıbeti düşünerek yaşaması gerektiği anlatılır, "*şan ve şöhret tuzağına ayağını kaptırmuş olanlar*"a, birgün "*ömür baharının sona ereceği, lâle renkli yüzlerin hazan yaprağına döneceği*" hatırlatılır. Halk ağıtlarıyla mersiyeler arasındaki bu tavır farkı, sadece divan şairlerinin daha bilgili ve olgun olmalarından ileri gelmiyor. Aşiret bünyesinin ferdî şahsiyetlere çok bağlı olmasına karşılık, şehir medeniyetinin daha ziyade müesseselere dayanması bu farkı, hiç değilse kısmen, izah edebilir. Önemli bir ferdiyi kaybeden bir aile veya kuvvetli bir reisini kaybeden aşiret dağılabilir, fakat sağlam ve köklü müesseselere dayanan bir devletin reisi öldüğü zaman yerine daha zayıf geçse bile önemli bir sarsıntı görülmez. Zaten müesseseler kuvvetli olunca zayıf şahsiyetlerin üst kademeye çıkmalarına nadiren rastlanır.

Bütün Osmanlı tarihinde hiçbir padişah için resmî ma-

tem yapılmış değildir. Devlet reisi öldüğü an derhal yerine bir yenisi seçilir, yeni padişah ilk iş olarak eskisinin cenaze merasimi için emir verir, merasimden sonra da hayat eski akışına devam ederdi. Bu tavır bir "kral öldü, yaşasın kral!" prensibinin değil, Türklerin şahıslardan çok devlete, yani millet bütünlüğüne önem vermelerinin eseri idi. Bizim dinî geleneğimiz de böyledir. Peygamber'in vefatı üzerine telâşa kapılanlara karşı Ebubekir'in şu sözleri ne kadar manâlıdır: *"Her kim Muhammed'e tapıyorsa bilmiş olsun ki Muhammed öldü, her kim Allah'a tapıyorsa bilmiş olsun ki Allah bakîdir"*. Mevlânâ kendi ölüm gecesi için "gelin gecesi" diyordu. Biz ölüm kelimesini bile ortadan kaldırmışızdır; insanlar için ölmek yoktur, "hakka yürümek", "sır olmak", "rahmete kavuşmak", "şehit olmak" ilh. vardır. Bütün bunlar, şahısların ötesinde daha yüksek hakikatler adına ölümün tabîî bir hâdiseye getirilmesine, hattâ sıcak ve sevimli gösterilmesine işaret ediyor. Din, devlet ve millet fertlerin ötesinde, onları aşan gerçeklerdir. Bu prensibi herhalde hiç kimse Süleyman Çelebi kadar anlatamazdı; *Mevlid*'in miraç bahsinde Peygamber kendi şahsı için Allah'dan hiçbir şey istemez, tek muradı ümmetinin makbul olmasıdır.

Türklerde ölünün arkasından yapılan işlerin de şahsî olmaktan daha çok sosyal bir tarafı vardır. Ölü yine yaşayanlar gibi mesuliyet sahibi bir şahıs olarak düşünülür, ancak ona ait işler başkaları, yakınları tarafından yürütülecektir. Onun namına yoksulların karnı doyurulur, sırtı giydirilir, onun namına hayır yapılır. Müslüman -Türk inancına göre, ölen bir insanın günah defteri kapanır, sevap defteri açık kalır. Günahlarıyla birlikte şahsî yaşayışına ait hâdiselerin dosyası da öbür dünyaya gider, çünkü onlar hakkında hüküm vermek insanların işi değildir. Geriye herkesi ilgilendiren noktalar kalır, bunlar ise daha çok örnek teşkil etmek üzere kullanılan davranış ve düşüncelerden ibarettir. Bu yüzden, ölenlere ait hatıralardan şahsî unsurlar silinmiştir. Bizim evliya menkıbelerimizin her biri bir ahlâkî düsturu anlatmak için vasıta olarak kullanılır. Ölmüş büyüklerimizin hangi yemeklerden hoşlandıklarını, kaç saat uyuduklarını,

alışkanlıklarını ilh. bilmeyiz. Kalanları ilgilendiren şey ölenin sevap defterini doldurmaktır; onun namına yapılacak her iyilik veya ölünün hayatta iken kurmuş olduğu ve hâlâ devam eden bir hayır kaynağının devam ettirilmesi sevabını artırır. Eğer hayattaki insanlar bu iyilik karşısında şükran borçlarını ödemek üzere Fatiha okurlarsa, halkı hoşnud eden bir kimseden Allah ve Peygamber de hoşnud olacak demektir. Türkler mezar karşısında da sadece dua ederler, nitekim mezar taşlarının üzerinde baş tarafta sadece Allah'ın ölümsüz olduğunu bildiren "Hüvelbakî" sözünden sonra, ziyaretçilerden Fatiha dileği yazılır.

Türkler ölümlerini yüksek yerlere gömerler. Mezarlıklar hep tepe ve yamaçlarda olduğu gibi türbeler de şehrin manzarasına hâkim yerlerdedir. Hayatlarındaki tabiat zevkini öldükten sonra da almak ister gibidirler. Ertuğrul Gazi'den başlamak üzere bütün Türk sultanları birer tepede yatar, eğer böyle bir tepe yoksa yine en güzel bir yere yaptırdıkları camilerin bitişiğinde yatarlar. Osman ve Orhan Gaziler, Hüdevendigâr Murad Han, Yıldırım, Çelebi Mehmed, her biri birer tepeden Bursa'ya bakarlar. İstanbul şimdiki şekilsiz ve çirkin haline girmemiş olsaydı, oradaki türbe yerlerinin de ne kadar güzel seçilmiş olduğu görülebilirdi. Evliya türbeleri de tepelerdedir. Şeyh Edebali, türbesi ve dergâhıyla, Bilecik göğünde bir kutup yıldızı gibidir. Galata Mevlevihanesi İstanbul'un en güzel yerini görür.

Saraylarını, konaklarını ve dergâhlarını türbe ve mezarlarıyla aynı yerlere koyan insanlar, hayat ile ölüm arasında bir tezat görmüyorlar demektir. Onların bu tavrı ölümün korkunçluğunu bize hissettirmiyor. Yahya Kemal'e İstanbul'un nüfusu sorulduğu zaman, doksan milyar demişti. Hakikaten biz ölümlerimizle birlikte yaşayan, yahut ölümleri dirilerden ayırdetmeyen bir milletiz. Ölümlerimizin hatıraları belki bize yerlerinden daha uzaktır. Bilhassa İstanbul'da, yani Türk medeniyetinin en büyük örneği olan şehirde, sokakta yürürken bir tarafınızda canlılar, bir tarafınızda ölümler görürsünüz. Kaldırım kenarındaki mezar taşları yanbaşıınızdan geçen canlı bir adamdan daha yabancı değildir. Ne mezarlar

ne de türbeler insana bir keder telkin eder. Tıpkı camiler gibi, türbeler de ışık ve renk içindedir, öyle ki İstanbul'un bir tepesinde duyduğumuz huzur ve sükûnu hem Sultan Ahmed Camiinde, hem de Türk padişahının veya evliyasının türbesinde bulabilirsiniz. Bursa'daki Murâdiye türbelerle dolu bir yerdir, ama oraya mezarlık diyemezsiniz. Tıpkı gül ve lâle bahçesi gibi, Murâdiye de bir türbeler bahçesidir. Hayatımızın estetik zevkten veya huzurdan başka hiçbir ihtiyacı olmasa, insan bütün ömrünü o bahçede geçirebilir, dışarı çıkmak istemez. Şehzâde Korkud'un, Ahmed'in, Mustafa'nın, Cem'in türbelerini gördükten sonra "Ne olurdu, beni de saltanat yolunda idam edip buraya koysalardı" dememek elde değildir. Belki o talihsiz şehzadeler böyle türbelerde yatacaklarını bilseler kendi felâketlerine üzülmezlerdi, çünkü Türk'ün o ince zevki onların vücutlarını da bir cennet bahçesi içine koymuş bulunuyor.

Türbesi olmayanların taşları vardır. Taşın şekli orada yatan kimsenin cinsiyetini ve mensub olduğu yeri veya makamı belirtir. Üzerinde, ölenin isim ve şöhreti, ölüm tarihi, bir de Fatiha dileği yazılıdır. Sanduka taşının üzerine, kuşların su içmesi için, ufak bir oyuk yapılır. Bazan baş taşında bir ölüm âyeti yazıldığı görülür. Türbelerde de sanduka üzerindeki yeşil örtüde ölünün hüviyeti, birkaç övücü sıfat da konarak yazıldıktan sonra, gerek örtünün diğer tarafları ve gerekse türbenin duvarları âyetlerle doldurulur. Bu âyetler Tanrı'nın kudretini bildirir, öyle ki insan orada filân şahsın kabrini değil, ilâhî kudretin ve nizamın bir tecellisini görür. Ölüm, kâinat nizamının tabîî bir parçasından ibarettir; ondan hiç kimse kurtulamayacağına, herkes Tanrı'nın "Bana dön!" emrine uyarak ilâhî mahkemeye çıkacağına göre, orada yatan insandan ibret almak ve dünyada hayırlı işler yapmak gerekir.

Ölenlerle yaşayanlar arasındaki irtibat hiç kesilmez. Onlara karşı mesuliyetlerimiz hep devam eder; kötü bir hareket yaparsak ölülerimizin "kemikleri sızlar", iyi bir hayat sürdürürsek onları "şâdetmiş" oluruz. Yaşayanlar gibi onları da ziyaret etmek lâzımdır, ancak bu ziyaretlere Fatiha'dan

başka hediye götürmek âdet değildir. Ölü için yapılacak masraf ancak yaşayanlara faydalı olacak şeylere sarfedilmelidir.

İşte Taşer'in Büyük Türkiye'si'nde ölümün yeri budur. Onunla münasebetimizi devam ettirmenin en iyi yolu herhalde bize öğrettiklerini başkalarına da öğretmek, yetiştirirken yarım bırakıp gittiği gençlerin eğitimini onun bıraktığı yerden devam ettirmek olacaktır.

MİLLET
ve
DİN HAYATI

Din Meselesi

-I-

Onyedinci yüzyıl sonlarında, kendisine Hıristiyanlık teklif eden Fransız misyonerlerine o zamanki Siyam Kralı'nın şu cevabı verdiği rivâyet edilir: "Tanrı bütün dünyada tek bir dinin hâkim olmasını isteseydi, bunu kolayca yapabilirdi; ama o birbirinden farklı pek çok dinlere müsamaha gösterdiğine göre, anlaşılıyor ki, her biri kendi yolunda ibadet eden çok sayıda kullarının mevcudiyetinden gayet memnundur". Bu sözler o zaman misyonerleri çok düşündürmüştü, ama üç yüz yıl sonra kendilerini Siyam Kralı'ndan daha bilgili ve medenî sayan pek çok insan, eski misyonerlerin iman ateşi yanında bir de maddî silâhlarla donanmış olarak, Tanrı'nın -veya Tanrı yerine koydukları şeyin- çeşitlilikten değil de yeknesaklıktan hoşlandığını yine isbat etmeye çalışıyorlar.

Eski mezhep kavgalarının on binlerce hayata ve yıllar süren ıztıraplara mal olduğunu hepimiz biliyoruz, hattâ bu kavgaları geleneksel dinleri kötülemek için bir delil diye kullanıyoruz, fakat ideoloji adı verilen yeni dinlerin yarattığı felâketleri hiç düşünmüyoruz. Saint-Barthelemy katliâmında katolikler tarafından boğazlanan protestanlar istemedikleri bir mezhebin açık tecavüzüne uğramışlardı; bugünkü dünyada insanlar istedikleri şeyleri vadeden, medeniyet, hürriyet, hakikat ve ekmek namına kılıç sallayan mezhepler yüzünden ıztırap çekiyorlar. Bu ızdırabın en şiddetlisi de

medeniyeti en çok isteyen yerlerde görülüyor. Bazı ülkelerde modern medeniyete engel teşkil ettiği iddiasıyla, bazı ülkelerde de yeni dine ve yeni ruhban sınıfına rakip görüldüğü için, geleneksel dinler devamlı hücum konusudur. Bu memleketlerde dinler arasındaki rekabet hiçbir zaman ideolojilerin açtığı harp ölçüsünde büyük olmamıştı.

Modernleşme çabası içindeki memleketlerde din konusundaki görüşler hâlâ geçen yüzyılın pozitivist ideallerinden uzaklaşmış değildir. Bizim İkinci Meşrutiyet devresinin Batıcı ve İnkılâpçı münevverleri Avrupa'nın ezici gücünü -belki de doğru olarak- oradaki ilim ve teknolojiye bağlamışlar, bu sahalardaki üstünlüğü izah için de batıda o zaman yaygın bulunan felsefî ve sosyolojik görüşleri benimsemişlerdi. Ondokuzuncu yüzyıl batı düşüncesi hristiyanlığın karşısına "ilim" denilen yeni bir din koyuyordu. Bu yeni dinin klâsik dinlerden yegâne farkı Tanrı'ya, yani tabiatüstü bir kuvveti kabul etmeyişi idi. Hristiyanlığın dünyayı kurtaracağı inancı karşısında ilmin dünyayı kurtaracağına dair yeni bir iman doğdu; hattâ ondokuzuncu yüzyıl filozof-sosyologlarından biri, Auguste Comte, pozitivist bir dinin esaslarını kurmaya çalıştı. Ona göre, sosyal tekâmülün en son safhası pozitivist cemiyetin doğuşuydu, yani bütün cemiyetler teolojik ve metafizik safhadan geçtikten sonra pozitivist bir zihniyete ulaşacaklardı. Geçen yüzyıllarda hakim düşünce tipi teolojik olduğu için, cemiyette de din adamları hâkim bulunuyordu; ilmin hâkim olduğu bu çağda onların yerine ilim adamları geçmekteydi. Bir cemiyeti bu son tekâmül safhasına ulaştırabilmek için yapılacak bütün iş bir entellektüel reformdan ibaretti. İnsanlara müsbet ilim aşılmalı, onların kafalarından teolojik ve metafizik düşünciyi çıkarmalıydı.

Comte bu düşüncelerinin gerçekleşmesi için verdiği programda ideal cemiyetin şehir plânlarına kadar bütün teferruatı göstermekle beraber, pozitivist zihniyeti yerleştirmek üzere kullanılacak vasıtalar hakkında bilgi vermiyor. Mamafih, kendisi esas itibariyle devrimci bir tip değildir, herşeyin sulh ve sükûnet içinde, hürriyet içinde olmasını is-

ter. Zaten ona göre bu tekâmül tarihî bir kaderdir, nasıl olsa olacaktır.

Comte'un hemen arkasından gelen ve daha çok onun düşüncelerini takip eden Durkheim da günümüz (ondokuzuncu yüzyıl sonu, yirminci yüzyıl başı) cemiyetinin rasyonalist düşünce safhasına gelmiş olduğunu söylüyordu. İnsan düşüncesinin başlangıçtan beri muayyen bir gelişme takip ederek geldiğini iddia etti; bu gelişmeyi görebilmek için bütün ilimlere ve sanatlara kaynak teşkil eden dindeki tekâmülü incelemek gerektiğini söyledi. Fakat dinin de dayandığı bir kaynak vardı ki, insan düşüncesinin mantıkî kategorileri bile bu kaynağa irca edilebilirdi: Cemiyet. İlmî düşünce Tanrı kavramını hiç değilse metodolojik bakımdan saded dışı bıraktığına göre, bugün artık Tanrı ile cemiyet arasında bir tercih yapmak zorunda idik. Durkheim tabiatıyla cemiyete tapınacak olanların safında yer alıyordu.

Comte ve Durkheim'ı geçen yüzyıl batı düşüncesinde dine karşı takınılan tavır bakımından en tesirli iki örnek diye alıyoruz. Hakikaten bu iki sosyolog-filozofun görüşleri yüzündendir ki, gerek batılı, gerekse batı taraflısı münevverlerin pek çoğunda şu fikir hâkim olmuştur: 1) Din artık devrini tamamlamış bir sosyal müessesedir; modern cemiyetin esas vasfı klâsik dinlerin tesirinden çıkarak rasyonel düşünceyi hâkim kılmasıdır; 2) Modern cemiyetin ahlâkı dine değil ilme dayanacaktır.

Gerek Comte'un gerekse Durkheim'ın asıl gayesi artık hıristiyanlığın -veya herhangi bir geleneksel dinin- beslemekten âciz kaldığı sosyal ahlâk için tatminkâr bir kaynak bulmaktı. Muhakkak ki ikisi de kendi düşüncelerinin modernleşme çabası içindeki memleketler için bir çeşit kalkınma programı teşkil edeceğini hiç düşünmemişlerdi. Fakat Avrupa'ya dönerek onu model almak isteyenler ister-istemez orada yaygın olan felsefî ve sosyolojik görüşleri de modern Avrupa'nın temel vasıflarından saydılar. Gariptir ki August Comte o devrin Türkiye'sini kendisi için hür bir atmosfer olarak görürken, Türkiye'de hürriyetsizlikten şikâyet eden ve Paris'e kaçan Jön Türkler orada pozitiviz-

min avamî (vulgaire) bir çeşidi ile beslenmişler ve bu fikirlerin Türkiye'yi kurtaracağını sanmışlardı. Ahmet Rıza ve arkadaşlarının "isbatiye mesleği" dedikleri pozitivizm Türkiye'de fikir sahasında gayet kısır kaldı, fakat münevverlerin siyasî ve sosyal değişme karşısındaki tavırlarında önemli bir unsur teşkil etti. Sonradan İttihat ve Terakki fırkasını kurarak siyasî bir grup haline gelen Jön Türkler'in fikirleri bu defa ikinci bir kaynaktan daha beslenmeye başladı: Ziya Gökalp'ın temsil ettiği Durkheim sosyolojisi. Durkheim yeni bir din kurmuş değildi, hattâ dine karşı saygılı idi, fakat o da pozitivist düşüncenin din yerine geçeceğine inanıyordu. Böylece Batıcı Türk münevverlerinin gözünde ilmî ve teknolojik gelişme ile pozitivizmin ilim ve ahlâk telâkkisi birbirinin tamamlayıcısı gibi görülmeye başladı.

Comte'un ve Durkheim'ın din hakkındaki görüşlerinin tenkidi bizi burada ilgilendirmiyor, herhangi bir sosyoloji ders kitabında *-bizdekilerde değil-* bu tenkidleri bulabilirsiniz. Sadece şu kadarını söyleyelim ki, her iki görüş de ilmî teori olmaktan ziyade birer tarihî kehanet doktrindir ve bu yüzden sadece sosyoloji tarihi içinde bir yerleri vardır. Ancak, bu iki parlak mütefekkirin durumları bize din konusunda iki önemli gerçeği göstermektedir: 1) Din sosyal müesseselerin en köklü ve üniversal olanıdır; 2) Dinde cevabı aranan sorular veya tatmini istenilen ihtiyaçlar o kadar üniverseldir ki, biz bu ihtiyaçları değil, belki onların tatmin şeklini değiştirebiliriz. Nitekim geleneksel dinlerle tatmin olmayan ve bunların modern insanı doydurmayacağını düşünen Comte, eski dinlerin yerine rasyonalist bir din koymaya çalışmış, Durkheim ise ahlâkî çöküntüden kurtulmak için sosyal kıymetler üzerinde ittifak edilmesini teklif etmiş, büyük çoğunluğu dinî olan kıymetlerin zorunlu olduğuna kanaat getirerek muhafazakâr bir tavır takınmıştır. Nitekim din yerine başka sistem teklif edenlerin hepsi de getirdikleri sisteme din adını vermemekle beraber, onlara yine dinî bir mahiyet vermişler, din gibi inanmışlardır. İşte geçen yüzyılda ve bu yüzyılın başlarında ilim din haline, yani bir iman sistemi haline getiriliyordu. Comte ilmin dünyayı sefaletten ve barbar-

lıktan kurtaracağına, insanların sarsılan dinî inançları yüzünden tatminsiz kalan manevî açlığına da cevap vereceğine inanıyordu. Sonraki tarihlerde onun rasyonalist dediği cemiyetler barbarlığın en müthiş örneklerini verdiler, iki dünya harbi açlığı ve sefaleti son haddine çıkardı, manevî kıymetlerin çözülmesi sonunda Durkheim'ın *sosyal çözülme* (anomie) dediği hal bir salgın gibi yayıldı. Yıkılan manevî birliği yeniden kurmak üzere iki din doğdu: Faşizm ve Komünizm.

Faşizm ve komünizm ile din arasındaki mücadeleyi görenler, bunların birbirine rakip olduklarını kolayca anlıyorlar, ama birer bilgi ve ahlâk sistemi olmak bakımından bu materyalist doktrinlerle din arasında fark bulunmadığını göremiyorlar. Herşeyden önce, bunların hepsi de mutlak hakikat diye bakılan ve ilmî bakımdan tahkikine imkân bulunmayan postülalara dayanır. Meselâ insanların bir gün ilâhî mahkemede hesap vereceklerine inanmakla, insanlığın birgün komünist bir cemiyet halinde birleşeceğine inanmak arasında ilim mantığı bakımından fark yoktur; her iki iddia da doğruluğu veya yanlışlığı araştırılamayan birer inançtır. Aynı şekilde, sosyal hâdiselerin ilâhî iradeye bağlı olduğu inancı ile bunların iktisadî münasebetlere veya fizikî kuvvetler arasındaki münasebetlere dayandığı inancı da aynı kategoriye girer. Hristiyanlığa göre insan bu dünyada vakiyle cennette iken işlediği günahın kefareti çekmektedir, imtihanı başarı ile verince yine cennete dönecektir; marksizme göre de insan cemiyetinin başlangıcında komünizm vardı, birçok ıztırıplı istihalelerden sonra insanlar yine ebediyen sürüp gidecek bir komünizme kavuşacaklardır. Faşizm de insanlığın bir kadere bağlı olduğunu iddia etmek bakımından hem komünizme, hem de dine benzer. Ahlâk sistemi olarak da bu tarihî kehânet doktrinleri, din gibi, kaderin icaplarına uymayı esas tutarlar.

Dinde otoritenin kaynağı vahiy yoluyla kendini bildiren Tanrı'dır, yani tabiat-üstü bir varlıktır. Komünizm'in ve Faşizm'in teolojik sistemlerle asıl farkı buradan doğmaktadır. Mamafih bu dünya dinleri de irrasyonel oldukları için Tanrı

yerine geçecek birşeye ihtiyaç duymuşlar ve bunu bulmuşlardır da. Dinde Tanrı nasıl mutlak hakikatin sahibi, hem sevilen, hem çekinilen bir kudret ise Almanya'da Hitler, Rusya'da da Stalin aynı mertebeye çıkarılmıştı. Rusya'da şahısların putlaştırılması politikasından daha yeni vazgeçiliyor. Eğer Stalin artık mutlak doğru veya mutlak iyi diye görülmüyorsa veya onun yerine bir başka ilâh konmamışsa, bunun bir sebebi de komünizmin Rusya'da ateşini kaybetmesidir. Nitekim komünizm tecrübesinin henüz içinde bulunan Çin'de Mao hâlâ bir puttur.

Bunları anlatmaktan maksadımız ne komünizmle bir tutarak dini kötölemek, ne de dinle bir tutarak komünizmi övmek veya yermektir. Görülüyor ki, insanlar dinden ayrılıp başka bir sisteme geçmiyorlar, bir dinden başka bir dine geçiyorlar. Din duygusu hiçbir zaman ölmüyor. Mevcut bir dinin yerine geçmek üzere ortaya atılan her sistem yine bir dinî sistem oluyor. Son yüzyılın siyasî ve sosyal doktrinleri din adı altında ortaya çıksalar, çok kimsenin anlamadan hayran kaldığı ilmin maskesini takmasalar herhalde fazla taraftar bulamazlardı.

Bu anlattıklarımız çerçevesinde pozitivist bir din reformcusunun veya devrimcinin durumunu nasıl değerlendirebiliriz? "Müsbet ilim" ve "rasyonel düşünce" gibi sloganlarla geleneksel dinlerin geçersizliğini iddia edenler acaba bütün insanların kabul edebilecekleri kadar açık-seçik ve kesin bir hakikat sistemi mi bulmuşlardır? Yeni bir inanç sistemini bize benimsetmek için dayandıkları otorite nedir?

Geleneksel dinlerin yerine yeni bir sistem teklif edenler hakikatte o dinler kadar doğru veya onlar kadar yanlış, fakat herhalde onlar gibi irrasyonel bir yeni dinin peygamberi durumundadırlar. İnsanların bugüne kadar hakikate yaklaşmak üzere geliştirdikleri en objektif ve universal sistem ilimdir, fakat ilim ne din gibi irrasyonel konularla uğraşır, ne de ilim adamları peygamberlik iddia ederler. İlim doğruluğu veya yanlışlığı araştırılabilen hipotezlerle meşgul olur, böyle bir isbat veya red konusu olmayan inançlarla değil. İlim adamları arasında dinsiz olanların da dindar olanla-

rın da bulunuşu gösteriyor ki, ilim insana belli bir inanç sistemi verecek mahiyette değildir. Bir ilim adamının Tanrı'ya ne inanması, ne de inanmaması ilmin bir gereğidir. Filânca âlimin dindarlığı Tanrı'nın varlığını isbat etmeyeceği gibi, bir başkasının inanmaması da onun yokluğunu isbat etmez. Şu halde "müsbet ilim" sloganiyle dine karşı çıkan devrimci ile ilmin kutsal kitaplardan çıktığını söyleyen bir kimsenin muhakemeleri aynı seviyededir ve ikisi de yanlış düşündürmektedir. Ancak, bu iki düşünce ilim mantığı bakımından aynı olmakla beraber pratikte çok büyük farklar doğurmaktadır; zira atom fiziğinin Kur'an'dan veya İncil'den çıktığını söyleyen dindar iki sistemi -din ve ilim- kendi kafasında bir tuttuğu için ilmî düşünceye engel olmadığı halde, Tanrı yerine maddî kuvvetleri koymaya çalışan bir devrimci, milyonlarca insanın hürriyet ve saadetine zorla müdahale etmektedir. Devrimcinin burada yaptığı iş bir hristiyanın bir müslümanı zorla tanassur ettirmesi veya bir müslümanın bir hristiyanı zorla ihtida ettirmesi gibidir.

Buraya kadar dini sırf bir bilgi sistemi olarak ele alınca düşünülen hatâlara işaret ettik. Bir de dinin sosyal hayattaki yerini ve önemini bilmemek yüzünden düşülen hatâlar var ki, önümüzdeki yazıda bunları göstermeye çalışacağız.

-II-

İngiliz filozofu B. Russel bir tarihte tevkif edilerek hapishaneye gönderilir. Hatıralarında anlattığına göre, başgardıyan yeni gelen bu mahkûmun hüviyetini tesbit ettikten sonra "*Hangi dindensin?*" diye sorar. Filozof, "*Ben agnostikim*" deyince gardıyan şu karşılığı verir: "*Pekâlâ, nasıl olsa bütün dinler aynı kapıya çıkar.*"

İnsanlık tarihi içinde dinin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını, hattâ nasıl geliştiğini bilmiyoruz. Bildiğimiz şu ki, insan kültürünün en eski örnekleri dinin cemiyet kadar eski olduğunu gösteriyor. Yakın zamanlara kadar dinlerin de medeniyetle veya cemiyetin sosyal organizasyonu ile birlikte gelişip değiştiği kabul edilirdi. Hiç şüphesiz, bir sosyal müessese olan din, cemiyetin bütününe uygun bir bünyeye sahip olmaktadır, fakat bu münasebetin sanıldığı kadar kesin veya tek taraflı olmadığı anlaşılmıştır. Sosyal organizasyon bakımından daha ileri sandığımız bir cemiyette çok tanrılı bir din hüküm sürerken, daha ipdidaî bir cemiyette tek tanrı inancı görülebilmektedir. Âhiret inancı için de aynı şey söylenebilir.

Dinin geçmişi insanlık tarihi kadar eski olduğuna göre, geleceği de yine insanlık kadar uzun ömürlü olacağı benziyor. İnsanların gelecekte dinî inançlarını terketmeleri için görünürde hiçbir sebep mevcut değildir. Aksine, yeryüzünde insan cemiyeti bulundukça dinin de bulunacağı anlaşıyor. Artık sosyoloğu ilgilendiren mesele dinin kalıp kalmayacağı değil, dinin umumî hayat üzerindeki tesirlerinin han-

gi hal ve şartlarda azalacağı veya çoğalacağıdır. Zaman geçtikçe bu tesirlerin çok azalacağını da şimdiden söyleyemeyiz. İnsanların daha sonraki tarihlerde dine daha uzak kalmaları kadar daha dindar olmaları da mümkündür.

Dinlerin bazan hürriyet ve kardeşlik duygularını geliştiren barışçı bir atmosfer yarattığı, bazan da zulüm ve dehşet vasıtası olarak kullanıldığı görülmüştür. Putperest Roma ilk hristiyanlara karşı çok zalim davranıyordu. Roma yıkılınca bu zulüm sona erdi; fakat bir zaman sonra hristiyanlar dünyevî kudreti ele geçirerek çok sıkı, müsamahasız bir rejim tatbik etmeye başladılar. Protestanlar Katolik Kilisesi'ne karşı çıkınca tıpkı ilk hristiyanlar gibi her türlü zulüm ve işkenceyi gördüler. Bu şiddet karşısında hürriyet ve adalet isteyen protestanların sonradan aynı idealleri devam ettirdiği söylenemez. İki dünya harbi arasındaki Avrupa buhranı hristiyanlığın karşısına yeni birer din olarak nazizmi ve komünizmi çıkardı. Son yıllarda ise Kuzey Avrupa memleketlerinde ve Amerika'da revaç bulan hippilik, hristiyanlığın artık tatmin edemediği söylenen genç insanlar için yeni bir kıymet sistemi olmak iddiasıyla ortaya çıkmış, harbi protesto etmeyen kiliseye karşı barış ve kardeşliği temsil etmek istemişti.

Bu hâdiseleri burada saymamızın sebebi, hoşnutsuzluk yaratması halinde bir dinin ortadan kalkmadığını, ancak yerini bir başka dine terkettiğini veya karşısına rakip dinlerin çıktığını göstermektir. İnsanın bütün kâinata nisbetle karınca kadar bir plânet üzerinde mikroskobik bir varlık olduğunu söyleyenler, yahut ölümle birlikte herşeyin sona erdiğini iddia edenler pek taraftar bulamıyorlar; çünkü insanlar ancak bu kâinat veya dünya içinde manâlı bir yer işgal ettiklerine inanınca tatmin oluyorlar. Bir dinin cenneti ancak başka bir dinin cenneti ile yer değiştiriyor, sınıfsız bir cemiyet hayali bile kuvvetini buradan alıyor. Kendi mahiyetimiz ve mevcudiyetimiz hakkında vazih bir kanaate sahip olmak ve ebedî saadete kavuşmak arzusu insanlarda o kadar derin ve yaygındır ki, bu yüzden bazı kimseler dinin bu arzu ve ihtiyaçtan doğduğunu, tıpkı toprağı ekmek veya su deposu yap-

mak gibi "*icad edildiği*"ni söylemişlerdir. Tanrı, ebedî hayat, insanın bütün yaratılmışlara üstün olması gibi inançlar, isbatı yahut çürütülmesi imkânsız şeylerdir. Materyalist bir devrimciyi ve ateisti hayrete düşüren nokta da budur. İnsanlar niçin elle tutulup gözle görülmeyen şeylere inanıyorlar, hattâ bu uğurda kan ve can veriyorlar?

Dinin sosyal bakımdan en önemli fonksiyonu ve belki devamlı varlığının en büyük sebebi, materyalist devrimcinin akıl erdiremediği bu noktada bulunmaktadır. İnsanları bir arada tutan şey, bazı manevî normlara, yâni ahlâk standartlarına ortak olarak inanmalarıdır. Bu manevî inançlar olmandan cemiyet hayatı olmaz. Halbuki ahlâk normları elle tutulup gözle görülmeyen, sadece inanılan şeylerdir. Meselâ tabiatта eşitlik yoktur, eşitlik insanlara ait bir idealdir, bir sosyal ahlâk ölçüsüdür. İşte bu ahlâk ölçülerinin, kaidelerinin en büyük kaynağı dindir. Cemiyette böyle bir nizam olmasaydı o zaman devrimcilerin en yüksek kanun dedikleri "*doğa kanunu*" hüküm sürerdi, yani kuvvetli olan zayıfı ezip giderdi. Bu hakikat gözönünde tutulunca, diktatörlerin dinden ve dindarlardan niçin hoşlanmadıkları daha iyi anlaşılır. Dine inananlar kendilerinin üstünde Tanrı'dan başka kuvvet görmezler, kendini Tanrılaştırmaya kalkanların karşısına ilk çıkacak olan dindir. Nitekim Nazi Almanya'sında üniversite ve basın ağzını açmadığı halde, hak ve hürriyetlerin müdafaasını tek başına kilise yapmıştı. Toplama kamplarında üniversite profesörü veya gazeteciye rastlanmıyordu ama, katolik ve protestan din adamları pek çoktu. Sovyetler Birliği'nde hâlâ dinle mücadele görevi yapmak üzere kurulmuş ateizm cemiyetleri vardır. Bu cemiyet mensupları memleketin her tarafında dinî mahiyette herhangi bir fikir veya hareket (meselâ müslümanların sünnet olması) tesbit ettikleri takdirde derhal hükümete bildirir ve tedbir aldırırlar.

Dinin yerini tutmak üzere şimdiye kadar teklif edilen sistemlerden en kuvvetlisi ve belki de dinin eskiye nisbetle zayıf duruma düşmesinin başlıca sebebi ilim olmuştur. İlim, herşeyden önce dinlerin birçok sahalarda bilgi olarak ileri

sürdükleri iddiaların (dünyanın ve canlıların yaradılışı, ilh.) hakikate uymadığını göstermiştir. Belki de ilmin bu meydan okuyuşu yüzündendir ki, artık kutsal kitaplardaki birçok konular tamamen sembolik manâda yorumlanıyor. Dünyada birçok dinler vardır ve bunların çoğu aynı konularda zıt şeyler söylemektedir; bütün bunların aynı zamanda doğru olmasına imkân yoktur. Fakat dünyada herkes modern üniversitelerde okutulsa, hattâ bunlara devamlı din düşmanlığı aşılsansa yine de dinden vazgeçileceğini söyleyemeyiz. Tarih-te birçok cemiyetlerin ilimsiz yaşadıkları görülmüştür, ama hiçbirinin dinsiz yaşadığı görülmemiştir.

Sovyetler Birliği'nde cemiyetin bütününden tecrid edilerek dinsiz yetiştirilen bir cemaat, eski dinini unutmuş fakat bu defa putlara tapmaya başlamıştır. Son on yıl içinde batı memleketlerinde görülen bazı cereyanlar da insanların tahsil gördükçe dinden uzaklaştığını değil, fakat mevcut bir dinden tatmin olmayarak başka birini aradıklarını gösteriyor. Bilindiği gibi, bugün hippilik dediğimiz hareket, başlangıçta cemiyetin materyalist değerlerine ve bu değerlerle artık uzlaşmış bulunan hristiyan kilisesine karşı ciddî bir protesto hareketi olarak ortaya çıkmıştı. Bu hareketi başlatanların hemen hepsi de Amerika'nın tanınmış üniversitelerinde talebe veya hoca olan kimselerdi. Bunlar bir taraftan ilk hristiyanların hayatlarına yakın ilgi duyarken, bir taraftan da doğudaki dinleri tetkik ediyorlar, onlarda kendilerini tatmin edecek birşeyler bulmaya çalışıyorlardı. Bunlardan bir grup, Kaliforniya'da yeni bir din ve mabet kurdular. Bu din Hristiyanlık, Budizm, Konfüçyanizm ve Müslümanlığa ait birtakım unsurları birleştiriyordu. Şimdi bu mabedin faaliyete devam edip etmediğini bilmiyoruz, devam etse bile pek gelişmiş olacağı düşünülemez. Ama şurası muhakkak ki, insanlar dünyanın değişen kıymetlerine karşı değişmeyen esaslar arıyorlar, bir bitki gibi doğum ile ölüm arasında sıkışıp kalmaktan kurtularak ebedî olmak istiyorlar. Tabiatın kör kuvvetlerine karşı hak ve adalet getiren bir nizam istiyorlar. Bunlar ise dinden başka bir yerde bulunamıyor.

Bazı kimseler ilmin ilerlemesiyle birlikte dinin eski

kudretinde bir azalma olduğunu görünce, bu hareketin devam edeceğini ve birgün ilmin açıklayamayacağı hiçbir konu kalmayacağını sanıyorlar. Onlara göre dinin şimdiki kuvveti ilmin yeteri kadar ilerlemeyişi yüzündendir; ilim henüz bazı konuları aydınlatmış değildir, bu yüzden o konularda söz sahibi oluyor. Dikkat ederseniz, bu iddialar hep ilmin içinde değil, dışında, âdeta bir seyirci durumunda olan kimselerden geliyor. Hiçbir ilim adamı birgün dine ait bütün konuların ilim tarafından izah edileceğini söylemiyor. İlim duyu organlarımızla kavrayabileceğimiz bilgilerin, din ise sezgi veya vahiy yoluyla edinilen bilgilerin kaynağıdır. Şu halde ilim dine ait bilgileri kendisine konu edinirse ilim olmaktan çıkar. Aynı şeyi din için de söyleyebiliriz. Bir dinin yerine başka bir sistem getirmek isteyenlerin, yine bir din getirmelerinin asıl sebebi işte budur. Felsefi düşünceleri yüzünden hristiyanlar tarafından hep hor görülmüş, nihayet bir kitap yazarak niçin hristiyan olmadığını anlatmış bulunan Bertrand Russell şöyle diyor: "*Tanrı, ölümsüzlük ve hür irade doktrinlerini ilimle isbat etmek de, çürütmek de imkânsızdır.*"

Dinlerin zamanla ortadan kalkacağına dair inancın bir dayanağı da sosyolojik tarih doktrinleridir. Bu doktrinler tarihin belli bir çizgi (veya devreler) takip ettiğini, insanlığın bundan sonraki hayatının şimdiden pekâlâ kestirilebileceğini söylerler. Bu dogmatik tarih anlayışının sadece bazı tarihçi mütefekkirler veya doktrinci sosyologlar değil, umumiyetle münevverler arasında da derin tesirleri olmuş bulunuyor. Bilhassa 19'uncu yüzyıl sonunda ilim ve teknolojinin sür'atle inkişafı karşısında insanlığın devamlı bir "*terakkî*" hali yaşadığını sananlar, Avrupa medeniyetinin belirli bir dönem içindeki manzarasını üniversal bir hâdise olarak görmüşlerdir. Onlara göre din devri (Comte'un teolojik ve metafizik devirleri) geçmiş, sıra pozitif ilme gelmiştir. Artık insanlar bütün hayatlarını ilme göre düzenleyeceklerdir. Bu gidişte geriye dönüş bahis konusu olmayacağı için, artık eskiden olduğu gibi dine kıymet verilmesi de imkânsızdır. Din yeni hayatla uzlaştığı ölçüde devam edecek, fakat sonunda mutlaka silinecektir. İşte ilericilik denen tutumun dayandığı görüş budur.

Yukarıda özetlediğimiz fikirlerin hepsi de yanlıştır. Herşeyden önce, insanlık tarihinin cereyanı hakkında kanunlar bulmaya çalışmak ve bunlara dayanarak geleceğe ait kehanetlerde bulunmak, ilimle bağdaşacak bir iş değildir. İnsanlık tarihi, tıpkı canlıların tekâmülü gibi, başlangıçtan bugüne devamlı bir hâdise olarak alınır, başka bir yer ve zamanda eşine rastlanmayan (unique) bir hâdisedir. Halbuki böyle tek örnekli hâdiselerden hiçbir kanun ve dolayısıyla hiçbir tahmin çıkarılamaz. İkincisi, medeniyet dediğimiz şey, belli bir mekânda zamanla görülen bir sürekli değişme manâsına gelmez. Medeniyet tabiri, çeşitli zaman ve mekânlardan toplanmış ve bizzat araştırmacı tarafından sıraya konmuş farklılaşmalara verilen isimdir. Aksi halde eski Mısır ve Yunan medeniyetleri ile sonraki Mısır ve Yunan cemiyetlerinin durumunu, nasıl izah edebiliriz?

Tarihin akış yönü, terâkki, dünyanın gidişi gibi tabirlerin hiçbir ilmî muhtevası yoktur. Meselâ ilerlemenin (terâkki) manâsı maddî konforu, ahlâkî münasebetlerde herkes için tatminkâr bir gelişmeyi, yahut her ikisini birden ihtiva edebilir. İlerlemenin kıymet hükmü oluşu bir yana, bu saydığımız muhtevalar bakımından zamanın veya ilmin ilerlemesiyle herhangi bir ilerleme olduğunu söylemek pek güçtür. Dünya bugün eskisinden çok büyük felâketlerin tehdidi altındadır, teknolojinin en ileri olduğu yerlerde sadece manevî huzur değil, maddî rahatlık (çevre kirlenmesi, sıhate elverişsiz meskenler, gürültü ilh. yüzünden) da kaybolmuştur. Eğer ilericilerin yaptığı gibi ilim ile din arasında saçma bir mukayeseye kalksaydık, netice hiç de onların lehinde çıkmazdı. Fakat böyle bir mukayese manâsızdır. İlmin bütün hayatı tehdid eden tehlikeler doğurmuş olması, huzur ve sükûnu ortadan kaldırması, onun mutlaka kötü olduğunu göstermez. İlme borçlu olduğumuz şeyler de sayılamayacak kadar çoktur. Aynı şekilde, dinlerin insanlar arasında ayrılık ve çatışma konusu oluşu da, onların zararlı olduklarını göstermez, çünkü çatışma kadar barış ve huzuru da dinlere borçluyuz.

İçî boş kavramlar uydurarak bunlara göre ilmi veya di-

ni mahkûm etmek, ancak pek sathî düşünceli insanların işi olabilir. Dinin cemiyete uyduğu derecede yaşayacağı iddiasına gelince, bu söz de bize muhtevassız görünüyor. Cemiyet dediğimiz şey nedir ki, din ona uyacaktır? Din dünyadan Merih seyyaresine giden bir insan veya oradan bize gelen bir feza yaratığı mıdır? Cemiyet dinden, milliyetten, maddî kültürden, kısacası sosyal kıymetlerden ve bunlara ait müesseselerden ayrı bir varlık mıdır? Bu yüzden yukarıdaki iddia, "*Cemiyet dine uyduğu derecede yaşar*" demek kadar manâsız olmaktadır. Cemiyet, birbiriyle karşılıklı bağlantı ve intibak halinde bulunan sistemlerin meydana getirdiği bütüne verdiğimiz umumî bir isimdir. Mamafih, yukarıdaki iddianın sahipleri şunu düşünmüş olabilirler: Yaşadığımız hayat birçok değişmelere uğruyor, halbuki din kaideleri değişmez olarak kabul edilen veya pek az değişen şeylerdir. Bu durumda insanlar ya dini maddî hayatın akışına uyduracaklar, yahut dini bırakacaklardır. Neden? Çünkü başka şekilde hayatın devamına imkân yoktur.

Bu son iddiada nebatî (bitkisel) bir hayat görüşü ağır basmakla beraber, yine de ciddiye alınacak bir taraf bulunuyor. Batı dünyasında insanlar geçen yüzyıldanberi dinin manevî değerlerini maddî değerlere feda eder görünüyorlar. Bazı memleketlerde -meselâ Amerika'da- inanan insan sayısı ve kiliseye devam miktarında hiçbir azalma görülmemekle beraber, dinin dünya görüşü üzerindeki tesiri hayli azalmıştır. Fakat bu vakıya bakarak hemen bir gelişme kanunu çıkarmak abes olur. Batı memleketlerinde insanların daha dindar olmayacaklarını nasıl isbat edebiliriz? Kaldı ki böyle bir iddia, manevî değerlerin ancak maddî münasebetler çerçevesinde doğup geliştiğini söyleyen yanlış bir doktrine, yani Marksizm'e inanmak manâsına gelir. Sosyal ilimlerin henüz gelişmemiş olduğu bir devirde de, buna benzer bir şekilde, kültür değişmelerinin hep teknolojik değerlerden manevî kıymetlere doğru bir istikamet takip ettiği sanılırdı. Halbuki meselâ Habeşistan hristiyan Avrupa ile aynı dinde olduğu halde teknolojik bakımdan iptidaî bir seviyededir. Vaktiyle bazı Afrikalı kabileler müslümanlığı kabul

ettikleri halde İslâmın o devirde en ileri olan teknolojik kıymetlerine tamamen yabancı kalmışlardı. Nitekim bugünkü Türk münevverleri arasında da Batı'nın teknik kıymetlerini daha çok muhafazakârlar, hayat tarzını ise ilerici veya devrimciler benimsemiş bulunuyorlar.

Din ile umumî hayat arasında hiç ihtilâf olmaz mı? Elbette olur. Cemiyetin diğer sektörleri arasında zaman zaman nasıl ihtilâflar çıkıyorsa, bunlardan biri olan din de diğer sektörlerle ihtilâfa girebilir. Dinde de, diğer sosyal organizasyonlarda olduğu gibi, kendini yenileme ve geliştirme hususiyeti vardır. Din bu uyumsuzluklarda intibakı daima karşı taraftan beklemez veya kendisi uymak zorunda kalabilir. Zaten sosyal ihtilâflarda çözüm genellikle uyuma tarzında olmaktadır. Meselâ Türkiye'de sınaî kalkınma arzusu çok yaygın ve kuvvetli olduğu halde, cemiyetin siyasî organizasyonu (tek partili ve devletçi bir idare) buna müsait değildi. Neticede siyasî organizasyon değişmekle beraber eski siyasî ve idarî kadrolar da kendi sistemlerinin bir kısmını yeni kadrolara kabul ettirdiler.

Bazan dinî bir kıymet dolayısıyla iktisadî organizasyonda ayarlama olabilir: İftar vakti paydos yapılması, hristiyanların pazar günü çalışmamaları, dinî bayramların resmî tatil sayılması gibi. Bazan da dinin yeni durumlara intibak etmek üzere farklı bir yorum getirdiği haller oluyor. Askerin kış günü abdest alırken ayaklarını yıkayıp hasta olmasını önlemek üzere mest giyme usulünün (Şeyhülislâm Ebussuud Efendi tarafından) konması buna örnektir. Son zamanlarda iktisadî kalkınmanın zarureti olarak görülen banka kredisi ve faiz karşısında da eskiye nisbetle daha yumuşak bir tavır görülmektedir. Bu misalleri daha çoğaltabiliriz.

Yukarıdaki iddia ve ona bağlı olarak verdiğimiz örnekler bizi yeni ve Türkiye bakımından pek önemli bir meseleye götürüyor. Dinin umumî hayat içindeki yeri kimler tarafından ve nasıl tayin edilebilir? Bir kelime ile, laiklik denilen prensibin manâsı nedir ve bu prensip Türkiye'de nasıl işlemektedir? Gelecek makalemizde bu konuyu ele alacağız.

-III-

Ondokuzuncu yüzyılda ilmi din yerine koymak veya ilmî bir din kurmak yolundaki gayretlerin boşa çıktığını gördük. Mamafih, ilim veya modernizm iddialarıyla dinin dogmalarını çürütmeye veya dine nizam vermeye çalışanlara sık sık rastlıyoruz. Bunların gayretleri bilgi kıtlığından ileri gelmiyorsa, o zaman şahsiyet kusurlarına bağlı, hissî birer reaksiyon olarak görülmelidir. Şahsiyet kusurları ruh hekimini veya psikoloğu ilgilendiren bir tedavi meselesi olduğu için, biz şimdi onlarla uğraşmayacağız. Acaba, yanlış veya eksik bilgi yüzünden bazan din düşmanlığı yapan ve bazan da dini düzeltmeye (!) çalışan şahısların hatâları nerededir, bunların iddiaları bir kıymet taşır mı?

Bazan dinî dogmaların objektif bilgi dediğimiz şeye aykırı olması pek mümkündür ve bu aykırılık apaçık görülebilir. Fakat filanca dogmanın ilme uymadığını söylemekle âdeta büyük bir keşif yaptığını sananlar, dini yine bir ilmî teori gibi ele almak hatâsı içindedirler. Din bir ahlâk sistemidir, tabiatın kör kuvvetlerine değil de, sosyal kıymetlere öncelik verir. Bu yüzden dinde meselâ biyolojik tekâmüle ait bilgilere değil, Âdem ve Havva istiaresine rastlarsınız. Bu istiare insan organizmasının nasıl meydana geldiğini değil, insanın dünyadaki yerini ve önemini bildirir. İnsanlar bir tek Tanrı tarafından yaratılmış olan aynı ana-babanın çocuklarıdır. İşte evrensel eşitlik ve kardeşlik prensibi. Bu yüzdendir ki, biyolojik tekâmüle inanan ve hattâ bu sahada ilmî buluşları olan bir insan pekâlâ dindar olabilir.

Dine karşı takınılan menfî tavırlardan birincisi, dini ilimle karıştıran böyle bir bilgi hâtasından doğmaktadır. Bu menfî tavrın ikinci büyük kaynağı ise çok defa reformcu adı verilen ve kendilerini insanlara akıl hocası olarak gönderilmiş zanneden kişilerin bilgisizliğidir. Reformculuk bilhassa geri kalmış memleket münevverlerinin bir hastalığı olduğu için, bu tiplere bizde çok rastlanıyor. Demokrasinin memleketimizde gittikçe kökleşmesi yüzünden artık siyasî iktidarlara din işlerine fazla müdahale edemiyorlar, ama böyle bir müdahalenin hasretini çekenler hâlâ mevcuttur. Bu reformcular hep dinî cemaatin dışında yaşayan, yani din hayatına iştirak etmeksizin bu hayatı kendilerine göre değiştirmek isteyen insanlardır. Kendi dışlarındaki bir cemaatin işini düzeltmeye kalkışmaları belki onların çok iyiliksever insanlar olduğunu gösterir. Fakat ne olursa olsun, bilmedikleri bir işle uğraşmak, onları cemiyette devamlı bir huzursuzluk kaynağı haline getirmekte ve daima başarısız kılmaktadır. Mademki laik bir devlette din hayatı cemiyetin laik müesseselerindeki hayattan ayrıdır, şu halde bunlardan birine ait değişme formülü öbürüne tatbik edilemez. Dinin herşeyden önce kendine mahsus bir otorite sistemi, bir hiyerarşisi vardır ki, bu sistem dünyevî -laik- otoriteden çok farklıdır. Bir dinin mensupları ancak kendi otoritelerinden -din âlimleri, müftüler, tarikat büyükleri, ilh.- gelen sese kulak verirler, bunların dışında yapılan her teklif fuzulî müdahale manâsına gelir. Kaldı ki bizde din reformcusu olmak isteyenlerin dindar oldukları bile pek şüphelidir. İbadet dilinin değişmesini, camilere sıra ve iskemle konmasını, cami içinde musiki icrâ edilmesini isteyenlerin hiçbirisi de -tamamen serbest oldukları halde- böyle bir ibadeti şahsen yapmış değillerdir. Sûreleri Türkçe okuyarak namaz kılan bir reform meraklısına rastlanmamıştır, iskemle üzerinde namaz kılan da yoktur. Bu kimselerin sırf müslümanlara iyilik yapmak maksadıyla böyle akıl verdiklerini kabul etsek bile, çabalarının bir netice vermeyeceğini belirtmeliyiz. Kaldı ki, zamanımızda resmî din görevlileri dahi laik hükûmetin memurları oldukları için, halk nazarında nüfuz kazanamamışlardır.

Laik bir devlette umumî hayatı düzenleyen kaideler dinî hayatı düzenleyen kaidelerden ayrılmıştır; fakat devletin kanunları ile dinin kaideleri umumî hayatı bozacak şekilde birbiriyle çatışamaz. Bizde bu prensip umumiyetle "devletin dine, dinin devlete karışmaması" şeklinde ifade edilegelmiştir. Mamafih, iş burada söylendiği gibi basit ve kolay değildir. Kamu nizamı ile ferdî hürriyetler arasındaki sınır meselesi her zamanın hal ve şartlarına göre yorumlanmakta, objektif bir çözüm tarzı bulunamamaktadır. Modernizm cereyanının ve onunla birlikte maddî münasebetlerin ön plâna geçtiği bir devirde, bilhassa az gelişmiş memleketlerde, din eski nüfuzunu kaybetmiş bulunuyor; binaenaleyh dinin devlete müdahale etmesi imkânsız bir hale gelmiştir. Hele Türkiye gibi ruhban sınıfına, cemaat teşkilâtına ve varlıklı bir kilise teşkilâtına sahip bulunmayan memleketlerde böyle bir müdahale zaten beklenemezdi. Buna karşılık modernizm, ilericilik, devrim gibi tabu haline getirilmiş kavramların temsilcisi olarak ortaya çıkan devlet, din hayatına karışmaya hem çok mütemayıl, hem de imkânları bakımından pek müsait görünmektedir. Uzun zaman Türkiye'de politikacıların büyük bir kısmı ve "ilerici" denilen yazarlar, hükûmeti bir çeşit katolik konseyine benzetmeye çalışmışlardır; ibadetin hangi dilde yapılacağı hükümette münakaşa edilir ve karara bağlanır, din adamlarına verilen lokma hükümet eline geçer ve hükümet bu lokmayı istediği kadar küçültür veya tamamen kesebilir.

Milletvekillerinin seçime ihtiyaç duyulmadan tayin edildiği devirde vatandaşın oyu bahis konusu olmadığı için, politikacılar dine müdahale etmekte kendilerini tamamen serbest görürler, hattâ bunu ileriliğin ve medeniyetin bir gereği sayarlardı, böyle yapmazlarsa bir daha tayin edilemeyeceklerinden korkarlardı. Demokrasi, yani çok partili serbest seçim devrinde, iktidarların eski tutumu pek değişmemiştir, ama partilerin hemen hepsi de vatandaşa hoş görünmek üzere dinî propaganda yapabilmektedir. Politikacılar -ki hükümet de bunlardan ibarettir- dine pekâlâ karışıp onu kullanıyor, yani din istismarı yapmakta mahzur görmüyorlar.

Her hükûmet değişikliğinde Diyanet Başkanı da değişiyor. Bu müdahalelerin laikliğe aykırı olduğu söylendiği zaman, politikacı münevverlerimizin pek çoğu Türkiye'nin geçirmiş olduğu rejim değişikliğini bir çeşit gerekçe olarak ileri sürüyorlar: Türkiye devlet reisinin İslâm dünyasının lideri olduğu ve şeyhülislâmın da kabine üyesi bulunduğu bir rejimden çıkarak cumhuriyet rejimine girmiştir. Bu geçiş sırasında, ister istemez, eski rejimin temeli sayılan veya onunla yakın ilgisi bulunan müesseseler üzerinde köklü tedbirler alınması bir zaruret olmuştur. Bir taraftan vakıfları devletleştirmek, bir taraftan da cemaat teşkilâtı kurulmasına müsaade vermemek suretiyle dinî müesseselerin ve din adamlarının devlet sultası altına alınması işte bu yüzdendir.

Laiklik aleyhtarlarının bu müdafaaları bize pek zayıf görünüyor. Her şeyden önce, ilk hükümetlerin hakikaten bu düşünceden hareket edip etmediklerini iyice bilmiyoruz. İkincisi, bir hareketin zarurî görünmesi o hareketin mutlaka haklı olmasını gerektirmez. Cinayet işleyen bir adama makulü niçin bıçakladığı değil, niçin öldürdüğü sorulur. Soruyu birinci şekilde sorarsanız "Öldürmek için başka vasıta yoktu" diye cevap verebilir. Bu cevap makûldür, ama cinayet fiilinin meşrû olduğunu göstermez. Fakat yukarıdaki yanlış muhakemenin bizce daha önemli bir tarafı var. Ters bir laiklik politikasını haklı çıkarmaya çalışanlar aslında şunu iddia etmiş olmuyorlar mı: Cumhuriyet ile laiklik veya vicdan hürriyeti bir arada gitmez. Rejim cumhuriyet olunca devlet de din işlerine müdahale etmek zorundadır.

Bir cumhuriyetin laik olması pekâlâ mümkündür, olmaması için teorik bir sebep yoktur. Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin resmî bir dini olduğu ve devlet reisi bu dinin lideri olduğu halde, imparatorluk içinde çok geniş bir din hürriyeti vardı, müslüman olmayan azınlıklar hiçbir zaman hürriyetsizlikten şikâyet etmezlerdi.

Böyle iken, laikliği anayasa prensibi haline getiren bir cumhuriyette niçin aynı hürriyet ve güvenlik olmasın? Muhakkak ki kabahat cumhuriyette değil, onu tatbik durumunda bulunanlardadır. Belki bazıları krallık rejimi tatbik eden

İngiltere, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç, Norveç gibi çok ileri batı memleketlerine bakarak cumhuriyetin onlar kadar mükemmel bir rejim olmadığını düşünebilirler. Fakat meselâ Fransa da cumhuriyetle idare edildiği halde orada laiklik vardır; fertlere veya dinî cemaatlara devlet müdahale etmiyor, dinî cemaatlar da devleti kendi dinlerinin iktidarı haline getirmeye çalışmıyorlar.

Türkiye’de laiklik tatbikatının tek taraflı işleminin sebeplerinden birisi de, politikacı münevverlerimizin kendi milletleri hakkında yanlış ve birbirini tutmaz kanaatlara sahip oluşlarıdır. Bir taraftan Türk milletinin ekseriyetle tahsilsiz veya kıt tahsilli olmakla beraber son derece uyanık, açık zihinli, akıllı selim sahibi olduğunu söyleyenler, öbür taraftan bu halka din hürriyeti verildiği takdirde meclise hep mahalle imamlarının veya tarikat şeyhlerinin geleceğini sanıyorlar. Acaba bu korku nereden doğuyor? Niçin bizim politikacılarımız halkın karşısında din adamlarına daima yenileceklerini sanıyorlar? Kendi bilgilerine ve şahsiyetlerine itimad edemedikleri için mi, yoksa kendilerini halka çok uzak, din adamlarını ise çok yakın gördükleri için mi?

Belki de bu korku yüzündendir ki, politikacıların zaman zaman din propagandası yaptıkları da görülüyor. Fakat bu propagandanın neticesi önemsenecek kadar büyük değildir; bir milletvekili adayı seçim konuşmalarında dinî hisleri okşuyor, bir başkası bunu yapmıyorsa, birbirinden hiç de farkı bulunmayan bu iki adamdan birincinin seçilme şansı biraz artmış demektir. İstismarın sebebine gelince, lâiklik aleyhtarları bu konuda asıl sorumlu durumdadırlar. Türkiye’ye çok partili demokrasi girmeden önce laiklik dinin bir vicdan işi olması, hep vicdanda kalarak oradan dışarı çıkmaması manâsına geliyordu. Demokrasi devrinde, halkın reyine ihtiyaç olduğu için, dinî ihtiyaçların karşılanmasına imkân vermeyi vadeden politikacılar çok büyük bir taraftar kitlesi kazandılar. Çekişen siyasî gruplardan biri cami sayısını nüfus ve metrekare nisbetine göre sınırlandıracak ve bu nisbetin dışındaki mabedleri odun veya buğday deposu yapacak kadar laik (!) olunca, öbür tarafın din istismarı yap-

ması kendisine büyük bir kuvvet kazandırabilirdi. Nitekim bu konuda sadece müsamahakâr davranmak, dindarların işine karışmamak bile bir politikacıya büyük seçim şansı kazandırmaktadır.

Din istismarı ancak din hürriyetinin çok sınırlandığı yerlerde bir manâ ifade eder. Bir zamanlar siyasî hürriyetler ve sosyal haklar çok tahdit edildiği için, hürriyet sloganı ile ortaya çıkanlar eski otoriter iktidarı yenmişlerdi. Çok partili demokrasi devrinde artık bir tarafta polis devleti, öbür tarafta hürriyet isteyen mazlumlardan ibaret iki taraf bulunmadığı için, eski hürriyet sloganları kimseye siyasî kazanç sağlamıyor. Din konusunda da böyle bir durum olmuştur. Şimdi solcu partilerin bile dine saygılı göründükleri bir siyasî merhaleye erişildiği için, din propagandası veya istismarı bir silâh olmaktan çıkmıştır. Din müesseselerine karşı yapılan gizli ve açık hücumlar, din hayatına yapılmakta devam eden müdahaleler sona erdiği takdirde, din istismarı tamamen ortadan kalkacaktır.

Din sahasında istek ve ihtiyaçlara uygun bir politika -din adamı yetiştiren okullar açılması, din görevlilerine denk ücret verilmesi ilh.- bazı çevreler tarafından çok defa riyakârlık ve istismarcılık diye görülmektedir. Yakın zamanlarda solcu politikacı veya yazarlar bu konuyu başlıca tenkit vasıtası haline getirmişlerdir. Bunlara göre bir hükümetin din okulu açması halkı sömürmek maksadını taşır, çünkü bu suretle halk çocuklarının din adamı olarak kalıp, başka sahalardan uzak durmalarına yol açılıyor; iktidar mensuplarının kendi çocuklarını, bu mekteplere vermeyişleri de işin içinde samimiyetsizlik bulunduğunu açıkça gösteriyor.

Bu hücum üzerinde bilhassa durmak istiyoruz, çünkü burada bir partinin bir başka partiye üstünlüğü iddiasıyla değil, pek çok Türk münevverinin ve politikacısının kafasında yerleşmiş, çok tehlikeli yanlış bir düşünce örneğiyle karşılaşıyoruz. Demokrasi ile diktatörlük arasındaki en önemli farklardan biri de, demokrasilerde halka ait ihtiyaç ve isteklerin, diktatörlüklerde ise idareci azınlığa ait görüş ve düşüncelerin ön plâna geçirilmesidir. Bizim politikacılarımızın

pek çoğu zannediyorlar ki, bir insanın şahsen inanmadığı şeylere başkaları için müsaade etmesi iki yüzlülük veya istismarcılık demektir. Eğer siz Türk müziğinin kıymetsiz olduğuna inanan bir başbakan iseniz, radyo ve televizyonda sadece batı müziği çaldırırsanız, deri ceketin sıhhi ve medeni olduğuna inanıyorsanız kumaş ceket giymeyi yasak ederseniz, aksi halde rey almak için halkı sömürüyorsunuz demektir. Dine inanmayan bir insan da din okulları açılmasına müsaade ederse oy avcılığı yapmış olur. İşte devrimci adını verdiğimiz zihniyetin katıksız bir örneği. Devrimci kendini herkesin üstünde bir akıl ve bilgiye sahip olarak görür, onun dünyaya geliş sebebi cemiyeti düzeltmek ve insanlara akıl vermektir. Fakat devrimci dine inanmadığı için bu görevin kendisine Tanrı tarafından değil de tarih tarafından verildiğini söyler. Şu halde devrimci bir iktidar, iki yüzlülük ve oy avcılığı yapmamak için dini ortadan kaldırmalı, kendisine muhalefet edenleri dinleyecek yerde onlara hayat hakkı tanımamalıdır. Devrimcilikle demokrasinin bir arada gitmeyişi- nin asıl sebebi bu noktada ortaya çıkıyor.

Devrimcinin burada iki yüzlü diye suçladığı adamları saygı ile karşılamak gerekir, çünkü bu adamlar kendi zevk ve keyiflerini tatmin edecek yerde halkın istek ve ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmaktadırlar. Dine inanıp inanmadıkları halkı ilgilendirmez. Onlardan beklenen bir vazife vardır, bu vazifeyi yerine getirdikleri müddetçe de halkın reyini alırlar. Eğer iktidarda kalmak için milletin tasvibine ve desteğine ihtiyaç duymuyorlarsa o zaman istedikleri gibi hareket ederler, kendilerini beğenmeyen çıkarsa onları da bir vesile ile ortadan kaldırır veya sustururlar. Ama bu keyfi idarenin de bir hududu vardır, çünkü "diktatörler bile zaman zaman balkonda boy göstererek alkışlanmaya ihtiyaç duyarlar."

Hükûmetin din okulları açması ithamına gelince, İmam-Hatip Okulları halkın parasıyla halk tarafından yaptırılmakta, hükûmet bunlara sadece öğretmen göndermektedir. Eskiden hükûmetler Köy Enstitüsü denen köy öğretmen okullarına ait talebe kontenjanının üçte ikisini köylü

çocuklarından doldurmak suretiyle bu çocukları ömür boyu köyde kalmaya mahkûm ediyorlardı. Halbuki İmam-Hatip Okullarında böyle bir kontenjan meselesi yoktur, hükümet tarafından teşvik de bahis konusu değildir. Bugün üniversitelerin birçok fakültelerinde en başarılı talebeler İmam-Hatip Okullarından mezun olduktan sonra lise imtihanı vererek üniversiteye girenlerdir. Din terbiyesinin verdiği çalışma ve ahlâk disiplini bu gençleri üstün duruma getiriyor. Kur'an kursları da halkın yardımlarıyla kurulmakta ve ayakta durmaktadır. İslâm vakıfları devlete intikal ettikten sonra halkın yeni baştan teşkilâtanmak suretiyle kendi müesseselerini yaşatmayı başarması, Türkiye'de laikliğin gerçekleşmesi yolunda ümit verici bir işaret teşkil ediyor. Bundan anlaşılabacağı gibi, müslümanlara da tıpkı Ermeni, Rum ve Yahudi vatandaşlar gibi cemaat kurma hakkı verilecek olsa din işleri devlet işi olmaktan çıkar, böylece siyasî çekişme konusu olmaktan da kurtulur. Din işleri devletin elinde bulunduğu, yani devlet dine müdahale ettiği müddetçe politikacılar için daima, belki haklı olarak, propaganda fırsatı çıkacaktır. Nitekim vaktiyle bu fırsatı kaçırmak istemeyen bir iktidar partisi, cemaat teşkilâtı kurulması için teklif yapan bir milletvekiline şu mugâlâta ile cevap vermişti: "Müslümanlar Rum cemaatı gibi azınlık mıdır ki onları da aynı statüye sokalım?"

Dinin bir devlet işi olması resmî müesseselere karşı itimatsızlığı artırmış ve dindarları kendi başlarına bırakmıştır. Bugünkü idarî teşkilâtımıza göre Diyanet İşleri Başkanlığı müslümanların din işleriyle ilgili müessesenin en yüksek makamıdır. Fakat bu makam dinî bir otorite olmaktan ziyade din işleri genel müdürlüğü durumundadır. Diyanet başkanının filânca siyasî partiye mensup bir devlet bakanına bağlı olduğunu görmek onun bir din otoritesi olarak bütün itibarını zedelemeye kâfi geliyor. Siyasî iktidarın içtihadı ne ise o yolda fetva vermeğe memur olan bir kimse nasıl itimad uyandırabilir? Bu yüzden halk dinî meselelerini resmî din görevlilerine değil, sivil otoritelere veya otorite diye bilinen kimselere danışmaktadır. Otorite buhranı sadece halk için

değil, dindar münevver için de büyük bir mesele teşkil ediyor. Kendi mesleğinde büyük âlim olan bir kimse, yine de bu meslek dışında kalan şeyleri bilemez. Hastalanan kimse nasıl hekime giderse, bir konuda dinin emrini öğrenmek isteyen insan da din âlimine gitmek zorundadır. "*Ben böyle meseleleri vicdanuma danışırım*" demek ya cehaletin yahut da acizliğin eseridir. Bedenimizden aldığımız ihtisaslarla hastalığımıza teşhis koymaya kalksaydık hepimiz ölürdük.

Sivil otoritelere gelince, bunların çoğu da hükümet kadrolarında çalışanlardan daha kaliteli değildir. Şimdi bu yetersizliğin sebepleri üzerinde duracak değiliz, fakat burada serbest piyasa mekanizmasına benzer bir durum olduğunu hemen belirtelim. Çeşitli sebeplerle Türkiye’de din tahsili, revaç gören bir tahsil olmaktan çıkmış, eskilerin de birer-ikişer hayattan çekilmesiyle artık bu sahada ne rekabet, ne de kontrol kalmıştır. Eskiden bir kimsenin müderris veya kazasker olmak için gördüğü tahsil ve tecrübe ile bugünkü ilâhiyatçılarımızın durumunu karşılaştırırsanız, arada şimdiki kilerin aleyhine muazzam bir fark bulursunuz.

Türkiye’de din konularındaki yaygın cehalet dine karşı tutumlarımızda çok defa zararlı, tehlikeli bir faktör teşkil etmektedir. Sık sık gazetelerde filânca tarikata mensup şu kadar kişinin âyin yaparken yakalandıklarını, suç âleti olan tesbih, seccade ve takkelere "*el konduğu*"nu okuyoruz. Vaktiyle tanıdığım bir polise âyin yapanların ne yaptıklarını sormuştum, bana şu cevabı verdi. "*Bir araya gelip tesbih çekerek hu diye bağırıyorlar*". Bilindiği gibi, "*Hu*" Allah demektir ve bu polisin söylediğine bakılırsa günde beş vakit namaz kılan herkesi tevkif edip camileri de kapatmamız gerekir; çünkü her namazda insanlar Allah’ın adını anarak tesbih çekerler, seccade üzerinde otururlar, başlarında çok defa takke veya tersine çevrilmiş kasket bulunur. Nitekim âyin yapıyor diye yakalananların çok defa evlerde cemaat halinde namaz kıldıkları anlaşılmıştır. Cumhuriyet kanunları âyin yapmayı yasakladığına göre, güvenlik işlerinde çalışan kimselere âyinin, namazın, seccade ve tesbihin ne manâya geldiğini ve nasıl şeyler olduğunu öğretmek lâzımdır. Cami dışında iki

veya daha fazla kimsenin namaz kılması kanunlara aykırı ise, bu hususun da vatandaşlara bildirilmesi faydalı olur. Bu arada, müslüman olmayan azınlıkların gazetelere "*ruhanî âyin*" başlığı altında ilân vermelerine mâni olmak veya buradaki âyin sözü yerine başka bir kelimenin kullanılmasını şart koşturmak lâzımdır. Çünkü böyle bir ilân müslüman vatandaşların nazarında azınlıkları imtiyazlı sınıf halinde gösteriyor, kendilerinde bulunmayan bir serbestliğin azınlıklara bol boş bahşedildiği intibasını veriyor. Bazıları bu imtiyazın azınlıkları himaye eden yabancı devletler tarafından Türkiye'ye empoze edildiğini söylüyorlar ki, devletimizin bağımsızlığı hakkında şüphe uyandıracak böyle dedikodulu durumların bir an önce vuzuha kavuşturulması gerekir.

Anadolu'da Türk Birliği
ve
Tarikatlar

Raif Karadağ'ın aziz hatırasına

Hacı Bayram'ın,

Nagehan bir şara vardım
Ol şarı yapılır buldum
Ben dahu yapılır oldum
Taş ü toprağ arasında

kıtası herhalde Anadolu'ya gelen dağınık Türkmen gruplarının bir millet kurmalarını en veciz şekilde ifade ediyor. Hacı Bayram bu sözlerle manevî bir binanın yapılışını anlatmak istiyordu; millet de zaten maddî bir varlığa manâ veren bir manevî bağlantı sisteminin adı değil midir? Hacı Bayram, Hacı Bektaş, Yunus ve Mevlânâ bu binanın temel taşları oldular. Bizim geçirdiğimiz bunca zelzelenin onda biri bile bir memleketi dünya yüzünden silmeye yeterken, bu binanın hâlâ ayakta durması kolay izah edilecek bir hâdise değildir. Bu adamlar nereden geldiler, nasıl yetiştiler, kimleri yetiştirdiler, onları bir vatan ve millet kurucusu haline getiren kuvvet ne idi?

Hacı Bayram, Osmanoğullarının ilk devirlerinde yaşamıştır. Elimizdeki yarı objektif, yarı efsanevî kaynaklar da

Yunus ve Hacı Bektaş'ı Mevlâna ile çağdaş gösterdiğine göre, demek oluyor ki Anadolu'da bizim en eski evliyamız Mevlâna'dır. Şair, âlim, mutasavvıf Mevlâna'nın bu üç cephesiyle ilgili araştırmalar edebiyat tarihçilerini, fikir tarihçilerini ve biyografi yazarlarını ilgilendiriyor. Ben burada bir sosyal ilimci olarak, tarikatların ve bu arada mevlevîliğin Türk cemiyetindeki rolü ile ilgili bazı yanlış yorumları düzeltmek istiyorum.

Bazı batılı fikir adamları ve onları kopye eden batıcı Türk aydınları tasavvuf hareketinin dış dünyadan bir ric'at (retreatism) hareketi olduğunu iddia ederler. Onlara göre Anadolu'da, hattâ bütün İslâm dünyasında tasavvuf siyasî ve iktisadî çöküntü ile birlikte gelişmiştir. Bu yüzden yakın zamana kadar Türkiye'deki devrimciler bunun bir miskinlik felsefesi olduğunu iddia ediyorlardı. Yabancı ülkelerde bilhassa Mevlâna ve Yunus'a karşı gösterilen ilgi üzerine, onlar da birdenbire Yunus ve Mevlâna hayranı oldular, fakat bu konuyu henüz Marksist şema içine oturtmayı başaramadılar. Yunus ve Mevlâna şimdilik bir taraftan yabancılara hoş görünme, bir taraftan Sünnîliğe ve genellikle Müslümanlığa hücum etme vasıtası olarak kullanılıyor. Freudcu bir psikolog bu büyük mutasavvıfları seven solcuların veya devrimcilerin suçluluk kompleksi içinde kıvrandıklarını söyledi, çünkü bu adamlar İslâm medeniyetinin herşeyine düşman olmaktan dolayı duydukları gizli vicdan azabını, kendilerine büyük suç ortakları -onlara göre Mevlâna ve diğerlerinin en önemli tarafı her türlü sapıklığa müsamaha göstermeleridir- bulmak suretiyle telâfi ediyorlar, derdi. Ne kolay bir teselli yolu. Bilmiyorlar ki Mevlâna olmak için önce Müslüman olmak lâzımdır. Dinin ibadetlerine ve hattâ iman esaslarına karşı pek lâübalı sandığımız Bektaşilikte bile şeriat esastır, şeriatsız tarikat olmaz.

İnsanın dış dünya ile ilgili hırs ve heveslerden vazgeçip kendi içine yönelmesi, yani Mevlâna'nın tabiriyle küçük cihadı bırakıp büyük cihada yönelmesi, miskinlikle izah edilecek bir iş değildir. Eğer yoksulluk, ızdırıp ve çöken bir medeniyet böyle bir "kaçış"a yol açıyorsa, dev adımlarla ilerle-

yen teknolojinin ve süratle değişen bir sosyal yapının bu türlü hareketlere katıyen imkân vermemesi gerekirdi. O takdirde Batı'nın en ileri cemiyetlerinde insanın iç hayatında yeni unsurlar bulmak veya bu hayatı herhangi bir şekilde zenginleştirmek üzere yapılan hareketleri, bütün Batı'yı saran "bunalma" modasını nasıl izah edeceğiz? Kaldı ki, dış âlemin verdiği devamlı tatminsizlikler insanları pekâlâ aktif reaksiyona da sevkedebilmektedir. Baba İshak hareketi de, Mevlevîlik gibi, Selçukluların çöküntü devrine rastlar, ama bunlardan birincisi devlcti kuvvetle sarsan bir silâhlı hareket halinde gelişirken, ikincisi devletin yanında yer almış, yahut her ikisinin de dışında kalmıştır. Bu ve daha birçok örnekler bize açıkça gösteriyor ki, Anadolu'daki Türk cemiyetinin teşekkülünde rastladığımız hâdiseler basit izah şemalarına sokulamaz.

Bizim en büyük evliyalarımız ve dolayısıyla en büyük tarikatlarımız hep Selçuklu devrinden kalmadır. Osmanlı devrinde büyük tarikat kurucularının ortaya çıkmayışı Osmanlı medeniyetinin kısırlığını değil, fakat Türk milletinin teşekkülü ve Osmanlıların dayandığı temel bakımından pek önemli bir hakikati gözönüne seriyor. Bizim şimdi anlatmak istediğimiz asıl mesele de budur.

Anadolu'nun fetih ve iskân edildiği tarihlerden Bursa fethine kadar geçen zaman, dağınık Türk unsurlarının bir millet birliğine kavuşturulma hazırlıklarıyla geçmiştir. Bugün batılıların millet tarifine tam uymayan bu birlik hareketine "ümmet içinde millet olma" demek daha uygun düşer, çünkü kabile kültürünü aşarak çeşitli Türk gruplarını birleştiren asıl bağlar İslâm medeniyetinden geliyordu. İslâmiyet kısa bir zaman içinde Türk kabilelerinin hepsine nüfuz edemediği için bir müddet Müslüman Türkler ile Müslüman olmayanlar arasında devamlı savaşlar yapılmış, iki taraf düşman olmuştu. Fakat İslâmiyet bilhassa şehir merkezlerine hâkim olarak yerleşik medeniyet istikametinde büyük bir hamleye yol açtıktan sonradır ki, artık ayırıcı bir unsur olmaktan çıkmış, bütün Türkleri birleştiren en büyük kuvvet haline gelmiş bulunuyordu. İslâmiyetin birleştirici rolüne en

fazla ihtiyaç duyulduğu devir herhalde Türklerin Anadolu'yu fethedişlerinden itibaren başladı ve bu rolü de tarikatlar oynadı.

Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman, bu memleket siyasi bakımdan daha ziyade Bizans hâkimiyeti altında bulunmakla beraber, etnik ve dinî bakımlardan hiçbir şekilde birlik göstermiyordu. Hakikatte buraya devamlı surette gelip yerleşen Türkmenler arasında da kuvvetli bir din birliği mevcut değildi. Bu Türkmenler yarı Şamanî, yarı Müslüman idiler. Bir kısmı Şîî tesiri altındaydı. Anadolu'ya geldikleri zaman da Ermenilerle, Süryanilerle, Hristiyanlığın çok eski inançlarla karışmış bir takım sect'leriyle karşılaşılıyorlardı. Şehirli Türkler hem şehir hayatına daha uygun olduğu, hem de formel tahsil müesseseleriyle yayıldığı için Sünnî mezheplere -çoğunlukla Hanefiliğe- bağlı bulunuyorlardı. Şu halde Anadolu'nun ilk fetih ve iskânı sırasında, Müslüman Türklerle Hristiyan Rumlar diye iki mütecanis etnik ve dinî zümrenin karşılaşmasından bahsedilemez. Doğudan Anadolu'ya sel gibi akan ve bir türlü arkası kesilmeyen Türkmenler, hem bu gayri mütecanis manzaranın büsbütün karışmasına, hem de siyasi ve iktisadî istikrarın bozulmasına yol açıyorlardı. Bugün bile Türkiye'nin çevre ile irtibatı kalmamış veya pek azalmış bazı bölgelerinde, çok eski itikad ve ibadet şekillerinin yaşadığını görebiliriz.

Anadolu'yu dolduran Türkler arasında muhakkak ki bir dil ve din birliği vardı. Bunlar herşeye rağmen Bizans'a karşı Müslüman Türk cephesini teşkil ediyorlardı. Fakat aradaki bu birlik kolayca hizipleşmelere imkân verecek ve hiziplerin de birbirleriyle çarpışmalarına yol açacak derecedeydi. Türkleri hem birbirleriyle mücadele etmekten, hem de etraftaki yabancı kültürlerin bozucu tesirinden kurtarmak gerekiyordu. Herşeyden önce kabile bağlarını aşan bir birlik şuurunun verilmesi lâzımdı. Türklerin geleneksel karakterleri ve dilleri onları diğer Müslüman topluluklardan ayırdığına göre, kuvvetli bir din terbiyesi onlarda hem inanç birliği doğuracak, hem de bunu yaparken millî hüviyetlerini korumalarına imkân verecekti.

Anadolu Türklerinin kendilerine mahsus dil ve kültürleri olan bir Müslüman cemaat halinde birleşmeleri kolay ve çabuk olmadı. Diyebiliriz ki, Malazgirt zaferinden Bursa fethine kadar geçen bütün zaman, Türkmen kitlelerinin "taş ve toprak arasında yapılmaları" ile geçmiş ve nihayet bu bütünleşme dünya tarihinin en büyük yapısını, Osmanlı İmparatorluğu'nu ortaya çıkarmıştır. Bu kadar uzun zaman içinde yüzbinlerce Türkmen'i yeni bir medeniyete hazırlayan iki büyük müessese vardı: Medrese ve Tekke. Bunlardan birincisi gerek fonksiyonu ve gerekse programı bakımından nisbeten küçük bir zümreye hitap ediyor. Türk elit'inin yetiştirilmesiyle uğraşıyordu. Bu yazının asıl konusunu teşkil eden tekkeler ise geniş halk tabakalarına hitab ediyor, hattâ göçebe hayatını bırakmamış Türkmenlere kadar nüfuz ediyordu.

Bazı münevverlerimize göre, medresenin şekilci ve müsamahasız tavrı karşısında tekkelerin öze önem vermesi, daha müsamahakâr ve dolayısıyla daha hümanist olması yüzünden Türk halkı bilhassa bu ikincilere rağbet göstermiştir. Şimdi buradaki şekil, öz, müsamaha, hümanizm gibi mânâsı bilinmeden bol bol kullanılan sözler bir tarafa, Türk halkının medrese ve tekke karşısında tercih yapmış olması tamamen asılsız bir iddiadır. Medrese tahsili görmek ve tarikata girmek birer tercih meselesi olmadığı gibi, birbirinin zıddı şeyler de değildir. Bütün büyük tarikat pîrleri hep medrese tahsili görmüş insanlardır; hem müderris olup hem tarikata giren kimseler de pek çoktur. Yirminci yüzyılda bile herkesin üniversite tahsili yapamadığına bakılırsa, o çağlarda çoğunluğu yarı-göçebe olan bir halkın medrese tahsiline rağbet etmesindeki imkânsızlık anlaşılır.

Şurası muhakkak ki, bizim halkımız içtimaî terbiye ve birlik şuurunu daha ziyade tarikatlar vasıtasıyla kazanmıştır, fakat bu da yine medrese sayesinde olmuştur. Medrese bilgisi bir inanç ve ibadet sisteminin mihenk taşıdır, çünkü o, yazıya dayanan medeniyetin ve yazılı geleneğin temsilcisidir. Medrese bilgisinin şahıslar dışında, objektif bir tarafı vardır; tarikatlarda ise bilgi tamamen şahıstan şahısa, gö-

nülden gönüle aktarılır. Bu yüzden ana kaynaktan (şeriat-tan) ayrılıp ayrılmadığını öğrenmek için daima medresenin ölçüleri birer standart olarak kullanılır. Medrese olmasaydı, bilhassa haberleşme ve ulaştırma imkânlarının çok mahdut olduğu eski devirlerde, her tarikat ayrı birer din halinde gelişebilir ve böylece Anadolu Türklüğünde millî birlikten eser kalmazdı. İşte tekkenin Türk hayatında oynadığı rolün kıymet ve ehemmiyeti bilhassa buradan geliyor: Türkiye'nin o zamanki sosyal bünyesine çok uygun birer terbiye müessesesi olarak, geniş kitlelere kardeşlik ve birlik şuurunu vermek.

Tarikatların medreseden farklı bazı inanç ve âyin unsurlarına sahip olmalarının başlıca sebebi, onların yazılı kaynaklardan ziyade sözlü ve sübjektif geleneklere bağlı oluşundandır. Bu yüzden tekke geleneğinde Türklerin eski dinlerinden olduğu gibi, Anadolu'da karşılaştıkları inanç sistemlerinden de unsurlar bulabilirsiniz. Bir medreseli kendi iddiasını, son ucu Kur'an'a varan yazılı ve üzerinde ittifak edilen kaynaklara dayandırmak zorundadır, fakat tarikatlerde bazan bir nesil ötesi bile efsane haline gelmektedir. Böylece çok çeşitli yorumların ve hâdiselerin sığdırılabileceği elâstikî birer bünyeleri oluşu, tarikatleri bilhassa cazip hâle getirmektedir. Fakat dikkat edilirse görülür ki, bütün tarikatların silsileleri Peygamber zamanına ve onun seçkin sahabelerine ulaşır; böylece hepsi aynı kaynakta birleşir. Bu kaynak birliği elden gelen -şahsî liyâkatla kazanılan- silsileler kadar belden gelen -sülâle takip eden- silsileler için de aynıdır. Mevlâna Celâleddin'in büyük atası Ebubekir'dir, Hacı Bektaş ise İmam Ali sülâlesinden gelir. Bütün tarikatların ilk pîrleri Hazret-i Muhammed'in öğrettiği ve icazet verdiği kimselerdir. Evliya Çelebi'nin ifadesiyle "*Ol sene ehl-i tarîk olmak için Hazret-i Eba Bekr-i Sıddîyk, Hazret-i Risaletten cihaz-ı fakrı kabul eyleyip biy'at ettikde Tarikat-i Nakşibend serçeşmesi oldu. Andan Hazret-i Ömer şed bağlayup biy'at edip serçeşme-i sipah-ı azebân oldu. Andan hazret-i Osman biy'at edip Tarîk-ı Vahidî, pişvası oldu. Andan Hazret-i*

*Ali biy'at edip serçeşme-i imâmân-ı tarîk-ı Halvetî oldu...
Biy'at ahd ü peymândır, her kim ki sâhib-i ahd ü peymân ve
sâhib-i şed olmaya, sâhib-i tarîk olamaz."*

Tarikatler Türklere mahsus müesseseler değildir, fakat Türkler daha çok kendi aralarından çıkan pîrleri takip etmişlerdir. Halkımızın büyük çoğunluğu Bahaeddin Nakşibend'in tarikatına mensuptur. Yalnız Kadirîlik tarikatı Iraklı Araplar arasında çıktığı halde daha çok Türkler arasında rağbet bulmuştur. Mevlevîlik, Bektaşîlik ve Bayramîlik de birer Türk tarikatıdır. Bayramîlik bilhassa rençber ve küçük zanaat erbabı arasında yayılmış, Bektaşîlik ise Osmanlıların fetih devirlerinde yarı dinî yarı askerî bir karakter kazanmıştır. Mevlevîliğe gelince, o daha ziyade okumuş üst tabakanın tarikatı oldu. Tarikatların gelişmesindeki bu istikamet, pek muhtemelen, kurucuların yaşadığı hayatla ve yakın çevreleriyle çok ilgilidir. Mevlâna, medrese ilminin üst makamlarına erişmiş bir âlim ve aynı zamanda büyük bir şairdi. Bu meziyetleri sayesinde devlet büyüklerinin saygısını kazandığı gibi, ona yakın olanlar da kendisini lâyıkiyla takip edebilmek için Farsça ve Arapça bilmek, böylece bu iki dilin literatürüne âşina olarak seçkin kişiler haline gelmek durumundaydılar. Böyle kuvvetli bir ilim ve sanat geleneğine sahip oluşu yüzündendir ki, Mevlevîlik bize pek çok sanat-kâr vermiştir, bilhassa klâsik musikîmiz büyük ölçüde mevlevîlerin eseri olmuştur. Osmanlı padişahlarına mevlevî şeyhleri kılıç kuşatırlar. Mevlâna bütün tarikat pîrlerinin en büyüğü sayılırdı.

Medeniyetin bir tarifi de insan münasebetlerinde yumuşaklık ve karşılıklı saygı, incelmış bir muaşeret, tavır ve hareketlerde zarafettir. Dünyanın şu durumunda üzerinde gitgide daha çok durulmaya başlanan bu tarife göre, Mevlevî tekkesi sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada yüksek bir medeniyet okulu sayılabilir. "Çelebi" tâbiriyle ifadesini bulan Türk efendiliğinin en güzel örneklerini Mevlevîler arasında bulursunuz. Çocukla yaşlının karşılıklı el öpüşmeleri, birbirlerine siz diye hitap etmeleri, hele saygı ile sevgi-

nin son derece samimî ve âhenkli bir terhib içinde birleştiği şu "can" tâbiri, mevlevî zarafetinin birer örneğidir.

Türk tekkelerinin bir hususiyeti de, bunların dünyadan el çekmiş küçük gruplara ait bir çeşit manastır halinde olmayışdır. Bir tekkenin devamlı personeli ortalama on-beş-yirmi kişidir, halbuki bu tekkelerin dışarıda binlerce mensubu vardır ve bu insanların hepsi de iş ve aile sahibidirler. Tekkede devamlı kalan küçük grup ise yiyip-içip yatan tembel taifesi değildir; her birinin orada bir hizmeti vardır. Ya tekkenin şeyhidir, ya müzisyendir (neyzen, zâkir, kudümzen ilh.), ya aşçıdır, ya meydancıdır, ilh. Bazan -bilhassa Rumeli Bektaşî tekkelerinde görüldüğü gibi- tekkedeki derişler kendi yiyecek ve içeceklerini bizzat temin ederler, ayrıca gelip geçen yolcu, garip ve acizlere de bu nimetlerden bol bol dağıtırlar.

Mevlevîliğin aristokrasiye dayandığı, buna karşılık Türk halkının daha çok Bektaşîlik ve benzeri tarikatlara rağbet ettiğine dair bir hayli manâsız lâf edildi. Son günlerde de, yine aynı çevreler, Salâhaddin Zerkûb'un hikâyesini dile dolayarak, Mevlâna'nın basit halkı okumuşlara tercih ettiğini söylemeye başladılar. Bütün bu saçmalıklar Batıcı münevverlerin her gördüğü şeyi Batılı bir şemaya sokma gayretinden doğuyor. Mevlâna insanları okumuş-cahil, zengin-fakir diye ayırarak bunlardan bir tarafı nasıl tutar? Mevlevîlik hakikaten şehirlerdeki okumuş tabakanın rağbet ettiği veya içine girenin uzun bir eğitimden sonra münevver statüsüne yükseldiği bir tarikattı; böyle oluşu da onun için kusur değil, meziyet sayılabilir. Mevlevîlik Türk'ün Anadolu'da yaratmaya başladığı yeni bir medeniyet merhalesini temsil ediyordu. Nitekim önce büyük çoğunluğu göçebe Türkmenlerden meydana gelen Babaîlik hareketi, yerleşik medeniyete yabancı kalan Türklerin Şamanizm kalıntısı inançlarla hareket ederek yaptığı çok geniş ve tehlikeli bir reaksiyondur. Devletin varlığını tehdit eden, neredeyse Türklerin Anadolu'dan sürülmesine yol açacak bir siyasî keşmekeşe doğru gidecek bu isyan ateşi, Malya Ovasında söndürüldü. Babaîlik yine devam etti, ama artık isyan ve

yağma hareketi olarak değil. İşte Bektaşilik, o yarı Şaman yarı Müslüman göçebeler içinden çıkan Babailiğin Türk şehir kültürü karşısında yontulmuş ve nizama girmiş şeklidir. Bektaşî menakıbnamelerinde Hacı Bektaş ile Mevlâna Celâleddin ve Ahi Evren arasındaki münasebetlerden sık sık bahsedilir; bu hikâyelerde Hacı Bektaş'ı diğer pîrlere üstün göstermek gibi masumâne bir tarikat gayreti varsa da, Bektaşîliğin Mevlevîlik ve Ahîlik karşısında barışçı, medenî, düzenli bir tavır aldığı açıkça görülmektedir. O kadar ki, Bektaşilik birçok âyin ve minsekleri (rites), hattâ tasavvuf ve tarikat terminolojisini, teşkilâtını hep Mevlevîlikten almıştır. Ancak bundan sonra Bektaşilik artık İran kaynaklı Şîî ve Batınî hareketlerinden ayrılmış, hattâ Sünnî Türk devletinin başlıca dayanaklarından biri haline gelmiştir. Dikkat edilirse, Anadolu'nun Doğu bölgelerindeki alevîler Hacı Bektaş'a ve torunlarına büyük bir bağlılık gösterdikleri halde Bektaşî tekkeleri hep Rumeli Türkiye'sinde kurulmuştur. Doğu'da Alevîlik bir Bektaşî tarikatı şeklinde teşkilâtlansa ve nizama girseydi, herhalde Pir Sultan Abdal Şîî İran devleti hesabına çalıştığı için idam edilmezdi.

Tarikatların cemaat halinde topladığı dağınık Türk kitleleri Anadolu'daki çeşitli inanç zümreleri arasında Müslümanlıklarını korudukları gibi, dillerini de koruyabilmişlerdir. Rumlarla hudut olan yerlerde yaşayan, yani Bizans kültürü ile temasa geçen Türklerin genellikle iki dili birden kullandıklarını biliyoruz. Bu Türk kitlelerini besleyen şehirli kültür kaynakları -Mevlevîlik gibi- bulunmasaydı, Türkçenin ancak göçebe Türkler arasında ve pek iptidaî bir durumda kalma tehlikesi vardı. Tarikatlarda bazı kaynak eserlerin Türkçe olmayışına rağmen, yine de eski dil Türkçe idi. Medrese de Arapça öğrettiği halde tedris dili olarak Türkçeyi kullanıyordu. Fakat Türkçenin yerleşmesinde en büyük rolü yine tarikatların oynadığı muhakkaktır, çünkü medrese, akademik bir müessese olduğu halde tekke, bir ideoloji veya misyonerlik hareketi gibiydi. Tekkenin asıl tarikat ehli insanlara çabuk ve kolay bir şekilde hitab etmesi gerekiyordu. Üstelik tasavvuf sadece bir bilgi değil, bir vecd işi idi. Bu

yüzden pek sade insanlar -yani sadece Türkçe bilenler- de mistik hayatın yayılmasında büyük rol oynayabiliyordu.

İşte Selçuklular devrinde esas dil ve din bağlarına dayanan bir millet birliğinin temelleri atılmış bulunuyordu. Mevlâna, Yunus, Hacı Bektaş, Hacı Bayram gibi müşidler, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'tan Alâeddin Keykubad'a kadar siyasî ve askerî liderler "taş ve toprak arasında yapılagelmişlerdi". Artık büyük Osmanlı Senfonisinin ana temlerini birleştirmek üzere Osmanogullarının siyaset sahnesine çıkmaları bekleniyordu.

İNSANIMIZIN KAYNAĞI

Türkiye'de Eğitim ve Türk Kültürü

Süratli bir nüfus artışının doğurduğu problemler bugün sadece Türkiye'yi değil, dünyanın çok gelişmiş ülkelerini bile nükleer harp tehlikesinden daha fazla korkutmaktadır. Nüfus artışıındaki anormal hızla birlikte ortaya çıkan iktisadî ve siyasî problemler hemen hergün gazete sütunlarında, dergi makalelerinde ve kitaplarda ele alınıyor. Fakat bu hadisenin Türkiye bakımından çok önemli bir tarafı var ki, çözüm tarzlarını olduğu gibi, problemlerini de Batı'dan kopye eden birçok münevverlerimizin gözünden kaçıyor. Türkiye için âdeta bir ölüm-kalım meselesi olduğu halde dikkat edilmeyen veya üzerinde gerektiği gibi durulmayan bu hâdise nedir?

Üç-dört yıl kadar var ki, askerlik hizmetimi yaptığım sırada, o zaman korgeneral rütbesinde bulunan bir zat benden şu sorunun cevabını istemişti: "Benim babam Osmanlı ordusunda binbaşı idi, cumhuriyet devrinde de askerî lisede bana hocalık yaptı. İyi Fransızca bilirdi, çok güzel resim yapardı, çok iyi bir öğretmendi. Arkadaşları da hep kendisi gibi meziyetli insanlardı. Ben korgeneral rütbesindeyim. Sanattan anlamam, yabancı dil bilmiyorum, Türkçeyi kusursuz bildiğimden de şüpheliyim. Bu nasıl oluyor?"

Bu soruyu soran ve kendinden şikâyet eder görünen general, hakikatte kendi dengi olan pek çok asker ve sivil-

den daha bilgili idi ve Türkçesi de hayli düzgündü, fakat binbaşı rütbesindeki babası veya babasının arkadaşları aya-
rında olmadığı muhakkaktı. General eğer bu farkın siviller
arasında daha belirgin olduğunu, eski sultanî (lise) mezunu
ile bugünkü üniversite mezunu arasında yenilerin aleyhine
büyük bir fark bulunduğunu bilseydi suali başka türlü sorar-
dı. Belki de sırf nezaketi yüzünden kendi şahsını örnek gös-
terdi ve karşısındaki yedek asteğmeni, yani bir sivil mahcup
durumda bırakmak istemedi. Ne olursa olsun, general yine
de kendisinin eski nesle mensup olmasına şükretmeliydi.

Türkiye gibi hazırlıksız bir memlekette süratli nüfus ar-
tışının getirdiği en büyük felâket, cahilliğin de aynı süratle
yayılması ve nihayet bizzat eğitim müesseselerini bile içine
alacak derecede genişlemesidir.* Kalkınan bir memleket
birbiriyle sıkı sıkıya bağlı yüzlerce problem karşısındadır,
bunların çözümü ise yetişmiş insan unsuruna bağlıdır. Hal-
buki böyle bir memlekette çoğalan nüfusu ihtiyaçlara göre
çeşitli sahalara dağıtacak, onları yetiştirecek eğitim müesse-
seleri ya yoktur, yahut açılan her yeni müessese büyük bir
ihtimalle mevcut cehâleti memleketin geri kalan kısmına da
yayacak şekilde çalışır. Yaygın cehalet Amerikan kapitalist-
lerinin veya Rus komünistlerinin gizli faaliyetlerinin bir ese-
ri değildir; nüfus artışından ileri gelen şehirleşmenin ve de-
mokratlaşmanın Türkiye gibi büyük sarsıntı geçirmiş bir
memlekette doğurduğu tabii bir neticedir. Şimdi bu hâdise-
nin nasıl bir oluş seyri takibettiğini görelim.

Yıllarca önce Profesör Mümtaz Turhan eğitim mesele-
sine ait yazılarında hükümetlerin ilköğretime (bilhassa köy-
lerde) büyük bir bütçe ayırdıklarını, halbuki ilköğretim veya
okuma-yazma seferberliğinin kalkınmaya hiçbir önemli yar-
dım yapamayacağını anlatmıştı. Ona göre, bir memlekette
herkesin okur-yazar olması, herkesin ilk mektep tahsilinden
geçmesi kalkınmanın bir sebebi değil, fakat neticesi idi. Bu
fikre bilhassa bütün bilgisi okur-yazarlıktan ibaret olan veya

* Cahillik veya cehalet kelimesi burada herhangi bir kıymet hükmü taşıımı-
yor. Cehaletten maksadımız, bilgi ve maharet yokluğu ve bunlarla birlikte
giden bir düşünce kıtlığıdır.

"İlkokul herşeyin temelidir" gibi konu dışı lâflar eden birçok kişi karşı çıktı. Hakikatte Profesör Turhan'ın bu fikirleri hiçbir mugalata ve safsatanın yıkamayacağı kadar kuvvetliydi. Fakat artan nüfusu eğitim bakımından kanalizasyon edemeyen ve bu artışa paralel bir sınaî kalkınma vücudunda getiremeyen hükümet politikaları sonunda, eğitim dâvası büsbütün içinden çıkılmaz bir hâle geldi. Türkiye'nin bundan otuz, hattâ elli yıl önce bile bir ilk tahsil seferberliği yürütecek, hele bunun yanında yüksek seviyede ihtisas adamı yetiştirecek bir kadro ve teşkilâtı olmadığı halde, şimdi kırk milyona yaklaşan ve gitgide şehirlere dolmaya başlayan nüfusu aynı politika ile eğitmesine hiç imkân kalmamış gibidir.

Türkiye'de sanayileşme başlamazdan önce köylüyü şehre çekecek cazip bir hal veya bir mecburiyet yoktu. Nüfusun artış sürati ve halkın hayat anlayışı da köylüyü büyük ölçüde köylerde tutmaya yetiyordu. Bu devirde Türk köylüsü tarla işlerinde kendisine yardımcı olması için, çocuklarını da çalıştırır, hükümet ise çocukları yakalayıp mektebe koymak için onların peşinden koşardı. İlkokulu bitiren, okuma-yazma öğrenen köylü çocukları zaten askerlik çağına gelinceye kadar bu öğrendiklerini tamamen unutuyorlar, orduda yeniden okuma-yazma kursuna alınıyorlardı. O devirde ilkokul tahsilinin köylü için hemen hiçbir fonksiyonel önemi yoktu. Bazı köylü çocukları ise daha yukarı seviyede tahsil verileceği bahanesiyle Köy Enstitüsü denilen ilköğretmen okullarına alınıyor, buradan mezun olduktan sonra yine köye gönderiliyorlardı. Orta Öğretmen Okulunda (Gazi Enstitüsü) tahsil görmek üzere imtihanla alınan bir avuç delikanlı hariç, enstitü mezunu bütün köy çocukları hayat boyu köyde kalmaya mahkûm bırakılıyorlardı. Bu vaziyet ancak çok-partili devirde büyük ölçüde değişmiştir.

Batı memleketlerinde nüfus artışı ve sanayileşme genellikle paralel, daha doğrusu birbirine sıkı sıkıya bağlı iki hareket olarak geliştiği halde, bizde bunlar kısmen bağımsız olarak meydana gelmektedir. Belki de bilhassa bu dengesizlik yüzündendir ki, aynı hâdiselerin Batı'da yarattığı problemler bizim memleketimizde daha ciddî ve vahim bir şekil

alıyor. Herşeyden önce, sanayileşme Batı'da köyden şehire doğru süratli bir göçe yol açtı, halbuki bu göç bizde mevcut toprağın artan nüfusu besleyemeyişinden ileri gelmektedir. Batıdaki teknolojik gelişmeler ekilen toprakları son derece verimli kılacak (tohum ıslâhı, sulama, gübreleme ile) yenilikleri getirmiş, böylece ziraatte az bir iş gücü daha çok nüfusu besler hâle gelmiştir. En gelişmiş Batı ülkelerinde ziraattaki işgücü topyekûn işgücünün yüzde beş ilâ yedisine kadar düşmüş bulunuyor. Halbuki Türkiye'de böyle bir teknolojik değişme -bazı ithal hâdiseleri hariç- olmamıştır. Şehirlere göçün başlıca sebebi artan nüfusun ilkel bir ziraatla geçinemeyişidir. Esasen teknik değişmenin hızlanması halinde yine şehre göç olacaktı, ama bu defa ziraat için artık gerekli olmayan işgücünün sanayi işçisi haline gelmesi yönünde. Ziraatın teknolojik seviyesi, nüfus artışı ve sanayileşme hızı o kadar dengesizdir ki, köyden akın halinde şehirlere gelenler orada da kalamayıp yabancı ülkelere gitmektedirler. İşte bu noktada çözümü âdeta imkânsız bir problemle karşılaşıyoruz: Bir taraftan şehirlerdeki fazla nüfusun yarattığı problemlerle, bir taraftan da memleketin iktisadî kalkınması için uzun vadeli yatırımlarla uğraşmaya Türkiye'nin gücü müsait midir? Kendi kendini besleyecek bir sanayileşme yoluna girmemiş memleketlerde bu mesele âdeta bir fasit daire haline gelmektedir. Fakir olduğumuz için kalkınamıyoruz, kalkınmadığımız için fakir kalıyoruz.

Biz bu fasit dairenin bir noktası üzerinde bilhassa durmak istiyoruz: Eğitim problemi. Şimdi Türk hükümetleri hem şehirlerdeki artan nüfusun, hem de köylerden gelerek buna eklenen nüfusun çocuklarını okutmak mecburiyetindedir. Birincisi, kalkınan bir memleket her sahada git gide daha fazla insan yetiştirmek zorundadır. İkincisi, köylü çocuğu artık babasına tarlada yardım eden çocuk değildir. Kanunun koyduğu yaş haddi dolayısıyla çocuklar sanayide de çalışamaz. Üstelik ilk mektep tahsilinin mecburî oluşu, işe alının herkesten bu diplomanın istenmesi, şehirlerde çocuğu hükümet kontrolünden uzak tutarak mektebe göndermenin zorluğu gibi faktörler ilk tahsilin yaygınlaşmasını

büsbütün arttırmaktadır. Hükümet bu ağır yükü üzerine almak mecburiyetindedir, çünkü ilk mektep tahsili mecburî olmasa bile, hükümeti bu yola zorlayan yeni bir kuvvet doğmuş bulunuyor: Türkiye'nin gitgide demokratlaşması, yani halk kitlelerinin hükümet politikasında gitgide daha fazla söz sahibi olması. Halk hem çocuklarına mümkünse en yüksek tahsili yaptırmak, hem de hükümetten bu yolda her türlü imkân ve tavizi koparmak istiyor.

Şehirleşme ile demokratlaşma arasında da sıkı bir karşılıklı tesir bağlantısı vardır. Şehirleşme ilerledikçe halkın hükümetten beklediği hizmetler, böylece idare üzerindeki dolaylı veya dolaysız baskısı da artıyor. Diğer taraftan, demokratik ideallerin yayılması devlet idaresine uzak kalmış kitleleri şu veya bu şekilde birleşmeye ve teşkilâtlı veya toplu halde davranmaya itmektedir. Bu karşılıklı tesir hareketinin doğurduğu netice ise hepimizin gözleri önünde; seksen kişilik ortaokul veya lise dershaneleri, bu okullarda ders vermek üzere ücretle tutulan kasaba eczacısı, kaymakamı veya ilkokul öğretmenleri, üniversite kapısı önünde çadır kurup yatan lise mezunları ve hatâsız Türkçe yazmayı dahi öğrenmeden diploma alan üniversite mezunları.

Vaktiyle Profesör Turhan da bu meseleleri anlatırken, hattâ önceden haber verirken onun söylediklerini anlamayanlar gibi, bizim yazdıklarımıza da itiraz edenler bulunacaktır: Çocuklarımızı okutmak bizim hakkımız değil mi? Herkesin tahsil görmesinde ne kötülük var? Herkesin okur-yazar olması iyi birşey değil midir?

Bunların hepsi doğru, iyi şeyler. Nitekim milliyetçiliğin bir gayesi de milletin fertlerine sağlam bir eğitim yoluyla millî kıymetler şuuru vermek değil midir? Milliyetçilik imkân eşitliği istemez mi? Millet çağında insanlar edebiyatı, dili, tarih şuurunu ilh. artık sözlü ve şahsî kaynaklardan değil, fakat gitgide formel tahsil yoluyla ve kitle haberleşme vasıtalarıyla öğrenmiyorlar mı? Doğru, ama millet çağındaki toplulukların başka bazı hususiyetleri daha var ki, okuma-yazma nisbetinin yüzde yüz oluşu bunlar arasında arka plânda kalan, hattâ tek başına alınınca hiç manâsı olmayan

birşeydir. İsterseniz Eflâtun'un *Phaidros* adlı diyalogundaki şu parçayı hep birlikte okuyarak meseleyi bir de başka açıdan ele alalım:

"Hikâye ederler ki, Mısır'da Naukratis yakınında, bir memleketin eski tanrılarından biri yaşardı... Adı Theuth idi. Sayıyı, hesabı, geometriyi ve astronomiyi, tavla oyununu ve zarları, nihayet -haberini olsun- yazıyı ilk bulan bu tanrıdır. Aynı çağlarda bütün Mısır'a Thamus hâkimdi. Theuth birgün Thamus'un yanına gitti, bulduğu sanatları ona gösterdi ve bunları bütün Mısırlılara tanıtmak gerektiğini söyledi... Sıra yazıya gelince Theuth: "Ey kral, dedi, işte bir bilgi ki bunun sayesinde Mısırlılar daha bilgili ve geçmişi hatırlamaya daha yetkili olacaklar. Bilginin de, hafızanın da ilâcını keşfettim". Kral cevap verdi: "Ey marifetli Theuth, bu dünyada kiminin elinden sanatlar gelir, kiminin elinden bu sanatın onu kullanacaklara fayda mı, zarar mı getireceğini kestirmek. Harflerin babası olan sen, kendilerine duyduğün sevgi dolayısıyla, verecekleri neticenin tam aksi bir neticeyi onlardan bekliyorsun. Harfleri öğrenenler artık hafızalarını çalıştırmayacakları için unutkan olacaklar. İşte yazma öğrenmenin sonu. Yazıya güvendikleri için etrafındaki şeyleri, içeriden ve kendi kendilerine hatırlayacakları yerde dışarıdan, kargacık-burgacık izler sayesinde hatırlamaya çalışacaklar. O halde sen hafıza için değil, hatırlama için bir ilâç bulmuşsun. Öğrenme işine gelince, sen öğrencilerine ancak gerçeğe benzer şeyleri öğretirsin, gerçeğin kendisini değil. Bu öğrenciler, senin harflerin sayesinde, öğretmensiz olarak, gırtlaklarına kadar bilgiye gömüldüler mi, çoğu zaman hiçbir şeyi doğru-dürüst düşünemedikleri halde kendilerini bilgin sanacaklar. Sonra gerçekten bilgili adam değil de bilgin-bozuntusu oldukları için, çekilmez bir hale geleceklerdir."

Eskiden diktatörlerin halkı kolayca ezmek için cahil bıraktıkları dikta altındaki ülkelerde okuma-yazma nisbetinin

çok düşük olduğu söylenirdi. Dikkat edilirse burada okuma-yazma daima cehaletin zıddı olarak anlaşılmaktadır, yani cahil deyince okur yazar olmayanlar akla gelmektedir. Bizim inkılâp hükümetlerinin -şimdikiler dahil- ilk tahsil seferberliğinden asıl maksatları da halkı aydınlığa çıkarmaktı. Halbuki bugün totaliter hükümetler halkı bilhassa okuma-yazma öğrenmeye teşvik ediyor, çeşitli vasıtalarla okur-yazar nisbetini artırmaya çalışıyorlar. Bütün demir-perde ülkelerinde bu nisbet pek yüksektir, kerpiç köy evlerinde bile radyo ve televizyon bulunur, gazetelerin tirajı son derece yüksektir. Bizim solcu münevverler de bunu sosyalizmin büyük başarısı diye göstermektedirler. Hakikaten bu başarı veya gösteriş, cehaleti yayma seferberliğinde demirperde ülkelerinin bizden daha ileri olduğunu göstermeğe yeter. Acaba bu ilerilik gayretinin sebebi nedir?

Herşeyden önce, okuma-yazmanın bir kıymet ifade etmesi için okunacak şeylerin serbestçe basılıp dağıtılması gerekir. Devrimci ülkelerde devlet ideolojisi dışındaki fikirlere müsaade edilmediğine göre, okuma-yazma seferberliği bir çeşit beyin yıkama vasıtası haline gelmektedir. İkinci ve en önemli sebep ise, okur-yazarlıkla kalan bir eğitimde düşünme kabiliyetinin büyük ölçüde işlemez duruma düşmesidir. İdeolojik propagandanın en kolay kurbanı olanlar, okuma yazma bilgisinin bir kıymet taşıdığını sanarak düşünce kabiliyetini kaybedenlerdir. Yarım bir tahsilin insanı muhakemeden ve tenkidçi düşünceden mahrum bırakması demokrasilerde de pekâlâ görülebilir, fakat demokrasilerde fikir hürriyetine ve muhalif siyasî harekete imkân verilmek suretiyle bu mahzur büyük ölçüde giderilebiliyor. Totaliter idarelerde bütün fikir ve politikanın tek bir kaynağı -devlet- olduğu için, okuma-yazma bilmenin verdiği en büyük tahribata bu ülkelerde rastlanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti 1946'dan beri demokrasi ile idare edilmektedir; cumhuriyet rejimi ve bu rejimin kurucusu Atatürk dışında hemen herşey ve herkes münakaşa konusu olabilir. Şu halde bizdeki eğitim politikasının arkasında bir diktatörlük hesabı aramak doğru olmaz. Tehlike nereden

geliyor? Bizim için tehlike, tahsil müesseselerimizin birer okuma-yazma mektebi seviyesine düşme temayülüdür. İki yıl önce TRT'nin açtığı bir imtihana ait neticeleri televizyon seyircileri gördüler. Çoğunluğu üniversite ve bilhassa Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olan adayların yazdıkları cümleler Türkçe bakımından tamamen yanlıştı; verdikleri cevaplar arasında insanı kahkahadan çatlatacak veya kahırdan öldürecek hatâlar vardı: Kimi NATO devletleri arasında Rusya'yı da sayıyor, kimi hilâfet ordusunu Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğunu söylüyordu. Merak edenler, üniversite giriş imtihanlarına veya bizzat üniversite sıralarındaki imtihan kâğıtlarına bakarlarsa bunlara benzer neticeler görürler; nitekim vaktiyle Pedagoji profesörü Sadrettin Celâl böyle bir araştırma yapmış ve *İstanbul Edebiyat Fakültesi Pedagoji Dergisi*'nde neşretmişti. Buradan misal verecek olursak, dört halifenin kimler olduğu sorusuna Peygamberin ve herhangi üç Osmanlı Padişahının ismini yazanlar, Avrupa'da denize açık olmayan memleketler sorulunca Fransa ve Almanya'yı yazanlar pek çoktur. Demek ki bizim tahsil ocaklarımız gün geçtikçe okuma-yazma dahil hiçbir şey öğretemeyecek duruma gelmektedir. Mühendis, mimar v.s. gibi teknisyen yetiştiren okullarda durum bundan biraz farklı olabilir, fakat Türkiye'de mühendislik işlerini genellikle kalfaların, politika işlerini de mühendislerin yaptıklarını hatırdan çıkarmayalım.

Bu gençler hiçbir şey bilmiyorlar mı diyeceksiniz? O kadar çok biliyorlar ki... Bunlara meselâ Türkiye'nin nasıl kurtarılacağı sorulsaydı, büyük bir kısmı, göğsünü gere gere kurtuluş reçetesi verirdi: NATO devletleri arasında Rusya'yı sayan gençler, Allah bilir, kaç defa Kızılay Meydanında veya herhangi bir yerdeki heykelin etrafında sol yumruklarını kaldırarak "yaşasın sosyalizm, NATO'ya hayır!" diye bağırırmışlardı. Kaç defa kırmızı aşı boyası ile caddelere, binalara veya helâ duvarlarına emperyalizm hakkında, sosyal adalet hakkında yazılar yazmışlardı.

Gençlerimizi bu şaşkın ve perişan duruma düşüren harikulâde mekanizma nedir? Vaktiyle İktisat Fakültesinde

uzun müddet hocalık yapmış olan Alman profesörlerden Alexander Rustow'un sokakta cıvı cıvı oyun oynayan çocuklara bakarak şöyle dediği söylenir: "Sizin ne fevkalâde eğitim sisteminiz var ki, şu parlak zekâları on yıl içinde işlemez hâle getiriyor". Rustow'un işaret ettiği bu Türk çocukları, tıpkı Theuth'un okuma yazma öğrettikleri gibi, kelimelerin esiri olarak düşünme kabiliyetini yitiren insanlardır. Cahil denilen, yani okur-yazar olmayan insanlarda bu okumuşların saçmalıklarına hiç rastlıyor musunuz? Hayır. Basit bir köylü pekâlâ yanlış bilgilere sahip olabilir, ama hayat tecrübesi bunların aksini göstermişse fikirlerini değiştirir. Üstelik hem düşünceleri, hem de düşüncesi ile davranışı arasında tutarlılık vardır. Filozof S. Hook'ın dediği gibi, köylüler aldanabilir, ama kendi kendini aldatmaz. Bazı kuvvetli romancılar köylünün bu gerçekçiliğini ve amiyâne ampirizmini şehirli münevverin gerçek-dışı nazariyeleriyle kuvvetli bir tezat halinde okuyucuyu sunarlar. Köylere seçim sırasında propaganda maksadıyla giden milletvekili adaylarının da sık sık karşılaştıkları ve hayretle müşahade ettikleri köylü zekâsı, köylü gerçekçiliği aslında Türk köylüsüne mahsus birşey değildir. Okuma-yazma öğrenip kalmak felâketinden kurtulabilmiş her normal zekâlı insanda aynı muhakeme gücüne ve gerçekçiliğe rastlayabilirsiniz. Eğitimin gayesi bu zekâları işlemek, onları bilgi ile teçhiz etmektir; bu da okuma-yazma öğretmekle olmaz.

Tekrar edeyim ki, okuma-yazma öğrenmenin katıyen aleyhinde olmadığım gibi her vatandaşımın bunu öğrenmesinden son derece memnun olurum. Benim bütün itirazım, okuma-yazma seferberliğinden mucize bekleyen ve bu yolda milletin parasını ve emeğini çarçur edenlere karşıdır. Bu gi-dişle Türkiye'deki bütün tahsil müesseseleri birer okuma-yazma mektebi haline gelecektir. Hele aralarında büyük bir kalite farkı olmadan yetiştirilen ilkokul mezunu ile yüksek tahsil mezununu birbirinden farklı muameleye tâbi tutmakla, aralarında gerçekten büyük mesafe olduğu vehmini yaratmakla yaptığımız hatânın farkında mıyız? İsterseniz meseleyi daha siyasî bir açıdan ele alarak şu şekilde ifade

edebilirsiniz: Memleketin bunca çocuğunu yıllarca okul sıralarında süründürdükten sonra, hem doğru düşünme kabiliyetini yitirmesine yol açmak, hem de kafasını baştanbaşa hurafe ve bâtil itikatlarla doldurmak kimin hakkıdır?

Görülüyor ki, Türkiye eğitim meselesi bakımından âdetâ bir çıkmaz içindedir: Bir taraftan süratli bir sosyal ve iktisadî değişme için gerekli eğitim (ilköğretim değil) seferberliği yapmak zorundadır; fakat bizzat bu süratli değişme eğitim kalkınması için yapılacak bütün teşebbüslerin karşısına büyük bir engel olarak çıkıyor. Herkes çocuğunu okutmak istiyor, ama iki tarafın bu ortak arzu ve gayretleri memlekette bilgi ve maharet yerine cehaletin yayılmasını süratlendiriyor*. Eğer Türkiye’de mektep dışındaki hayat insanları yetiştirmeseydi, iktisadî kalkınmanın yetişmiş insan unsuruna bağlı olduğu hakkındaki fikri neredeyse yanlış sayabilirdik. Fakat memleketimizde herşeye rağmen süratli bir iktisadî kalkınma iyi yetişmiş teşebbüs sahipleri ve iş idarecileri sayesinde gerçekleşmektedir**. Şimdi bu noktayı izah edebilmek için Türkiye’de entellektüel zümrenin cemiyet içindeki yerini ve bu zümrenin çeşitli bölümlerini gözden geçirmek gerekiyor. Önümüzdeki makalede bu konuya gireceğiz.

* Türkiye’nin eğitim meseleleri hakkında etraflı bilgi ve fikir edinmek isteyenler Prof. Mümtaz Turhan’ın bilhassa şu eserine müracaat edebilirler: *Maarifimizin Ana Dâvaları ve Bazı Hal Çareleri*.

** Bütün dünyayı işçi-patron veya iyi-kötü görme alışkanlığı içinde yetişen sosyalistler benim bu sözümü ters anlayabilirler, fakat akıl sahibi kimse iş adamını takdir etmenin işçiyi yermek veya inkâr etmek manâsına gelmediğini bileceklerdir.

Bir Sosyal Tabaka Olarak Türk Münevverleri

Münevver kelimesi bizde olduğu gibi Batı dillerinde de çok defa kıymet hükümleriyle karışık muğlak bir manâ taşır. Erzurumlu bir gazetecinin bize anlattığına göre, Türk köylüsü bile münevver kelimesini kendine yakın olan okumuşlar için kullanmakta, yabancı bir tavır ve eda sahibi olanlara ise "aydın" demektedir. Bu türlü kıymet hükümlerinden kurtulmak ve daha tarafsız bir terim bulmak isteyen batılı yazarlar Rusçadaki *intelijansiya* kelimesini benimsemiş bulunuyorlar. Benim burada Türkçe okunuşuyla yazdığım *intelijansiya* Rusya'da yüksek tahsil diploması olan kimseleri ifade ediyordu. Hattâ bu tabaka "batılı" bir eğitim görmüş olduğu ve geleneksel cemiyet bünyesi karşısında yabancı kaldığı için, bir çeşit züppelik de intelijansiyanın vasıfları arasındaydı. Biz de burada münevver derken, herhangi bir kalite farkı gözetmeksizin, yüksek tahsil diploması almış kişileri kasdediyoruz. Tahsilin yükseklik derecesi, elbette, bir memleketin genel eğitim seviyesine paraleldir; bu yüzden meselâ bazı Afrika ülkelerinde Avrupa veya Amerika'nın herhangi bir üniversitesine gidip de mezun olmadan gelenler bile en üst seviyede tahsilli sayılmaktadırlar.

Münevverlerin ayırddedici vasıfları onların görmüş oldukları tahsil ise, o takdirde bir münevver tabakadan, yani ortak vasıfları bulunan ve bu vasıflar dolayısıyla cemiyette belli bir seviye işgal eden bir sosyal gruptan bahsedebiliriz. Fakat bu sosyal tabaka terimini çok dikkatle kullanmak ge-

rekiyor. Herşeyden önce, münevver tabaka bir iktisadî-sosyal sınıf değildir; çünkü gördükleri tahsil bakımından ortak vasıflara sahip olan bu insanlar değişik sosyal sınıflara bağlı olabilirler veya içinden çıkmış oldukları sınıfla olan bağlarını devam ettirebilirler. Eğer bunlar, eski devirlerde bazı cemiyetlerde olduğu gibi, tek bir sınıftan çıkarlarsa, o zaman zaten ayrıca bir münevver sınıf bahis konusu olamaz. Diğer taraftan intelijansiyanın bizim çağımızda gördüğü eğitim o kadar sınıfları aşan bir yeknesaklık -bazı istisnalar hariç- göstermektedir ve o kadar beynelmileldir ki, bu sayede münevverlerin sınıf bağlantılarından kolayca kurtulabildiklerini görüyoruz. Bu demek değildir ki münevverler sınıfsız bir tabaka halinde dolaşıp durmaktadırlar; fakat gördükleri eğitim onlara kendi sınıflarının dışına çıkabilme veya sırf zihnî tutumlarına göre bir sınıfı tercih etme imkânını veriyor. Bilhassa bu yüzden, münevverlerin sosyal sınıflara bakışları hep mücerred (soyut) ve idealist açıları içindedir. Başkaları için menfaat çatışması olan şeyler, onlar için daima bir fikir ve ideoloji kavgası haline gelir, bazan kendi tutukları, hattâ idare ettikleri taraf galip geldiği halde münevverler yine zararlı çıkabilirler.

Bütününü cemiyetin olduğu kadar sosyal sınıfların da vazgeçilmez unsurlarından biri münevverdir. Avrupa'da burjuvazi inkılâbı denen hareket sermaye sahipleri ile fikir sahiplerinin işbirliğinden doğmuştu. Münevverlerin kimi muhafazakârlar arasındadır, azınlık hareketlerinden doğabilecek tehlikeye karşı onları uyanık tutmaya çalışırlar. Kimi işçiler arasındadır, bir gövdeye baş olmak ve bazı ideallerinin gerçekleştiğini görebilmek için. Kimi sanayi işçilerinin imtiyazlı durumlarına karşı köylüyü ve küçük çiftçiye de korumak üzere onlara liderlik yapar, kimi de büyük sanayi sahipleri ile işçi kitlelerinin ihtilâfları arasında çok defa ihmal edilen münevver bürokrasisini korumaya çalışır. Mamafih bütün bu misaller, sosyal tabakalaşmanın nisbeten kesin çizgiler kazandığı batı memleketlerinden alınmıştır. Türkiye gibi henüz sanayileşmenin başlangıç devrinde olan, üstelik

tehlikeli bir kültür ve rejim buhranı içinde bulunan memleketlerde münevverlerin hem sosyal tabakalar arasındaki dağılıma durumları, hem de tabakalardan birinden öbürüne geçiş hızları oldukça farklı bir durum arzetmektedir.

Kast ve sınıf sisteminin hâkim olduğu cemiyetlerde tahsil ancak belli zümrelerin meselâ ruhban sınıfının imtiyazı idi, bu yüzden tahsil sayesinde elde edilen mevkiler de bu tabaka mensuplarınca dolduruluyordu. Türk cemiyeti bunun tam tersine bir gelişme gösterdi. Osmanlı bürokrasisi gerek idarî hizmetlerde, gerekse ilmiye mesleğinde şu üç vasfı esas tutuyordu: Türkçe bilmek, müslüman olmak, iyi bir tahsil ve terbiyeden geçmek. Bazan idareciler arasında tahsil yerine sadece tecrübeye dayanarak yükselenler bulunuyordu, fakat bunların maiyetlerinde kuvvetli tahsil görmüş kimseler daima bulunurdu. Dikkat edilirse, bu vasıfların dışında kalan ve başka birçok cemiyetlerde büyük ayrımlara yol açan hususlar bizde yoktur; ırk, asalet, servet, ilh.

Liberal mesleklerin bulunmadığı devrimlerde devlet hizmeti dışında kalan veya devletten herhangi bir surette yardım almayan münevver yok denecek kadar azdı. Avrupa'da tahsilin aşağı tabakalara da yayılması ve devlet hizmetinde, üstelik cemiyetin başta siyasî rejim olmak üzere pek çok müesseselerine aleyhtar bir münevver zümrenin doğuşu büyük sosyal ve siyasî değişmelere yol açtı. Oralarda münevver tabakayı -hepsini değil, çoğunluğunu- önce burjuvazi ile birlikte, sonra burjuvaziye karşı görüyoruz. Gerçi bugün hem Avrupa hem de Amerika'da münevverlerin büyük çoğunluğu sağdadır, fakat bunların çoğunlukla solda oldukları da görülmüştür. Kısacası, münevver tabaka, kendine ait kıymetleri ayakta tutabilecek görünen kuvvetle birleşmek üzere, zaman zaman şu veya bu tarafı tutmuştur. Fakat Türkiye'de ve Batı dünyası dışında kalan pek çok memleketlerde münevverin entellektüel hak ve hürriyetleri koru-

* Halen üzerinde çalışmakta olduğumuz bu konu ileride geniş bir araştırma halinde neşredilecektir.

maktan da ötede bir vazife yüklendiğini görüyoruz; cemiyetin siyasî ve iktisadî bünyesini, çok defa değiştirmek suretiyle, kuvvetlendirmek. Batı ile aramızdaki bu fark belki de bizde münevverlerin çok yakın zamanlara kadar hep devlet hizmetlisi statüsünde olmalarından ileri geliyordu, fakat bu nokta çok önemlidir ve herşeyden önce Türkiye'deki gelişmenin Batı modeline tıpatıp uymadığını gösterir.

Başka vesilelerle de belirtmiş olduğumuz gibi, Türkiye'nin modernleşme hareketleri Batı memleketlerini örnek alarak onlara benzeme hareketleri halinde gelişmişti; bu yüzden, sanayi medeniyetinin Avrupa'ya kazandırdığı üstünlükten bu yana, Türkiye'deki münevver zümrenin gelişmesi de böyle bir model tatbikatının gereklerine uyacak şekilde olmuştur. Bu gelişmede başlıca iki istikamet görülür: 1) Yeni münevver zümrenin Batılı -veya öyle sanılan- bir kıymet sistemine göre yetiştirilmesi ve böylece halk kitlelerine gitgide yabancı kalan yeni bir zümrenin doğuşu, 2) Modernleşmenin daha çok siyasî ve askerî bir zaruret olarak görünmesi yüzünden, yeni münevver tabakanın bilhassa asker sınıfları -muharip ve yardımcı- halinde yetiştirilmesi. Bu iki hâdiseye bağlı olmak üzere Türk intelijansiyası diğer bazı hususiyetler de göstermektedir ki, bunları yeri geldikçe ele alacağız. Önce yeni Türk münevverlerinin kıymet sistemi üzerinde duralım.

Batı Avrupa'nın sanayileşmesi ve millet bünyesine geçmesinden sonra, o modele göre modernleşmeye çalışan bütün memleketlerde* münevver tabakanın yabancı kıymetleri benimseyerek halktan gitgide ayrıldığı görülmektedir. Münevverin medenî kıymetlerden önce ve onlardan ziyade sosyal hayata ait Batılı kıymetleri alması, sadece Türkiye'de görülen bir durum değildir. Türkiye gibi münevver tabakanın halk çocuklarına büyük ölçüde açık olduğu bir cemiyette böyle bir kıymet değişmesi, demokrasiye geçişte de başlıca güçlüklerden birini teşkil etmiştir, çünkü halk çocukları münevver tabakaya dahil oldukça bu tabaka halka daha zi-

* Üzerinde pek çok münakaşa yapılan, fakat bir türlü aydınlatılamayan Japonya misalini şimdilik dışarıda bırakıyoruz.

yade eğilecek yerde yeni gelenleri de eritmektedir. İlk başta, küçük bir idareci münevver azınlığın büyük kitleleri eritmesi gibi görünen bu hadise, batıcı münevverin seviyesindeki yükseklikten veya çevirdiği entrikadan değil, fakat onun dayandığı dünyanın gücünden ileri gelmektedir. Yüksek tahsil yapmış bir genç sadece memleketinin idareci üst tabakasına dahil olmakla kalmıyor, aynı zamanda bütün dünyada medeniyeti ve kudreti temsil eden Batı dünyasının da bir temsilcisi veya mensubu durumuna giriyordu. Farmasonluk v.s. gibi Batı kaynaklı gizli cemiyetler etrafında doğan şüphelerin büyük bir kısmı da bu noktanın iyi anlaşılmasından ileri gelmektedir. Dikkat edilirse, farmasonlar sadece kendi üyelerini korumak için bir araya gelmiş olan veya beynelmilel menfaat çarkları döndüren sermaye sahiplerinden ibaret değildir; bunlar aynı zamanda tamamen Batılı kıymet sistemlerini benimsemiş bulunup, bu kıymetleri kendi memleketlerinde yaymak -yani reform ve inkılâp yapmak- isteyen insanlardır. Eski bir mason ve bir ittihatçı zabıt olan Kâzım Nami Duru, İkinci Meşrutiyet inkılâbını yapanlarla masonluk arasındaki yakınlığı şöyle anlatıyor:

"İttihat ve Terakki Cemiyetinin o vakitki arkadaşlarından sağ kalanlar, birçok olayların etkisi altında birbirlerinden uzak, birbirleriyle ilgisiz kalmış iseler de eski içtenliklerinden, sevgilerinden pek az şey yitirmişlerdir. Bu içtenliği, bu kardeşlik duygusunu bugün de yüreklerinin derinliklerinde bulursunuz. İçlerinde mason olanlar vardı, meşrutiyetten önce de masonluktan bir hayli yararlanmışlardı. Yalnız mason olanlar birbirlerine li-üm (anadan), yalnız ittihatçı olanlar lieb (babadan), hem mason hem ittihatçı olanlar liebeveyn (ana-baba bir) kardeş derlerdi. Bu içtenliği yaratan büyük idealdi."

Batılı Türk münevverinin mason olması da şart değildir, fakat mutlaka Batılı kıymetlerin taşıyıcısı ve yayıcısı durumunda bulunan bir derneğe girmek ister. Böyle bir dernek meselâ Sosyalist Kültür Derneği de olabilir.

Batılılaşma hareketleriyle birlikte Türk münevver tabakasında ikinci ve çok önemli bir değişme daha olmuştur. Önceki tarihlerde kılıç ehli (ordu) ile kalem ehli (ilmiye) iki ayrı organize kuvvet halindeydi ve devletin mühim işlerinde, bilhassa hükümet darbelerinde ve iktidar değişikliklerinde bu iki kuvvet işbirliği ederdi. Sonraları Batılı tipte eğitim bilhassa ordu içinde yaygın bir hale gelince -tıp ve mühendis mektepleri bile askerî personel yetiştiriyordu- kılıç ehli aynı zamanda kalem sahibi olmakla kalmadı, gitgide eski itibarını yitirmeye başlayan medrese karşısında da imtiyazlı bir zümre haline geldi. Bazılarına göre memleketimizde bütün hayırlı işlerin yapılmasına imkân veren bu önemli farklılaşma, bazılarına göre de felâketimizin en büyük sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Fakat şurası muhakkak ki Batılı kıymetlerle yetiştirilmiş, Batı teknolojisine sahip bir münevver subay zümresi, memlekette batılılaşma istikametindeki değişmelerin daima önünde görülmüştür. Bu öncülük, subay zümresinin memleket idaresinde üst tabakayı teşkil etmesiyle mümkün olmuştur. Batılı eğitim sivil tabakalara da yayıldığı ve Türkiye harpten uzak bir hayat yaşadığı ölçüde, eskiden subayların oynadığı rol de gitgide sivillere geçmektedir.

Türkiye’de bürokratik bünye dışında bir münevver zümrenin teşekkül edemeyişi, hem Türk münevver kitlesinin birlik şuuru kazanması, hem de bu zümrenin sosyal ve kültürel değişmede oynadığı rol bakımından çok önemli neticelere yol açmıştır. Herşeyden önce, münevverlerin ortak vasıflara sahip bir zümre teşkil etmesi, onlârin aldıkları ortak eğitimden, yani ortak bir kıymet şuurundan ileri geliyordu. Batılı eğitim görmüş yeni münevver tabaka da, tıpkı eskiler gibi, az-çok yekvücut bir kitle teşkil etmiştir. Bunlar arasında zaman zaman meydana gelen çatışmalar daha ziyade bürokrasinin içine girenlerle dışında kalanlar arasında bir nüfuz ve menfaat çatışması halinde gelişmiş yahut bizzat Batıda görülen bazı ayrılıkların bize de aksetmesi şeklin-

* Genç Osmanlılar arasındaki parçalanmalar bu iddianın başlıca delilini teşkil ediyor.

de olmuştur. Eskilik-yenilik kavgası bile -hiç değilse kıs-
men- böyle bir çekişme atmosferi içinde büsbütün alevlen-
miştir; öyle ki mevcut nizamın yanbaşında yeralan münev-
verler, ister istemez bu nizamda nüfuzlu bir yer işgal ede-
meyen veya dışarı atılanlar nazarında geriliği temsil etmekle
suçlanmışlardır.

Yeni münevverin sahip olduğu kültür onu yeni idealle-
re, yeni tip bir ahlâk telâkkisine götürmüştür. Batıcı münev-
ver yeni ve yabancı siyasî kanaatler kazanmış, bu yüzden
devlete sadakatle bağlanacak yerde birtakım muhayyel, ide-
al nizamlar uğrunda devletin başına âdeta yeni bir dert ol-
muştur. İkinci Mahmud'dan beri yapılan bütün ıslâhat ve
inkılâp hareketleri, neticeleri bir tarafa, batıcı bir münevver
azınlığının lehine sarayın kudretini gitgide zayıflatan birer
hareket mahiyetindedir. Bu hareketleri Türkiye'de merkezi-
yetçi idarenin çözülmesine ve dolayısıyla demokrasinin ya-
vaş yavaş yerleşmesine doğru birer adım sayanlar pek çok-
tur; ama bu kanaatte olanlar her nedense merkeziyetçi ida-
renin çözülmesini, sonraki diktatör ve despot idareler için
birer mazeret saymaktan da hiç kaçınmıyorlar.

Abdülaziz'in tahta geçmesiyle, İkinci Mahmud ve Ab-
dülmecid devirlerinin devlet otoritesine verdiği zaafı gider-
mek üzere girilen teşebbüsleri boşa çıkarmak için atılan
her adımda bir yabancı parmağı görenler, hürriyetçi (!)
Türk münevverlerinin bazı Batılı devletlerce kışkırtıldıkları-
nı ve beslendiklerini söyleyenler tamamen haksız değiller-
dir; fakat şurası unutulmamalıdır ki, o zamanın Batılı Türk
münevveri dışarıdan destek görmeksizin de aynı fikirlere sa-
hipti ve aynı şeyleri yapmaya hazırды. Yeni nesillere horoz
dövüşçüsü ve pehlivan diye anlatılan, fakat son derece akıllı
ve gerçekçi bir devlet adamı olduğu anlaşılan Sultan Abdü-
laziz'i saray otoritesini paylaşmak veya tamamen kendi elle-
rine almak isteyen Batılı münevverler devirdiler.

Türkiye'de o devirde insanı şaşırtan bir başka hâdise
de, medreseli münevverin siyasî rejim meselesinde Batılı
münevverlerle âdeta aynı paralele girmiş olmasıdır. İlgi çr

kici bir inceleme konusu teşkil edebilecek olan bu nokta, bilhassa İkinci Abdülhamid devrindeki medreseli münevverlerde göze çarpıyor. İkinci Meşrutiyetle birlikte de medreselileri artık iyice siyaset sahnesinde görüyoruz. Türkiye'de yeniliklerin öncülüğünü daima saray yaptığı için, muhafazakâr bir müessese olan medresenin buna tepki göstermesi pek mümkündür ve böyle haller görülmemiş değildir; üstelik, sarayın Avrupacı bir münevver tabakasını söz sahibi ediş, medreselileri büsbütün reaksiyona sevkedebilirdi. Fakat medreseliler İkinci Abdülhamid'i müstabid olmakla suçlamışlar, yani Avrupa tipi bir hürriyet anlayışına dayanarak ona karşı çıkmışlardır. Sağdan gelen bu muhalefet belki de hürriyet isteginden ziyade, tıpkı bazı Avrupacı münevverlerde görüldüğü gibi, iktidarda söz sahibi olma hırsından ileri geliyordu. Belki de Batı medeniyetinin hürriyet ve meşrutiyet fikirleri o kadar kuvvetli, üniversal birer düşünce olarak görülüyordu ki, medreseliler bile asrî görünmekten kurtulamadılar, hürriyet taraftarlığını bir çeşit telâfi mekanizması olarak kullandılar. Bu ikinci ihtimal bize daha kuvvetli görünüyor; çünkü o devir medreselileri Avrupalıların rejim konusundaki fikirlerine esastan itiraz etmemişler, sadece bu fikirlerin İslâm geleneğinde zaten mevcut bulunduğunu ve dolayısıyla meşrutî bir idarenin aynı zamanda İslâmî olacağını isbat etmekle vakit geçirmişlerdir. Medreseliler medeniyet diye geçerli olan şeyin dışında kalmak istemiyorlardı; kendilerini şaşırtan ve henüz karşı koymaya hazır bulundukları bir kuvvetle uzlaşmayı daha uygun gördüler.*

İnkılâp geçiren bütün memleketlerde münevverlerin eskiler-yeniler yahut inkılâpçılar ve muhafazakârlar diye ikiye ayrılması pek tabiidir. Böyle bir ayrılmada inkılâp hükümetleri elbette yeni münevver tipini destekleyecek ve onun-

* Bunlardan ikisinin kaderi oldukça dikkati çekicidir. İkinci Abdülhamid'in hal' fetvasını yazan Elmalılı M. Hamdi (Yazır) sonradan cumhuriyet idaresinin İslâmiyete karşı olduğunu söylemiş, bu yüzden (kâfir idaresi altındaki müslümanlara cuma namazı farz olmadığı iddiasıyla) ölünceye kadar cuma namazına gitmemiştir. "Gölgesinden korkan bir ödleğ otuz üç yıl milleti inim inim inetti" diyen şâir Mehmed Akif de Cumhuriyetten sonra ömrünü Türkiye dışında geçirmeyi tercih etmiştir.

la işbirliği yapacak, eskileri ise mevkî ve itibardan mahrum bırakmaya çalışacaktır. İkinci Meşrutiyet inkılâbını yapan ve sonra İttihat-Terakki Fırkası halinde teşkilâtlanan münevverler bu yeni tipi teşkil ediyordu. Bizde inkılâpçı hükûmetleri tenkid eden münevverlere yobaz ve mürteci gibi damgalar vurma âdeti ittihatçılardan kalmıştır. Kendilerinden önceki idare için "devr-i sâbık" tâbirini kullanma âdeti de onlardandır. Fakat bu arada "Devr-i sâbık"ta meydana gelen çok mühim bazı değişiklikler vardır ki, bunlar yeni Türk münevver tabakasının teşekkülü bakımından çok büyük neticeler doğurmuştur. Bilindiği gibi, Türkiye'nin hemen bütün eğitim müesseselerinin temeli İkinci Abdülhamid devrinde atılmış, böylece memlekette daha sonraki yenilikler de bilhassa o devirde başlamıştır. Herşeyden önce, maarifin yaygın bir hale gelmesi yüzünden, münevverin çıkış (recruitment) sahası da genişledi: İttihatçılar ve Cumhuriyetçilerin büyük çoğunluğu fakir veya orta halli ailelerden gelen münevverlerdi. Ayrıca, bunların doğum yerleri de hayli yaygın bir dağılım sahası teşkil etmektedir; pek çoğu İstanbullu olmadığı halde okumak üzere oraya gelmiş taşralılardır. Yüksek okulların açılmasında devletin personel ihtiyacı ön plânda tutulduğu için, yüksek tahsil gören bu halk çocukları da ekseriyetle subay, doktor ve idareci oluyorlardı. İkinci Meşrutiyetle birlikte Türkçülük cereyanının büyük kuvvet kazanmasında belki bu Türk asıllı münevverlerin çoğunluk kazanması büyük rol oynamıştır.

İkinci Meşrutiyet İnkılâbının yapıcıları işte bu mekteplerde tahsil gören, bir kısmı yabancı memleketlere giderek yabancı dil de öğrenmiş bulunan "yeni" münevverler olmuştu. Sarayın kudreti tamamen inkılâpçı liderlerin eline geçtiği gibi, eskiden sarayın liderliğinde yürütülmekte olan modernleşme hareketleri de bütün ağırlığıyla bu yeni kadronun üzerine çöktü. Üstelik bu defa her başarısızlığı padişaha yüklemek imkânı da yoktu. Bir taraftan memleketin alt-üst olan siyasî ve askerî nizamı, bir taraftan gerçekleştirilmesi çok âcil olan ıslâhat hareketleri Türk münevverini

tam bir boşluk ve şaşkınlık içinde bırakıyordu. Meselâ Ziya Gökalp'ın Talât Paşa için,

*Sen canları birleştiren bir ruhsun
Vicdanını sende görür cemiyet
O bir necat teknesidir, sen Nuh'sun
Sen olmasan öksüz kalır bu millet*

yahut Enver Paşa için,

*Biz hepimiz şüphelerin içinde
İken vardı sende büyük itminan
Ermişti sana ya ilâhî bir müjde
Verilmişti yahut kudsî bir ferman*

demesi, bu ekip muvaffak olamayınca da gözlerini Mustafa Kemal Paşa'ya çevirip,

*Sen dâhisin buna çoktan inandık
Mefkûresiz rehberlerden pek yandık
Garpta şarklı yaşamaktan usandık
Kurtar bizi bu karanlık zindandan*

diye "istida" yollaması Ziya Gökalp'ın şahsî bir kusurunu değil, fakat o zamanki Türk münevverinin ruh halini aksettirmektedir. Fakat bu şaşkınlık, perişanlık ve boşluk içinde Türk münevverlerinde yeni bir toparlanma hareketi göreceğiz ki, bu hareketin ön plânda gelen simalarından birisi, belki de en önemlisi Ziya Gökalp olacaktır. Mütareke ile Cumhuriyetin ilk yılları arasında kısa süren bu uyanma hareketini önümüzdeki yazıda açıklamaya çalışacağız.

Yeni Türkiye’de Münevver Tabaka

Türk münevver zümresinin doğuşunu, gelişmesini ve hâlen içinde bulunduğu durumu araştıran bir sosyal ilimci bunu yaparken, ister istemez, Türkiye’nin fikir tarihini de anlatmış olacaktır. Geçen yazımızda da açıklamaya çalışmıştık ki Türkiye’de münevver zümre, İkinci Dünya Harbi’ne kadar, devlet kadrolarını dolduran bir bürokratik elit olarak karşımıza çıkmaktadır, bu insanların mensup oldukları diğer zümrelere sırf kendi şahıslarına ait menfaatları yine bahis konusu olmakla beraber, hepsi de esas itibariyle devletin kuvvetlenmesi ve ayakta kalabilmesi meselesini birinci plânda tutuyorlardı. Bu yüzden Türkiye’deki siyasî ve ideolojik mücadeleyi bir sınıf mücadelesi şeklinde değil, fakat memleketin kurtuluşu hakkında -bilhassa gördükleri eğitimin farklılığı yüzünden- değişik fikirlere sahip bulunan münevverler arasında bir kavga olarak görmek daha doğru olur.

Münevverlerimiz arasındaki esaslı fikir ayrılıkları İkinci Meşrutiyet’le başlar, böylece Türk münevverlerinin çeşitli cephelere bölünmesi de o tarihe kadar çıkar. Yeni Osmanlı ve Genç Türk hareketlerinin siyasî bakımdan en önemli ve belki yegâne yeniliği, saray otoritesinin Batıcı bir münevver azınlık tarafından daha çok paylaşılmasından ibaret kalıyor. Bu noktayı gayet iyi gören Yahya Kemal şöyle demektedir: "... Ahmet Rıza Bey’in ve hepimizin o zamanki fikrimiz, tıpkı Abdülhamid’in fikirleri gibi, mevcut Memâlik-i Osmani-

ye'de kendi millî tefevvukumuzu temin etmek hedefine müteveccihli. Ancak Abdülhamid re'sen padişah olduğu için bu tefevvukun ancak kaahir bir istibdad ile kaim olduğu neticesine varmıştı. Biz ise muhalif olduğumuzdan, bu tefevvukun bir meşrutiyet şekliyle meşruiyet kesbedeceğini tevehhüm ediyorduk".

İkinci Meşrutiyet memlekete birdenbire yeni fikirler getirmedi, sadece mevcut fikirlerin bütün serbestliğiyle ortaya çıkıp münakaşa edilmesine yol açtı. Padişahın otoritesi İttihatçı liderlerin eline geçtiği için, bu ideolojik kavgaların belli hudutlar içinde tutulması imkânı da kalmamış, devlet bizzat bu mücadelenin taraflarından biri haline gelmişti. İttihatçıların da bir politikası vardı ve bu politika "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" şeklinde tecellî ediyordu. İttihatçıların yerine bir başka grup iktidarda bulunsaydı, her halde onlar da aynı prensipleri benimsemek zorunda kalırlardı. Milliyetçilik siyaseti ve milliyetçi fikirlerin dünya çapında kuvvet kazanması dolayısıyla, İkinci Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarından beri bir kültür milliyetçiliği başlamıştı. Avrupalılaştırmanın daha eski bir tarihi vardı; biz reddetsek bile Avrupa devletleri bizi buna zorluyorlardı. İslâmcılık siyaseti ise zaten devletin en büyük dayanağı idi, İkinci Abdülhamid bu sayede İngilizlere karşı uzun ve başarılı bir mücadele vermişti. İttihatçıların Türkçülük siyaseti bile ancak İslâmcılık siyaseti ile birlikte bir manâ taşıyordu; Enver Paşa'nın Türk memleketlerinde büyük itibar görmesi, onun Türk veya Türkçü olmasından ziyade İstanbul'daki İslâm halifesinin damadı ve Erkân-ı Harbiye Nâzırı oluşundan ileri geliyordu.

İkinci Meşrutiyet devrinde işte bu zaruretlar içinde toparlanmaya çalışan İmparatorluğa bir ideoloji peygamberi lâzımdı, öyle ki iktidarın içinde bulunduğu şartları iyi kavramış olacak ve birleştirici bir siyasî felsefenin temellerini atacaktı. İttihatçılar bu peygamberi Ziya Gökalp'ın şahsında buldular. Balkan felâketinden Millî Mücadele'nin sonuna kadar gitgide kuvvet kazanan milliyetçilik veya "Türkleşmek" siyasetinin başında da bir fikir adamı olarak yine o

vardır. Zaten Millî Mücadele adı bile bize hemen millet, milliyet, milliyetçilik terimlerini hatırlatıyor ve burada ilk akla gelen isim de Ziya Gökalp oluyor. Gerçekten bize millî hareketin neden ibaret bulunduğunu, milliyetçiliğin ne demek olduğunu ilk defa öğreten Ziya Gökalp olmuştur. Onun yetiştirdiği veya onun temel fikirleri etrafında yetişmiş olan nesillerdir ki bizi bağımsızlığımızı kaybetme tehlikesinden kurtardı. Millî Mücadeleyi hazırlayan ve başarı ile yürüten asker-sivil Türk aydınlarının büyük çoğunluğu o devrin Türkçü, şimdiki adıyla milliyetçi aydınlarıydı. Ziya Gökalp bu durumu 1923'de yayınladığı *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabında, kendi şahsiyetini hiç öne sürmeden şöyle anlatıyor:

"Diyebiliriz ki, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hiç haberi olmadan Türkçülüğün siyasî programını tatbik etti... Türkçülükle halkçılığın nihayet aynı programda birleşmeleri ikisinin de maksada ve gerçeğe uygun olmasının bir neticesidir... Bu aynılığın bir neticesi de şudur ki, bütün Türkçüler hiç istisnasız Anadolu Savaşı'na katılmışlar ve onun en ateşli müdafaacıları olmuşlardır. Türkiye'de Allah'ın kılıcı halkçıların -yani Müdafaa-i Hukukçuların- pençesinde ve Allah'ın kalemi Türkçülerin elinde idi. Türk vatanı tehlikeye düşünce bu kalemle bu kılıç birleşti, ikisinin birleşmesinden bir cemiyet doğdu ki adı Türk Milleti'dir."

İkinci Meşrutiyet'le birlikte ortaya çıkan zengin fikir ve ideoloji hareketlerine bakarsak, Türk aydınlarının imparatorluğu kurtarmak ve geliştirmek üzere başlıca üç istikamet tutturduklarını görürüz: (1) Garpcılar, yani Batı kültür ve medeniyetini süratle alıp Batı Dünyası ile bütünleşmemizi isteyenler, (2) İslâmcılar, yani modern teknoloji dışında bütün müesseselerimizi İslâmî esaslara göre düzeltmemizi ve İslâm âlemi ile bütünleşmemizi isteyenler ve (3) Türkçüler,

* Bu söz millî mücadelenin Türkçülük cereyanına dayandığı manâsına gelmez. Bütün zaferlerin hakiki kahramanı olan Türk askeri yine eskiden olduğu gibi "din ve devlet" için çarpışıyordu.

yani bir tarafta Batı medeniyeti ve bir tarafta Türk kültürü esasına dayalı modern bir cemiyet yaratmak, Türk âlemi ile bütünleşmek dâvasında olanlar.

Ziya Gökalp bu üçüncü grupta bulunuyordu. Türkçülük cereyanı onun şahsî eseri değildi, fakat bu cereyan ilk defa bir kültür hareketi olarak onun da içinde bulunduğu bir genç aydınlar grubu tarafından başlatılmış, kısa zamanda yaygınlaşan bu cereyanın fikir lideri olarak Ziya Gökalp ön plâna geçmişti. Avrupa'daki felsefe ve sosyoloji hareketlerini yakından takip etmesi ona gösterdi ki, sosyal tekâmülün en ileri merhalesi bir topluluğun millet haline gelmesidir; kısa zamanda bu millet bünyesine kavuşmayan topluluklar o merhaleye ulaşmış olanlara her sahada mağlûp olacaklar, kendi içlerinde de hiçbir zaman refah ve huzur göremeyeceklerdi. Nitekim o devirde Avrupa'nın karşısında bulunan devletlerin durumu buydu. Şu halde bizim için de milliyetçilik politikasından vazgeçilemezdi.

Gökalp kendi zamanındaki öbür iki cereyanı da tamamen reddetmedi. Türkler Müslüman oldukları için Müslüman dünyasına, Gökalp'ın deyişiyle İslâm beynelmileliyetine dahildiler. Modern medeniyeti ihmal edemeyeceklerine göre de Batılılaşmak zorunluydu. İşte bu üç noktayı gözönünde tutarak şu formülü ortaya attı: *Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Garp medeniyetindenim*. Fakat bu formül üç ayrı unsurun gelişi güzel karıştırılmasından ibaret değildi, burada asıl yapıcı unsur Türk millî kültürü idi.

Gökalp bir taraftan da Türk milliyetinin temeli olan Türk kültürünün esaslarını göstermeye çalıştı. Kültür bir milletin bütün hayatının bir mahsulü olduğuna göre, önce millî tarihimizi bilmek gerekiyordu. Halbuki eskiden bizim onuncu yüzyıldan önceki tarihimiz ya hiç bilinmez, yahut ilgi görmezdi. Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki tarihleri gibi, Asya'da kalmış diğer Türk topluluklarının tarihleri de, Türkçülük hareketiyle birlikte ilgi konusu oldu. Gökalp'ın sade şiirlerle destan halinde anlattığı bu tarihler o devirde çocuklardan ziyade gençler tarafından okunuyordu. Zaten İkinci Meşrutiyet'te iktidar, siyasî inkılâpla birlikte

sosyal inkılâplar da yaparak memleketin çehresini değiştirmek isteyen bir genç kitlenin eline geçmiş bulunuyordu. İktidarda İttihat ve Terakki adlı inkılâpçı parti vardı ve Gökalp bu partinin merkez-i umumî üyesi idi. Gökalp bu mevkide bulunduğu sırada politika ve devlet idaresi ile meşgul olmadı, ama fikirlerini hem devlet adamları, hem de gençler arasında serbestçe yaydı. İşte bu yeni nesil, memleket için özlediği yeni bir hayatın esaslarını Gökalp'ın ağzından ve kaleminden öğrendi. "Yeni Hayat" nasıl olacaktı?

Yeni Hayat, ahlâkta, hukuk ve iktisatta, edebiyatta, sanatta, kısaca bir cemiyetin bütün kıymet sahalarında, milliyet esasına dayanan sosyal bir inkılâb yapmaktır. Buradaki milliyet veya millî kültür, Gökalp'ın ilk defa Yeni Hayat adıyla ortaya attığı fikirlerin daha sonra Türkçülük adını almasına yol açmıştır. Türkçülük eski cemiyetin kıymet sistemini ve müesseselerini kabul etmez, çünkü imparatorlukta milliyet esasına dayanan bir sosyal yapı yoktur. Fransız inkılâbından bu yana yayılan milliyet fikirleri Türk olmayan unsurları bizden ayırdı, Türkler de elbette kendi vatanlarında kendi milliyetlerinin dâvasını güdeceklerdi. Böylece Türkiye'de milliyetçi, halkçı, batı medeniyetçisi bir devlet kurulacak ve biz onun sayesinde modern milletler seviyesine çıkacaktık. Milliyetçi bir devlet ister-istemez halkçı olacak, halkçı olunca da demokratik esaslara dayanacaktı. Laiklik bu demokrasinin zorunlu neticesiydi.

Görülüyor ki bu fikirler, başta millî hareketin lideri Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Millî Mücadele'yi hazırlayan ve yürüten kadronun başlıca fikirleridir. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ndan çıkan Misak-ı Millî beyannamesinden başlayarak Cumhuriyetin kuruluşuna kadar Millî Mücadele hakikaten millî bir karakterdedir ve bu karakter Gökalp'ın yarattığı düşünce atmosferi içinde yetişmiş bulunan asker-sivil Türk aydınlarının eseri olmuştur. Bunlar arasında Gökalp'ın *Altın Işık*'ını ezbere bilmeyen, *Yeni Hayat*'ı okumayan veya Türk Ocağı'nda kendisini saatlerce vecd içinde dinlemeyen yok gibidir.

Millî Mücadelenin temelinde Ziya Gökalp düşüncesi-

nin ne kadar derin bir yer işgal ettiğini, mücadele bittikten sonraki hâdiselerden de anlayabiliriz. Bilindiğı gibi, memleket düşmandan kurtulur kurtulmaz, hükümet Gökâlp'ı hemen Diyarbakır'dan Ankara'ya getirtti, Gazi ve arkadaşları onunla Yeni Türkiye'nin temelleri hakkında iştişare ettiler. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden doğan Halk Fırkası bir bakıma Gökâlp'ın eseridir, çünkü fırkanın prensipleri, hattâ bunların sayısı ve okla gösterilmesi hep Gökâlp Milliyetçiliğinden çıkmıştır. Batı medeniyetinin kaynaklarını öğretmek üzere devletin batı dillerindeki temel eserleri Türkçeye çevirtmesi de Gökâlp'ın fikridir, nitekim bu işi kendisi başlatmıştı. Halk Fırkasının "halka doğru" prensibi ve bunun neticesi olan halkevleri ve odaları çok önceden Gökâlp tarafından tavsiye edilmişti. Baro, Tabipler Birliğı, Mühendisler Odası gibi meslek teşekküllerinin, üniversitenin muhtariyet kazanması, yani Gökâlp'ın tabiriyle "âmme velâyetinden kurtulmaları" yine onun teklifiyle oldu.

Ziya Gökâlp, her büyük siyasî değişiklikte kendi fikirlerinde yaptığı önemli düzeltmeler dolayısıyla, sabit ve istikrarlı bir görüş sahibi olamadı, ama hakikaten İkinci Meşrutiyet devrinde ondan daha birleştirici rol oynayan başka bir Türk düşünürü gösterilemez. İttihat ve Terakki gibi -Enver gibi ferdî kabiliyetlerin dışında- hem şanssız, hem de kalitesiz bir iktidarın sorumluluğuna katılmamış olsaydı belki bu birleştirici tesiri daha da büyük olacaktı.

İmparatorluk parçalanıp da Cumhuriyet kurulduğu zaman Gökâlp ve onunla birlikte yeni iktidar sahipleri artık Türk devleti için yeni bir politika tesbit etmek zorundaydılar. Bu devrede Gökâlp'ın eski büyük rolünün kalmadığını görüyoruz. Genç yaşında ve Cumhuriyetten bir yıl sonra ölmemiş olsaydı fikirlerinde nasıl bir değişiklik olurdu, bilmiyoruz. Fakat Türkçülük hareketi içinde yetişmiş olan nesil, yeni kurulan merkezîyetçi hükûmetin politikasıyla kolayca uzlaşamazdı. Gökâlp hayatta iken yazı değişmesine şiddetle karşı koymuş, takvim için hicrî tarihin esas tutulmasını istemiş, dilde tasfiyeciliğın aleyhinde bulunmuştu. Devlet makamlarında yavaş yavaş radikal bir Avrupacı ekibin hâkim

olduğu görülüyordu. Dilde tasfiyeciler, hükümetin resmî desteğiyle, Türk dilinin kaderine hâkim oldular, çünkü merkezîyetçi ve tek partili idare Dil Kurumu'nu devletin bir müessesesi sayıyor ve orada alınan kararlara göre çocuklara okulda okutulacak dili tayin ediyordu. Münevver bürokrasisi içinde Avrupa muâşeretî ve Avrupa zevkleri daha çok hâkim olmaya başladı. Türkçülerin milliyetçilik anlayışı ve tarih görüşü resmî kongrelerden tekme ve tokatla kovuldu: Anadolu'da kurulan ve bin yıldır devam eden Türk devleti bir tarafa bırakılarak tarih-öncesi çağlara dönüldü; Türklüğün başlıca alâmeti olmak üzere kafa ölçüsü alma usûlü revaç buldu. Bu devirde resmî görüşün dışına çıkmak imkânı bulunmadığı için, hükümetin yeni politikasıyla uzlaşmayan münevverlerin sayısı ve kalitesi hakkında kesin bir fikre sahip değiliz.

Cumhuriyet bürokrasisi imparatorluktan devralınmıştı, fakat bu bürokrasi, on yıllık bir harpten sonra kolunu kıpırdatamayacak hale gelmiş, yorgun ve yoksul bir milletin nüfuzlu idarecileri durumuna geçmişti. İmparatorluk yenildiği için, ona bağlı olarak görülen herşey de onunla birlikte yenilmiş sayılıyordu; bu yüzden cumhuriyet devrindeki münevver üst tabakanın Avrupacılığı eski devirlerdekinden daha da şiddetli oldu. Bu devirde halk tabakalarının münevver ve tabîî idareci- üst tabakaya eleman verme nisbeti artmıştı. Hükümetin verdiği imkânlardan faydalanan birçok gençler yeni Türkiye'nin idareci, teknisyen ve akademik kadrolarını doldurmak üzere Avrupa'ya tahsile gittiler; pek çoğu da birkaç zengin çocuğu ve kabiliyetsiz hariç- muvaffak döndüler. Fakat merkezîyetçi bir hükümetin karşısında münevver tabakanın durumu ne olacaktı? Bu genç ve idealist insanlar, daha önce de görüldüğü gibi, idarenin hoşuna gitmeyen fikirlere ve hattâ icraata önayak olursa ne yapılacaktı? Böyle bir tehlikeyi ortadan kaldırmak için, mevcut bürokrasi daha da genişletilerek bu yeni gelenler orada eritilecek miydi, yoksa devlet memuru dışında serbest meslek sahibi bir münevver tabakanın doğuşuna imkân verilecek miydi?

İkinci Meşrutîyet devrinde ve Cumhuriyetin ilk yılların-

da Türk münevverlerini toplayan en büyük gayr-i siyasî teşkilât Türk Ocakları'ydı. Türk Ocakları İttihatçılar tarafından destek görmüş, onlar da İttihatçılar'ı desteklemişler ve böylece İttihat ve Terakki Fırkası âdetâ -Yahya Kemal'in tâbiriyle- alâmet-i fârikası Türkçülük olan bir parti gibi görünmüştü. Bu teşkilât Cumhuriyet devrinde de ayakta durmayı başardı; fakat İttihat ve Terakki ile eskiden çok yakın ilgisi olduğu için Halk Fırkası'yla bir arada yürüyemezdi. Halk Fırkası kendi dışında teşkilâtlı bir münevver kuvvetin varlığına imkân vermemek üzere Ocaklar'ı kapattı, Ocak ileri gelenleri arasından da bilhassa Türkiye dışından gelmiş olanları Halk Fırkasının kontrolü altında bulunan çeşitli yerlere -Dil ve Tarih Kurumu gibi- dağıttı, bazılarını aynı zamanda mebusluk -sayıllık- verdi. Avrupa'da tahsilini bitirerek gelmiş olanlar da çeşitli yollardan Fırka bünyesinde eritiliyordu. Bunlardan bazılarının siyasî vazifeler almaları yüzünden kendi arkadaşları ile de araları açılınca, Halk Fırkası karşısında hemen hiçbir kuvvet kalmadı. İleride Anadoluculuk cereyanının bir tarihini yazacak olanlar bu konuda bize bir hayli bilgi kazandıracaklardır.

Tek partili devirde Halk Fırkası'nın karşısında ikinci büyük teşkilât olarak Muallimler Birliği bulunuyordu. Muallimler Birliği tek partili idare zamanında en çok ihtiyaç duyulan ve o nisbette de korkulan bir kuvvetti. Herşeyden önce, yeni inkılâp rejiminin muallimler tarafından benimsenmesi ve onlar vasıtasıyla yayılması şarttı. Fakat bu teşkilât siyasî iktidarla ihtilâfa düşerse Halk Fırkası münevverin desteğini büyük ölçüde kaybetmiş olurdu. Mamafih, muallim zümresi cumhuriyetten önce de Avrupacı fikirlerle dolmuş bulunuyordu; bu yolda yapılacak reform ve inkılâplar için hazır durumdaydı. Nitekim Halk Fırkası bunlardan inkılâp hususunda bir reaksiyon görmedi, ama parti dışında bir teşkilât olarak devam etmemeleri için de gerekeni yaptı.

Cumhuriyetten sonra Türk münevverleri arasında ilk büyük siyasî ayrılık Terakkîperver Fırka'nın kurulmasıyla ortaya çıktı. Bu partinin kurucuları da tıpkı Halk Fırkası mensuplarının çoğu gibi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden

geliyorlardı. Üstelik Halk Fırkası'nda idarenin gitgide merkezîyetçi bir karakter kazanması yüzünden ikinci sınıf adamlar çoğunluğa ve ön plâna geçirilmiş olduğu halde, yeni fırka o devirde Türkiye'nin asker ve sivil en kaliteli ve şöhretli adamlarından meydana gelmişti. Aralarında Millî Mücadele içinde gösterdikleri varlıkla büyük şöhret yapmış ve sivrilmiş kimseler vardı. Bu partinin idarecileri Cumhuriyet rejimine ve Batılılaşmaya taraftar bulunuyorlardı, fakat Halkçılar derecesinde radikal değişme taraftarı değildiler.

İkinci muhalefet hareketi olan Serbest Fırka'ya gelince, bu da memleketin münevver üst tabakası tarafından kurulan bir parti olmakla beraber, bir çeşit sun'î muhalefet vazifesi gördürülmek üzere iktidar çevreleri tarafından kurulmuştu, nitekim halk bu hakikatın farkında olmadığı için Serbest Fırka'ya çok büyük bir sevgi ve alâka gösterince parti idarecileri siyasî mücadeleyi terkettiler, yani Halk Fırkası onlara artık sahneden çekilmelerini tenbih etti (okuyucu bu siyasî muvazaa hakkında geniş ve çok dikkat çekici bilgi almak için Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest Fırka Hatıraları* adlı kitabına başvurabilir.) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ise kuruluşunun hemen ardından bir hâdiseye adı karıştırılarak kapatılmış bulunuyordu.

Halk Fırkası ile onun karşısındakiler arasında ne gibi fikir ayrılıkları bulunduğunu kestirmek çok güçtür, hattâ aralarında herhangi bir esaslı ayrılık olduğu ihtimali bile uzak görünüyor. Şimdiye kadar tesbit edilebilen uyuşmazlıklar arasında yegâne mühim olanı Hilâfet meselesi ile ilgilidir. Millî Mücadelenin bazı önemli ve popüler simaları (Rauf Bey, Halide Edip Hanım v.b.), İstanbul basınının ileri gelen kâlemleri (Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziyâ vb.), bazı üniversite hocaları Hilâfet'in kaldırılmasına karşı çıkmışlardı. Fakat muhalefeti temsil edenlerin hemen hepsi de aynı nesilden olan, aynı tip mekteplerde birbirine benzer eğitim görmüş kimselerdi. Bu zümrenin dışında kalan medreseli münevverler ise, daha İkinci Meclis'in kurulmasıyla birlikte parlamento-dışı bırakılmış, sonra da sistemli bir şekilde sindirilmişlerdi. Türk siyasî elit'inin büyük kısmı Batılı tipte okullarda tahsil görmüş ve Türkiye'yi Batı örneğine göre

değiştirmeyi emel edinmiş kimselerdi. Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmî tarihine göre, partili münevverler arasındaki yegâne ayrılık Türkiye Cumhuriyeti müesseselerinin hangi Batı memleketinden alınacağı noktası üzerindeydi ve herkes kendi bildiği veya benimsediği ülkenin örnek alınmasını istiyordu. Bunlardan pek farklı olmayan Terakkiperver ve Serbest Fırkaların idarecileri niçin halkı hemen kendi etraflarında toplamışlardı? Muhliflerin bu başarısı herhalde liderlerin niyet ve ideallerinden ziyade seçmen kitlesinin ümit ve sıkıntılarından ileri gelmekteydi. Bu liderlerle Halk Fırkası münevverleri arasında sosyal menşe bakımından da önemli bir fark yoktu.

Türkiye'nin tek partili cumhuriyet devrinde münevver tabakanın bir araya geldiği yerler birkaç çatı altına inhisar etmişti: Üniversite, Dil Kurumu, Tarih Kurumu, Parti, Meclis ve büyük şehirlerde çok sayıda devlet memuru istihdam eden devlet daireleri. Üniversitede muhtariyet olmadığı için bu müessese hükümetin, dolayısıyla partinin kontrolü altındaydı. Tarih ve Dil Kurumları ise partinin hem maddî, hem de ideolojik kontrolü altındaydı. Bu devirde münevverlerin ideolojik bakımından çeşitli istikametlere ayrılmaya başladığı İkinci Dünya Harbi'yle birlikte ortaya çıkan gruplaşmalardan anlaşılmaktadır. Fakat münevver tabaka büyük çoğunluğuyla bir bürokratik elit olarak devam ediyordu ve bunlarla halk arasında açık, hattâ kesin farklar bulunduğu görülmekteydi. İktisaden geri kalmış ve bu yüzden vergi gelirlerini bilhassa fakir halktan toplamak zorunda bulunan bir cemiyette maaşlı memurlar bir çeşit imtiyazlı tabaka teşkil ediyordu. Mamafih, umumî gelir seviyesindeki düşüklük memuru da tatmin edemeyecek vaziyetteydi; üstelik geçmiş yılların büyük ümitleri boşa çıkmıştı. Cumhuriyetin on beşinci yılında ve İkinci Dünya Harbi'nin başında halkın ve münevverin gözüne çarpan başlıca manzara, stadyumlarda marş söyleyen delikanlılar ile Anadolu'da veremden, sıtmadan, açlık ve sefaletten, idareci teröründen kıvranan milyonlardan ibaretti. Türk münevverlerinin bu manzaraya karşı aldığı çeşitli tavırları görebilmek için İkinci Dünya Harbi'nin başlangıç yıllarını bekleyecektik.

Tersine Dönen Eğitim Çarkı

Cumhuriyet devrinin 1924-1946 arasındaki tek partili idare safhasından sonra en büyük dönüm noktası 1946'da fiilen demokrasiye geçiş hareketidir. Çok partili hayat bize dışarıdan kabul ettirildi, fakat böyle olmasını Türk demokrasisi için mesut bir başlangıç saymak daha doğru olur. Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı içeride biriken husumet bir askerî müdahaleye yol açabilir, yahut İkinci Dünya Harbi'nden sonra hâlâ tek parti idaresiyle yaşayan Türkiye, batı himayesinden mahrum kalarak Sovyet blokuna katılabilirdi. Ortadoğu'da Amerika, Sovyetler ve İngiltere tarafından kurulan statüko Türkiye'yi batı blokuna sokmakla kalmadı, daha sonraki gelişmeler neticesinde bizim demokratik hayatı resmen kabul etmemizi de sağladı. İşte bu devirden itibaren açılan hürriyet devresi Türk fikir hayatında başlıca iki istikametin doğmasına yol açmıştır.

Münevverlerimizin çoğunluğu yine Avrupacı ve dolayısıyla inkılâpçı olmakta devam etti. Bu temayülden siyasî sahada en çok Cumhuriyet Halk Partisi faydalaniyor ve karşıındaki bütün muhalefet ve hareketlerini Atatürk ve İnkılâp düşmanlığıyla suçluyordu. Denebilir ki, CHP'nin Atatürkçülük devresi iktidarı kaybetmeye başladığı zaman ortaya çıkmış ve muhalefette iyice kuvvetlenmiştir. Halk Partisi'nin en az Atatürk'çü olduğu devir, iktidarı zamanına rastlar. Atatürkçülüğün bir siyasî silâh haline gelmesinde hiç şüphe-

siz, DP Genel Başkanı Celâl Bayar tarafından çıkarılan bir kanunun da büyük rolü olmuştur.

1946 seçimlerinin esas muhalefet partisi olan Demokrat Parti de, tıpkı Serbest Fırka gibi, bir muvazaa partisi olarak doğmuş, yani İsmet İnönü tarafından kendi mutemed adamı Celâl Bayar'a kurdurulmuştur. Fakat böyle bir partinin kuruluşu, yine Serbest Fırka devrinde olduğu gibi, bütün muhalif güçleri kendi etrafında toplamaya yetmiştir; şu farkla ki, artık iktidar, eskiden olduğu gibi, muhalefete bir noktadan sonra "çekil" diyecek güce ve yetkiye sahip değildi.

Demokrat Parti'nin arkasındaki fikir Halk Partisi inkılâpçılığına muhalif olan bir milliyetçilikti. İnönü ile anlaşmalı olarak hareket eden Celâl Bayar, bu türlü bir muhalefeti mümkün olduğu kadar susturmaya çalıştı; bu yüzden partide birtakım çatlamalar da oldu. Fakat Demokrat Parti esas itibariyle halkçı ve milliyetçi karakterini uzun zaman devam ettirdi.

Türkiye'de çok partili hayat münevver üst tabakanın çıkış sahasındaki yaygınlaşmayı da âdeta son haddine ulaştırmıştır. Bu devirde artık merkezî ve otoriter bir teşkilâtın uygun gördüğü bir zümre değil, halk tarafından doğrudan doğruya seçilen ve büyük çoğunluğu kendi seçim bölgesinin yerlisi olan kimseler siyasî iktidarı elde tutuyordu. Böyle halkçı bir istikametteki gelişme Meclis'e hakim olduktan sonra, memleketin bütün siyasî, idarî v.s. sahalarına da intikal etti. Ankara'daki Avrupacı elit'e karşı taşra halkı bir varlık olarak ortaya çıkmıştı. Türkiye kapılarını bir taraftan kendi halkına, bir taraftan da batı demokrasilerine açıyordu. Böylece bir inkılâp idaresinin doktrinci eğitiminden ziyade, demokratik eğitim prensiplerine göre yetişen halk çocuklarının sayısı süratle arttı. Türk siyasî elit'i üzerinde mükemmel ve teferruatlı bir araştırma yapmış olan Frey'in bulunduğu neticelere göre, 1950 sonrası Türk siyasî elit'i ile 1920-23 arasındaki siyasî elit birbirine son derece benzerdir, çok partili devrin parlâmenterleri de, tıpkı İstiklâl

Harbini idare eden Birinci Meclis üyeleri gibi, halk içinden çıkınış kimselerdir.

Demokrat Parti halkın reyleriyle ve ezici bir çoğunlukla iktidarı elinde tutuyor, fakat iktidarda kalabilmek için bu çoğunluğun yetmeyeceğini görmüyordu. 30 yıllık bir idarenin bir iktidar değişikliğiyle kısa zamanda tasfiyesi zaten beklenemezdi. Nitekim demokratlar inkılâpçı, yani Halk Partili münevver kadrolarını tasfiye ederek bunların yerine demokratik, halkçı yeni kadrolar getirmeyi başaramadı, hattâ bunu düşünemedi. Münevver çevrelerin rey çoğunluğu bakımından bir önem taşımadığını düşünen Demokrat Parti, vaktiyle CHP'nin iktidardan düşmesinde büyük rol oynayan üniversite ve orduyu da kaybettiği zaman sadece kendini değil, Türk demokrasisini de korkunç bir uçuruma sürükledi: Demokratlara şu veya bu sebeple hasım olan gruplar Demokrat Parti'nin müdafaa ettiği prensiplere ve kıymetlere bile düşman oldular. Öyle ki, ilkokul tahsili görmeyenlerin rey hakkından mahrum bırakılmalarını isteyen, halkın ancak kamçı ile idare edilebileceğini söyleyenler bile çıktı. Sadece münevvere rey hakkı verildiği takdirde demokratların kazanamayacağı sanılıyordu. Halbuki Demokrat Parti münevverlerinin büyük çoğunluğu da aslında Halk Partililer gibi düşünüyorlardı. 27 Mayıs 1960'da Birinci Cumhuriyet -yahut 1950'de kurulan İkinci Cumhuriyet- yıkıldığı zaman halkçı münevverler büyük bir yara aldılar.

CHP'deki inkılâpçıların Demokrat Parti idarecilerine muhalefet etmeleri için -şahsî iktidar gayreti dışında- mühim bir sebep yoktu. İki taraf da aynı siyasî ekolün yetiştirmesi idiler, âdeta tesadüfen karşı karşıya düşmüşlerdi. Birinin otoriter, diğerinin demokratik bir rejim taraftarı olması sırf bir iktidara gelme usulü farkından ibaretti. Demokratların fazla rey almaları, onların temel politikalarındaki büyük değişiklikten değil, hafızalarda çok kötü izler bırakmış bir Halk Partisi iktidarına karşı tek alternatif oluşlarından ileri geliyordu. Halk Partisi devrinin "uğursuz" sayılan adamları hayatta olmasalar da onların yerine yeni bir kadro gelseydi belki bu kadar nefret çekmezlerdi. Nitekim sonraları Türki-

ye'de o şahıslardan büyük ölçüde arınmış bir Halk Partisi ve eski devri bilmeyen yeni bir seçmen nesli ortaya çıktığı zaman, CHP'lilerin rey miktarında kısmî bir artış olmuştur.

Demokrat Parti, daha doğrusu çok partili demokrasi devri, Türkiye'de sosyal ve iktisadî bakımdan da büyük hamlelerin yapıldığı bir devirdir. Türkiye demokratlarla birlikte hızlı bir değişme ve kalkınma çağına girmiş, bu değişmeler münevverin fikrî ve siyasî temayüllerinde de yeni istikametler ortaya çıkarmıştır. 1950-60 devresinde hazırlıkları görülen ve 1960'dan sonra ortaya çıkan ideolojik-siyasî hareketler herşeyden önce Türkiye'deki siyasî değişmenin ve kalkınmanın birer işaretidir. Bizde daha önce böyle hareketler olamazdı, olsa bile genişçe bir kitleye hitab edemezdi. Mamafih, ideoloji çatışmalarının kalkınma sırasında ortaya çıkışı, bunların mutlaka iyi bir istikbal müjdesi olduğunu göstermez. Kalkınma hareketinin mesut neticeleri olduğu gibi, birtakım riskleri ve tehlikeleri de vardır. Hele böyle süratli bir değişme hâdisesi, Türkiye gibi millî kültürü ile bağları kopartılmış bir memlekette olursa, kalkınmanın usûl ve istikameti üzerinde yapılan kavgalar, büsbütün çetin bir şekil alabilir.

Türkiye şimdi hafızasını kaybetmiş bir insan gibidir; kafası bir çeşit *tabula rasa*, yâni üzerinde hiç iz bulunmayan boş bir karatahtadan ibarettir. Solcular bu boş yere marksizmi yazmak istiyor, milliyetçiler ise Türkiye'de mevcut olduğu halde farkedilmeyen veya ihmal edilen yerli kültürü ortaya çıkararak onun üzerinde yeni bir bina kurmaya çalışıyorlar. Eski devrin inkılâpçı tipi bile hayatımızdan çekilmiş bulunuyor, şimdi devrimci demek marksist demektir.

1950'ye kadar Türkiye'de eğitim denince hep resmî okullarda yapılan tahsil akla gelirdi. Demokratik hayatla birlikte basın hayatı ve dernek kurma v.s. faaliyetlere geniş çapta hürriyet verilince, mektebin tesiri derhal ikinci plâna düştü. Türkiye'de yeni nesiller bilgi ve görgülerini artık okulda veya ailede değil, bunların dışında ve çok defa mektebe zıt bulunan vasıtalarla almaktadırlar. Bu yeni durum şimdiki ideolojik temayüllerin de esas kaynaklarından birini

teşkil ediyor. Eskiden mektep, bir inkılâp rejiminin dogmalarını öğretmek ve o inkılâbın ideal saydığı insan tipini yetiştirmek üzere faaliyette bulunurdu; dışarıda başka bir tesir vasıtasından uzak tutulan gençler çoğunlukla bu terbiyeyi benimsemiş bir şekilde yetişirlerdi. Şimdi her ferdin dahil olduğu ayrı bir fikir cemiyeti veya siyasî parti vardır; Türkiye dışındaki her türlü fikir ve siyaset hareketleri sinemalar, tiyatrolar, gazeteler vasıtasıyla bize gelmektedir. Yurt dışına tahsil veya gezme, yahut çalışma maksadıyla gidenlerin sayısı günden güne artıyor. Ve en önemlisi, Türk gençleri artık ekmek kavgasının ötesinde birtakım meselelerle uğraşabilecek bir cemiyette yaşamaktadırlar.

Bunca yıllık gayretlere ve hürriyete rağmen Türkiye’de fikir hayatı son derecede sönük kalmıştır. Tek partili inkılâp idaresi zamanında zaten bir fikir hayatı olamazdı; demokrasi devrinde ise kalkınma ile eğitim arasındaki münasebet yine yanlış anlaşıldığı için, ilim ve fikir adamı yetiştirecek yerde okuma-yazma bilen cahiller yetiştirmek üzere milyonlarca lira sarfedilmiş, yüzbinlerce Türk çocuğu en güzel yıllarını boşu boşuna geçirmiştir. Türkiye hâlâ bütün köylü vatandaşlara okuma-yazma öğrettiğimiz veya liseye gelmiş herkesi üniversite mezunu ettiğimiz takdirde cehaletten kurtulacağımızı zanneden cahil vatandaşlarla doludur. Böyle bir memlekette fikir münakaşası yerine ideoloji kavgalarının ön plâna geçmesi elbette tabîî karşılanmalıdır. Fikir münakaşası fikir sahibi kimseler arasında olur, ideolojik kanaatlar arasında münakaşa bahis konusu değildir; onlar sadece kavgaya veya harp ederler. İşte bu yüzden Türkiye’de demokratik sosyalizm yerine marksizm, modernleşme yerine züppelik ve dejeneresans, dilde gelişme yerine uydurmacılık veya ırkçılık, muhafazakârlık yerine devekuşu politikası, iktisadî kalkınma yerine kapalı ekonomi hasreti, geniş perspektifli ve ağırbaşlı bir dış politika yerine, ya korkaklık, ya kabadayılık gösterileri hâkimdir.

Eskiden fakirlerin babası olan devlet şimdi fikir fukarası münevverlerin babasıdır. Boş yere harcadığı gençleri ortada bırakmamak için onları kendi kanatları altına alır; hiç-

bir yerde iş bulamayanlar devlete kapılandıktan sonra hayatları garanti altındadır. Rekabetin ve rekabet dolayısıyla farklılaşmanın bulunmadığı yegâne geçim kapısı devlet sektörüdür. Orada insanların gelirleri arasındaki fark bunların kabiliyet ve çalışmalarına değil, hizmette geçirdikleri zaman farkına bağlıdır; üç yılda bir herkes terfi eder, yaşı dolunca da emekli olur.

Türkiye'de en iyi işleyen sektör özel sektördür. Bu sektöre dahil müesseselerin Türkiye iktisadî bakımından değerlendirilmesi bizim konu ve ihtisasımızın dışında kalıyor, fakat muhakkak ki memleketin en parlak ve en iyi işlenmiş zekâları bu sektörde bulunmaktadır. Baştaki müteşebbisten sekretere kadar herkes azamî kapasite ile çalışmak zorundadır, aksi takdirde müessese iflâs eder ve kapanır. Halbuki devletin muhasebesi bir işyerinin kâr-zarar hesabından çok farklıdır, hattâ orada her türlü zarar için "amme hizmeti" diye bir ad bulunur. Devamlı zarar halindeki müesseselerin "amme hizmeti"ni nasıl göreceklarını kimse sormaz. Üstelik, uydurma dilde adına "kamu yararına çalışan kurumlar" denerek bunların bütün kusurları kapatılmak isteniyor ki, burada âdeta hususî sektörün "kamu zararına" veya sadece "şahıs menfaatine" çalıştığı imâ edilmektedir.

Özel sektör eski yabancı karakterini de günden güne kaybediyor. Bizde sanayici ve tüccar, bilhassa ihracat ve ithalâtla uğraşanlar, hemen tamamen gayrimüslimlerdi. Bunlar hem Türk unsurunun iktisadî bakımdan sömürülmesine, hem de Türk parasının yabancı memleketlerde kalmasına sebep oluyorlardı. Bugün artık Türkler sanayi ve ticarete büyük bir yer tutmuşlardır. Şahsî kâr endişeleri ne kadar fazla olursa olsun, paralarını dışarı çıkarıp kendileri de kaçacak insanlar değillerdir. Türkiye'de kâr eden müteşebbis bu kârını yeni yatırımlara harcamaktadır. Fakat özel sektörün bu "iyi yetişmiş elemanları" çok defa millî kùltüre yabancı bir eğitim görmekte, iş hayatında da hep ticarete uygun "bulanık havalardan" hoşlanmaktadır. Bunların çoğu dil öğreten yabancı mekteplerde okurlar, yurt dışında ihtisas görürler, Türk halkına yüzlerinden ziyade sırtları dönük

olur. Bir kısmı, ticarî münasebetlerini geliştirmek için, yabancı kulüplere üye olurlar. Bütün hal ve şartlarda ayakta kalabilmek ve işlerini yürütebilmek için iktidarla baba-oğul, muhalefetle kardeşirler. Bir taraftan sermayeyi temsil ederken, diğer taraftan sermaye düşmanlarını himaye eder, besleyip büyütürler. Türkiye’de bütün aşırı solcular özel sektörde "arpalık" sahibidirler. Bazı müesseseler sırf solculara para vermek için dergi çıkarırlar, yarışmalar tertipleyerek onlara mükâfat dağıtırlar. Özel sektör liderlerinin bu davranışları sırf siyasî havayı kontrol altında tutmak gayretinden ileri gelmiyor. Solcularla özel sektörcüler gerek kültür, gerekse zevk bakımından aynı kaynaktan besleniyorlar: Avrupa veya Batı dediğimiz yer. İki zümre arasındaki bu kültür akrabalığı onları halka ve millî kültüre yabancı kılmaktadır.

Türkiye’de en parlak zekâların ve en verimli işgücünün özel sektörde bulunduğunu söylerken, burada sadece büyük teşebbüs sahiplerini, iş idarecilerini, idare müdürleri ve benzerlerini kasdetmiyoruz. Sanayi, ticaret ve ziraat sahasındaki beyin gücünün ortalaması diğer sektörlerdeki ortalamadan üstündür demek istiyoruz. Bu farkı bilhassa akademik mesleklerle yapılan kıyaslamalarda bütün dehşetiyle görebiliriz. Batı ülkelerinde, meselâ İngiltere’de, üniversiteyi en iyi derece ile bitirenler, üniversiteye intisab etmeye hak kazanırlar; ikinci derecede bitirenler devlet memuru olabilirler, üçüncü derece mezunları ise kendi başlarının çâresine bakmak zorundadırlar. Türkiye’de insanlar öyle ele-niyor ki, herhangi bir kasıt olmaksızın, akademik kariyerde bulunanlar genellikle vasat zekâlı oluyorlar. Türkiye tesadüfün sevkiyle okuduğu için yüksek mevki kazanmış insanlarla doludur. İşte özel sektör derken ben bütün gayriresmî hüviyet sahiplerini, yani Galata Köprüsü üzerinde kilot lâstiği satan veya kapıcılık, garsonluk yapanları da düşünüyorum.

Bizim geçmişteki başarılarımızla bugünkü başarısızlıkların kökünde yatan en büyük sebep, herhalde bu ters *selection* sistemidir. Öyle bir cemiyet nizamı kurmuş veya içine düşmüşüz ki, kabiliyetleri geri kabiliyetsizleri ileri plâna atı-

yor. Bizim eski sistemimizde de, hiç şüphesiz, birçok ferdi aksaklıklara rastlamak mümkündü. Nitekim bugünkü durum da dünkü de hep istatistikî ölçülere, yani ortalamalara dayanmaktadır. Fakat eskiden neden, ortalama olarak, yüksek mevkilere gelenler mevcudun en kabiliyetlileri idi de, şimdi neden mevcudun en kabiliyetlileri devlet hizmetlerinden uzak kalıyorlar veya girmek istemiyorlar?

Türkiye'de hâlâ devlet hizmetlisi olmanın insana itibar temin etmesi geleneği yaşamaktadır; fakat artık insanlarımızın pek çoğu için bu itibarlı hizmete girmek veya para getiren özel sektöre girmek bir tercih meselesinden ziyade bir zaruretin eseri oluyor. Türk çocuklarının pek büyük bir kısmı kabiliyetleriyle mütenasip bir tahsil görme imkânından mahrum bulunmaktadırlar. Tahsil görmeyenler bir an önce hayata atılıyorlar, tahsil görenlerin ise ancak pek az bir kısmı ihtisas elemanı olabiliyor. İşte bu iki uçta bulunanlar Türk bürokrasisinin dışında kalanlardır. İnsanlarımızın büyük ekseriyeti kendilerine ancak devlet dairelerinde yer verebilecek ölçüde bir tahsil görmektedirler ki, Türkiye'de eğitim enflasyonu yüzünden, bu tahsilin ortalaması "yüksek tahsil" denilen derecedir. Bir kimse okumak için gerekli malî imkânı bulduğu takdirde onun yüksek tahsil diploması alması için sadece senelerin geçmesi yeter. Lisede veya üniversitede başarı gösteremediği için tahsili bırakan kaç kişiye rastlayabilirsiniz? Okuyamayan için bütün yollar tıkanmış bile siyasî vasıtalarla diploma alma yolu açıktır. Bilhassa şu son koalisyon (CHP-MSP) hükümeti devrinde Türkiye'de bu eğitim kördüğümüne sağlam bir ilmik daha atılmış bulunuyor. Üniversiteye giremeyen, yani yüksek tahsile girebilmek için gerekli bilgiye sahip olmayan binlerce çocuk Millî Eğitim Bakanlığının elinde bulunan öğretmen okullarına yerleştirilmektedir. Böylece üniversitenin kabul etmediği kimseleri hükümet lise öğretmeni olarak mezun edecek, sonra onların okuttuğu çocuklar üniversite kapıları önünde yine bekleyeceklerdir. İşin daha fenası, üniversiteye girerek öğretmenlik hakkını almış çocuklara Millî Eğitim Bakanlığı üvey evlât muamelesi yapmakta, kendi öğretmen okulların-

dan mezun olanlara öncelik vermektedir. Bir zamanlar Silâhlı Kuvvetler bünyesinde de aynı mantıksızlık vardı, bereket versin ki çabuk kaldırıldı. Lise mezunu olarak yedek subaylığa girip tezkere bırakanlar, Harbiye mezunlarından önce subay çıktıkları için onlara âmir oluyorlardı.

Bizdeki eğitim teşkilâtı âdeta iflâs halindedir. Diyeceksiniz ki devlet müesseseleri âmme hizmeti yaptığı için kâr gayesi gütmazler. Yukarıda yine yazmıştık, bizim maarif sistemimizin yaptığı amme hizmeti nedir? Bu teşkilât Türk halkının dâvalarına hâl çâresi bulmak yolunda şimdiye kadar hangi müsbet faaliyette bulunmuştur ki, harcanan parayı hak etmiş olsun? Hiç kimse Millî Eğitim Bakanlığında para bilânçosu istemiyor, fakat eğitim bakımından getirdiği fayda nedir? Her yıl üniversitenin başına dert ettiği binlerce genç mi, doğru Türkçe yazamayan Edebiyat Fakültesi mezunları mı, çıraklıktan yetişmiş teknisyenler olmaksızın iş yapamayan mühendisler mi, hukuk sistemimizin aksaklığından faydalanarak para kazanan avukatlar mı, ders kitabından ve günlük gazeteden başka birşey okumayan öğretmenler mi, kafası ya futbol topu, yahut el bombası halinde yüzbinlerce talebe mi?.. Bunlar mıdır amme hizmeti diye sayılan şeyler?

Türkiye yine de ayakta duruyor, aç kalmıyor, hattâ yeterli olmasa bile bir kalkınma yoluna girmiş bulunuyorsa, bunun asıl yapıcısı özel sektör dediğimiz faaliyet sahasındaki insanların gayretidir, yoksa kadim Halk Fırkası'ndan devralınmış olan ve devam ettirilen bürokrat takımı değil. Ben böyle bir gelişmeyi Türkiye için ciddî bir talihsizlik sayıyorum. Çünkü biz tarihî geleneğimiz bakımından bütün büyük hizmetleri ve dolayısıyla en kabiliyetli insanları devlet kapısında görmeye alışmış bir milletiz; bu yüzden millî varlığımızın devamı hususunda devlete âdeta sonsuz itimadımız vardır. Bu itimadın kaybolması bize birgün Türkiye'yi kaybettirebilir, çünkü insanlar arasında millî birliği temin eden şey, onlar arasındaki menfaat münasebetleri değil, devlet dediğimiz hükmî şahsiyette ifadesini bulan manevî kıymetlerdir.

KOPTUĞUMUZ
DÜNYA

Ortadoğu ve Türkiye

Ortadoğu'nun bir coğrafya parçasından ibaret olmadığını öğrenebilmemiz için Birinci Dünya Harbi'nden beri peşpeşe gelen ihtilâller, İngiliz-Amerikan-Rus nüfuz mücadelesi, karşısında Arap milliyetçiliğinin başarısız fakat sürekli çırpınışları, İsrail'in varlığı ve nihayet bu varlığın tutuş-turduğu alevle bölgeyi ateşe boğan iki büyük harbin çıkması kâfi gelmedi. Son harple birlikte çıkan petrol buhranı sadece bizi değil, bütün dünyayı tehdit eder hâle gelince, Ortak Pazar üyeleri kendi ortaklarını bırakarak Araplarla ikili anlaşmalara girmeye başlayınca gözlerimiz açılır gibi oldu. Ümid edilir ki, içinde yaşadığımız dünyayı iyice anlayabilmemiz için vakit tamamen geçmiş olmasın; çünkü hâlâ kendimizi Ortadoğu'nun dışında sayıyor veya öyle olmaya çalışıyoruz.

Modern Türkiye'nin topyekûn politikası bizi Batı dünyasına sokmak olduğu için dış politikamız da hep aynı istikamette yürütülmüştü. Böylece, içinde bulunduğu yeri öğrenmek bile istemeden bir başka dünya hayalleri içinde yaşayan, kendisi gibi yapmayan komşularına ise âciz veya zavallı, hattâ bazan düşman gözüyle bakan yegâne devlet Türkiye olmuştur. Gecekondu Hollywood hayali ile yaşayan genç kız tavrına benzetebileceğimiz bu politika Türk aydınlarının gözünü öylesine bağladı ki, Ortadoğu denince akla hep Araplar ve İsrail geliyor. Türkiye de bir Ortadoğu devletidir; kendimizi avutmak için Ortadoğu ile olan tarihî ve ikti-

sadî bağlarımızı inkâr edebiliriz, ama Türkiye'yi dünyanın başka bir yerine taşımadığımız müddetçe bir Ortadoğu devleti olarak kalmaya ve bu realite ile tutarlı bir politika yürütmeye mecburuz.

Ortadoğu, siyasî bir terim olarak, daha ziyade Türk imparatorluğunun yıkılmasından sonra ortaya çıkmıştır, çünkü daha önce bu bölge, İran hariç, Türk ülkesi sayılıyordu. Birinci Dünya Harbinden sonra İtilâf devletlerinin harita üzerinde cetvelle hudut çizerek Türk devletinden ayırdığı bu topraklar İkinci Dünya Harbi sonuna kadar yabancı mandası altında kaldı, sonra hepsine de istiklâl verildi. Bu bölgede sadece Türkiye ve İran eskidenberi bağımsız birer devlet olarak yaşayıp gelmiş, Arap devletleri ise önce "millet-i Osmaniye" bütünü içinde Türklerle birlikte yaşamışlar, Türk himayesinden mahrum kaldıkları zaman ise İngiliz ve Fransız sömürgesi haline gelmişlerdi. Dünya sahnesine Ortadoğu diye bir devletler grubunun çıkması ve Türklerin de bunlardan sadece bir tanesi duruma düşmesi, gerek bu memleketlerin, gerek bütün dünyanın siyasî ve iktisadî statükosunu büyük ölçüde değiştirdi. Herşeyden önce, Türkler zamanında ayrı devlet sahibi olmamakla beraber sulh ve birlik içinde yaşayan Araplar, şimdi birçok devletlere ayrılmış ve bütün teşebbüslerine rağmen sağlam bir birlik veya dayanışma kuramamışlardır. İkincisi, Türkler gidince yalnız başına kalan Araplar, Batı devletleri ve Batılı büyük sermaye tarafından desteklenen bir İsrail devletinin kuruluşuyla hem toprak, hem de iktisadî kaynak kayıplarına uğramış bulunuyorlar. Bugün Ortadoğu'da artık kimsenin inkâr edemeyeceği bir İsrail devleti vardır ve bu varlık Araplar arasında birlik için olduğu kadar, ayrılık için de her türlü şartı yaratmaktadır.

Ortadoğu'da Pax Ottoman devrinden ve İngiliz sömürgeciliğinden bu yana hayli zaman geçti; fakat o günlerden beri Arap devletlerinin gerek tek başına gerekse birlik halinde modernleşmek ve yeni bir kuvvet mihrakı teşkil etmek üzere yaptıkları teşebbüsler başarısızlıkla sonuçlandı. Şii olan ve diğer müslüman memleketlerle sıkı teması bulun-

mayan İran istisna edilirse, Ortadoğu'da birliğin en kuvvetli dayanağı dindir; üstelik bu din hayatı bütün Ortadoğu'da yüzlerce yıl aynı siyasî birlik içinde yaşanmıştır. Nâsır'ın Arap Sosyalizmi politikası ve Baas Partisi mütefekkeri Mişel Eflâk'ın Hıristiyan kaynaklı fikirlerden ilham alan Arap milliyetçiliği doktrini, bu noktayı ihmal ettikleri için hem öbür Ortadoğu memleketlerini, hem bizzat Arapları memnun edememiş, böylece Ortadoğu'da ve Arap ülkelerinde birlikten çok ayrılığa yol açmış bulunuyor.

Ortadoğu'da birlik fikri ile Arap devletlerinin hem kendi memleketleri içinde, hem de birbirleri arasında millî birliği temin etmek üzere çalışmaları onlar için bir zarurettir; çünkü Arap dünyası birlik şuuru olan olduğu kadar soy ve hattâ dil bakımından da mütecamıs değildir. Diğer taraftan, Arap milliyetçiliğinin sağlam destekler bulması yine de Ortadoğu'nun kuvvetli bir dayanışma içine girmesine yetmez, çünkü bu bölgede Araplardan başka aynı medeniyet içinden gelen iki devlet daha, Türkiye ve İran vardır. İran'la sınırlarımızı tarihî kaderimiz çok eskiden çizmiş bulunuyor; Türk imparatorluğundan ayrılarak devlet statüsü verilen Arap devletleri ise, her ne kadar siyasî kaderleri ne Arap ne de Müslüman olan İngiltere tarafından çizilmişse de, mutlaka toprak bütünlüklerini ve bağımsızlıklarını koruyacaklardır. Fakat bütün bunlar Ortadoğu devletlerinin kendi kaderlerini tek başlarına tayin edecekleri manâsına gelmez. Şimdiki sun'î ayrılıkların nasıl Avrupalı'larla Sovyetler tarafından yaratılmış bulunduğunu anlamak için, herşeyden önce, bu bölgeye yabancı gözlüğüyle değil de, bir Ortadoğulu olarak bakmayı öğrenmeliyiz. Bizim tarihimizde Ortadoğu'nun gerçek önemini kavrayarak buna en uygun politikayı takip eden iki dehâ çıkmıştı: Yavuz Selim ve İkinci Abdülhamid. Onların politikalarından sadece Türklerin değil, fakat bütün Ortadoğu devletlerinin çıkaracakları çok ders, öğrenecekleri çok şey vardır.

Ortadoğu herşeyden önce bir müslüman devletler bloktur, yani hıristiyan dünyasına ve son yüzyılda ortaya çıkan komünist âleme yabancısıdır. Batılılarla ve sosyalist ülke-

lerle siyasî ve iktisadî mahiyette dış münasebetleri olabilir, fakat temeldeki medeniyet ve kültür ayrılıkları, yüzyılların batıda millî hafızalara yerleştirdiği peşin hükümler İslâm dünyasını daima uyanık ve daima şüpheli olmaya mecbur bırakmaktadır. Batılılar laik olabilirler, fakat hristiyanlıklar ve medeniyetleri de hristiyanlığın temel prensiplerine dayanmaktadır. Ortaçağdaki Haçlı seferlerini tertipleyen Batı ile bugünkü Batı dünyası arasında İslâm âlemine karşı herhangi bir tavır farkı meydana gelmiş değildir. İsa'yı çarmıha götürenler Yahudiler olduğu halde hristiyanlar müslümanlığa düşmandırlar, çünkü yahudilik hiçbir zaman hristiyanlığa rakip olmamıştır. Dinle alâkası bulunmayan bir batılı hristiyan bile, içinde yaşadığı kültürün tesiriyle Arapları ve Türkleri sevmez, hattâ bunlar arasında soy farkı olduğunu dahi bilmez. Batılıların İslâm âlemine karşı tarihî düşmanlığı son yüzyılın yeni bir fenomeni dolayısıyla büsbütün artmış bulunuyor: Petrol. Ortadoğu pek zengin petrol yataklarına sahiptir, bu yüzden Batılılar -ve tabii Ruslar- bu kaynakları el altında tutmak için her türlü çatışmayı göze almış durumdadırlar. Bugün medeniyet dedikleri çark, büyük ölçüde, Ortadoğu petrolleriyle dönmektedir ve Avrupalılar veya Amerikalılar bu çarkı döndürebilmek için son Arap-İsrail savaşına NATO'yu sokmayı teklif edecek kadar kararlıydılar.

Ortadoğu, dünyadaki stratejik önemini de hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bu bölgenin ne kadar önemli bir kilit noktası olduğunu anlayabilmek için Birinci ve İkinci Dünya harplerinin tarihine bir göz atmak yeter. Bu tarihten çıkarcığımız ders bize sadece dünyadaki genel politika hakkında bilgi vermekle kalmayacak, kendi tarihimizin ne kadar yanlış anlaşıldığını da gösterecektir: Yemen'e, Kafkaslar'a, İran'a, hattâ Galiçya'ya giden Türk çocuklarının bir damla kanı bile boş yere akmış değildir. Şimdi Türk aydınlarının çoğu kendilerini küçük bir Balkan devletinin vatandaşları gibi gördükleri için bu hakikati bir türlü anlayamıyorlar. Onlara göre dünyada büyük devletler vardır, biz ancak on-

ların gösterdikleri yerde ve müsaade ettikleri derecede bir varlık sahibi olabiliriz.

Türk münevveri artık şurasını iyice anlamalıdır ki, "Mısak-ı Millî" ile çizilen hudutlar içinde bir de Musul vardı; Türklerin oturdukları bu bölgede şimdi Batılılar iki ayrı kavmi savaşa sokuyorlar ve biz Türk bölgesindeki bu mücadeleyi uzaktan seyrediyoruz. Türk çocuklarına 'zafer', diye öğretilen Lozan anlaşmasında Musul Petrolleri üzerinde Türklere hak tanınmıştı, ama bu haktan bize kimse bir tek kuruş vermediği gibi bizden de kimse o hakkı istemedi. Kendi hakkını hiç ses çıkarmadan başkasına kaptıran ve bunun adına 'zafer' diyen bir devlet biliyor musunuz? Acaba Avrupa devletleri bize bu Türk bölgesi yerine batı yakasından -meselâ Atatürk'ün hep Türkiye haritası içinde çizdiği Selânik- bir yer mi verdiler?

Ortadoğu'yu bir tarih, medeniyet, coğrafya ve politika bütünü olarak ilgilendiren daha yüzlerce problem vardır. Bütün bu problemler açıkça ve derinlemesine incelenmedikçe dış politikamızı sağlam temellere oturtmamıza imkân olamaz.

Türkiye'den Ortadoğu'ya Bakış

Türkiye'nin Ortadoğu politikası nedir diye bir soru ortaya atarsanız, bizim Dışişleri Bakanlığının vereceği cevabı tahmin etmek çok kolaydır: *"Bizim dış politikamız, daima olduğu gibi 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh' prensibine dayanır. Ne kimsenin bir karış toprağında gözümüz vardır, ne de kimsenin bizim toprağına göz dikmesini isteriz."*

Bazıları yukarıdaki ifadeyi diplomatik lisanın bir gereği zannederek, hariciyecilerimizin kaçamaklı cevap verdiklerini düşünebilir. Fakat Türk hariciyesinin kimseden sakladığı birşey yoktur; politikası hakikaten bundan ibarettir. Sanki dış politikada harp ve sulh olmak üzere iki alternatif vardır ve bizimkiler barış taraftarıdır. Devletlerin birbirleriyle münasebeti, ya birinin iyiliğini isteme, yahut da komşusunun veya bir başkasının toprağına göz koyma esasına dayanır. Biz herkesin iyiliğini isteriz, başkalarından da iyilik bekleriz.

Bütün bu ifade ve düşüncelerin ne politikayla ne de dış politikayla ilgisi olduğunu herkes bilir. Hariciyecilerimiz ve başkanlarımız da politika olmayacağını pekâlâ bilirler -veya bilmeleri beklenir-. O halde niçin her dış politika meselesinde "Yurtta sulh, cihanda sulh" sözünden başka bir görüşe rastlıyamıyoruz? Sebebi çok basit: Biz bir dış politikamız olabileceğine inanmıyoruz. Kendimize güvenimizi o kadar kaybetmiş, o kadar sinmişiz ki, "bize dokunmayan yılan bin yaşasın" demekten ileri gidemiyoruz.

Dörtüüz yıl Ortadoğu'ya hâkim olmuş bir milletin çocukları bu devekuşu psikolojisi içine girince, devlet olarak ömrü henüz elli yılı bile doldurmamış bulunan Ortadoğu ülkelerinin halini tahmin edebilirsiniz. Nitekim Ortadoğu devletleri bugüne kadar ya Doğu veya Batı blokunun kudretli ülkeleriyle bağımlı münasebetlere girmiş, yahut da kendi aralarında sun'î ve kısa ömürlü ittifaklar kurmuşlardır. Onların da bir Ortadoğu politikası yoktur. Bir zamanlar bizim de içinde bulunduğumuz Bağdat Paktı dışarıdan empoze edilmişti, sadece Batılı güçlerin işine yaradı, sonra da çözülüp gitti. Bugünkü CENTO, hattâ RCD de tamamen sun'î kuruluşlardır; bu kuruluşlar Ortadoğu ülkelerinin menfaatlarına değil, büyük Batılı devletlerin bizim için uygun gördükleri politikaya hizmet eder. Bir CENTO devleti olan Pakistan, Hindistan'ın silâhlı tecavüzüne ve istilâsına uğramış, bu harbin kaderini Amerika, Sovyetler ve İngiltere tayin etmişlerdir. Yarın Türkiye bir silâhlı tecavüze uğrarsa diğer CENTO devletleri -Amerika ve İngiltere hariç- bizim kaderimizde ne kadar söz sahibi olacaklardır?

Arap devletleri şimdi Üçüncü Dünya denilen bloksuz ülkeler arasında sayılıyor. Hakikatte ne Üçüncü Dünya diye birşey vardır, ne de bloksuz bir ülke. Bloksuz ülkeler terimi, kendi nüfuzunu gizlemek isteyen Sovyetler tarafından icad edilmiştir. Fakat bu ülkeler her zaman Sovyet nüfuzu altında kalmış da değildirler. Eğer bloksuz denen ülkelerin her biri bir bloka bağlı bulunmamış olsaydı, kendi aralarında sağlam ve uzun ömürlü ittifaklar kurabilirlerdi. Bilhassa dil ve din birliği içinde bulunan Arap devletlerinin hiçbir zaman anlaşamayışları bu hususta en kuvvetli delildir. Bugüne kadar her Ortadoğu devleti kendine Ortadoğu dışında bir müttefik aramıştır. Arap Birliği için yapılan teşebbüsler çok eski tarihten beri devam etmekte olduğu halde hiçbir başarı elde edilmiş değildir. Bu başarısızlığın bütün sebepleri üzerinde durmak istemiyoruz, bize göre en büyük bir sebep vardır ki o da Ortadoğu'da birliği kuracak kuvvetli bir lider, daha doğrusu kuvvetli bir devlet bulunmayışıdır. Türkiye kendini Ortadoğu dışında bir Batı devleti saydığına göre,

Ortadoğu'daki diğer devletlerden hiçbiri böyle bir ittifaka önyak olacak kuvvette değildir. Nâsır'ın belki de en büyük hatası, Arap devletlerinin iktisadî ve kültürel gelişmesi tamamlanmaksızın bir siyasî birleşmeye, hattâ bir çeşit "Mısır İmparatorluğunu" kurmaya kalkışmasıydı. Mısır'ın buna gücü yetmedi, halbuki Arap devletleri arasında ondan daha kuvvetlisi yoktu. Son İsrail harbi ile birlikte ortaya çıkan Arap petrol ittifakının bile nasıl bir saman alevinden ibaret olduğunu gördük.

Türkiye'nin Ortadoğu'daki yeri ne olabilir? Acaba şimdiye kadar hep başka ellerin âleti olmuş Ortadoğu'da bir birlik ve kuvvet mihrakı kurulmasında Nâsır'dan ve Baasçılardan daha şanslı durumda mıyız? Bu soru üzerine eğilmek için, herşeyden önce bizim de bir Ortadoğu devleti olduğumuzu kabul etmemiz gerekir. O zaman Batı ile münasebetlerimiz ne olacaktır, denilebilir. Bilindiği gibi, Türkiye Avrupa Konseyine dahil olan tek Ortadoğu ve tek İslâm -laik-devletidir. Fakat bu bağıllık bize Ortadoğu politikasında ayakbağı teşkil etmekten çok bir avantaj verecektir. Ortadoğu birliğinin tarihte ne kadar sağlam kökleri varsa istikbal için de o kadar ortak gayeleri mevcuttur; Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyesi olması bu ortak gayeler bakımından en avantajlı durumda olduğunu gösterir. Biz gerek jeo-politik, gerek iktisadî, gerekse siyasî ve kültürel bakımdan diğer bütün Ortadoğu devletlerinden daha kuvvetli bulunuyoruz. Bilhassa siyasî tecrübe, askerî güç ve eğitim gücü olarak Ortadoğu'ya çok şeyler verebiliriz ve diğer Ortadoğu devletleri bu dostluğun temelindeki iyi niyete ortak menfaat gayesine rahatlıkla inanabilirler. Eğer şu anda böyle bir samimiyet havası mevcut değilse, kanaatimizce burada asıl sorumluluk bizim şimdiye kadar Ortadoğu'ya yabancı gözüyle bakan politikacılarımızındır. Türkiye, maalesef, Ortadoğu ülkelerine kucak açacak yerde sırt çevirmeyi daha uygun görmüş bulunuyor.

Herşeyden önce Ortadoğu'da ikili, üçlü ittifaklar veya Doğu-Batı arasında rakkas politikası yerine kuvvetli ve şumüllü bir Ortadoğu Paktı kurulmalıdır. Türkiye uzun bir za-

mandır Arap Devletleri arasındaki sürtüşmelerden uzak kaldığı için bu yeni ittifakta öncü olduğu kadar aracı rolü oynamaya da çok müsaittir. Zaten geçmişte de Ortadoğu birliği ancak Türkler zamanında kurulmuştu. Bizim bu noktada ne köklü bir tesirimiz olduğu şuradan da kesinlikle anlaşılıyor ki, Büyük Harpten sonra İngiliz işgali altında kalan Arap memleketlerinde bütün tarih kitapları İngilizler tarafından yazdırılmış ve böylece Arap okullarında yeni nesillere şiddetli bir Türk düşmanlığı aşılanmaya çalışılmıştır. Bizim Ortadoğu'ya karşı takındığımız tavır, bu tahrikler için uygun bir zemin hazırlanmış olabilir, ama o günler artık geride kalmış bulunuyor. Ortadoğu ülkeleri millî gelişmelerini ayrılıktan ve husumetten ziyade birlikte aramak zorundadırlar. Batılı müttefiklerin Büyük Harpte parçaladıkları Ortadoğu'da ilk defa toparlanıp istiklâl kazananlar Türkler olmuşlardır, daha sonra istiklâle kavuşan öbür Ortadoğu memleketleri artık kimlerin dost, kimlerin düşman olduğunu anlamış olmalıdırlar.

Türkiye siyasî bir Ortadoğu Paktı ile birlikte bu paktın kültürel ve iktisadî gerekleri bakımından da öncülük yapabilir. Ankara'daki Ortadoğu Teknik Üniversitesinin kuruluşunda bu gaye vardı, ama aynı üniversite artık mahalli veya Türkiye'ye mahsus bir yüksek tahsil müessesesi olma yoluna girmiştir. Ortadoğu ülkelerinden gün geçtikçe daha çok talebenin okuyabileceği büyük bir üniversiteye sahip olmalı, aynı zamanda bizim Arap memleketlerinde dinî tahsil gören gençlerimizin durumunu da garantili ve resmî bir statüye sokmalıyız. Bu arada Türkiye ile öbür Ortadoğu memleketleri arasındaki kültürel temasların kurulması ve artırılması şarttır. Unutmayalım ki, Batılı devletlerin Birinci Dünya Harbinden sonra Ortadoğu'ya ekmiş oldukları nifâk tohumları bize de çok tesir etmiştir. Arap denince, yeni Türk nesillerinin aklına daima Türk ordularını arkadan vuran İngiliz maşası bedevî kabileleri gelir; Araplar da Türk deyince en çok İttihatçı Cemal Paşa'nın Suriye'de yaptıklarını hatırlarlar. Her iki tasavvur da yanlıştır, iki tarafı birbirine düşman etmek için İngilizler tarafından uydurulmuştur. Arap-

ların bu yanlış tasavvurdan kurtulmalarını istiyorsak, biz de memleketimizdeki Batı kuklası münevverlerin sistemli bir şekilde yerleştirmeye çalıştığı Arap düşmanlığının bütün izlerini silmeliyiz. Unutmayalım ki, Arap düşmanlığı propagandasının temelinde İslâm düşmanlığı vardır; İslâm dünyasının yan yana yaşayan iki büyük kitlesini birbirine düşman etmek, böylece her birini tek tek Batılılara esir etmek gayreti vardır. Ortadoğu devletleri arasında ilim, kültür ve sanat münasebetleri dost ile düşmanı ayırdetmekte hepimize yardımcı olacaktır. Bu sahada da Türkiye'nin insiyatif kullanması sağlam bir dış politikanın gereği sayılmalıdır.

Avrupa Ortak Pazarının kuyruğu mu, yoksa Ortadoğu'nun başı mı olacağız? Bize düşman olan ve düşman kalacak olan bir medeniyetin çöpçülük hizmetini mi, yoksa kendi medeniyetimizin öncülüğünü mü yapacağız? Türk münevveri bu konuda derhal bir karar vermelidir. İktisadî kalkınma ve teknolojik gelişme ile Avrupalılaşmayı aynı şey sayanlar herhalde birinci yolu tercih edeceklerdir, ama biz onları denedik ve hiçbir şey kazanamadık.